

**T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ**

**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI
GENEL TÜRK TARİHİ BİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**RUY GONZALEZ CLAVİJO’NUN SEYAHATNAMESİ
VE KRİTİĞİ**

**HAZIRLAYAN:
Erol ÖZDEMİR
2501180263**

**TEZ DANIŞMANI:
PROF. DR. İlyas TOPSAKAL**

İSTANBUL – 2022

ÖZ

RUY GONZALEZ CLAVİJO'NUN SEYAHATNAMESİ VE KRİTİĞİ EROL ÖZDEMİR

Keşifler çağının bir asır öncesi Kastilya, yaşadığı siyasi buhranları atlatıp dünyaya açılmak için önemli girişimlerde bulunmaya başlıyordu. İber Yarımadası'nın en önemli gücü olan Kastilya; Trastamaraların, kraliyeti ele geçirmesi ve bunun getirdiği küçük çapta da olsa küresel krizi aşmayı bilmiş ve III. Enrique ile yaşadığı huzur dönemini dünyaya açılmaya ve farklı ülkelerle yeni ilişkiler kurmaya çalışmıştı. Bu dönemde, (yaşadığı rahatsızlıklardan ötürü) kendisine Hasta Enrique denilen III. Enrique, zayıf bünyeli oluşuna rağmen Kastilya Tahtı'nın iradesi kuvvetli bir kralı oldu komşu ülkelere ve merak ettiği yerlere elçiler göndermiş, bu yerler hakkında raporlar tutturup, elde edebildiği kadar bilgi edinmeye çalışmıştı. Devrinin, en önemli siyasi başarısı olan Kanarya Adaları'nın ele geçirilmesini, Timur'a gönderdiği elçilik heyetinin ona sunduğu Seyahatname ve geçilen yerlerle, Timur ve Devleti hakkındaki rapor ve tarihsel, etnolojik, kültürel raporlar oluşturuyordu.

Bütün dünyada Clavijo'ya atıfla Clavijo Seyahatnamesi olarak bilinen bu eser, günümüze taşıdığı kültürel miras olarak hem Kral III. Enrique'nin devrinin en ciddi başarısı hem de tarihi yönüyle Türk tarihinin çok mümtaz bir şahsiyeti olan Timur hakkında çok değerli bilgiler içermekteydi. Clavijo'nun eserinin, günümüzdeki en değer verilen yanı tarihi olaylara ve coğrafyaya olan tanıklığı olsa da, entelektüel bir değere ve başka toplumlara dair olumlu bir bakış açısına sahip olması da, ayrı bir kıymet katar. Eser, hem bir Latin dünyasının geleneksel seyahatnamesi, hem bir amire sunulan rapor, hem de tarihi olayları kaydetmesi açısından bir kroniktir.

Anahtar Kelimeler: Ruy González de Clavijo, Timur, Seyahatname, Elyazması, Kastilya, 3. Enrique.

ABSTRACT

ITINERARY OF RUY GONZALEZ CLAVIJO AND IT'S ANALYSE

EROL OZDEMIR

A century before age of discoveries Castile, endeavoured to recover all the damages of political crises and aimed to globalise. As a most important power in Iberia peninsula, leaving behind a small-scale global crisis of Trastamara house dominance in royalty and with the in a peacefull governance of Enrique III of Castile, Castile dedicated to globalise and establish relations with the new countries or unknown world. In this period, who is called the Suffering (due to bad health) Enrique III of Castile was a strong-willed king and sent to ambassadors to the neighbouring countries and countries to know about, ordered reports of the countries and collect infomations about them. One of the political success of his time was conquering/capturing Canary Islands and the reports of the embassy sent to Tamerlane and his state which were about cultural, historical, ethnological records.

It's well known all around the world as Clavijos's Itinerary attributed to his name the most important cultural achievment of Enrique III of Castile and in the historical aspect contains most valuable knowledge about distinguished figure of Turkish history Tamerlane. The most valuable parts of Clavijo's manuscript are a first hand accounts about historical events and geographical testimony, also intellectual level and the positive view of the others. Clavijo's manuscript is a traditional itinerary of Latin literature, a report rendered to a king and finally is a chronicle of historical accounts.

Keywords: Ruy González de Clavijo, Timur, Travelogue, Manuscript, Castile, III. Enrique.

ÖNSÖZ

Seyahatnameler, tarih ve coğrafya disiplinlerine kaynaklık etmeleri açısından son derece önemli metinlerdir. Birçok olaya, yere, kişilere, dile, kültürel zenginliklere ve dine kadar sayısız alana bir başkasının gözünden yapılan değerlendirmeler, yazıldıkları dönemden günümüze ulaşan birer bilgi hazinesidir. Türk tarihinin birçok devrine ışık tutan bu eserlerden biri Ruy Gonzalez Clavijo'ya atfedilen bu seyahatname, rapor ve anlatıdır. Çevirisi ve kritiğini yaptığımız bu eserin Türk tarihine ve tarihçiliğine küçük te olsa faydası olacağı kanaatini taşımaktayız. Bu eseri, tez konusu olarak seçmem de ve tez döneminde beni destekleyen danışmanım Prof. Dr İlyas Topsakal'a teşekkürü bir borç bilirim. Çalışmamı, rahmetli anam Hayriye Özdemir'e ithaf etmek istiyorum.

EROL ÖZDEMİR
İSTANBUL 2022

İÇİNDEKİLER

ÖZ	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR LİSTESİ	vii
GİRİŞ	1
I. BÖLÜM – RUY GONZÁLEZ’İN HAYATI	3
1.1 Ruy González Clavijo’nun Hayatı	3
1.2 Eser Hakkında	6
1.2.1 Edisyonlar/Baskılar	7
1.2.2. Çeviriler	8
1.2.3 Tezler	8
1.2.3. Eserin Biçimi/Yapısı	9
1.2.4 Eserin Kime Ait Olduğu Yönünde Görüşler	12
1.3 XIV. Yüzyılda İber Yarımadası’ndaki Siyasi Durum ve Elçilik Heyetinin Gönderilme Sebebi	13
II. BÖLÜM – TİMUR’A ELÇİLİK RUY GONZÁLEZ CLAVİJO’NUN SEYAHATNAMESİ	16
III.BÖLÜM - CLAVİJO’NUN SEYAHATNAMESİNİN KRİTİĞİ	209
3.1 Diplomatik Süreç	209
3.2 Protokol Süreci	210
3.3 Hükümdar	211
3.4 Kültür ve Medeniyet Mirası	212
3.5. Saray Memurları	213
3.6 Tarihi Coğrafya ve Etnografya	213
3.7 Eserde Kastilya Ulusal Bilinci ve Diğer Sorunu	214
SONUÇ	215
KAYNAKÇA	217

KISALTMALAR LİSTESİ

A.e.	: Aynı eser
A.g.e.	: Adı geçen eser
A.g.m.	: Adı geçen makale
A.g.t.	: Adı geçen tez
A.y.	: Aynı yer
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
Çev.	: Çevirmen
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
Ed.	: Editör
Haz.	: Hazırlayan
İA	: İslam Ansiklopedisi
S.	: Sayfa
s.	: Sayı
TDK	: Türk Dil Kurumu
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TTK	: Türk Tarih Kurumu
Yy.	: Yüzyıl
M.Ö.	: Milattan Önce

GİRİŞ

XIV. yüzyıl sonlarına doğru Kastilya, iç mücadelelerini sona erdirmişti ve Kastilya dışındaki siyasi sorunları yaptığı anlaşmalarla da lehine çevirerek daha barışçıl bir döneme girmişti. Bu dönemin Kastilya'ya ve dünyaya yansıması da, komşularla iyi ilişkiler geliştirmeye, uzak ülkeleri tanımaya ve bir açılım dönemine geçişe evrilmiştir. Kastilya, tahtında hastalıklardan muzdarip olduğu için “Doliente” lakabıyla anılan III. Enrique'nin dönemini, tarihe ve literatüre kazanımlarıyla değerlendirecektir. Bu kazanımların en önemlisi; iki büyük denizi, çölleri, Roma ve Konstantinapolis gibi Roma İmparatorluğu'nun başkentlerini, Persia ve Çağatay Hanlığı coğrafyasını ve Büyük Timur'un başkenti olan Semerkand'ı ve insanlık tarihinin en büyük askeri dâhisine bizzat müşahit olan Clavijo'nun seyahatnamesidir. Siyasi kargaşanın son bulduğu bir ülkeden, Timur'un sağlamış siyasi istikrar ve düzenle, kazandığı fetihler ve fetihlerin zenginleştirdiği bir coğrafyaya yapılan bu yolculuk; hem Timur rönesansının güzelliklerini, Türk toplumlarının yaşayışını, tarihlerini en objektif ve tarihi gerçeklere örtüşecek şekilde meydana getirilmiştir.

Çevirisini ve değerlendirmesini yaptığımız bu çalışmada, Madrid Ulusal Kütüphanesi'nde bulunan *cortesana visigoda* yazı stiliyle yazılmış en eski kopya olan XV. yüzyıl kopyasını ve karşılaştırma açısından XVI. yüzyıl kopyası ile yakın dönemlerde kitap olarak basılan Felipe Lopez Estrada'nın çalışmasından yararlanılmıştır. Ayrıca başka dillerdeki çevirileriyle de karşılaştırma maksadıyla Guy Le Strange'ın İngilizce çevirisi kullanılmış olup Türkçeye 1939 yılında ve Guy Le Strange'dan özet olarak çevrilen Ömer Rıza Doğrul çevirisini¹, çalışmanın diline etki etmemesi bakımından tercih edilmemiştir.

Çalışmamızın hazırlanışı, pandemi dönemine denk geldiği için, matbu eserlere erişimde ciddi sorunlar yaşanmış, sözlük olarak Türkçedeki en iyi İspanyolca-Türkçe ve Türkçe-İspanyolca sözlük olan İnci Kut'un sözlüğü ve Real Academia Espanola ve Diccionaria de Autoridades gibi online sözlüklerinden yararlanılmıştır.

¹ Ruy Gonzales de Clavijo, **Anadolu, Orta Asya ve Timur: Timur Nezdinde Gönderilen İspanyol Sefiri Clavijo'nun Seyahat ve Sefaret İzlenimleri**, Çev. Ömer Rıza Doğrul, Ses Yayınları, İstanbul, 1993.

Çalışmamızın Türkiye akademisi açısından önemi, Ruy Gonzales de Clavijo'nun seyahatnamesinin tamamının daha önce Türkçeye tercüme edilmemiş olup Türkiye'de bu alanda önde gelen ilk hareket noktası Ömer Rıza Doğrul'un 1993 tarihli tercümesidir. Yine Ömer Rıza Doğrul'un 2016'da çıkan *Timur Devrinde Kadis'ten Semerkant'a Seyahat* adlı tercüme kitabı zikredilmelidir.² Bunun dışında akademik çalışmalar kapsamındaki tezlerin sayısı da, konunun “son dönemlerde” dikkat çekmesi sebebiyle azdır. Bunlardan 2021 yılında çıkan “Timurlular Devrinde Semerkand” ve “1200-1450 Seyahatnamelerinde Anadolu” adlı yüksek lisans tezlerinde kaynak olarak Ömer Rıza Doğrul'un tercümesi (2016) esas alınmıştır.

² Ruy Gonzales de Clavijo, **Timur Devrinde Kadis'ten Semerkant'a Seyahat**, Çev. Ömer Rıza Doğrul, Köprü Kitapları, İstanbul, 2016.

I. BÖLÜM – RUY GONZÁLEZ’İN HAYATI

1.1 Ruy González Clavijo’nun Hayatı

González Clavijo hakkında bilgi yoktur denebilir. Sadece Kral’ın babası ve dedesine de aynı hizmeti gördüğü bilinmektedir. Kral’ın hizmetkarı ve maybencisi ve aynı zamanda da Madridli bir soylu olan Clavijo, daha öncesinden sarayda aynı görevi yürüttüğü için, iyi bir eğitim aldığı ve elçilik görevine son derece uygun bir kişi olduğu söylenir. Nitekim, bu çok uzun, iki denizciyi aşmayı ve çok zorlu, tehlikelerle dolu bir karayolu geçmeyi içeren yolculuğu başarıyla tamamlamış, yol boyunca karşılaşılan zorlukların üstesinden gelmiştir. Eserde sürekli bir bilgi edinme işine girerek verilen görevine olan bağlılığını göstermiştir. Diplomatik cevabı alamasa da, geri dönüşte görevi esnasında kayda alınması istenen raporu derleyip, Kral’a sunmuştur. Muhtemelen, grubun içindeki yazıcılar tarafından tutulan ve grubun diğer önemli üyelerinin katılımının olduğu metni gözden geçirerek, redaksiyonunu yapmıştır.

Kaynaklarda, Ruy González Clavijo, Kastilya Kralları II. Enrique, I. Juan³, III. Enrique⁴ ve daha sonra II. Juan’nın⁵ mabeynciliğini yaptığı, soyadından Toledo kökenli olduğu, doğduğu yer itibarıyla Madridli bir soylu olduğu ve dolayısıyla, dört krala da hizmet ettiği belirtilir.⁶ Seyahati gerçekleştirdiğinde 40’lı yaşlarında olduğunu varsayarsak, bu mümkün görünmektedir. Kastilya Krallığı’nda hanedan değişimini gerçekleştiren ve 1379 yılında ölen Kral II. Enrique döneminde bu görev için sarayda bulundurulma ihtimali olabilir. Metinde de, O’nun hakkında Kral’ın Criado’su⁷ olarak

³ I. Juan (1358-1390); 1370-1390 arasında Kastilya kralıdır. II. Juan’ın babası ve Juana Manuel’in eşidir. I. Juan, babasının aksine Yahudilere karşı hoşgörülü olmasıyla bilinir ve Abrahan Daid Taroç gibi bazı Yahudilere yasal muafiyetler dahi vermiştir. Memlüklerden fidye olarak Ermeni Krallığı’nın son Latin Kralı V. Leo’yu rehin almıştır. Bkz. Joseph CF. O’Callağha, **A History of Medieval Spain**, Cornell University Press, Ithaca ve Londra, 1975, s. 528.

⁴ III. Enrique (1390-1406); Kastilya ve Leon Kralı’dır. Hükümet konseyinin vesayeti altında 11 yaşında tahta çıkmış, Trastamara Hanedanı’nın üçüncü kralıdır..

⁵ II. Juan; 1406-1454 yılları arasında Kastilya Kralı olan kişidir. III. Enrique ve Lancasterli Catherina’nın oğlu ve I. Juan ’nın torunudur. Babası 1406’da öldüğünde Juan 2 yaşındaydı. Annesi ve amcası, Juan erişkin olana dek O’nun yerine tahta naiplik etti. Bkz. URL: “Juan II de Castilla”, <https://dbe.rah.es/biografias/13439/juan-ii-de-castilla> Erişim Tarihi: 20.04.2021.

⁶ Ramon Ezquerro Abadia, “Ruy González De Clavijo Viajero Por El Asia Central”, **Aula De Cultura, Ciclo De Conferencias Sobre Madrileños Ilustres**, Madrid, 1974, N-3- Ayuntamiento de Madrid, 26 paginas, 22x16, s. 8

⁷ Criado; bir hanenin yetiştirdiği, hizmetinde yetişen kişi anlamına gelir. Bkz. Ruy González de Clavijo, “Embajada a Tarmolán (XV. Yüzyıl A. Nüshası Elyazması)”, Fon No. MSS/9218, **Biblioteca Nacional De España**, varak 2 URL: <http://bdh.bne.es/bnearch/detalle/bdh0000096056> Erişim Tarihi: 20.07.2020.

bahsedilir. Madrid şehrinin önde gelenlerinden olan Clavijo'nun, Mayor Arias ile evliliğinde Pedro ve Maria adında iki çocuğu olmuştur. Evi, Plaza de Paja yakınlarında bulunuyordu ve bu evin güzelliğinden ötürü, Aragon Prensi Infante Don Enrique 1422 senesinde Madrid'te bulunduğu sırada bu evde kaldığı bildirilir. Bugün, Madrid, Costanilla de San Andrés 6 numarada adına dikili plakada evinin bu civarda olduğu yazmaktadır.⁸

Clavijo, 2 Nisan 1412 tarihinde hayata veda etmiştir.⁹ Vefatından sonra, aynı zamanda doğduğu yer olan Madrid'teki San Francisco semtine inşa edilen San Francisco Manastırı'nın yapımına ailesi maddi destek sağlamış ve bu manastırın inşasında katkıları büyüktür. Lahdi, manastırın yapımından sonra buraya konulmuş, ancak, IV. Enrique'nin eşi Dona Juana'nın (La Beltraneja) lahdi ile değiştirilmiş ve dış taraftaki duvara yerleştirilmiştir. 1617 yılında lahit ortadan kaybolmuş, Manastırın 1760'ta yıkılmasıyla da, ondan geriye kalanların izi bütünüyle yok olmuştur.¹⁰

Alonso Páez de Santa María, Gómez de Salazar'a eşlik ettiği elçilik seyahatinden 24 Mart 1406'da dönmüştür.¹¹ Aynı yılın 24 Aralık 1406 günü Kral'ın vasiyetine ve ertesi günü 25.12.1406'da ölümüne tanıklık edecek kadar Kral'a yakın biridir.¹²

Lahdinde:

*“Bu lahitte çok onurlu Rui González Clavijo yatmaktadır, Tanrı O’nu affetsin.
Kastilya Kralları D. Enrique’nin ve oğlu D. Juan’ın mabeyncisi ve D. Enrique’nin*

⁸ “Ruy González de Clavijo”, Madrid, 1991. URL: http://www.memoriademadrid.es/buscador.php?accion=VerFicha&id=58053&num_id=6&num_total=8 Erişim Tarihi: 16.06.2022.

⁹ Álvarez y Baena ve José Antonio, **Hijos de Madrid, Ilustres en Santidad, Dignidades, Armas, Ciencias y Artes : Diccionario Histórico por Orden... (1789-1791)**, En la Oficina de D. Benito Cano, Madrid, 1803, s. 302-303.

¹⁰ Abadía, **a.g.e.**, s. 9.

¹¹ Francisco Lopez Estrada (Çev. ve Ed.), **Embajada a Tamorlan: Estudio y edición de un manuscrito del siglo XV**, Consejo superior de investigaciones científicas, Instituto Nicolás Antonio, Madrid, 1943, s. 357.

¹² Lorenzo Galindez de Carvajal vd. (Haz.ve Ed.), **Crónica del señor rey don Juan, segundo de este nombre en Castilla y en Leon**, Imprenta de Benito Monfort, Valencia, 1779, s. 16, 43.

*Tamor'a gönderdiği heyetteki elçisi (olan Rui González) 2 Nisan 1412'de hayata veda etti" yazmaktadır.*¹³

Frey Alfonso Paez de Santa Maria hakkında eserde sadece ilahiyat üstadı olduğu ve “Orden De Los Predicadores” tarikatına mensup olduğuna dair bir bilgi verilmektedir.¹⁴ Dini konular ve günler, uğranılan yerler hakkındaki derin bilgisi, bir çok yabancı dile hakim olması, Doğu Kiliseleri ve Müslümanlarla iletişim kurmak adına O'nu en önemli heyet üyesi kılmaktadır. Santa Maria, eserin girişinde elçilik heyetinde ismi verilen üç kişi arasında ilk anılandır.¹⁵ Bu yüzden eserin O'na atfedilmesi gerektiği görüşleri ileri sürülmüştür. Eserdeki bilgilerin, özellikle dini, tarihi ve coğrafi bilgilerin bir mabeyinci tarafından bilinemeyeceği görüşünden hareketle, eserin Santa Maria'nın elinden ya da onun katkısıyla ortaya çıktığı düşünülmektedir.¹⁶ Ancak çok daha sonraları yazılan *Hijos de Madrid*'in yazarının, heyetin Papa ile görüşmesinden sonra heyetten Madrid'e yalnızca Clavijo'nun döndüğünden söz etmesi, bu görüşlere ayrı bir bakış açısı getirmektedir. Heyette ismi anılan diğer kişi, Kral'ın muhafızı olan ve Nişabur yakınlarında hayatını kaybeden Gomez de Salazar'dır. Ayrıca heyette ismi anılan bu kişilerden başka Pero Tafur'un da bahsettiği Alfon Fernandez de Mesa¹⁷ adında bir kişi de yer almış olabilir. Gruptaki toplam kişi sayısı Muhammed El-Keşî¹⁸ ile birlikte 15 olarak tahmin edilmektedir.

¹³ Baena ve Antonio, **a.g.e.**, s. 302-303.

¹⁴ Clavijo, “Embajada a...(XV. Yüzyıl A. Nüshası Elyazması)”, varak 2; Kurucusu Domingo de Guzman olan bir Dominiken tarikatıdır. Bkz. Igor Sosa Mayor, “La Orden de Predicadores: estructuras, tendencias, globalización (s. XIV-XVII)”, **eHumanista/Conversos**, S. 5, 2017, s. 152-166. URL: https://www.ehumanista.ucsb.edu/sites/secure.lsit.ucsb.edu.span.d7_eh/files/sitefiles/conversos/volum_e5/ehumconv5.is.12.sosa.pdf, Erişim Tarihi: 29.05.22; “Aprobación del Orden Promulgado Por Pope Honorius III”, **Ordo Praedicatorum**, URL: <https://www.op.org/historia/?lang=es> Erişim Tarihi: 20.05.2022.

¹⁵ Clavijo, “Embajada a...(XV. Yüzyıl A. Nüshası Elyazması)”, varak 2.

¹⁶ Estrada, **Embajada...**, s. 37; Sebastián Cirac Estopañán, “Tres monasterios de Constantinople visitados por Españoles en el año 1403”, **Revue Des Etudes Byzantines**, S. 19, 1961, s. 358-381. URL: <https://doi.org/10.3406/rebyz.1961.1270> Erişim Tarihi: 29.05.2022.

¹⁷ Metinde ismi geçmeyen bu kişi yazıcılar arasında bulunan biri olabilir. Bkz. Pero Tafur, **Pero Tafur Seyahatnamesi (9 Mayıs 1437-22 Mayıs 1438)**, Çev. Hakan Kılınç, Kitap Yayınevi, 1. Basım, İstanbul, 2016, s. 158.

¹⁸ Muhammed el-Kadı ya da Estrada'nın deyişiyle el-Keşî; Semerkand'ın yaklaşık 50 km. güneydoğusundaki Keş'tendir. IX. yüzyılın ikinci çeyreğinde dünyaya geldiği tahmin edilmektedir. Ailesi ve hayatı hakkında pek bilgi yoktur. En önemli eseri Marifet'ül rical'dir. Şii çevrelerinde rical alanında 4 temel eserden biridir. Bkz. Muhammed Enes Topgül, “Keşî”, **TDV İA**, C. Ek-2, Ankara, 2019, s. 45-47.

1.2 Eser Hakkında

24 Mart 1406 yılında Alcalá de Henares'e dönen Clavijo, eserin üzerinde son müdahaleyi yapan kişidir. Ayrıca Kral III. Enrique'nin mabeyncisi oluşu ve vefatında bulunacak kadar O'na yakın olması da eseri Kral'a sunmaya en yakın kişi olarak Clavijo'yu işaret etmektedir. Eserin O'nun adıyla anılışı 1582 Sevilla baskısını yapan Argote Molina ile başlamış olup, çeviriler de dahil bütün basılı eserlerde bu durum böyle anılagelmıştır. Eserin orijinali kayıptır. Sadece kopyaları bulunmaktadır. Bu kopyalar sırasıyla:

- *A Yazması*: *Cortesana* yazısı ile yazılmış XV. yüzyıl yazması Madrid Ulusal Kütüphanesi'nde (Biblioteca Nacional de Madrid'de) bulunan eserdir.¹⁹ Francisco López Estrada, 1943 yılında hazırladığı tezine kaynak olarak bu yazmayı kullanmıştır. Biz de çalışmamızda temel olarak bu yazmayı kullandık. Lopez Estrada çalışmasının kaynak notlarında²⁰ eserin Haro Kontu Pedro Fernandez de Velasco'nun şahsi kütüphanesinde yer aldığını ve buradan da Madrid Ulusal Kütüphanesi'ne geçtiğini belirtmektedir.²¹ Eserin son kısmı eksiktir ve Caton'un deyişleri yer almaktadır.
- *British Library London Yazması (BL Yazması)*: 16613 numara ile kayıtlı olan bu yazma XV. yüzyıla aittir ve *cortesana* stili ile yazılmıştır. Argote Molina'nın 1582 basımı için bu nüshanın kullanıldığı düşünülmektedir. Boccaccio'nun *Decameron*'undan bir parça yer almaktadır.
- Estrada, bu kopyada bazı kelimelerde İspanyolcanın doğu lehçesi olan Aragon'un özelliklerinin görüldüğünü belirtir.²²
- *P Yazması*: Kraliyet Sarayı Kütüphanesi'nde (Real Biblioteca Palacio) bulunan II/2527 nolu eksik bir yazmadır. Estrada'ya göre XVI. yüzyıl başında birden fazla kişinin elinden çıkma olduğu düşünülen kopyadır.

¹⁹ Ruy González de Clavijo, "Embajada a Tarmolán (XV. Yüzyıl A. Nüshası Elyazması)", Fon No. MSS/9218, **Biblioteca Nacional De España**, URL: <http://bdh.bne.es/bnearch/detalle/bdh0000096056> Erişim Tarihi: 20.07.2020.

²⁰ Estrada, Francisco López, "Sobre el manuscrito de la 'Embajada a Tamorlán' del British Museum (Universidad de Sevilla)", 1955, s. 5. URL: <https://ifc.dpz.es/recursos/publicaciones/02/02/06lopez.pdf>. Erişim Tarihi: 15.05.2021.

²¹ Estrada, "Sobre...", s. 4.

²² Estrada, "Sobre...", s. 5.

— *B Yazması*: Madrid Ulusal Kütüphanesi’ndeki (Biblioteca Nacional de Madrid) XVI. yüzyıl *cursiva* stili yazmadır. Argote Molina’nın baskısına yakındır, ancak aynı yazmadan çıkmamıştır. Fon no: MSS/18050 (XVI. [siglo] yüzyıl): URL: <http://bdh.bne.es/bnearch/detalle/bdh0000134011>. Erişim Tarihi: 15.04.2022. Yazmanın adlı: “Vida y Hazañas Del Gran Tamorlan Con La Descripción De Las Tierras De Su Imperio y Señorío, Escrita Por Ruy González De Clavijo, Camarero Del Muy Alto y Poderoso Señor Don Enrique Tercero Este Nombre, Rey De Castilla y De León” (*Çok Yüce ve Güçlü Kastiyal ve Leon Kralı (bu isimde) III. Enrique’nin Hizmetkarı ve Mabeyncisi Ruy González Clavijo Tarafından Yazılan Büyük Timur’un Hayatı ve Kahramanca İşleri, Hükümdarlığının ve İmparatorluğunun Topraklarının Anlatısı*) şeklinde geçer.²³

— Paris Ulusal Kütüphanesi’nde 396 numaralı 1582 basımının XVII. yüzyıl kopyası.

1.2.1 Edisyonlar/Baskılar:

— *1582 Argote de Molina Baskısı*:²⁴ Metinler arasında en bilinenidir, hatta Paris Kopyası’nın kaynağıdır. Kral’ın kronikçisi Pero Mexe ve Nochera Piskoposu Paulo Iovio’nun yazdıkları iki kısa Tamor tarihi de giriş bölümünde yer almaktadır. Ayrıca Tamor’un gönderdiği elçi Muhammed El Keşî’nin getirdiği mektuptan, elçilerle gelen ve Beyazıt’ın (hareminde) yanında esir olarak bulunan soylu hanımlardan da bahsetmektedir. Baskının ortaya çıkışı nedeni olarak önsözünde: “*Elimizde Timur’un tarihine dair bir metin olmadığı için, Juan Barros bu görevi yerine getirme sözü verdi. O eserini ortaya çıkarana kadar, benim elime geçen Ruy Gonzalez Clavijo’nun yazdığı orijinal metin geçti. Bu esere dair bir önsöz yazmak isteğinde bulundum.*” diye belirtmektedir. Bazı Arapça

²³ “Vida y Hazañas del Gran Tamorlan con la Descripción de las Tierras de su Imperio y Señorío, Escrita Por Ruy González de Clavijo, Camarero del muy Alto y Poderoso Señor Don Enrique Tercero Este Nombre, Rey de Castilla y de León” URL: https://revistaliterariakatharsis.org/Vida_Gran_Tamorlan.pdf Erişim Tarihi: 01.06.2021.

²⁴ Ruy González de Clavijo, *Historia del Gran Tamorlan: e Itinerario y Enarracion del Viaje, y Relación de la Embajada Que Ruy Gonzalez de Clavijo le Hizo por Mandado del Muy Poderoso Señor Rey Don Henrique el Tercero de Castilla*, Andrea Pefcioni, Sevilla, 1582.; Ruy González de Clavijo, *Historia del Gran Tamorlan: e Itinerario y Enarracion del Viaje, y Relación de la Embajada Que Ruy Gonzalez de Clavijo le Hizo por Mandado del Muy Poderoso Señor Rey Don Henrique el Tercero de Castilla*, 2. Baskı, XVIII. Yüzyıl Kitapları [Libros del siglo XVIII] Antiguo Fonu, El La Imperanta de Don Antonio de Sancha, Madrid, 1782.

notlandırmalar da yer almaktadır ki, Petis de la Croix da bunlardan yararlanmış ve “Arg” diye söz etmiştir.²⁵

- 1782 *Antonio de Sancha Baskısı*: 1582 Baskısı’na ek olarak Persia elçiliği görevinde bulunan Don Garcia de Silva y Figueroa’nın Timur hakkında yazdığı kısa tarihçe yer almaktadır. Bkz. “*Vida y Hazañas...*” (Çok Yüce ve Güçlü Kastiyal ve Leon Kral’ı (Bu isimde) III. Enrique’nin Hizmetkarı ve Mabeyncisi Ruy González Clavijo Tarafından Yazılan Büyük Timur’un Hayatı ve Kahramanca İşleri, Hükümdarlığının ve İmparatorluğunun Topraklarının Anlatısı)

1.2.2. Çeviriler

- Markham, Clements R., **Narrative of Embassy of Ruy González Clavijo to the Court of Timour at Samarcand a.d 1403-1406**, Hakluyt Society, Londra, 1859.
- Ruy Gonzales, de Klaviho, **Dnevnik Puteşestviya Ko Dvoru Temura v Samarkand v 1403-1406 gg.**, Çev. ve Ed. İsmail İvanoviç Sreznevski, Tipografiya İmperatorskoy Akademii Nauk (İAN), Saint Petersburg, 1881. Zeki Velidi, bu çevirinin en iyi çeviri olduğunu belirtmektedir.²⁶ Ancak Guy Le Strange, Rus mütercimin XV. yüzyıl kopyasını görmediğini ifade eder.
- Le Strange, Guy, **Embassy to Tamerlane**, George Routledge and Sons First, Londra, 1928. Argote de Molina’nın basımı temel alınmıştır.
- Kehren, Louis, **La route de Samarkand au temps de Tamerlan: relation de voyage de l’ambassade de Castille À la cour de Timour Beg 1403-1406**, Imprimerie Nationale Editions, Paris, 1990.
- González, C.R., **Timur Devrinde Kadis’ten Semerkand’a Seyahat**, Çev. Ömer Rıza Doğrul, Kanaat Kitabevi, İstanbul, 1940. Zeki Velidi, bu çevirinin Le Strange çevirisinin bir özeti veya özet çevirisi olduğunu ileri sürmektedir.²⁷ Karşılaştırma yaptığımızda bazı yerlerin çevrilmediğini gördük.

1.2.3 Tezler

- Estrada, Francisco Lopez (Ed.), “Embajada a Tamorlan”, **Estudio y edicion de un manuscrito del siglo XV**, Universidad de Comptense, Nicolas Antonio, Madrid, 1943.

²⁵ Estrada, **Embajada...**, s. 55.

²⁶ Togan, Zeki Velidi, **Tarihte Usul**, İstanbul Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1969, s. 248.

²⁷ a.y.

- Müller, Anabela, “El Paisaje Sensorial de la Embajada a Tamorlán (1403- 1406), Reconstrucción Histórica y Cultural de Los Sentidos”, Universidad Nacional del Sur Departamento de Humanidades, **Basılmamış Lisans Tezi**, Buenos Aires, 2015.
- Evatt, Jeffrey Michael, “The Primacy of National Sentiment in the Embajada a Tamorlán and Andanças é viajes”, The University of Texas at Austin, **Basılmamış Doktora Tezi**, 2006.

1.2.3. Eserin Biçimi

Ruy González Clavijo tarafından son hali düzenlenen bu metin, Orta Çağ’da İspanyolca yazılmış eserler arasında önemli metinlerden biridir. Eserin bahsettiği yerler ve verdiği bilgiler, tarihi olaylar hakkında sunduğu veriler, eseri son derece değerli bir kaynak yapmaktadır. Türk tarihi ve özellikle de Tamor Devleti ile Semerkand şehri, devlet protokolü, insan toplulukları ve yaşayışları, gelenek görenek ve adetler hakkında bizlere sağladığı bilgiler açısından da nadir eserlerdendir. Öncesinde yazılan kronikler ve edebi eserlerden farkı, Kastilya bakışının dünyaya açıldığı ilk eser olması denebilir. Kral’ın emri doğrultusunda yazıldığı ve yine Kral’a sunulduğu için bir rapor, bilgi toplanması amacı güttüğü için bir istihbarat raporu²⁸, tarihi bilgiler sunması ve hadiselerin, gelişmelerin kaydedilmesi sonucu bir kronik ve son olarak da bir seyahatnamedir. 1582 baskısında, Argote Molina eserin adını yukarıdaki açıklamaya uygun düşecek şekilde adlandırmıştır: “*Historia Del Gran Tamorlan, E Itinerario y Enarracion del Viage, y Relacion Db la Embajada*” (Büyük Tamor’un Tarihi, Seyahatname ve Yolculuk Anlatısı ve Elçilik Raporu). Bu baskıyla birlikte ilk defa doğrudan eserin, Clavijo tarafından düzenlendiği belirtilmektedir. Öncesindeki kopyalarda bir yazar ismi belirtilmez ve Clavijo’dan üçüncü şahıs olarak söz edilir.²⁹ Yine daha önceki kopyalarda, eserin formatına yönelik böyle bir bilgi verilmez. Argote Molina, eserin baskısında esere “Historia Del Gran Tamorlan, yani Yüce Tamor’un Tarihi” başlığıyla başlamıştır. Esere, yazarın esas amacı olmasa da, tarihi düzlemde bir giriş yapılır³⁰ ve tarihi bilgilendirme, elçilerin hazır bulunduğu

²⁸ Jeffrey Michael Evatt, “The Primacy of National Sentiment in the Embajada a Tamorlán and Andanças”, The University of Texas at Austin, **Basılmamış Doktora Tezi**, 2006, s. 66.

²⁹ Eserin hemen ikinci varlığında, edisyonu yapan kişi tarafından 1. tekil kişi ağzıyla bir bölüm görülür. Bkz. Clavijo, “Embajada a...(XV. Yüzyıl A. Nüshası Elyazması)”, varak 2.

³⁰ Clavijo, “Embajada a...(XV. Yüzyıl A. Nüshası Elyazması)”, varak 1.

Ankara Savaşı'na kadar devam eder. Bu kısımları eserin sonraki kısmında *itinerario* biçiminde de verilir. *Itinerario*; bir seyahat boyunca karşılaşılan yerlerin, olayların, durakların ve şehirlerin anlatılması ya da tasviri sonucu oluşturulan metin şeklinde tanımlanmaktadır.³¹ Her ne kadar Lopez Estrada, seyahatin bir Roma ya da Santiago yolculuğu gibi tekrarlanmasının mümkün olmadığını ifade etse ve eserin *itinerario* olarak adlandırılmasına önsözünde karşı çıksa da, çalışmamızda bu tarz eserleri kısaca açıklama gereği gördük. Bu anlatı türü, Latince seyahat anlatılarından gelen bir tarzla işlenmektedir. *Itinerario*, seyahatin başlangıç tarihi 21 Mayıs 1043'ten bitiş tarihi 24 Mart 1406 tarihine kadar, merkezine bir seyahati oturtan bir yapı üzerinden hareket eder. Anlatı, kronolojik bir tarihlendirmeye de gereksinim duyduğundan yolculuk devam ettikçe bu husus dikkate alınmıştır, fakat bu kesin bir tarihleme olmamıştır.

Laudibus Urbium; uğranılan şehirlerin tasviridir. “Excerpta Rhetorica” kompozisyonuna göre yapılmaktadır. Şu kısımlara ayrılır:

1. Şehrin tarihi ve kurucuları (*urbium laudem primum conditoris dignitas ornat*), şu anki durumu ve surları (*de specie moenium. locus et situs, qui aut terrenus est aut maritimus et in monte vel in plano*),
2. Topraklarının bereketi ve sularının bolluğu (*tertius de fecunditate agrorum, largitate fontium*),
3. İnsanlarının adetleri (*moribus incolarum*),
4. Binaları ve abideleri (*tum de his ornamentis, quae postea accesserint*),
5. Meşhur adamları (*si ea civitas habuerit plurimos nobiles viros, quorum gloria tuam praebeat universis*),
6. En son olarak da şehrin kısa bir karşılaştırması (*in his quoque faciemus breviter comparisonem*)”³²

³¹ “Itinerario”, <https://dle.rae.es/itinerario?m=form> Erişim Tarihi: 20.05.2022; *Itinerario* biçimine örnek olarak *Itinerarium Fratris Willielm De Rubruquis De Ordine Fratrum Minorum, Galli, Anno Gratiae 1253 Ad Partes Orientales* örnek verilebilir. Bkz. Wilhelm von Rubruk, **Itinerarium Fratris Willhelm De Rubruquis De Ordine Fratrum Minorum, Galli, Anno Gratiae 1253, Ad Partes Orientales**, C. 1, Hakluyt, 1589.; Rubruquis, Guilelmus de, “Die Reisen des Mönchs Wilhelm von Rubruquis in die ostlichen Gegenden der Welt im Jahre 1253”, **Allgemeine Historie der Reisen zu Wasser und zu Lande**, C. 7 Leipzig 1750, s. 370-422. Ancak daha ziyade *Tinerarium Egeriae* gibi Kutsal Topraklara yapılan hac yolculuğu anlatılarıdır. Estrada, Clavijo'nun gerçekleştirdiği yolculuğun tekrarının zorluğundan dolayı *itinerario* olarak anılamayacağını dile getirir.

³² Priego, Miguel Ángel Pérez, “Estudio Literario de los libros de viajes medievales”, **Epos: Revista de Filología**, S. 1, 1984, s. 227. URL: <https://doi.org/10.5944/epos.1.1984.9405> Erişim Tarihi: 29.09.2022.

Eserde bu biçime en uygun anlatıyı Konstantinapolis'in tasvirinde görmek mümkündür:

“Constantinopla şehri, yüksek ve sağlam duvarlar, savunma olarak güçlü ve büyük kulelerle çevrelenmiş. Şehir duvarları üçgen biçiminde inşa edilmiş, her köşeden köşeye 6 *fersahlık*³³ mesafe var ve bütün duvar uzunluğu 6 *fersah* ediyor. İki ucunu deniz çevreliyor, bir ucu olduğu tarafı da kara çevreliyor. Bir tepenin üzerine İmparator'un sarayları inşa edilmiş. Şehrin kendisi ve duvarlarının kapladığı alan çok geniş olduğu için, şehir yoğun şekilde iskan edilmemiş, çünkü ortasında birçok tepeler ve vadiler, ekin ekilen araziler ve bahçeler görülüyor. Bu bahçelerin arasında mahalleler ve küçük köyler gibi bitişik evler yer alıyor, üstelik bu yerler şehrin ortasında kalıyor, ancak şehrin en kalabalık iskan edildiği yerler şehrin deniz kısmındaki duvarlara yakın olan yerler. Şehrin en hareketli yerleri, denize açılan kapıları, özellikle Pera şehrinin sağında kalan kapılar, çünkü burası gemilerin ve *fustaların*³⁴ yüklerini boşalttıkları limanlardır. Burada sahilde her iki şehrin insanları buluşup, ticaretlerini ve alışverişlerini yapıyorlar.

Ayrıca bu Constantinopla şehrinde çoğunluğu yıkılmış vaziyette evlerden, kiliselerden ve manastırlardan oluşan çok sayıda büyük binalar yer alıyor. Daha önceleri, şehrin yeni kurulduğu zamanlarda dünyanın sayılı şehirlerinden olduğu çok açık. Söylediklerine göre, bugün bile şehirde büyüklü küçüklü 3 bin kilise var. Şehrin içinde içme suyu için çeşmeler ve kuyular bulunuyor. Şehrin Kutsal Havari kilisesinin aşağısında bulunan bir bölgesinde, bir vadiden diğerine uzanan, evlerin ve bahçelerin içinden geçen bir köprü bulunuyor, bu köprü üzerinden bahçeleri sulamak için su getiriliyor.

³³ Orijinal metinde *legua* olarak geçen *fersah* 5572 metreye eşit, eski bir İspanyol uzunluk ölçüsüdür. 1 *fersah* 3 *mil* eder. Orijinal metinde *legua* olarak geçen “fersah” yaklaşık 6 kilometreye (5572 metreye) eşit, eski bir İspanyol uzunluk ölçüsüdür. 1 *fersah* 3 *mil* eder. Bkz. Baketova, “Milya”, s. 324.; *Mil*; Latince *mille* yani bin kelimesinden gelen *mil*, Eski Roma’da 1000 adıma denk düşen, modern ölçü birimlerine göre 1478 metreye ya da 5 *fite* denk düşen uzunluk ölçüsüdür. Bkz. “Milya”, **Entsiklopedičeskiy Slovar’ Brokgauza i Efrona**, C. 19, Semenovskaya Tpolitografiya İ.A. Efrona, Saint Petersburg, 1896, s. 324.

³⁴ *Fusta*; hem küreklerle hem de yelkenle güçlendirilmiş, dar ve hafif ancak hızlı çekişli küçük bir kadirga türüdür. Her birinde iki kürekçi bulunan 10-15 oturağa ve yelkene sahiptir. 30-40 asker ve 40-60 kürekçi barındırabilecek kapasitede, ideal bir türdür. Osmanlı İmparatorluğu’nda bu kadirga tipi için özel bir ad bulunmayıp İtalyanca adı “fusta” şeklinde adlandırılmaktadır. Bkz. Emrah Safa Gürkan, **Sultanın Korsanları, Osmanlı Akdenizi’nde Gaza, Yağma ve Esaret 1500-1700**, İstanbul, Kronik Kitap, 2018, s. 514.

Pera yönündeki kapılara açılan bir sokağın ortasında, kavşakların olduğu yerde, yere dikili demirden kafesler bulunuyor. Bu demir kafesler, hapis cezası gerektiren suç işleyen ya da şehrin yerine getirilmesini emrettiği bir nizamı veya emri yerine getirmeyenler ve eksik tartıda ekmek ile et satanlar içindir. Bu suçları işleyenleri oraya atıyor, gece gündüz, yağmurda ve rüzgarda orada öyle bırakıyorlar, hiç kimse onlara yaklaşmaya cesaret edemiyor.”³⁵

Eserin İspanyol literatüründe rapor kelimesini karşılayan *relación* sözcüğü, bir üstün emri sonucu hazırlanan ve yine ona sunulan rapor olarak geçer.³⁶ Daha metnin başında yolculuğun ne kadar uzun ve zor olduğu, görülecek yerlerin, karşılaşılabilecek olayların ve kişilerin unutulmaması ve daha sonrasında bilinip anlatılması için kayda geçirilmesi emredilmektedir.³⁷ Rapor³⁸ yazımı, Estoria General ile görülmeye başlayan ve belli kalıplar doğrultusunda benzer ifadelerin kullanıldığı bir anlatı türüdür.³⁹

1.2.4 Eserin Kime Ait Olduğu Yönünde Görüşler

Eser üzerine doktora çalışması yapan Lopez Estrada, eserin yazarı olan Clavijo hakkında, eserin Clavijo’ya ait olmayabileceği gibi bazı kuşklara sebep olan görüşler öne sürmüştür. Bu görüşe, yazdığı bir makale ile Estepan da katılmıştır.⁴⁰ Eserin yazarının kim olduğu yönünde ilerleyen bu tartışmalar, esere kimin katkı sunduğuna dönüşmüştür. Lopez Estrada, yaptığı çalışmanın daha sonraki basımlarının önsözünde bu konuyu ele almış ve eserin ortaya çıkmasında ya da gün gün tutulan notlarda, Paez de Santa Maria’dan, Muhammed El-Keşi⁴¹ kadar bir veya birden fazla kişinin katkısını ileri sürerek ve Santa Maria ile Clavijo’nun birlikte esere katkı sağladığını, kafiye bulunan yazıcıların aldığı notlara bu ikisinin müdahale ettiğini ya da katkıda

³⁵ Estrada, *Embajada...*, s. 142-143.

³⁶ Priego, *a.g.m.*, s. 217-240.; İnci Kut ve Güngör Kut (Haz.), “Relación”, **Büyük İspanyolca-Türkçe Türkçe-İspanyolca Sözlük**, İnkılap Kitabevi, 2003- İstanbul, 2007, s. 588.

³⁷ Clavijo, “Embajada a...(XV. Yüzyıl A. Nüshası Elyazması)”, varak 2.

³⁸ Orijinal metindeki *relación* kelimesi Türkçeye “rapor” şekliyle çevrilmiştir.

³⁹ Percia, Juan de, **Relaciones de Don Juan Persia: A Diary From the 1599-1602 Persian Embassy by a Secretary in the Company of Sir Anthony Sherley**, Ed. Fernando Fernández Lanza, Narciso Alonso Cortés, Valladolid, 1604, s. 52.

⁴⁰ Estrada, *Embajada...*, s. 37; Estopañán, *a.g.m.*, s. 364. URL: <https://doi.org/10.3406/rebyz.1961.1270> Erişim Tarihi: 20.05.2022.

⁴¹ Metinde geçen isim bazen Muhammed el-Caxi, bazen El-Keşi bazen de El-Kadı şeklinde geçmektedir. Estrada, bu kişinin Keş şehrinden olan El-Keşi olabileceğini söyler. Bkz. Estrada, *Embajada...*, s. 79.

bulunduğunu ve fakat son olarak ta, Clavijo'nun eseri derleyip, son haline getirerek sunduğunu dile getirmiştir. Özellikle Alfonso Paez de Santa Maria'nın, bir ilahiyat üstadı oluşu, tarihten coğrafyaya, dinlerden dillere kadar engin bilgisinin oluşu bu kanaate varmasına veya en azından katkısının çok olduğunu ileri sürmüştür.⁴² Seyahatnamede günü gününe tutulan notlar ve üçüncü tekil kişinin ağzından olayların anlatılması, kafiye yazıcıların olduğunu gösteriyor. Sadece birkaç yerde birinci tekil ya da çoğul kişinin ağzından ifadeler görülüyor. Eseri son gözden geçiren ve Kral IV. Enrique'ye sunan kişi Clavijo'dur. Çok sonraları yazılan *Hijos de Madrid* adlı eserde, Clavijo'nun kafiye ismi geçen ve kafiye liderleri arasından dönen tek kişi olduğu ve ilahiyat üstadının Papa ile görüşmek için Roma'da kaldığı bilgisi veriliyor.⁴³ Dönemin siyasi ve dini olaylarına bakılırsa, Roma'daki Papa ile görüşmek ve Büyük Schisme sorunu için kalması bu iddianın doğruluğunu yükseltir. Bu ihtimal gerçek olmasa da, hitabeti çok güçlü olduğu bilinen Clavijo, mabeynci oluşu ve Kral'a ve devlete en yakın kişi oluşu dolayısıyla da eseri Kral'a sunma ihtimali daha kuvvetlidir.

1.3 XIV. Yüzyılda İber Yarımadası'ndaki Siyasi Durum ve Elçilik Heyetinin Gönderilme Sebebi

XIV. yüzyıl hem Avrupa'da hem de İber Yarımadası'nda da son derece zorlu ve çetin geçen bir yüzyıl oldu. Kuzey Avrupa'da görülen kıtlıktan göreceli olarak daha az etkilenen İber Yarımadası, 1348-1351 yılları arasındaki vebadan çok kötü etkilenecekti.⁴⁴ Altı asır devam eden İslam'la mücadele, Hristiyan Krallıklar arasındaki mücadele, İber Yarımadası'nın tarihini bir iç savaşlar tarihi ve sosyal çalkantılara dönüştürmüştü. Ancak bu yüzyılın en önemli gelişmesi, bazı soylular ve Kraliyet ailesi mensupları arasında yaşanan çatışma, Kraliyet ailesinin meşru kolunun, gayri meşru koluna kaybetmesiyle en önemli dönüm noktasına ulaşacaktı. Yüzyıl Savaşları esnasında, savaşan iki tarafın Kastilya ve İber Yarımadası siyasetine dahil olmasıyla, 1369 yılında Kastilya Kralı Zalim Pedro (I. Pedro el Cruel), Montiel Savaşı'nın ardından gayri meşru kardeşi Enrique Trastamara (II. Enrique) tarafından

⁴² Estrada, *Embajada...*, s. 37.

⁴³ Baena y Álvarez ve José Antonio, "Hijos de Madrid. Ilustres en Santidad, Dignidades, Armas, Ciencias y Artes", *Diccionario Histórico por Orden... (1789-1791)*, En la Oficina de D. Benito Cano, Madrid, 1789-1791, s. 302-303.

⁴⁴ Francisco Javier ve Fernandez Conde, *La España de Los Siglos XIII al XV*, San Sebastian, Nerea, 2004, s. 60.

öldürüldü ve Kastilya Hanedanı'na Trastamara ailesi geldi. Bu değişiklik Yüzyıl Savaşları'nda cephe değişikliğine ve yarımada'daki diğer siyasal gerilimlere yol açtı. Zalim Pedro'nun öldürülmesinin ardından, kızları Ísabella ve Constanza kaçmayı başarak İngiltere Prensları Edmund Langley ve John Gaunt ile evlenmişlerdir. John Gaunt bu evliliğin ardından Kastilya tahtında hak iddia etmitti.⁴⁵ Bu iddialarını İngiltere Parlemontosu ve Portekiz'in desteğini alan John Gaunt, Kastilya Krallığı tahtındaki hakları için uzun sürecek bir mücadeleye girecek, bu mücadelesine 1388 yılında iki taraf arasında imzalanan Bayonne Antlaşması ile son vermek zorunda kalacaktı. Antlaşma gereğince John Gaunt'un⁴⁶ kızı Prenses Catalina, Kastilya tahtının varisi III. Enrique ile evlenecekti.⁴⁷ Evlilik sonucu Kraliyet ailesinin meşru kolundan bir prenses, kraliçe olarak Kastilya'ya dönerken, Trastamara Hanedanı da, John Gaunt'un taleplerine son vermiş, kendisini kabul ettirmişti. 4 Ekim 1379 tarihinde dünyaya gelen Kral III. Enrique, Babası Kral I. Juan öldüğünde yaşı küçük olan III. Enrique, hasta bir bünyesi olduğu için Enrique Doliente (Hasta) lakabıyla anılıyordu. Zayıf bünyesine rağmen kararlı bir kral olan III. Enrique, döneminde birçok sorunu çözerek iyi bir idareci olduğunu göstermiştir. Kral'ın en önemli başarılarından biri olarak, döneminde diğer ülkelere yolladığı elçilik heyetleri görülmektedir. Ayrıca yine bu dönemde, Kastilya, Portekiz ile sorun yaşadığı Kanarya Adaları'nı da topraklarına katmayı bilmiştir. Clavijo'nun, Tamor'a elçi olarak gönderildiği görev, belki de Kral'ın döneminin en önemli olayıdır. III. Enrique'nin son derece meraklı bir kral olduğu, devrinin kaynaklarında dile getirilmektedir. Ayrıca, Niğbolu Savaşı'nın yankıları ve Türkler hakkında daha çok bilgi edinmek için Yıldırım Beyazıt'a gönderilen Payo Gómez de Sotomayor ve Hernán Sánchez

⁴⁵ Joseph F. O'Callaghan, **A History of Medieval Spain**, Cornell University Press, Ithaca-London, 1975, s. 526.

⁴⁶ *John Gaunt*; 1340-1399 arası hüküm sürmüş Lancaster Dükü'dür. İngiliz kraliyet prensi, askeri lider ve devlet adamıdır. İngiltere Kralı III. Edward'ın üçüncü oğlu ve Kral IV. Henry'nin babasıdır. Gaunt, kraliyet kökeni, avantajlı evlilikleri ve cömert arazi bağışları ile döneminin en zengin adamlarından biriydi ve babasının ve yeğeninin (II. Richard) saltanatları boyunca da etkili rol oynadı. Lancaster Dükü olarak, kendinden sonra tahta çıkacak Lancaster Hanedanı'nın da kurucusudur. Bkz. Sydney Armitage-Smith, **John of Gaunt: King of Castile and Leon Duke of Aquitaine and Lancaster Earl of Derby Lincoln and Leicester Seneschal of England**, Archibald Constable & Co, Londra, 1905, s. 1-16.

⁴⁷ Ana Echevarria, **Catalina of Lancaster, the Castilian Monarchy and Coexistence, Medieval Spain Culture, Conflict, and Coexistence Studies in Honour of Angus MacKay**, Ed. Roger Collins ve Anthony Goodman, Palgrave Macmillan, New York, 2002, s. 79.

Palazuelos⁴⁸ adındaki iki elçiden bahsedilmektedir. Yine eserde, Tamor ile Yıldırım arasındaki güç mücadelesi ve ikisinin kuvvetlerini tanıma maksatlı gönderildiği söylene de ⁴⁹ , aslında daha başka ülkelere de elçilik heyeti gönderildiği bilinmektedir.⁵⁰ Ayrıca Kral'ın komşu ülkelerle mektuplaştığı da onun hakkında yazılan tarihlerde dile getirilmektedir.⁵¹ Her ne kadar diplomatik bir cevap alınmasa da, ki Kral III. Enrique'nin bu duruma çok kızdığı ileri sürülmektedir. Ancak ortaya çıkarılan eserin, kendisine sunulması ve Clavijo'nun görevine devam edip, son nefesinde Kral'ın yanında olması kızgınlığın çok aşırı olmadığına işarettir.⁵²

⁴⁸ Payo Gómez de Sotomayor ve Hernán Sánchez Palazuelos; Yıldırım Beyazıt'a gönderilen, fakat Ankara savaşının sonucunu bekleyerek Kral'ın mektubunu Timur'a sunan Kastilya elçileridir.

⁴⁹ Clavijo, "Embajada a...(XV. Yüzyıl A. Nüshası Elyazması)", varak 2.

⁵⁰ Ruy González de Clavijo, **Historia del gran Tamorlán, e itinerario y narración del viaje y relación de la embajada que Ruy González de Clavijo le hizo: y un breve discurso hecho por Gonzalo Argote de Molina**, Miraguano, Madrid, 1999, s .6.

⁵¹ Gil González Dávila, **Historia De La Vida y Hechos Del Rey Don Henrique Tercero De Castilla, inclito en refersahion y justicia ...**, F. Martinez, Madrid, 1638, s. 9.

⁵² Fernan Perez De Guzman (Haz.), **Cronica Del Senor Rey Don Juan, Segundo De Este Nombre En Castilla y En Leon Con Las Generaciones y Semblanzas De Los Senores Reyes Don Enrique III y Don Juan II y De Otros**, En La Imprenta De Benito Montfort, Valencia, 1779, s. 16.

II. BÖLÜM – TİMUR'A ELÇİLİK RUY GONZÁLEZ CLAVİJO'NUN SEYAHATNAMESİ

Büyük İmparator ve Hükümdar Tamurbek⁵³, Semerkant İmparatoru'nu ortadan kaldırıp⁵⁴, imparatorluğunu ele geçirdi ve daha sonra duyacağınız üzere hükümdarlığı başladı. ⁵⁵ Bunu takiben, şimdi imparatorluğunun içinde olan bütün Mogalia ⁵⁶ topraklarını fethetti ve India Menor⁵⁷ toprakları ile çok büyük bir toprakları olan Horasan İmparatorluğu'nu⁵⁸ yönetimine kattı. Daha sonra fetihlerine devam ederek

⁵³ Metinde ilk varakta, Timur hakkında kısa bir tarihçe ve hakim olduğu topraklar hakkında coğrafi bilgi verilmektedir.; Ayrıca tez çalışmamızda Clavijo'nun eserine sadık kalarak Timur için kullanılan *Tamurbeque* adıyla devam etmeyi uygun bulduk.

⁵⁴ Metinde isim vermese de, bu kişi Emir Hüseyin'dir ve ortadan kaldırılması 1370 tarihindedir. Bkz. Şerefüddin Ali Yezdi, **Emîr Timur (Zafername)**, Çev. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul, 2019, s. 97.; Barthold'un bildirdiğine göre ise Belh'i her yönden güçlendirmeye başarıp Belh'i başkent yapan Han Kazagan'ın torunu Emir Hüseyin ile Timur'un mücadelesinin neden Timur'un da içinde olduğu ayaklanmanın nedenidir. Bu mücadele sonucunda Hüseyin 1370'de öldürülmüştür ve Timur, Maverâünnehir'deki yönetimi ele geçirmiştir. Bkz. V.V. Barthold, "Dvenatskih Lektsiy Po İstorii Turetskih Narodov Sredney Azii", **Soçineniya**, C. 5, Moskova, 1968, s. 173-174.

⁵⁵ Burada bir topluluk karşısında anlatıcı tonunda hikaye ediliyor ve sanki bir düzeltmeyi veya sonradan müdahaleyi de işaret ediyor. Bkz. Estrada, **Embajada...**, s. 77.

⁵⁶ *Mogalia*; Moğolistan yani Kaşgar'dan Kuçe'ye (Kuçar) kadar Doğu Türkistan'ın bir kısmını ve Issık Gölü'nün güneyindeki Semireçye'nin bir kısmını ihtiva eden bölgedir. Bkz. V.V. Barthold, "Oçerk İstorii Semireç'ya", **Soçineniya**, C. 2, 1. Bölüm, Moskova, 1963, s. 79.

⁵⁷ *India Menor*; Türkçeye "Küçük Hindistan" olarak tercüme edebileceğimiz yer ile Orta Çağ'da Kerman ve İran'ın güneydoğu bölgeleri yani İran ve Hindistan arasındaki (Afganistan, Belucistan ve Mekran) tüm bölge kastedilmektedir. Bkz. İ.P. Petruşevskiy, "Kommentariy Geografiçeskiy i İstoricheskiy", **Hojeniye za Tri Morya Afanasiya Nikitina 1466-1472**, Moskova-Leningrad, 1958, s. 243.

⁵⁸ *Horasan*; Orta Çağ'da batıda Deşt-i Kebir'in solonçak çölden, doğudaki Amu Derya'ya, doğudaki Bedehşan Dağları'na ve kuzeydeki Karakum Çölü'nden güneydeki Hindikuş Dağları'na ve Sistan bölgesine kadar geniş bir alana sahiptir. Bkz. Barthold, "İstoriko-Geog...", **Soçineniya**, C. 7, İzd.-vo Vost. Lit., Moskova, 1971, s. 102 vd.; Petruşevskiy, **a.g.e.**, s. 211.

Tugiquinia⁵⁹ hükümdarlığına hakim oldu. Persia ve Media'nın⁶⁰ bütün topraklarına, Turiz⁶¹ ve Soltania İmparatorluğu'na⁶² sahip oldu. Bunlardan başka, içinde Darbanten'inde⁶³ olduğu Guilan⁶⁴ ve Armenia la Mayor⁶⁵ topraklarının (içerisinde yer alan) Arzinga⁶⁶, Azeron⁶⁷ ve Aunique⁶⁸ şehirlerini fethetti ve hakimiyetini Merdi İmparatorluğu⁶⁹ ile (Yukarı Ermenistan bölgesinde kalan) Gürcistan'a kadar genişletti.

⁵⁹ *Tugiquinia* ya da *Tahikini* okuyabileceğimiz yer adıyla Tacikistan'ın nitelenmiş olduğu düşünülse de anlaşılan Türk halklarının "Tacik" yani İranlılar diye adlandırdığı Müslüman İran nüfusunun Türkistan'daki dağılım alanı ifade ediliyordur. Bkz. V.V. Barthold, "Tadjiki", **Soçineniya**, C. 2, Bölüm 1, Moskova, 1963, s. 469.

⁶⁰ *Media*; ana şehri Rey ilan Irak-ı Acem'dir (Kuzeydoğu İran). Bkz. Barthold, "İstoriko-Geog...", s. 132.; Guy Le Strange, **The Lands of the Eastern Caliphate: Mesopotamia, Persia and Central Asia from the Moslem Conquest to the Time of Timur**, Cambridge University Press, Cambridge, 1905, s. 185.

⁶¹ *Turiz*; çeşitli yerlerde *Toris*, *Turis*, *Tauris* olarak geçen yer Tebriz'dir. XIII-XV. yüzyıllarda tüm Küçük Asya'da (Anadolu) kervan ticaretinin en büyük merkezi olan Güney Azerbaycan'ın baş şehridir. Tebriz, Sultaniye ile birlikte Hülagü Devleti'nin başkentiydi. Şehrin önemi özellikle Astrahan'ın (1395) Timur ve Bağdat'ta (1400) yenilmesinden sonra artmıştır. Bkz. Barthold, "İstoriko-Geog...", s. 205.

⁶² *Soltania*; ya da Sultaniye Zencan ve Kazvin arasındaki Hülagü Devleti'nin yeni başkentidir. Şehir İlhan Argun (1284-1291) döneminde inşa edilmeye başlanmış ve bir kale duvar çevreleme işi ile Olcayto (1304-1316) zamanında tamamlanmıştır. XIV. yüzyıldan itibaren şehir, 5 kervan yolunun geçiş noktasına haline gelmiş ve önemi de oldukça artmıştır. Bkz. Barthold, "İstoriko-Geog...", s. 201; İ.P. Petruşevskiy, "Kommentariy-Geografiçeskiy", **Hojdeniye Za Tri Morya Afanasiya Nikitina 1466-1472**, Moskova-Leningrad, 1958, s. 242.

⁶³ *Darbanten* ya da Derbent, Hazar Denizi'nin batı kıyısında yer alan, devasa savunma kompleksine sahip antik bir şehirdir. Yüzyıllar boyunca, en önemli sınır kalelerinden biri ve Hazar Denizi'ndeki önemli bir liman olmuştur. Bkz. V.V. Barthold, **Soçineniya**, C. 3, İzd.-vo Vost. Lit., Moskova, 1965, s. 419.

⁶⁴ Orijinal metindeki haliyle *Guilan* ya da Gilan, İran'ın Hazar bölgesinde, özellikle Marco Polo'ya göre Ceneviz gemilerinin Hazar Denizi'ne gittiği ipeğiyle ünlüydü. Bkz. Barthold, "İstoriko-Geog...", s. 218.; Minayev, **a.g.e.**, s. 58.

⁶⁵ *Armenia la Mayor*; Yukarı Ermenistan olarak tercüme edilir. Doğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan Ermenistan'a denk düşer. Bkz. Ayşe Ayçiçek, "Kilikya Ermeni Baronluğu'nun Ortaçağ Anadolu Tarihindeki Yeri Üzerine", **Bayburt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Dergisi**, S. 1, Mart 2019, s. 62.

⁶⁶ *Arzinga* ya da günümüzdeki haliyle Erzincan; Trabzon ile Erzurum'un arasında, en erken dönemlerden beri bilinen bir şehirdir. Bkz. Mirokova, **a.g.e.**, s. 163.

⁶⁷ *Azeron*; (Arzan ar-Rum) veya günümüzdeki ismiyle Erzurum, Anadolu'da Sultan ve Konya arasında, Trabzon'dan İran'a dek uzanan kervanyolu üzerinde bulunan bir şehirdir. XIII. yüzyıldan beri Avrupalılar için Asya'ya giden ana yoldur. Erzurum'dan çok sayıda kervan geçmiştir. Marco Polo burayı *Argiro* olarak kaydetmiştir. Bkz. Polo, **a.g.e.**, s. 56. ; Petruşevskiy, "Kommentariy-Geog...", s. 242.; Le Strange, **a.g.e.**, s. 23.

⁶⁸ İ.İ. Sreznevskiy, *Aunique* ya da *Aumia* olarak geçen ifadenin "Ani" olduğunu düşünmektedir. Bkz. Sreznevskiy, **a.g.e.**, s. 393.

⁶⁹ *Merdi* ya da Mardin, Timur'un 1394'te ki İran'a ve Batı Asya bölgelerine düzenlediği "beş yıllık seferi" sırasında Timur'a teslim olan, Mezopotamya'daki bir kaledir. Mardin şehri Şahrük'un oğlu Uluğbek'in doğum haberiyle tamamen yıkılmaktan kurtulmuştur. Timur, kaleyi sadece kurtarmakla kalmamış aynı zamanda eski hükümdarı Sulan İsa'nın kardeşi Sultan Selih'e vermiştir. Bkz. V.V. Barthold, **Uluğbek i Ego Vremya**, Tip. Rossiyskoy Akademii Nauk, Petrograd, 1918, s. 63. (Barthold, V.V., **Uluğ Bey ve Zamanı**, Çev. İsmail Aka, TTK Basımevi, Ankara, 1997.); B.A. Ahmedov, "Uluğbek i Politiceskaya Jizn' Maverannahra Pervoy Polovinu XV v.", **İz İstoii Epohu Uluğbeka**, Nauka, Taşkent, 1965, s. 7.

Yine India Menor Hükümdarı'nı⁷⁰ savaşta mağlup ettikten sonra onun topraklarının büyük bir kısmına egemen oldu.

Damasco⁷¹ şehrini yıkıp, Halap⁷² ve Babilonia⁷³ ve Baldat⁷⁴ şehirlerini ve topraklarını hakimiyetine kattı. Birçok toprakları ve beylikleri yıkıma uğrattı, çok sayıda savaş kazandı, sayısız fetihler yaptı. Ardından yeryüzündeki en güçlü hükümdarlardan biri olarak bilinen Türk Aldayre Basica⁷⁵ üzerine yürüdü. Bu hükümdarın ülkesi olan Türkiye'de Anguri⁷⁶ denilen bir kalenin yakınlarında onun ordusuyla savaştı.

Hükümdar Tamurbek, Türk'ü⁷⁷ yendi, O'nu ve oğlunu⁷⁸ esir aldı. Bu muharebede -Tanrı O'na uzun ömür versin- Kastilya ve Leon'un⁷⁹ yüce ve güçlü kralı

⁷⁰ Timur'un Hindistan Seferi sırasında Delhi Sultanlığı'nda ciddi iç karışıklıklar mevcuttu. Firûz Şah'ın (1351-1388) ölümünden sonra sultanlıkta yine bir taht kavgaları başlamıştı. 1398'de Timur'un Delhi'yi talan etmesi bu kargaşayı iyice arttırdı. Bu arada Jaunpur (1394), Malva (1401) ve Gucerat (1407) valileri bağımsızlıklarını ilan ettiler. Tahtın kısa aralıklarla el değiştirdiği bu karışıklar içerisinde son Tuğluk Sultanı Nasirüddin Mahmud'un ölümünden (1413) sonra Delhi, Mülta Valisi Seyyid Hızır Han tarafından zapt edildi ve böylece Delhi Sultanlığı'nda Seyyidler hânedanı dönemi başladı. Bkz. Naimur Rahman Farooqi, "Delhi Sultanlığı", **TDV İA**, C. 9, 1994, s. 130.

⁷¹ Damasco ile Şam'dan söz edilmektedir.

⁷² Metinde *Halap* olarak geçen yer 1400 yılında Timur tarafından alınan Suriye'deki Halep şehridir. Bkz. A.YU. Yakubovskiy, "Timur (Opit' Kratkoy Harakteristiki)", **Voprosi İstorii**, S. 8-9, İSTİNA, 1946, s. 66.; Kuzey Suriye'nin en önemli şehri olup Anadolu'dan Mezopotamya'ya ve Akdeniz'den İran'a giden ana yolların kesişim noktasında kurulmuştur. Kervanların uğrak yeri olan Halep, ticaretle zenginleşmiş, yüksek medeniyete ulaşmış ancak aynı yollardan sefere çıkan ordular yüzünden tahribata ve yağmalara da maruz kalmıştır. Bunlardan biri de 1400'deki Timur'un yaptığı yıkımdır. Surlar ve kaleler dahil tüm şehir yakıp yıkılmış, üç gün süren yağma sırasında 20 bin kişi ölmüştür. Şehir tarihi boyunca doğal felaketlerden, salgın hastalıklardan ve yağma hareketlerinden kurtulamamıştır. Bkz. Talib Yazıcı, "Halep", **TDV İA**, C. 15, İstanbul, 1997, s. 323.

⁷³ Babilonia ya da *Mezopotamia*; Suriye'de Timur tarafından fethedilen şehirlerden biridir. Ancak Clavijo'nun yanlışlıkla Kahire'nin fethiyle ilişkilendirmiş olması mümkündür. Bkz. Mirokova, **a.g.e.**, s. 164.

⁷⁴ Baldat ya da *Bağdat*; Timur tarafından ilk kez 1392-1393'te, ikinci kez 1401'de ele geçirilmiştir. Bkz. **a.y.**

⁷⁵ *Aldayre Basica* ile 1389-1402'de hüküm süren, 1403'te vefat eden Osmanlı padişahı Yıldırım Beyazıt (I. Bayezid)'ten bahsediliyor. Bkz. Uspenskiy, **a.g.e.**, s. 760.

⁷⁶ *Anguri* ya da Ankara, Türk Sultanı Bayezid'in 1402'de yenildiği şehirdir. Ankara yakınlarında Sultan'ın 120 binlik ordusu, yalnızca Osmanlı ordusuna değil, aynı zamanda Sırp ağır süvarilerini de beraberinde getirmişti. Timur'un ordusu daha kalabalık ve güçlüydü. Şirvanlı I. İbrahim ve Şeki Hükümdarı Sidi Ahmed'in müfrezeleri de Timur'a katılmıştı. (Uspenskiy, **a.g.e.**, s. 761.

⁷⁷ Clavijo, metinde Osmanlı Türklerini ve Yıldırım Beyazıt'ı Türk olarak anar.

⁷⁸ Clavijo burada Yıldırım Bayezid'in oğlu Mustafa Çelebi'yi (ölüm 1422) kastetmektedir. Bazı Osmanlı tarihlerinde, kendisini Ankara Savaşı'ndan (1402) sonra kaybolan Şehzade Mustafa diye tanıttığı ve taht mücadelesine girdiği, aslında Yıldırım Bayezid'in oğlu olmadığı belirtilerek "Düzme" lakabıyla anılır. Bkz. Fahameddin Başar, "Mustafa Çelebi, Düzme", **TDV İA**, C. 31, 2020, s. 292.

⁷⁹ Başlangıçta Leon Krallığı olarak gelişen krallık, Kastilya ile birleşerek Kastilya ve Leon Krallığı olmuştur.

Don Enrique'nin elçileri Payo de Sotomayor ve Hernán Sánchez de Palazuelos da hazır bulunuyorlardı.

Bu elçiler, Tamurbek ve Türk Aldayre Basica'nın güçlerini, hakimiyetlerini ve azametlerini öğrenmek, birbirlerine karşı toplayabilecekleri askeri gücü ve hangi tarafın galip geleceğini rapor etmek için bulunuyorlardı.⁸⁰ Bu savaşın ardından, elçiler Payo ve Hernan Sanchez, büyük hükümdar Tamurbek'in dikkatini çekmişler ve o da yüce ve güçlü Kastilya Kralı Enrique'nin elçileri oldukları için, Kral'ın hatrına, onları huzuruna kabul ederek onurlandırmıştı. Onlar adına ziyafetler düzenledi, onlara hediyeler sundu. Yüce ve güçlü Kastilya Kralı'nın ve krallığının, Hristiyan Kralları üzerindeki gücü ve konumu hakkında kendisine elçilerce bilgi verildi. Aralarındaki dostluğu geliştirmek ve kazandığı zaferi Kastilya Kralı'na bildirmek için bir mektup yazılmasını ve elçi gönderilmesini emretti. Çağatay Soylularından Muhammed El-Keşi'yi, beraberinde hükümdara yakışır sözlerle yazılı mektup ve çok sayıda hediyelerle elçi olarak yolladı. Bu elçi, Kastilya Kralı'nın huzuruna çıktı. Usule göre mektubu, Tamurbek'in hediyelerini ve mücevherleri sundu, beraberinde iki de soylu kadın⁸¹ getirdi. Yüce Kral, sözü geçen mektupları ve elçiyi kabul etti, mektuplarda geçen Tamurbek'in güzel sözleri ve hediyeler Kral'ın çok hoşuna gitti. Hemen bu iyi ilişkilere cevaben, bir dostluk göstergesi olarak, bazı hediyeler ve bir elçilik heyeti gönderilmesini emretti. Bu elçilik heyetinde teoloji profesörü Fray Alfonso Páez de Santa Maria, mabeyncisi Ruy González de Clavijo, ve muhafızı Gómez de Salazar bulunuyorlardı. Kral, heyetin yanında mektuplar ve çok sayıda hediyeler yolladı ve ayrıca bu elçilik yolculuğunun, çok zorlu ve çok uzak diyarlara yapılan bir seyahat olduğu için, geçtikleri her yeri ve başlarına gelen her hadiseyi unutulmaya yüz tutmasını diye mümkün olan en iyi şekilde anlatılması ve bilinmesi için yazıya dökmeleri, kaydetmelerini gerekli gördü.⁸²

⁸⁰ Metinde böyle bir bilgi verilse de, aslında Kral III. Enrique, başka ülkelere de elçiler göndermiştir. Asıl maksadı, bu ülkeler hakkında bilgi edinmektir. Bkz. Clavijo, **Historia del...**, s. 6.

⁸¹ Bu kadınlar Balkan kökenli Doña Angelina de Grecia (yaklaşık olarak 1380-1440 arası yaşamış) ve Doña Maria Gomez'dir. Bkz. Clavijo, **Historia del...**, s. 8.

⁸² Burada Kral, elçilerden günü gününe ya da uğradıkları yerler ve başlarına gelen hadiseler hakkında rapor tutmalarını istemektedir. Estrada'nın belirttiği üzere dinleyiciye hitaptan, yazılı bir anlatıya dönüş görülmektedir.

Bu yüzden, her şeyde gücü olan Tanrı'nın ve O'nun annesi Meryem Ana'nın lütfuyla Tamurbek'in elçisi ve Kral'ın elçileri, yolculuğa çıkacakları *carracan*⁸³ olduğu Cádiz, yakınlarındaki Santa Maria Limanı'na geldikleri günden itibaren yazmaya başladım.⁸⁴

Efendimiz İsa'nın yılıyla 1403 yılının 21 Mayıs Pazartesi günü elçiler, Santa Maria Limanı'na geldiler. O gün gidecekleri gemiye erzak edindiler, ayrıca Sevilla ve Jerez'den adamları tarafından getirilenleri de gemiye yüklediler. Ertesi gün ayın 22'si Salı günü, buradan tekneyle ayrıldılar, yanlarında gidecekleri geminin kaptanı Kaptan Julián Centurio da bulunuyordu. *Carracan*ın demir attığı Cádiz kıyılarındaki Muelas Limanı'na vardılar. 23 Mayıs Çarşamba, *carraca* yelkenlerini açtı ve limandan ayrıldı. Hava gayet güzeldi ve karanlık çökünce Espartel⁸⁵ diye bilinen buruna vardılar. Ertesi gün Perşembe Tanca kıyılarına, sonra da Berberi Dağı, Tarifa ve Ximena kıyıları, Septe ve Algeciras ile Cebeli Tarık ve Marbella kıyıları, o kadar yakın ve sıradağların aşağısında oldukları için, bu yerler boğazın içinden bile görülüyordu. Yine aynı gün Figuerola Sıradağları kıyılarından geçtiler.

25 Mayıs Cuma günü, gün ağardığında Malaga⁸⁶ kıyılarına vardılar ve limana demir attılar. Gemi kaptanının yağ küpleri ve diğer ticari malları yüklemesi gerektiği için geldikleri Cuma gününden itibaren, Cumartesi, Pazar, Pazartesi, Salı gününe burada kadar kaldılar. Malaga şehri deniz kıyısında düz bir şehirdir ve içinde bir ucunda hâkim mevkide çift duvar çekilmiş yüksek bir kalesi ve şehir dışında Alcazaba⁸⁷ denilen yine çift duvarla çevrili daha yüksek bir kalesi vardır. Bir kaleden

⁸³ *Carraca* (Türkçeye “karak” olarak geçmiştir); 45 metre uzunluğunda 600 ile 1000 ton aralığında yük kapasitesi olan Cenova gemileridir. Orta Çağ'ın sonunda devasa büyüklükteki teknelere verilen denizcilik terimidir. 1200'lerin sonlarına doğru geliştirilen *carracalar*, daha sonraları Kuzey Avrupa ve Akdeniz denizciliğinde bir sentez olarak ortaya çıkmıştır denebilir. Büyük ve sağlam gövdesi ile üç direğiyle güçlü itiş gücünün avantajlı kıldığı *carracalar* XVI. yüzyıldan itibaren savaş gemisi olmanın yanı sıra ticarete de kullanılmaktadır. XVII. yüzyılda *carracaların* yerini okyanusta daha verimli olan kalyonlar almıştır. Bkz. Ruşen Argun, “15.-19. Yüzyıllar Avrupası'nda Yelken ve Denizcilik”, **Boğaziçi Üniversitesi Denizcilik ve Yelken Kulübü**, İstanbul, Nisan 2019, s. 21-22.

⁸⁴ Anlatının tamamına yakın kısmı üçüncü tekil şahıs şahitliği üzerinden devam etse de, bazı yerlerde birinci tekil şahıs müdahalesi görülür. Birinci tekil şahıs hitabı, bir redaksiyona da işaret edebilir. Estrada'ya göre bu kısımdan sonra 3. tekil şahsa geçilmesi, bir yazıcının yazma işini devraldığını gösteriyor olabilir. Bkz. Estrada, **Embajada...**, s. 80.

⁸⁵ Mirokova'ya göre *Espartel*, Kuzey Batı Afrika'da Tanca yakınlarındaki bir burundur. Bkz. Mirokova, **a.g.e.**, s. 164.

⁸⁶ Malaga 1487 yılında yeniden fetih “Reconquista” hareketinin sonucu Kastilya'nın hakimiyetine geçmiştir.

⁸⁷ Hisar anlamına gelen *alcazaba*, Endülüs'te en güzel örnekleri görülen yapılardır.

diğerine iki duvarla birleşik bir yapı oluşturur. Şehrin diğer ucunda ve şehir dışında denize yakın tersaneler bulunur ve bu noktadan sonra, kulelerle bitişik deniz kıyısındaki duvar başlar. Bu duvarın içinde çok sayıda ve göze hoş gelen bahçeler yer alır, bu bahçelerin hemen üzerindeki tepelerde evler, bağlar, bahçeler görülür. Şehrin duvarıyla deniz arasında, çok az bina vardır ve bunlar da tüccarlara ait depolardır ve şehir çok kalabalıktır.

Ertesi Çarşamba, Mayıs ayının 29. günü *carraca* buradan demir aldı ve Velez Malaga Sıradağları kıyısınca ilerledi, gözün görebildiği her yer ekilmiş, işlenmiş bağlarla, bahçelerle ve buğday tarlalarıyla çevriliydi. Velez Malaga Sıradağı'ndan geçtiler; bu dağların zirvesinde yüksek bir kale vardı. Denize çok yakın olan Almuñecar'dan geçtiler, Sierra Nevada kıyılarında akşam oldu. Ertesi gün Perşembe idi, Palos Burnu'ndan geçtiler ki, burası Cartagena'ya yakındı ve bir sonraki gün olan Cuma günü Martin Burnu'na vardılar, burası yüksek sıradağların ve Katalonya'nın⁸⁸ başladığı yerd.

Cumartesi günü sabah, Fromentera denilen bir adanın açıklarına vardılar, burada yaşayan yoktu. İbiça Adası'nın⁸⁹, ucunda yer alıyordu, ancak rüzgar ters estiğinden, burnu dolanamadılar; burada Cumartesi, Pazar, Pazartesi ve Salı gününe kadar kaldılar. Haziran ayının 5'i Salı günü öğleden sonra, İbiça Adası'nın limanına demirlediler. Kaptan, taşıdıkları yükü boşalttırdı ve gemiye tuz yükletti. Salı günü geldikleri bu limandan ters rüzgar yüzünden çıkamadılar, Çarşamba, Perşembe ve Cuma günü de burada kaldılar. Haziran ayının 13. günü Çarşamba buradan demir aldılar; hava sakinleşmişti, Perşembe ve Cuma da öyle ve ama biraz da olsa yol kat ettiler.

Bu İbiça Adası küçük bir adadır, uzunluğu 5 *fersah* genişliği ise 3 *fersah*tir. Elçiler, adaya gelip, karaya çıktılar. Adayı Aragón Kralı⁹⁰ adına yöneten idareci, onlara kalacakları yer ayarlayıp, şehre gelmeleri için adam ve binek hayvanı gönderdi. Ada yüksek dağlar ve alçak ağaçlarla ve çamlarla kaplı. Şehir, deniz kenarında yüksek bir tepenin üzerine kurulmuş; oldukça kalabalık nüfusa sahip, etrafı üç surla çevrili ve

⁸⁸ *Katalonya*; Aragon Krallığı ile Katalonya Kontluğu'nun birleşmesi sonucu ortaya çıkan siyasi güç. Yazar burada Catalunia diyor.

⁸⁹ *İbiça Adası*; Batı Akdeniz'de, İspanya'nın doğu kıyısına yakın, Balear Takımadaları'nda bulunur. Bkz. Mirokova, **a.g.e.**, s. 164.

⁹⁰ *Aragon Kralı*; I. Fernando'dur. Pitius Adaları, 1345'ten itibaren Aragon'un mülküdür.

her surun arasında şehir sakinlerinin evleri yer alıyor. Şehrin denize yakın en yüksek kısmında kale bulunuyor ve bu kalenin etrafında duvar ve çok yüksek kuleleri var. Şehrin kilisesi ise, kale ile karşı karşıya ve kulesi kaleden daha yüksek. Şehrin ve kalenin dışarıdan etrafını çevreleyen tek bir duvarı var. Bu adada bulunan tuzlalarda çok tuz üretiliyor, her sene denizden tuzlalara giren suların çok rafine tuz üretiliyor. Bu tuzlaların verimi yüksek ve çok miktarda tuz üretiliyor, her yıl Levant'tan⁹¹ buraya tuz yüklemeye çok sayıda gemi oluyor. Şehrin duvarlarında birçok odası ya da evden oluşan bir kule var ve bu kule Abicena Kulesi olarak anılıyor. Söylediklerine göre, Abicena⁹² bu adanın yerlisi imiş. Kulelerde ve duvarlarda, kuşatma esnasında Don Pedro'nun⁹³ attırdığı taşların izleri var.

Ertesi Cumartesi ki, Haziran ayının 18'i idi, *nona*⁹⁴ saatinde Mayorka Adası'nın yakınlarından geçtiler, o kadar yakındılar ki, adadakileri net bir şekilde görüyorlardı. Pazar günü, küçük bir kalesi olan Cabrera denilen bir adanın yanından geçtiler. Pazartesi ve Salı günleri yolculuklarına devam ettiler, ancak rüzgarın kuvvetsiz oluşundan fazla mesafe kat edemediler. Çarşamba günü Menorka kıyılarına vardılar ve León Körfezi'nin arasından geçtiler. Bu iki adanın kaleleri de denize doğru ve, biri diğerinin sağında kalacak şekilde karşı karşıya ve boğazı korumak için inşa edilmişlerdi. Bu iki ada arasında kalan boğaz, dar ve tehlikelidir ve buraya Bonifacio Boğazları deniliyor.

Salı günü öğleden sonra, Ponza Adası'nın kıyılarına geldiler, adada şu an hiç kimse yaşamıyor, ancak daha önce yaşayanlar vardı. Adada iki manastır ve aynı zamanda şair Vergilius'un⁹⁵ yaptığı binalar da var. Bu adanın sağ tarafında kalan ana karada, sol kol hizasında Montecarzel adındaki yüksek dağlar belirir ve bu

⁹¹ *Levant*; Akdeniz'in doğusuna verilen isimdir.

⁹² *Abicena*; olarak geçen adla İbn Sina kastedilir. Yaklaşık 370 (980-981) yılında Buhara yakınındaki Efşene köyünde doğmuştur. Estrada'ya göre eğer aynı İbn Sina'dan bahsediliyorsa Clavijo dönüş yolunda Buhara'dan geçtiği için metni düzenlerken böyle bir bilgi ilave etmiş olabilir. Bkz. Estrada, **Embajada...**, s. 84. Belki de Clavijo'nun kafasında bu isim bir yerden kalmış ve metni redakte ederken adanın ismini bu şekilde hatırlamış olabilir. Le Strange, Clavijo'nun. İbni Sina'yı, 1008 yılında Murcia'da doğan İbni Side ile karıştırmış olabileceğini belirtir. Bkz, Le Strange, Notes s,180-181

⁹³ *Don Pedro Infante de Portugal (Ceremonioso)*; 1336-1387 arasında yaşamış Aragon kralıdır. IV. Alfonso'nun oğludur.

⁹⁴ Hristiyan litüratüründe saat 15.00'i göstermek için kullanılan ifadedir. Bkz. Jacques Le Goff, **Ortaçağ Batı Uygarlığı**, Çev. Hanife Güven ve Uğur Güven, Doğu Batı Kitabevi, İstanbul, 2021, s. 193.

⁹⁵ *Vergilius*; M.Ö. 70 -19 arasında yaşamış Romalı şairdir.

sıradağlarda Santa Felice adında bir kale bulunur. Bu kale Napoli Kralı I. Lançalago'ya⁹⁶ aittir. Biraz ileride de bir dizi dağ belirir, Roma idaresine ait Terracina adında ve Roma'ya 12 *fersah* uzaklıkta bir şehir görünür. Bu şehir ve deniz arasında, bahçeler ve uzun ağaçlar uzanır, bahçelerin ve şehrin arasında rahibeler için inşa edilmiş bir manastır yer alır; *Moros*⁹⁷ bu rahibelerin hepsini kaçırıp götürmüştür.

Çarşamba günü yolculuklarına devam ettiler; Perşembe Haziran'ın 27'si idi, akşam olduğunda Gaeta Limanı'na demirlediler ve şehir çok yakın olduğundan şehrin duvarına bir levha yerleştirdiler. Elçiler, karaya çıkıp şehrin dışındaki San Francisco yakınlarında bir handa konakladılar. Bu handa tam 16 gün kaldılar, çünkü geminin kaptanı ve gemideki bazı tüccarlar getirdikleri ticari malları boşaltıp, zeytinyağı yüklediler.

Gaeta şehri ve limanı son derece güzel görünüyor, limanın girişi dar, ama içeriye girince genişliyor. Şehir ve limanın etrafı, yüksek tepelerle çevrelenmiş ve bu tepelerin üzeri güzel evler, bağ ve bahçelerle dolu. Limana giren birinin sol kolu tarafında yüksek bir tepe ve tepenin üzerinde çok büyük, gözetleme kulesine benzer bir kule var. Söylediklerine göre, bu kuleyi *Roldan*⁹⁸ yapmış ve bu yüzden de kuleye Roldan Kulesi diyorlar. Bu tepeye bitişik diğer bir tepenin üzerine de şehir halkı yerleşmiş. Limana bakan yamaçtaki kapı ve evler denize çok yakın ve dalgaların dövdüğü duvar denize bitişik. Duvarların üzerindeki iki kule, denizin içindeymiş gibi yükseliyor. Gerek görüldüğünde, bir kuleden diğerine kalın bir ok fırlatan bir yay aracılığıyla zincir uzatılır ve iki kule arasında girişi engellemek için zincir gerilir. Bu zincirin kapattığı limana *fusta* ve diğer gemiler savaş zamanında sığınır. Şehrin olduğu tepe ile Roldan Kulesi'nin arasında, şehrin savunması için yüksek kuleleri tırbazanları ve mazgallarıyla bir kale yer alır.

⁹⁶ I. Lançalago (*Ladislaus*); 1377-1414 yılları arasında yaşamış Napoli Kralı, Angevin Hanedanı'nın son üyesi. Bkz. Emir O. Filipović, "Colluding with the Infidel: The Alliance between Ladislaus of Naples and the Turks", *Hungarian Historical Review*, C. 8, S. 2, 2019, s. 362.

⁹⁷ Çoğul formdaki *Moros*; Latince "Maurus" sözcüğünden gelir. Afrika'nın bir bölgesi olan Mauritanyalı anlamından gelen, zamanla Arap ya da Berberi Müslümanlar için kullanılan bir sıfattır. Eserde bazen Türkler dışındaki Müslümanlar için de kullanılır. Bkz. "Moros", *Diccionario De Autoridades*, C. IV, Moro, "734. URL: <https://apps2.rae.es/DA.html> Erişim Tarihi: 29.05.2022.; Estrada'ya göre bu ifade, Berberi korsanların yaptığı yağmaları göstermesi açısından bir tanıklıktır. Bkz. Estrada, *Embajada...*, s. 86.

⁹⁸ *Roldan*; İmparator Augustos döneminde yaşamış bir kahramanı niteleyen bir isimdir. Bkz. Le Strange, *a.g.e.*, s. 86.

Deniz tarafından şehre gelecek herhangi bir tehdit ihtimali bulunmaz, çünkü yüksek kayalıklar, savaş zamanında gemilerin yanaşmasına izin vermez. Deniz yönünde bir başka duvarın çevrelediği bir tepe bulunur ve bu tepede bağ, bahçeler ve zeytinlikler bulunur. Bu tepe ile duvarların arasından çok sayıda evin ve dükkanın olduğu bir cadde uzanır. Bu cadde üzerinde halkın bağlılığıyla Santa Maria Anunciada'ya adanmış kilise bulunur, bu kilisenin hemen önünde de San Antón'a adanmış kilise yer alır ve Santa Maria Kilisesi'nin yukarısında çok güzel bir yapı olan San Francisco Manastırı görülür. Bu caddenin bitiminde bir başka hakim nokta yükselir ve denizin diğer tarafına kadar duvarla çevrilidir. Bu duvarın yapım nedeni, bazı *fustalar*ın geldiklerinde, çıkışın savunulması ve şehre bir zarar gelmemesi içindir. Bu tepeleri çevreleyen dış duvarların bittiği ve şehir surlarıyla birleştiği uçta Trinidad adında bir kilise vardır. Bu kiliseye yakın birkaç kule ve *alcazar*⁹⁹ gibi evler, yine aynı kilise yakınındaki bir kayalığın üzerinde su deposu gibi bir açıklık bulunur, sanki oyularak yapılmış gibidir. Bu açıklık 10 kulaç derinlikte ve 50 adım uzunluğunda, bir insan ancak geçebilecek kadar da dardır.

İçinde Santa Cruz adında bir keşişin hücresi vardır, söylediklerine göre, İsa-Mesih çile çekmeye başladığında kendiliğinden yarılmış. Duvarların içinde kalan bu yerde, çok güzel bağlar, zeytinlikler, bahçeler, evler, teraslar, portakal, limon ve elma bahçeleri yer alıyor. Ve bu duvarın dışında, denize doğru güzel evleri, köşkleri ve bahçeleriyle bir sokak uzanıyor.

Tepelerden gelen su, evlerin ve bahçelerin içinden geçerek limana dökülür ve bu sokak, şehirden 2 fersah uzakta Mola denilen bir yerleşim yerine kadar da uzanıyor. Taş döşeli sokak çok kalabalık ve sokağın yukarısındaki tepelerde köyler ve evler görünüyor; şehirden bu yerleri seyretmesi çok hoş. Elçilerin tamamı, burada kaldıkları için bu yerleri görmeye gittiler. Mola denilen yerin ilerisinde bir kasaba ve yüksek bir kale belirdi, diğer yerler tepelerdeydi. Limanın girişinde sağ kol hizasında bir kule yükseliyordu, gözetleme kulesine benzeyen bu kuleye Carellano Kulesi deniliyordu.

⁹⁹ *Alcazar*; kraliyet ailesinin ya da soyluların korunması için inşa edilen kale, hisar, müstahkem ev, kral sarayıdır. İslam (Endülüs) mimarisinden, İspanyol mimarisine geçmiştir. Bkz. "Alcazar", **Diccionario De Autoridades**, C. I, Moro, 1726. URL: <https://apps2.rae.es/DA.html> Erişim Tarihi: 01.05.2022.; İspanyolca'ya *alcazar* olarak geçen kelime "köşk veya saray" manasındaki el-kasr kelimesinden gelir. Kalın duvarlarla çevrelenen saray benzeri yapılardır. Bkz. Erdem Sargon, "Alcazar", **TDV İA**, C. 2., İstanbul, 1989, s. 469-470. URL: <https://islamansiklopedisi.org.tr/alkazar>. Erişim Tarihi: 02.09.2021.

Bütün bu yerler, Fondi Kontu'nun¹⁰⁰ iken, şimdi Kral Lançalago'ya aitti ve bu yerleri Kral Luis¹⁰¹ ile yaptığı savaş sonucu elde etmişti. Gaeta şehrinin evlerinin dıştan görünüşü çok güzeldir, çok yüksek inşa edilen bu evlerin pencereleri denize bakar ve üst üste inşa edilmiş gibi, evler limana kadar iner. Şehrin en güzel sokağı denize paralel olanıdır. Diğer sokaklar, dar, eğimli ve yürümesi güç sokaklardır. Bu büyük sokakta, çok hareketlilik olur, çünkü her sene en fazla ticarî hareketlilik burada yürütülür. Kral Luis ile olan savaşında, Lançalago bu şehir hariç her yeri kaybetti. Sonunda bu şehirden başlayarak bütün krallığını geri aldı.

Kral Lançalago bu şehirde iken, Monfrey de Claramonte'nin¹⁰² kızı Costança ile evliydi, daha sonra ondan ayrıldı ve O'nu vasalı olan Micer Luis de Capua'nın oğlu ile zorla evlendirdi. Dediklerine göre Kral, Trinidad kilisesinde çiftlerin ellerinden tutarak, orada bulunanların önünde onları evlendirdi, düğünlerini yaptı ve düğün günün gelinin elinden tutarak, gelinle dans etti. Gelinin, meydan ve sokaklarda ağza alınmayacak derecede çirkin şeyler söyleyerek, Kral'ın ise, bunu annesi olan Lady Margarita'nın önerisiyle yaptığını söylediği anlatılıyordu. Daha sonra Kral, Kıbrıs Kralı'nın¹⁰³ kızı ile Doña María ile evlendi. Costança ile 1-1.5 yıl kadar süren evliliğinden çocuğu olmadı; ancak şimdi evli olduğu kadından çocukları var. Kral Lançalago'nun Babera Dükü Dük Estrelrique¹⁰⁴ ile evli olan Doña Johanela adında kız kardeşi var ve bu kadını çok güzel oluşuyla övüyorlar.

Cuma Temmuz ayının 13. günü, öğlen *carraca* yelkenlerini açtı ve Gaeta'dan hareket etti. O gün hiç durmadan yol aldılar. Ertesi gün Cumartesi, Isla¹⁰⁵ ve Procheda¹⁰⁶ adındaki adaların yanından geçtiler, bu adalarda yaşayan kimse yoktu, yine aynı şekilde Gupe adındaki bir başka adanın da yakınlarından geçtiler, ama bu

¹⁰⁰ *Fondi Kontu*; Onorato I Caetani'dir.

¹⁰¹ *Kral Luis*; Napoli Kralı II. Louis'dir (1377-1417). Napoli Kralı (1391'ten beri) olduğu dönemde Lançalago'ya karşı savaşmış ve 1399'ta Napoli tahtını kaybetmiştir. Bkz. "Luis", **Entsiklopedičeskiy Slovar' Efrona i Brokgauza**, C. 18, Saint Petersburg, 1896, s. 240.

¹⁰² *Manfredi Chiaramonte*; Napoli Kralı Lançalago'nun ilk karısı olan Costanza'nın babasıdır. Bkz. Le Strange, **a.g.e.**, s. 34.

¹⁰³ *Kıbrıs Kralı*; James I of Cyprus'tur.

¹⁰⁴ *Babera Dükü Dük Sterlic*. Anlaşılan Clavijo burada Napoli Kralı Lançalago'nun kız kardeşi ile evli olan Avusturya Dükü Wilhelm'e atıfta bulunmaktadır. Le Strange ise Habsburglu William, Steiermark Dükü ve Baberber der. Bkz. Le Strange, **a.g.e.**, s. 34.

¹⁰⁵ Eski Yunanca olan *Ischia* (İtalyanca Isca sullo Ionio); Napoli Körfezi'nin kuzey kesiminde, İtalya'nın Calabria eyaletine bağlı Catanzaro ilinde yer alır. Bkz. Mirokova, **a.g.e.**, s. 165.

¹⁰⁶ Procheda; Napoli Körfezi'ndeki küçük bir adadır. Bkz. **a.y.**

adada yaşayanlar vardı. Bu ada, Napoli Krallığı'na aitti ve güzel bir kasabası vardı. O gün anakaradaki Minerva¹⁰⁷ burnundan geçtiler. Burayı geçince anakarada iki yüksek dağın arasına kurulmuş olan Malfa¹⁰⁸ şehri görünüyordu: iki dağın her birine de kale yapılmıştı, dediklerine göre bu şehirde San Andrés'in kafatası bulunuyormuş.

Aynı Cumartesi günü akşam duası¹⁰⁹, gökten iki duman kütlesinin denizin üzerine düştüğünü gördük, sular şiddetli bir şekilde büyük bir gürültüyle kabardı, göğü duman kapladı ve etrafımıza koyu bir karanlık çöktü. Dediklerine göre o dumanlar gemiye çarpsaydı, gemiyi bile batırabilirdi.

Ertesi Pazar, üzerlerinde kimsenin yaşamadığı iki adanın arasından geçtiler, bu adalar dümdüzdü, hiç dağ yoktu. Adaların isimleri Artu ve Fricu idi. Daha sonra biraz ileride sol kol tarafında üzerinde yüksek bir dağın olduğu Strangol¹¹⁰ adında bir başka ada belirdi. Dağın duman ve ateş saçan bir ağızı vardı ve gece boyunca bu dağdan büyük gürültülerle birlikte ateş ve duman çıktı. Sağ kol hizasında insanların yaşadığı Lipari¹¹¹ adında bir ada vardı. Ada Kral Lançalago'ya aitti. Bu adada Santa Agueda'nın kutsal pelerini bulunuyordu ve bu adadaki volkan da yanıyordu, ancak Santa Agueda'nın pelerininin kutsiyeti sayesinde adadaki volkan söndü. Diğer adaların lav ve kül püskürdüğünü gördüklerinde, ve bu adada lav püskürtmeyince, pelerini aldılar ve ortaya çıkardılar, diğer adalardaki volkanların lavı da püskürtmez oldu.

Ertesi Pazartesi sabah olunca, üzerinde insanın yaşamadığı Salina, Stramboli ve Vulcano adalarının arasından geçtiler. Adalardan duman ve şiddetli gürültü yükseliyordu. Yine isimleri Paranea ve Panarin olan iki ıssız adanın daha yanından geçtiler.¹¹²

Salı günü, Temmuz ayının 17'si, hiç rüzgar esmediği için hava çok sakindi ve bu yüzden ismi geçen iki adanın arasında kaldılar. Gece, hava karardıktan 3 saat sonra

¹⁰⁷ *Minerva*; Napoli Körfezi'nin doğu kesiminde, bugün "Punto della Campanella" olarak adlandırılan burundur. Bkz. Le Strange, **a.g.e.**, s. 35, 343.

¹⁰⁸ *Malfa (Amalfi)*; Salerno Körpezi kıyısındaki şehirdir. Bkz. Mirokova, **a.g.e.**, s. 165.

¹⁰⁹ Akşama doğru saat 18.00-19.00. Bkz. Jacques Le Goff, **a.g.e.**, s. 193.

¹¹⁰ Eserdeki adı ile *Strangol (Stromboli)*; sonuncusu aktif bir yanardağ olan Artu, Fricu, Stromboli'nin volkanik Aeolian Adaları'ndan bahsediliyor. Bkz. Mirokova, **a.g.e.**, s. 165.

¹¹¹ *Lipari*; Aeolian Adaları'ndan biridir.

¹¹² Burada adı geçen Salina, Vulcano, Panarea, Panarea, Panarin volkanik olan Aeolina Adaları'dır. Vulcano adası için Clavijo, Bolcani ve Bolcante derken Stromboli Adası'na Stragolin ve Strangol isimlerini verir.

aniden bir fırtına koptu, rüzgar ters yönden esmeye başladı, bu durum sabaha kadar ve Çarşamba gün boyu sürdü.

Aynı gün öğleye yarım saat kala *carracan*ın yelkenleri koptu ve tehlikeli bir şekilde suda sürüklenen kuru bir kütük gibi bir o yana bir bu yana sürüklendiler. Bu fırtına Salı gece yarısından, Çarşamba gece yarısına 2 saat kalana dek sürdü. Sert rüzgarın etkisiyle iki yanardağın yani Stromboli ve Vulcano'nun ağzından büyük bir gürültüyle lavlar ve dumanlar savruluyordu. Fırtına esnasında geminin kaptanı, *letanías* okunmasını ve Tanrıdan merhamet dilenmesini istedi. Dualar bitince, fırtına hâlâ sürerken, parlak bir ışık huzmesi geminin direğinin üzerinde belirdi. Bir başka ışık demeti geminin cıvadrası yönünde (kılavuz kısmında) belirdiğini gördük. Bir diğer ışık ise, geminin arkasındaki serenin ucu yönünde göründü. Gemide bulunan herkes bu ışıkları gördü, çünkü görmeleri için güverteye çağrıldılar, gemidekiler belli bir süre kaybolacaklar mı diye güverte üzerinde kaldılar, ancak fırtına boyunca bu ışıklar sönmedi. Bir süre sonra geminin kaptanı ve tayfalardan ikisi hariç, herkes uyumak için güverteden çekildi. *Carracan*ın yakınlarında, kaptan insan sesine benzer sesler işitti ve yanındaki denizcilere bu sesleri işitip işitmediklerini sordu, denizciler evet dediler ve bu sesler fırtına devam ederken de duyulmuştu. Kısa bir süre geçmişti ki, ışıkları daha önce gördükleri yerlerde tekrar gördüler. O zaman *carracada*ki herkesi uyandırdılar. Onlar da ışıkları gördü ve duydukları sesleri onlara söylediler. Bu ışıklar *Aşai Rabbani Ayini* boyunca görüldüler ve sonra fırtına dindi.

Bu ışıkları görenler, dediklerine göre Fray Pero González de Tuy'un sayesinde ışıklar yok olmuşlardı. Ertesi gün sabah olduğunda, bu adaların yakınlarında Sicilya Adası göz mesafesinde idi. Hava gayet güzeldi ve hafif bir rüzgarla ilerliyordılar. Ertesi Perşembe gününe bu adaların arasından geçtiler, hava çok sakindi.

Cuma günü öğleden sonra, Sicilya kıyılarına vardılar, Mecina Limanı'nın girişinde deniz feneri olduğu söylenen bir kule göründü. Mecina Boğazı'nda çok şiddetli bir akıntı vardı ve rüzgarın hafif esmesinden, o gün Mecina Limanı'na giremediler. Gece rüzgar kuvvetli esmeye başlayınca, *carracayı* boğazdan geçirip limana yanaştırmak için, Mecina şehrinden bir kaptan geldi ve hareket emri verdi. Deniz fenerinin kulesinin yakınlarına gelince *carraca* kayalıklara vurdu ve dümen yerinden çıktı.

Bütün umutların yittiğini düşünürken, rüzgar hafif hafif esiyordu ve deniz sakindi. Bir süre uğraştıktan sonra, gemi kayalardan kurtarıldı ve geminin çapaları denize atılarak gün ışığı beklendi. Gün ağardığında deniz kabardı ve rüzgar hızını arttırdı, yelkenleri açtılar, böylelikle Mecina Limanı'na giriş yaptılar. Deniz fenerinin sağında karada Calabria yer alıyor. Calabria burnu ile Sicilya arasındaki boğaz o kadar dar ki, bir fersah aralığında idi ve deniz fenerinde, geceleri gemiler bu boğazı bulsunlar diye bir fener yanıyor. Calabria kıyıları ekili tarlalar, bahçeler ve bağlarla kaplı. Mecina şehri denizin kıyısında, etrafını çevreleyen denize bitişik duvarın üzerinde iyi inşa edilmiş kuleler var. Şehrin yüksek evleri taş ve çimento ile inşa edilmiş, deniz tarafından bakılınca çok güzel görünüyorlar ve evlerin pencereleri denize açılıyor. Ana sokaklar denize paralel gidiyor ve denize açılan en az 5-6 kapı var. Şehrin sonunda teraslar var ve sağ tarafta siyah keşişlere ait olan San Salvador adında bir manastır bulunuyor. Bütün dua saatleri ve ritleri Greklerinki gibidir. Şehirde aynı zamanda sağlam bir kale de var. Ertesi Pazartesi ki Temmuz ayının 22'si (23'ü) günü idi, yelken açıp buradan (Mecina'dan) ayrıldılar. Hava güzeldi, sağ kol hizasında Mongibello Yanardağı'nın¹¹³ olduğu ada kalıyordu. Sol tarafta ise Calabria toprakları ile Reggio adında bir şehir belirdi ve buradan Venedik Körfezi'ne (Adriyatik'e) girdiler Salı, Çarşamba, Perşembe ve Cuma yolculuklarına devam ettiler. Ertesi Cuma öğleden sonra Venedik Dükalığı'na ait Mora Yarımadası'ndaki Modon¹¹⁴ kıyılarına ulaştılar. Sapiencia¹¹⁵ adındaki adanın yakınlarına ulaştılar. ve hemen onun yanında da Benetico ve Cerne adaları geçtiler. Galo Burnu'nu¹¹⁶ girdiler ve kara tarafında Corron¹¹⁷ belirdi. Cumartesi karadaki Maria Marcaya Burnu'na¹¹⁸ ulaştılar ve yine kara tarafında Venedik'e ait olan San Angelo¹¹⁹ burnunu geçtiler.

¹¹³ *Mongibello*; günümüzde Etna Yanardağı olarak bilinir. Sicilya Adası'ndaki Etna Yanardağı, içinden taşan lavların oluşturduğu 200 kadar parazit koniye sahiptir. Bkz. Mirokova, **a.g.e.**, s. 166.

¹¹⁴ *Modon*; Orta Çağ'daki adı *Methoni* olan, Mora Yarımadası'nın güneybatısında bir şehirdir. Modon ve Coron şehirleri, XI. yüzyıldan beri Venediklilerin kaleleri haline gelmiştir. Bkz. Mirokova, **a.g.e.**, s. 166.

¹¹⁵ *Sapiencia*, *Venetiko*, *Schiza* adaları Mora Yarımadası'nın güney kıyılarında Metona yakınlarında yer almaktadır. Bkz. Mirokova, **a.g.e.**, s. 166.

¹¹⁶ *Galo Burnu*; Messenia Körfezi'nin güney batı ucundadır. Mirokova, **a.g.e.**, s. 166.

¹¹⁷ *Corron*; Mora Yarımadası'nın güneybatısında, Messenia (Mesinya) Körfezi'nde bir şehir olan Corona'nın Orta Çağ'daki adıdır. Bkz. Mirokova, **a.g.e.**, s. 166.

¹¹⁸ *Mariya Matapan Burnu* „Mora Yarımadası'nın güneydoğusundaki burundur. Bkz. Mirokova, **a.g.e.** ; s. 166

¹¹⁹ *Angela*; Mora Yarımadası'nın güneydoğu kesimindeki burundur. Bkz. Mirokova, **a.g.e.**, s. 166.

İçinde insanların yaşadığı Cetril¹²⁰ ve Lobo¹²¹ adındaki yüksek bir kayalığın arasından geçtiler. Cetril Adası'nda yüksek kuleli küçük bir kale görünüyordu, denize doğru bir kayalığın üzerine inşa edilmişti. Aşağıda deniz kenarında kaleye çıkışı savunmak için yapılan bir kule daha yer alıyordu. Biraz ileride, adayı dönüşte denize yakın bir düzlükte çok büyük bir yıkık duvar ve kuleleri belirdi.

Dediklerine göre babası Priam¹²², oğlu Paris'i¹²³ Grek Yarımadası'na savaşması için gönderdiği zaman, Helena'yı¹²⁴ kaçıran Paris, buradaki tapınağı yıkmış ve tapındaki putu harap etmişti. Bu burundan sonra üç kayalık geçtiler ve isimleri Üç Darts idi. Pazar günü, Temmuz ayının 29. günü, saat 9 civarı *Cequilo* adında ıssız bir adanın kıyılarına ulaştılar. Ada, yüksek zirvelerinde şahinlerin yuva yaptığı bir yerdi. *Carraca* bu adanın ve yakınlarındaki bir kayalığın arasından geçmek istedi, ancak karaya doğru sürükleyen çok şiddetli bir akıntı olduğu için, dönüşü çok hızlı yapamadılar ve *carraca* neredeyse kayalıklara çarpacaktı. Bu esnada yuvalardaki genç şahinler çığlıklarıyla ortalığı ayağa kaldırdı, bu tehlikeli durumu gören kaptan ve tayfalar üzerlerindeki elbiseleri çıkartmaya başladılar. Kıyıda uzaklaşmayı başardıklarında, Tanrı'nın onlara büyük bir merhamet gösterdiğini anladılar.

Ertesi Pazartesi, üzerinde insanların olduğu Mi ve Antemi adalarının¹²⁵ arasından geçtik. Adalar, Takımadalar Düklüğü'ne aitti ve şimdi de Venedik'in idaresindeydiler. Bu adalar, otlakların ve sürülerin çok olduğu adalardı. Salı ve

¹²⁰ Metinde *Setul* olarak geçen yer anlaşılan Mora'nın güney ucundaki Kitira (Kythera) Adası'dır. Bkz. Mirokova, **a.g.e.**, s. 166. ; Ayrıca Kitira, İyon Adaların'dan biri olan Ege Denizi'nde bir adadır. Afrodite'nin ana kült merkezlerinden biri olarak kabul edilir. Afrodite'nin destanlarından biri olan Kitira, adaya adını vermiştir.

¹²¹ *Lobo* ile ilgili bilgiye rastlanamamıştır.

¹²² Orijinal metinde *Kral Priam* olarak geçen kişi; Laomedon'un oğlu ve Yunan mitolojisinde Truva Savaşı'ndaki yaşlı kraldır. Priamos ya da Priam'dır. Bkz. Strabon vd., **a.g.e.**, C. II, s. 169 vd.

¹²³ *Paris*; Priam ile Hekabe'nin oğlu ve Helena'yı kaçıran Truva savaşlarına neden olan kişidir. Bkz. "Paris", **Entsiklopedičeskiy Slovar' Efrona i Brokgauza**, C. XXII, Sait Petersburg, 1897, s. 810.

¹²⁴ Helena; Menelaus'un karısı olan ve Paris'le Truva'ya kaçarak, Truva Savaşlarının başlamasına sebep olan mitolojik karakter. Bkz. John Galt (Ed.), **The Complete Works of Lord Byron**, Baudry's European Library, Paris, 1837, s. 553.

¹²⁵ *Milos* ve *Antimilos*; (Türkçede Değirmenlik ve Küçük Değirmenlik adaları) Kikladlar grubuna dahil adalardır. Kiklad Adaları, Yunanistan ile Anadolu arasında "merdiven" gibi konumlanmış ve Batı Asya kültürünün Avrupa'ya uzanan yolu işlev görmüş ada takımıdır. Kikladlar, Girit'in kuzeyinde, Ege Denizi'nin güneyinin ortasında, Anadolu'nun güneybatısındaki Karia kıyılarındadır. Bunlardan Melos, Girit ile anakara arasındaki batı sırasında bulunan önemli limanlardan biridir. Adalar arasında düzenli olarak mal taşıyan gemilerin durma notkasıdır. Bkz. Ece Ceren Doğan, "Kikladlar ve Güneydoğu Ege Adaları'ndan Om III-Gm IA Dönemi'nde Görülen Minos ve Minos Etkili Seramik Gelenekleri", Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Bilim Dalı, **Basılmamış Yüksek Lisans Tezi**, Ankara, 2019, s.

Çarşamba günleri hava çok sakin olduğundan bu adaların arasında ilerlemeden kaldılar. Perşembe günü Takımadalar Düklüğü'ne bağlı olan adaların arasından geçtiler, bunlar sırasıyla Mo, Çentiquiano ve Cristina idi. Öğlene doğru Moxia Adası¹²⁶ kıyılarındaydılar, bu ada çok büyük ve aynı zamanda Düklüğün de merkezidir.

Cuma günü Ağustos'un 3'ü idi, gün ağardığında üzerinde yerleşimin olduğu Calamo Adası'na¹²⁷ ulaştılar. Adada ekili arazi çoktu, gemi adayı aşp Şövalye Tarikatı'nın idaresindeki Rodos Düklüğü'ne bağlı Lango adında ıssız bir adaya varana kadar epey bir süre geçti.

Sol kol hizasında Nizari¹²⁸ Türkiye'ye bağlı karada kalan Lutrio¹²⁹ bir yeri geçtiler. Bu adalar ve Türkiye toprakları birbirine o kadar yakındı ki, gün oluncaya dek, karaya oturma korkusundan bu *carraca* ile aralarından gece geçmeye cesaret edemediler. Böylelikle Rodos Düklüğü'ne ait olan diğer adaların arasından geçtiler ki, bu adalar Türkiye'nin tam karşısında yer alıyorlardı ve sırasıyla Pistona¹³⁰, San Nicolao de Carqui e Pimia¹³¹. Ve o gün öğleden sonra *carraca* Rodos Adası'nın şehrinin limanına demir attı.

Elçiler, bu limanda Üstâd-ı Âzam'ın¹³² şehirde bulunup bulunmadığını öğrenmek için, şehre adam gönderdiler. Gelen haberlere göre, Üstâd-ı Âzam

¹²⁶ *İos, Santorini, Christina ve Naksos*; Kiklad Adaları'dır. Yunanistan ile batı Anadolu kıyıları arasında kalan irili ufaklı 220 adayı kapsar. Bkz. Mirokova, **a.g.e.**, s. 166.

¹²⁷ *Calamo*; Kelemez ve Kilimli, adlarıyla da bilinen *Calamo*, Ege Denizi'ndeki On İki Adaları'ndan (Güney Asporatlar) içindeki bir adadır. Bkz **a.y.**

¹²⁸ *Nisiros*; Deveboynu Burnu'nun (Kap Krio) karşısındaki adadır. Bkz. Le Strange, G. (Çev. ve Haz.), **Ruy Gonzales de Clavijo. Embassy to Tamerlane, 1403-1406**, George Routledge & Sons, Londra, 1928, s. 41.; Türkçeye İncirli Adası olarak geçmiştir.

¹²⁹ *Lucrio*; Krio Burnu'na (Deveboynu Burnu) karşı bulunan Nisiros Adası'dır (İncirli Yarımadası). Bkz. Le Strange, **a.g.e.**, s. 41.; Ayrıca On İki Adaları'n bir parçası olan ada volkanik bir Yunan adasıdır.

¹³⁰ *Pistona*; Ege Denizi'ndeki On İki Adalar'dan biri olan Tilos Adası'dır (İlyaki Adası). Bkz. Mirokova, **a.g.e.**, s. 166.

¹³¹ *Pimia*; anlaşılan Rodos'un batı kıyısındaki "Alimnia" adındaki adadır. Bkz. İ.S. Mirokova, **Rui Gonsales de Klaviho, Dnevnik Puteşestviya v Samarkand ko Dvoru Timura (1403-1406)**, Nauk, Moskova, 1990, s. 166.; Türkçeye "Limoniya Adası" olarak geçen yer günümüzde, Rodos ve Herke adalarının arasında, Yunanistan'daki On İki Adalar'ın parçasıdır.

¹³² *Üstâd-ı Azam; Infante Don Enrique* yani Portekiz Prensi Gemici (Navigator) Enrique Nişanı'nın en üst rütbesi olan Büyük Yaka Derecesi yani Grande Colar'dır (GColIH). Bu dereceli nişan yalnızca devlet başkanının kararı ile verilir. URL: "Graus E Insígnias Da Ordem Do Infante D. Henrique" <http://web.archive.org/web/20220120191315/https://www.ordens.presidencia.pt/?idc=129> Erişim Tarihi: 24.09.2020.

*galealarla*¹³³ ve çok sayıda şövalye ile beraber, başlarında Kaptan Mosén Buchicate¹³⁴ Cenevizlilerin *carraca* ve *galeaları* Alixandria'ya¹³⁵ saldırmaya gitmişlerdi.

Ertesi Cumartesi elçiler karaya çıktılar ve Rodos'taki büyük saraya, Üstâd-ı Âzam'ın şehirde bıraktığı vekiliyle görüşmeye gittiler. Bu vekil ve oradaki biraderleri, elçilerin geleceğini bildiklerinden onları karşılamaya çıktılar. Üstâd-ı Âzam orada bulunmasa da, Kastilya Kralı'nın şerefine elçilerin neye ihtiyacı olursa karşılamaktan onur duyacaklarını bildirdiler. Elçiler, karaya çıkma nedenlerinin, Tamurbek hakkında yeni haberler almak olduğunu ifade ettiler. Bunun üzerine, vekil bizim bütün ihtiyaçlarımızın karşılanmasını ve konaklamak için de kutsal Santa Catalina Kilisesi yakınındaki şövalyeliğe ait bir handa kalmamızı buyurdu. Elçiler, Pazar günü oraya geldiklerinde Ağustos ayının 5. günü idi, burada Ağustos ayının 30'u Perşembe gününe kadar kaldılar. Bu sürede, kesin bir bilgi edinemediler, gelen bilgiler sefere çıkan bahsi geçen donanma ve Suriye kıyılarından ya da aynı şekilde Kudüs'e hac için giden hacıların bilgilerinden ibaretti. Tamurbek, Babilonya Sultanı'nı¹³⁶ yenip, fethetmek için Suriye'ye gelmek istiyordu.¹³⁷ Sultan'a elçilerini göndermiş, onlar da şu mesajı iletmışlerdi: Sultan, Tamurbek adına para bastıracak ve alamet olarak yollanan silahları kullanacak, yıllık haraç verecekti. Eğer Babilonya Sultanı, bu şartları yerine getirmek istemezse, yüce Tamurbek, ondan yazı beklemesini, yağmurun yağmasını ve suların çekilmesini beklemesini, çünkü o zaman Suriye'ye geleceğini bildiriyordu. Bütün Iherusalem'in *Moros*'u bu endişeli dedikoduyu dile getiriyordu,

¹³³ *Galea*; İtalyanca bir kelime olan "galea" veya "galeazza", devasa savaş kadirgalarına verilen bir olup Osmanlılardaki adı "mavna"dır. Bkz. Gürkan, **a.g.e.**, s. 517.

¹³⁴ *Mosén Buchicate* ya da *Busiko*; Fransız Mareşal Boucicault'tur. Burgonya Dükü Korkusuz John'un oğlu, I. Bayezid'e karşı Haçlı Seferi'ne katılmış ve Niğbolu Savaşı'nda (1396) esir alınmıştır. Daha sonra Bizans İmparatoru II. Manuel Paleologos'un hizmetine girmiştir. Aynı zamanda Cenova valisidir. 1399'da Mareşal Busiko, 1200 şövalye ve erzakla 17 gemilik bir birlikle Konstantinopolis'in yardımına gelmiş ancak bu yardım yardımcı olmamıştır. Bkz. Uspenskiy, **a.g.e.**, s. 760.

¹³⁵ *İskenderiye Krallığı*; Le Strange, bunun Mısır İskenderiyesi hakkında değil, Anadolu'nun güneydoğu kesiminde aynı adı taşıyan körfezde bulunan Türk Şehri Alexandretta (İskenderun) olduğuna kanaat getirmiştir. Efsaneye göre şehir, Büyük İskender'in Pers Kralı III. Darius'un ordusunu mağlup ettiği İssus Savaşı'nın (M.Ö. 333) anısına I. Antigonos tarafından kurulmuştur. Bkz. Le Strange, **a.g.e.**, s. 42, 344.

¹³⁶ Metinde *Babilonya* olarak bahsedilen yer Memluk Sultanlığı'dır.

¹³⁷ Burada, Timur'un Suriye'yi tahrip edip 1401'de Baldak'ı aldığı yedi yıllık seferine atıf yapılmıştır. Yazar 1403 olaylarından bahsettiği için burada bir kronolojik hata olmalıdır. Avrupa'da bazen Babil olarak adlandırılan Kahire'den bahsedildiğini düşünen Le Strange'in, kentte bulunan ve kalıntıları günümüze ulaşan Roma kalesinin adından yola çıkarak görüşüne katılabiliriz. Anlaşılan İspanyol elçileri Rodos'tayken Timur'un Mağrip'teki muhtemel seferi hakkındaki söylentileri duymuşlardır. Bkz. Le Strange, **a.g.e.**, s 344

bütün bu malumat kulaktan dolma bilgiler içerdiği için elçiler bunlara kesin bilgi olarak değerlendirmediler. Elçiler orada iken, Cenevizlilere ait olan donanmadan dört büyük *carraca* iki gemi yeni haberlerle geldi. Dediklerine göre, bu donanma ve şövalyeleri doğrudan Candelar adındaki bir kaleyi kuşatmaya gittiler. 12 gün boyunca kaleyi muhasaraya aldılar, buranın Bey'i kalenin yardımına gelerek, filodakilerle savaştı, çok sayıda Fransız ile Cenevizliyi öldürdü ve 15 savaş atını ele geçirdi. Daha sonra filo buradan ayrılarak, Suriye'deki Tripoli¹³⁸ şehrine saldırdılar. Bu şehrin halkı, şehrin yakınından akan bir nehrin sularını bir bentle tutuyorlardı, filoya ve istilacılara karşı nehrin sularını saldırdılar ve onlara zayıt verdirdiler, istilacılar kendilerini *fustalar* zor attılar. Filonun komutanları hemen bir savaş konseyi toplayıp ne yapılması gerektiğine karar verdiler. Karar şu yönde oldu: *carracalar* ve diğer yelkenliler, *galealar* göre daha hafif ve hızlı olduklarından, hemen Alixandria'ya doğru önden yelken açsınlar ve orayı kuşatıp 9 gün beklesinler. *Galealar*, iki günlük mesafede olan Damasco'nun liman şehri olan Barruten'ini kuşatsınlar. *Carracalar* Alixandria'ya doğru yol aldılar, *galealar* Barruten'e¹³³ saldırdı, şehri ele geçirdiler ve yaktdılar.

Alixandria açıklarına gelen *carracalar* Barruten'de 9 gün beklediler ve fakat *galealardan* haber alamadılar. Bu esnada yanlarında getirdikleri atları su yokluğundan kaybediyorlardı ve aldıkları erzak tükenmek üzereydi, bu yüzden Rodos'a döndüler. Elçiler, buradan ayrılmadan önce, *carracalar* Rodos'a gelmiş bulunuyordu. Elçiler, Tamurbek hakkında hiçbir kesin bilgi elde edememişlerdi, daha önce kararlaştırıldığı üzere Persia'daki Hükümdar'ın da kışladığı bir yer olan Carabaque'ye¹³⁹ gitmeye karar verdiler, orada onun hakkında bilgi edinebilirlerdi.

Rodos şehri çok büyük bir şehir değil, denize yakın yarımada gibi bir düzlüğe inşa edilmiş, kalesi oldukça büyük, ancak şehirden ayrı, şehrin bazı yerlerini çevreleyen duvar ve mahalle gibi bırakılan yerleri de var. Şehrin duvarlarında yükselen kuleleri var ve içeride hem Üstad-ı Azam'ın sarayı hem de şövalyelerin kaldıkları kışlaları var. Yine burada manastır ve güzel bir de kilise bulunuyor, hastaları kabul eden büyük bir hastane de hizmet veriyor. Şövalyeler, amirinin izni olmadan hiçbir yere gidemiyorlar. Şehrin limanı gayet büyük ve şehrin duvarıyla iyi korunur durumda,

¹³⁸ Tripoli ile kastedilen Trablus'tur.

¹³⁹ Karabağ; Timur'un kışlaklarından Kura ve Aras nehirleri arasındaki bölgedir. Bkz. Barthold, a.g.e., s. 45, 65, 68.

denize giren çok büyük iki yapıya dalgakıran adını veriyorlar. Bu iki dalgakıranın arasında da gemilerin güvenle demir attığı liman bulunuyor. Bu dalgakıranların birinin üzerine on dört rüzgar değirmeni inşa edilmiş ve şehrin dışında çok sayıda ev, güzel bahçeler, elma, limon, ağaçkavunu bahçeleri ve daha birçok meyve bahçesi uzanıyor.

Bu adanın sakinleri Grek ve çoğunluğun kilisesi Grek Kilisesi¹⁴⁰. Bu adada ticaret gün geçtikçe artıyor, adaya her taraftan gemiler geliyor, çünkü hiçbir bu adaya uğramadan ya da adanın görüş açısına girmeden ne Alixandria'ya, ne Iherusalem'e¹⁴¹ ne de Suriye'ye gidebilir. Türkiye toprakları, bu adaya çok yakın ve buradan çok rahat görünüyor. Bu Rodos Adası'nda, Rodos şehrinden başka şehirler ve kaleler de mevcut.

Cuma günü Ağustos'un 31'i idi, bahsi geçen elçiler, Xio'ya¹⁴² gitmek için kaptanı Cenevizli Micer Leonardo Gentil olan bir yelkenli kiralayarak Rodos'tan ayrıldılar. Rodos Adası ile Xio Adası arasında kötü havada tehlikelidir, çünkü Türkiye kıyıları sağ kol tarafında kaldığı için kıyıya paralel, ama belli bir uzaklıkta ilerlemek gerekir. Diğer yandan üzerinde insanların yaşadığı ya da yaşamadığı irili ufaklı çok sayıda ada mevcuttur ve bunların arasında gece, özellikle de kötü hava koşullarında yolculuk etmek çok tehlikelidir.

Bu Cuma günü adadan ayrıldılar. Cumartesi, Pazar, Pazartesi ve Salı rüzgar ters istikamette esiyordu. Bu yüzden bir o yana bir bu yana dönüp durdular ve Türkiye'nin kıyılarında kalan burnu geçemediler.

Çarşamba günü Eylül'ün 5'i idi. O gün Lango Adası'nın kıyılarına vardılar, adanın limanına sığındılar. Bu adada bütün gün kaldılar, su ve erzak aldılar. Bu Lango Adası da Rodos Düklüğü'ne bağlıdır. Şehir denize yakın bir düzlüğe kurulmuştur, küçük bir kalesi vardır ve kale ile şehir arasında deniz suyundan büyükçe bir gölet yer alır. Kaleye giriş için köprüden geçilir. Şehrin etrafında çok sayıda bağ-bahçe, elma bahçeleri ve evler bulunur. Bu adada, başlarında kaleye ve şehre bakan bir vekilin bulunduğu 100 şövalye hazır bulunur.

Ertesi Perşembe Eylül ayının 6'sı adadan demir aldılar. Rüzgar ters estiği için bütün gün çok az yol katettiler. Cuma günü de yine çok az yol katedebildiler. Türkiye kıyılarının çok yakın oluşundan ve çok fazla ada oluşundan dönüp durdular. Öğleye

¹⁴⁰ Ortodoks Kilisesi kastedilmektedir.

¹⁴¹ Metinde *Iherusalem* olarak geçen yer "Kudüs"tür.

¹⁴² *Xio*; Sakız Adası'dır.

yarım saat kala çok az ilerleyebilmişlerdi ki, Canavarlar Adası¹⁴³ kıyısı yakınlarında kuvvetli bir ters rüzgar esmeye başladı. Bu adanın kıyısına yanaşarak buraya demir attılar. Bütün gün bu adada kaldılar, ada yüksek tepeleri olmayan ıssız bir ada olduğu için adada su da yoktu.

Ertesi gün öğleye doğru buradan ayrıldılar, bütün gün ıssız adaların arasında yolculuk ettiler ve Rodos Düklüğü'ne bağlı olan Calamo Adası'nın arasından geçtiler. Pazartesi sabahı, karanlık çöktüğü yerin yakınlarındaydılar ve öğleye doğru Türkiye kıyılarındaki Tamurbek'in hakimiyetinde kalan Palatia Nueva¹⁴⁴ adındaki bir şehrin hizasındaydılar. Dediklerine göre Tamurbek, Türk'ü yendiği ve Türkiye'yi ele geçirdiği zaman ordugahını bu şehrin yakınlarında kurmuştu. Salı günü sabah olunca, Rodos'a bağlı El Viejo'ya¹⁴⁵ vardılar. Rüzgar ters estiğinden, katettikleri mesafeden geri dönmek için bu adanın limanına gemiyi demirlediler ve adadan su aldılar. El Viejo'nun şehrinin yüksek ve güçlü bir kalesi vardı, ancak şu anki halleri iyi değildi. Adanın halkı Grek¹⁴⁶ idi, başlarında da Rodos'tan bir şövalye bulunuyordu. Dediklerine göre, Palatia Nueva'dan adaya saldıran Türkler, adayı harap etmiş ve adada çok kötülük yapmışlardı. Yine dediklerine göre, o yıl *Moros* (Palanya Türkleri) bir kadirga ile adaya saldırmış, çok sayıda hayvanı ve tarlalarda çalışan insanları köle olarak alıp götürmüşlerdi.

Perşembe günü bu adadan ayrıldılar ve Cuma sabahı ıssız bir ada olan Mandrea'ya uğradılar. Adada hayvanlar için otlak ve tatlı su var. Buradan ayrılıp, aynı gün Forno¹⁴⁷ adındaki bir başka adanın ve Catanis¹⁴⁸ adındaki Greklerle meskun adanın kıyılarına vardık. Ertesi gün Türklerle meskun olan Xamo Adası'nın¹⁴⁹ yanından geçtiler. Daha sonra da Micarea denilen adanın görüş sahasına girdiler. Bu

¹⁴³ *Canavalar Adası*; orijinal metinde “La Isla De Las Bestias” olarak geçer. Barthold'a göre burası On İki Adalar'ın içinde yer alır. Bkz. Barthold, **Ulugbek...**, s. 76.

¹⁴⁴ *Palatia ya da Smirna*; günümüzde İzmir sınırları içinde yer alan ve iki farklı konumda yer alan tarihi *El Viejo* kentlerdir (Eski İzmir kentinin adı Smirni'dir).

¹⁴⁵ *El Viejo*; *Leros* ya da *Berro* (Türkçe adı ile İleriyoz ya da İleriye); On İki Adalar'dan (Güney Sporot Takımadaları'ndan (Şeytan Adaları veya Asporatlar olarak bilinir) bir adadır. Mirokova, **a.g.e.**, s. 167.

¹⁴⁶ Metinde *Griego* olarak geçmektedir. Türklere göre bahsedilen Rumlardır. Antik Greklerle alakası yoktur.

¹⁴⁷ *Forno*; Güney Asporatlar'daki bir ada olmalıdır.

¹⁴⁸ *Catanis* ya da *Patmos* (Türkçede Batnaz ya da Batnos Baba olarak bilinir); anlaşılan On İki Adalar bünyesinde yer alan Patmos Adası'dır. Bkz. Mirokova, **a.g.e.**, s. 167.

¹⁴⁹ Samos Adası'ndan söz edilmektedir.

adada yaşayanlar olduğu gibi hakimi de bir kadındır ve kendisinin bir kalyonu vardır. Adada çokça işlenmiş arazi olduğu da görülür.

O gün seyrederken çok sayıda irili ufaklı ada görüldü. Cumartesi günü Eylül ayının 15'i idi ve Pazar günü hava çok sakin olduğundan fazla yol katedemediler ve adaların arasında kaldılar. Öğleden sonra biraz rüzgar çıktıysa da, çok kısa süreliğine esti. Pazartesi günü, Türkiye kıyılarındaki Janto Burnu'nun¹⁵⁰ açıklarına geldiklerinde Xio Adası belirdi. Salı günü Mass¹⁵¹ ayini saatinde Xio Adası'nın limanına girdiler ve elçiler karaya çıktı. Çünkü gemideki bütün yük boşaltılmak zorundaydı.

Bu Xio Adası'nın küçük bir kasabası vardı, aslında ada da küçüktü ve Cenevizlilere aitti. Kasaba deniz kenarında bir düzlükte kuruluydu ve biri bir yanda diğeri öbür yanda iki dış mahallesi vardı. Yine adada çok sayıda bağ ve bahçe vardı ve Türkiye o kadar yakındı ki, adadan görülüyordu.

Bu adada çok sayıda köy ve kale bulunur. Adanın etrafı 120 *fersahtir*. Adada, sakız ağacı olarak bilinen bir çeşit ağaç vardır. Kasaba düz bir ovaya kurulu olmasına rağmen etrafı sağlam duvarlarla ve kulelerle çevrelenmiştir. Elçiler buradayken, Tamor'un yendiği Türk'ün Türkiye tahtına oturacak olan büyük oğlunun öldüğü haberini aldılar. Diğer kardeşler ise, kendi aralarında taht kavgasına tutuşmuş idiler.¹⁵²

Elçiler daha sonra Xio Adası'ndan ayrılmak istediler. Ancak gitmek için hazırda bir gemi (*nao*) bulamadılar. Xio Adası'nda geldikleri Salı gününden itibaren Çarşamba, Perşembe, Cuma, Cumartesi ve Pazar, hatta diğer Pazar gününe kadar kaldılar. 30 Eylül Pazar günü, kaptanı Cenevizli Micer Loqueia Danintra olan bir Kastilya gemisi harekete etmişti. Bu *naoya* binerek gece yarısı yelkenleri açıp adadan ayrıldılar. Rüzgar iyi esiyordu. Gün ağardığında, sağ taraftaki Türkiye toprakları ile

¹⁵⁰ *Cabo Janto*; Zanto Burnu'dur.

¹⁵¹ Orijinal metinde *Mass* olarak geçen yer Misa'dır.

¹⁵² Türk ordusu Timur ile Ankara yakınlarında 1402'de yaptığı savaşta tamamen yenilmiş ve Sultan I. Bayezid iki oğlu ile birlikte esir alınmıştı. Bazı kaynaklarda esir alınan oğullarının Mustafa ve Musa olduğu, bazı kaynaklarda ise Mustafa ve İsa olduğu kaydedilir. Mustafa'nın Ankara Savaşı sırasında kaybolduğuna dair somut kanıtlar vardır. I. Bayezid'in diğer oğulları Mehmed ve Süleyman, Timur tarafından ele geçirilmemiştir. Mehmet kısa sürede tahta çıkmış ve Süleyman 1411'de seyahatte ölmüştür. Esaretten kurtulan Musa ise 1413'ten vefatına kadar iktidarı ele geçirmek için mücadele etmiştir. I. Bayezid'in oğulları Mustafa ve İsa'nın akıbeti hakkında az bilgi bulunuyor. Clavijo'nun yukarıdaki sözlerinden bu ikisinden birinin ölümü ile ilgili söz ettiği anlaşılır. Bkz. Mükrimin Halil Yinanç, "I. Bayezid", *İslam Ansiklopedisi*, C. II, Meb Yayınları, Eskişehir, 1997, s. 386.

Metelin Adası¹⁵³ arasında idiler. Sol kol hizasında meskun iki ada Vixaran ve Culera¹⁵⁴ belirdi. Öğleden sonra Türkiye topraklarındaki San Maria¹⁵⁵ adındaki bir burunun yakınındaydılar. Gece olduğunda rüzgar şiddetlendi, bir fırtına koptu, yelkenleri parçaladı ve denize fırlattı.

*Romania*¹⁵⁶ Boğazı yakınlarındaydılar. Dolayısıyla rüzgar daha da şiddetlenmişti ve gece olduğu için boğazın ağzını bulamama korkusundan kaptan gün ağarana kadar beklemeye karar verdi. Gece yarısından biraz önce büyük bir fırtına patladı, sabah olduğunda kendilerini Türkiye topraklarına çok yakın olan Metelin Adası açıklarında buldular. Metelin Adası'na gitmek üzere yelkenleri tamir etmeye ve bu defa boğazı geçmek için yanlarına bir kılavuz kaptan almaya karar verdiler. Limana ulaşmadan Metelin Adası'nın Mollenos ismindeki kalesi görüldü, daha sonra da bir başka kale olan Caeram belirdi. Öğleye yarım saat kala Metelin Limanı'na vardılar. Buraya geldikleri gün, Çarşamba, Perşembe ve Cuma yelkenlerin tamiriyle geçti ve sonunda bir kılavuz kaptan da buldular.

Metelin şehri, deniz kenarında yüksekçe bir tepe üzerine kurulmuştur, her iki tarafında da birer liman bulunur. Şehrin etrafını çok sayıda kulesi olan sağlam bir duvar çevreler ve dışarıda kalan büyük bir mahallesi vardır. Bu adanın etrafı 300 *fersahtir*. Çok sayıda köyleri, kaleleri ve bağları, bahçeleri vardır. Bu adada, şehre yakın çok büyük binalar ve kiliseler inşa edilmişti. Anlaşılan eski nüfusu, bugünkünden çok daha fazlaydı. Şehrin bitiminde kaynakların ve bahçelerin olduğu bir düzlükte, yıkılmış büyük binalar ve onların ortasında da 40'a yakın beyaz mermer sütun, geniş bir hol oluşturacak şekilde konuşlanmıştı. Dediklerine göre, bu mermerlerin üzerindeki bir holde şehir konseyi toplanıyordu. Buranın halkı Grek'tir ve Konstantinapolis İmparatorluğu'nun halkıdır. Şu anda ise, adanın idarecisi babası

¹⁵³ *Metelin (Midilli)*; Ege Denizi'ndeki bir adadır. Bizans İmparatoru V. İoannes Paleologos (1341-1391) Bizans tahtı için mücadelesinde kendine yardım eden Cenevizli Gaut'a kız kardeşinin yanı sıra Midilli Adası'nı da vermişti. Bkz. Uspenskiy, **a.g.e.**, s. 748.

¹⁵⁴ *Vixaran ve Culera*; Ege Denizi'ndeki Sakız Adası'nın batısındaki adalardır. Bkz. Mirokova, **a.g.e.**, s. 197.

¹⁵⁵ *Santa Maria (Türkçede Baba Burnu)*; Anadolu'da, Midilli Adası'na karşı bulunan bir burundur. Bkz. Le Strange, **a.g.e.**, s. 345.

¹⁵⁶ *Romania* ile Çanakkale Boğazı kastedilmektedir. Bu terim, Batılı kaynaklarca Bizans İmparatorluğu'nun Avrupa Kıtası'nda kalan toprakları ile Ege Kıyıları, Latin İmparatorluğu ve ondan sonraki dönemlerde de kullanılmıştır.

Konstantinapolis İmparatoru'nun¹⁵⁷ kızıyla evli olan Micer Juan de Catalus adında bir Cenevizli idi. Bu kişinin büyük bir mucize gösterdiği anlatılıyordu. Dediklerine göre, bundan tam 20 yıl önce bir gece adada deprem oldu. Bu adanın yöneticisi olan babası ve annesi ile iki erkek kardeşi kalenin bir konağında uyuyorlardı. O gece bu bina tamamen çöktü ve Micer Juan de Catalus hariç herkes öldü. O ise yattığı beşiğin fırlamasıyla kurtulmuştu. Ertesi sabah O'nu kalenin dibindeki bağda buldular, bu kadar yüksekten düşüp kurtulması ve depremden sağ çıkması gerçekten büyük bir mucize idi.

Bu elçiler adaya geldiklerinde daha sonra da anlatılacağı üzere, Konstantinapolis İmparatoru'nun yeğeni olan ve tahttaki haklarından mahrum edilen Genç İmparator'a¹⁵⁸ dair haberler aldılar. Metelin Hâkimi'nin kızıyla evli olan prensin ikametgâhı uzun bir süredir bu adaydı. Kısa bir süre önce, damat prens ve kayınpederi 2 kalyon ve 5 *galyot*¹⁵⁹ ile adadan ayrılıp, Constantinopla İmparatoru'na ait olan Saloni şehrini ele geçirmeye gittiler. Bu şehri ele geçirmeye gitmelerinin sebebi: bu Genç İmparator, Sultan Morate'nin mahiyetinde Türkiye'de bir şehir olan Selebria'de¹⁶⁰ yaşıyordu. Ceneviz idarecisi Mosén Buchicate¹⁶¹, 10 kadirga ile buraya gelip, Genç İmparator'u zorla alarak, Constantinopla'ya götürmüş ve mevcut imparatorla aralarını, yaşaması için Saloni¹⁶² şehrini yeğenine vermesi şartıyla düzeltmek istemiştir. Bu iki imparator arasındaki sorun yeri gelince anlatılacaktır. Ve Mosén Buchicate Yaşlı İmparator'u¹⁶³ yanına alarak, Fransa'ya Kral'dan yardım istemek için götürdü ve onlar Fransa'dan dönene kadar da Genç İmparator yerine idareci olarak kaldı. Yaşlı İmparator Fransa'da iken, Genç İmparator, Sultan Morato (Beyazıt) ile anlaştı.

¹⁵⁷ Konstantinapolis İmparatoru VII. İoannis, İmparator II. Manuel Paleologos'un yeğenidir. II. Manuel'in Mareşal Busiko ile Türklere karşı ortak bir mücadele yürütmek için anlaşmak üzere Batı Avrupa'ya gidişi (1399) sırasında Konstantinopolis'te tahta naiplik etmiştir. Bkz. Uspenskiy, **a.g.e.**, s. 760.

¹⁵⁸ Genç İmparator ile kastedilen VII. İoannes'tir.

¹⁵⁹ *Galyot*; 16-20 kürekli küçük kadirgalara verilen addır. Daha sonraları orta büyüklükteki savaş gemilerine de bu ad verilmiş, üstelik gemilerdeki kürekçiler silahlandırılmıştır. Bkz. "Galiot ili Gal'yot", **Entsiklopedičeskiy Slovar' Efrona i Brokgauza**, C. VII, Saint Petersburg, 1892, s. 926.

¹⁶⁰ Orijinal metinde *Selebria* şeklinde geçip "Silivri'yi" niteler.

¹⁶¹ Mareşal Buchicate (Busiko) ve İmparator II. Manuel Paleolog, Türklere karşı mücadelede yardım istemek için Fransa'ya Kral IV. Charles'a gitti (1399). II. Manuel ayrıca Romalılardan, İngilere ve Aragon krallarından yardım için Papa'ya başvurdu. Ancak her başvurduğu kapıdan sadece "yardım sözü" alabildi. Bkz. Mirokova, **a.g.e.**, s. 167.

¹⁶² Orijinal metinde geçen *Saloni*; Selanik'tir.

¹⁶³ Yaşlı İmparator ile bahsedilen II. Manuel Paleologos'tur.

Anlaşmaya göre, eğer Türk, Tamor Beg'i savaşta mağlup ederse, Constantinopla'yı Türk'e verecek ve onun vasalı olacaktı. Yaşlı İmparator Constantinopla'ya döndüğünde, yeğeninin yaptığı anlaşmayı öğrendi ve ona çok öfkelenildi. Daha fazla onu görmek istemediğini ve topraklarını terk etmesini buyurdu. O'nu Metelin Adası'na sürgün etti ve daha önce O'na söz verdiği Saloni şehrini ondan aldı ve şimdi vermeyeceğini bildirdi. İşte bu yüzden Genç İmparator ve Kayınpederi Saloni'yi ele geçirmek için hareket etmişlerdi.

Bahsi geçen Metelin Adası'nın hâkimi Micer Juan de Catalus, Mosén Buchicate'ye bir kalyonla elçi yolladı ve şu mesajı iletti. Bildiği gibi Yaşlı İmparator, O'nun ve Genç İmparator'un gözü önünde Saloni şehrini teslim edeceğine söz vermişti, ancak şimdi Escaline Adası¹⁶⁴ hariç, vermek istemiyordu. Bu yüzden, ona İskenderiye'den ayrılıp bu şehri ele geçirmesi ve yardıma gelmesi için yalvarıyordu. Onu şimdi hazırladığı filo ile Escaline Adası'nda bekliyorlardı. Elçileri Metelin Adası'nda bulunduklarından, elçilik için giden kalyon geri gelmişti, ancak getirdiği cevap bilinmiyordu, sadece Buchicate filosuyla Rodos'a gelmiş ve buradan ayrılmıştı, fakat ne yöne gittiği bilinmiyordu.

Cumartesi günü, Ekim'in 6'sı idi, şafak sökerken yelkenleri açtılar ve buradan ayrıldılar. Onları Middilli'ye getiren rotayı takip ettiler, Türkiye karası ile Metelin Adası arasındaki Santa Maria burnunda seyrediyorlardı. Ertesi günü, Pazar sabahı burnu dönünce sol tarafta ıssız ve Tanio¹⁶⁵ adındaki ada belirdi, daha ileride insanların yaşadığı Constantinopla'ya ait adı Nebro İmbros olan bir başka ada daha görünüyordu. Bugün rüzgar ters yönde esiyordu, gece ters yönde daha şiddetli esti ve o gün çok az ilerlediler. Tanio yakın olduğundan, bu adaya gemiyi demirlemek istediler, ancak ters rüzgar ve akıntı şiddeti yüzünden bunu yapamadılar. Gece Türkiye ve bu Tanio arasında Romania Boğazı¹⁶⁶ denilen boğazın girişinde geminin çapalarını indirdiler.

Sağ tarafta büyük Troya¹⁶⁷ şehri ve antik şehrin binaları görünüyordu. Şehri çevreleyen duvarlar yer yer gedikler halinde ayrılmış, yıkılmış kulelerin parçaları,

¹⁶⁴ *Escalines Adası*; Orta Çağ'da Limnos Adası Stalimen olarak bilinmekteydi. Clavijo, biraz değiştirilmiş şekliyle Escalines (Limnos'tan) ve Estalimen (Stalimen'den gelir). Mirokov bunun "İspanyol ruhuna uygun" olduğunu söyler. Bkz. Mirokov, **a.g.e.**, s. 168.

¹⁶⁵ *Tenedo* olarak geçen yer efsanevi Truva'nın karşısındaki bir Ege adası olan "Bozcaada"dır. Bkz. **a.y.**

¹⁶⁶ "Çanakkale Boğazı"nı niteler.

¹⁶⁷ *Truva* ya da *İlion*; Homeros Destanı'nın sahnesi olan, Anadolu kıyısında eski bir Yunan şehridir. Bkz. Strabon, **a.g.e.**, s. 593.

kaleler ve duvarlar şehrin bir zamanlar ki yerini gösteren bir işaret gibi şehrin dışında duruyorlar. Denizden biraz uzakta bir düzlüğün üzerinden başlayarak daha içerideki yüksek dağ zincirinin ayaklarına kadar uzanıyordu. Şehrin dışını çevreleyen bu yıkık duvar birkaç *fersah* uzunlukta idi. Şehrin sonunda yüksek, sivri bir dağ ve dağın tepesinde de dediklerine göre İlion Kalesi¹⁶⁸ bulunuyordu. Bozcaada, sağ tarafında kalan bu antik şehrin tam karşısında yer alıyordu, geminin demirli olduğu yer, eski şehrin limanına çok yakındı ve eskiden buraya şehre gelen *fustalar* demirliyordu.

Bu adaya insanları Kral Priam yerleştirdi ve buraya şehre gelen gemileri korumak için Tenedor adında büyük bir kale yaptırdı, şimdi ıssız olan bu adada daha önce insanlar yaşıyordu. Gemi demirli olduğu için, gemide ihtiyaç duyulan su ve odun için adaya bir kayık adaya gitti. Elçilerin bazı adamları da kayıkla adaya gittiler. Adada çok sayıda bağ, bahçe ve ağaç, su kaynağı vardı. Ekin tarlası çoktu, üzüm hem bol hem de iyi yetişiyordu. Ayrıca av için çok fazla keklik ve tavşan yaşıyordu. Çok büyük bir yıkılmış kale gördük, bunun sebebi de adanın ıssız bırakılmasının yanı sıra şuydu: dediklerine göre, Constantinopla İmparatoru, 20 yıl önce bu adaya geliyor ve adayı, Türk Sultanı Morato'ya karşı kalyonlarla yardım etmelerine karşılık Cenevizlilere teslim etmeye söz vermiş.¹⁶⁹ Ancak buna rağmen, adayı Venediklilere satmış ve onlara mülk olarak vermiş. Venedikliler de, adayı iskan edip şehir merkezi ile kaleyi güçlendiriyorlar. Bunu haber alan Cenevizliler, adanın kendilerine ait olduğunu, İmparator'un adayı onlara söz verdiğini, ne adayı başkasına satabileceğini ne de verebileceğini ileri sürüyorlar. Bu yüzden, Venediklilerle Cenevizliler arasında

¹⁶⁸ *İlion Kalesi*; Homeros Destanı'nın geçtiği ana sahne olan Anadolu'nun kıyısındaki eski Yunan şehri olan Truva'dır. Truva'nın eski adı olan Lion'dan geliyordur. Bkz. Strabo vd., **The Geography of Strabo**, C. 2, H.G. Bohn, Londra, 1856, s. 364.

¹⁶⁹ Tsenos Adası, V. İoannis Palealogos (1341-1391) tarafından Venediklilere parasal destek karşılığında geçici kullanım için vadedilmişti. Ancak İonnis Andronicus'un oğlu, babasının batıya yaptığı yolculuk sırasında naip tarafından Konstantinopolis'te bırakılmıştı (1369-1371). Türklere karşı mücadelede müttefik arayışı içinde, bunu reddetti ve Venedikli Sinyora, V. İoannis'e para verilmesini erteledi. İmparator, diğer oğlu Selanik hükümdarı Manuel tarafından kurtarıldı. İoannis'in Konstantinopolis'e dönüşünden sonra, O'nunla oğlu IV Andronicus arasındaki taht mücadelesi alevlendi. Marmara Denizi'nin girişindeki önemli bir stratejik nokta olan Bozcaada Adası için Venedik ve Cenova'nın mücadelesi ile hanedan kan davasına girdi. V. İoannis, Venedik'i tutmaktaydı ve IV Andronicus da Cenevizlileri destekliyordu. Ticaretle iştigal eden iki İtalyan devleti arasındaki adaya sahip olma rekabeti 1381'deki Savoy Amedeus'un arabuluculuğuyla sona erecek bir savaşa yol açtı. Savaş yüzünden güç kaybeden Cenova ve Venedik, Türklerle müttefik olmak için anlaşmalar yapmak zorunda kaldı. Bkz. F.İ. Uspenskiy, **İstoriya Vizantiyskoy İmperii**, Mısl', C. IV, Moskova, 2002, s. 752.

anlaşmazlık doğuyor, her iki taraf ta, çok büyük kalyonlardan ve *naolardan*¹⁷⁰ filolar hazırlayarak adaya saldırarak her şeyi yok ettiler. Aralarında yapılan savaşlarda çok sayıda insan öldü. En sonunda Venedik'e gelip, şu koşullarla barış yaptılar: kale ve şehir merkezi yıkılacak, adada kimse kalmayacak, ne bir taraf ne de öteki taraf ada üzerinde hakimiyet kurmayacak. İşte ada bu yüzden ıssız kaldı. Bu durum Cenevizlilerle, Venedikliler arasındaki bugün dahi süren sürtüşmenin nedenlerinden de biri idi.¹⁷¹

Çarşamba günü buradan ayrılmak istediler, ancak ters esen rüzgardan ayrılamadılar ve Perşembe, Cuma, Cumartesi, Pazar'a kadar orada kaldılar. Pazar günü öğleden sonra, Constantinopla'dan bir ticarî gemi geldi. En son uğradığı yeri öğrenmek için adam gönderdiler, Türk'e ait olan ve Grek Yarımadası topraklarında bulunun Gelibolu denilen bir yere uğramıştılar. Xio Adası'na götürdükleri buğdayla yüklüydü gemi. Dediklerine göre, Galipuli'de¹⁷² veba çok can alıyordu. Rüzgar hâlâ ters istikamette esiyordu ve orada 3 gün daha kaldılar. Bu Tanio Adası'nın sol tarafında Grekya topraklarında Monte Santo¹⁷³ adından çok büyük bir dağ görünüyordu. Dediklerine göre, burada Grek Keşişlerin Manastırı bulunuyordu. Orada bulunan keşişler münzevi bir hayat yaşıyorlardı, oraya kadınların girmesine izin verilmiyor, ayrıca ne dişi köpekler ne kediler ne de yavrulayabilecek olan dişi hayvanlar girebiliyor.

“Keşişler et de yemiyor. Bu Manastır, son derece iyi durumda. Bu dağın olduğu yerden dağın zirvesindeki Manastır'a kadar iki günlük yolculukla varılır. Dağın zirvesindeki manastırdan başka 50-60 başka küçük manastır bulunur.”¹⁷⁴ Keşişler siyah kıldan yapılmış bir elbise giyerler. Keşişler et, kanlı balık ve yağ yemezler, şarap içmezler. Bütün bunları bir süre o kutsal dağda kalan gemideki bazı Grekler

¹⁷⁰ *Nao*; İspanyol carracalarının İspanyolca direkt “gemi” olarak adlandırılışıdır. Bkz. Argun, **a.g.m.**, s. 22.

¹⁷¹ Venedikliler Karadeniz'e giderken, Cenova'nın gücünü kırmak adına parasal destek için Tenedos Adası'nı (Bozcaada) almak için V. İoannis'e başvurdular. Cenevizliler, bu tavır yüzünden İmparator'u affetmediler. Bkz. Uspenskiy, **a.g.e.**, s. 753.

¹⁷² *Galipoli* ya da *Gelibolu*; Çanakkale Boğazı'ndan Marmara Denizi'ne çıkışta, Avrupa'nın kıyısında bir şehirdir. Bkz. Mirokova, **a.g.e.**, s. 167.

¹⁷³ *Montesto* veya *Athos Dağı* (*Türkçede Aynoroz Dağı*); günümüzde Yunanistan'ın Halkidi Yarımadası'ndan Ege Denizi'ne doğru uzanan üç dar yarımadaının en doğusundakidir. Bkz. Mirokova, **a.g.e.**, s. 168.

¹⁷⁴ XI. yüzyılda Athos Dağı'nda 50'den fazla manastır bulunmaktadır. Günümüzde ise 20 manastır vardır. Athos'ta kadınlara ya da dişi hayvanlara giriş yasaktır. Bkz. **a.y.**

anlatıyordu ve onların anlattıklarını kaptan ve orada bulunan diğer adamlar da onayladı.

Çarşamba günü Ekim ayının 22'si idi, rüzgar hafif ama iyi esiyordu, yelkenleri açtılar ve buradan ayrıldılar. Tenedos Adası ve Türkiye toprakları arasındaki kanalda 15 gün demirli kalmışlardı.

Bu Çarşamba günü buradan ayrıldılar, öğleye doğru ıssız bir ada olan Mambre¹⁷⁵ kıyılarındaydılar. Ertesi günü (Perşembe) hava sakindi, bu yüzden bu adadan ileri gidemediler ve (Çanakkale) Boğaz'a giremediler. Ertesi günü, Cuma akşam duası zamanı iyi bir rüzgar esmeye başladı. Romanya Boğazı'na girdiler. Giriş çok dardı, 8 fersah civarındaydı, sağ tarafta Türkiye toprakları yer alıyordu. İleride deniz kenarında bir tepede büyük bir kale ve etrafında büyükçe bir köy vardı. Kalenin duvarları yıkık, kapısı da açıktı. Dediklerine göre, 1.-1.5 yıl önce Cenevizler 8 kalyonla gelip, kaleyi yağmalamışlardı. Bu kale Ermeni Burnu adındadır ve Grekler, Truva'yı yok etmek için geçtiklerinde, bu kalenin olduğu yerde kamp kurmuşlardı ve Truva ile aralarına büyük hendek kazmışlardı ki, Truvalılar aniden gelip gemilerini yok etmesinler ve orduya ulaşmasınlar. Bu hendeklerin sayısı üçtü ve biri diğerinin önünde olacak şekilde idi. Sol tarafta Grekya topraklarında diğer bir kale görünüyor, denize yakın bir tepenin üzerinde Ermenilere ait bu kalenin adı Arta'dır¹⁷⁶. Bütün bu yerlerin inşa edilme amacı, Romanya Boğazı'nın girişini korumaktı. Sonra Türkiye topraklarında iki büyük kule ve diplerinde de Sunbeque¹⁷⁷ adı verilen birkaç ev görüldü. Dediklerine göre, Santa Maria bunundan buraya kadar hep Truva şehri yer alıyordu ki, neredeyse 60 fersahlık bir alana denk geliyordu. Öğleden sonra güneş alçalmaya başladığında, Grekya tarafında deniz kenarında Vituperio diye bilinen bir kule görüldü.

Ertesi günü Cumartesi idi, Galipuli'ye vardılar, Grekya tarafından bir kale ve bir şehir olan bu yerde yaşayanlar ve şehir Beyazıt'ın büyük oğlu Muçalınan Ahali'nin hakimiyetinde. Galipuli şehrinde Türk'ün bütün donanması kalyonlar ve gemilerden oluşuyor, ayrıca çok büyük tersaneleri ve 40'a yakın kalyonu ile gemisi var.

¹⁷⁵ Mambre; Anadolu kıyılarında Tenedos Adası'nın (Bozcaada) yakınlarında yer alan bir adaadır. Bkz. a.y.

¹⁷⁶ Xetea; günümüzdeki adı Sadr-el Bahr ya da "Deniz Muhafızı" olan kalemidir. Bkz. Le Strange, a.g.e., s. 345.

¹⁷⁷ Dubeque; tercümede "Dübek" şeklinde okunmuştur.

Galipuli Kalesi, asker, insan ve tedarik açısından güçlendirilmiş büyük bir kaledir. Bu Galipuli, Türklerin Grek topraklarında ilk ele geçirdikleri yerdir ve burayı Cenevizlilerden ele geçirmişlerdir. Bu kaleden, Türkiye topraklarına olan mesafe (boğaz) 10 *fersahtan* azdır ki, bu da 3 *fersahtır*.¹⁷⁸ Bu kale sayesinde Türkler, Grekya topraklarında birçok yerler ve topraklar fethetti.¹⁷⁹ Eğer burayı kaybederlerse, Grekya’da fethettikleri her şeyi kaybederlerdi. Bu kaleye ve *fustalara* sahip oldukları müddetçe ve Türkiye’ye yakın olan bu yerden, yardım kuvvetlerini ve erzak geçirebilirler. Türk’ün elindeki bu Galipuli kalesi, Grekleri kontrol altında tutmaya yarayan bir yerdir. Greklerin toprakları ile Türkiye toprakları arasındaki mesafe, *Romanya Boğazı*’nın girişinden, Galipuli’ye kadar çok dardır. Buradan ileride deniz biraz daha genişliyor. Galipuli’nin üzerindeki tepelerde Sutorado ve Examile¹⁸⁰ adlı iki kale bulunuyor. Sağ taraftaki Türkiye toprakları yüksek sıradağlarla kaplı iken, solda kalan Grek toprakları düz ve ekin tarlalarıyla kaplı. Gece Türkiye topraklarında kalan Quisto¹⁸¹ adlı bir burunun açıklarına vardılar. Dediklerine göre, Tamurbeque, Türk’ü yendiği zaman, bazı Türk birlikleri savaş alanından kaçarak bu buruna geldiler, öldürülmekten kurtuluş için, bu yarımadanı etrafına hendek kazarak, adaya çevirmeye çalıştılar.

Ertesi günü Pazar, Marmora adındaki meskun adaya ulaştılar. Constantinopla’da döşeme olarak kullanılan akik ve mermerler bu adadan çıkarılıyor. Aynı gün öğleden sonra, İmparator’a ait olan Redea¹⁷⁵ kıyılarındaydılar. Türkiye kıyılarına yakın Calomino¹⁸² adında bir ada ve Trilla Körfezi¹⁸³ görüldü. Bu körfezden gidilerek Türkiye’de çok büyük bir şehir olan Bursa’ya¹⁸⁴ ulaşır. Pazartesi günü, hava sakin ve az rüzgarlı olduğundan bu bölgede gün ağardı. Salı günü hafif bir rüzgar vardı ve ters

¹⁷⁸ İspanyol *mili* 1.85 km’ye, Roma *mili* 1.5 km’ye, Vedenik *mili* 1.75 km’ye tekabül eder. İspanyol *fersahi* 3 mil olarak kabul edilir. Bkz. “Miliya”, s. 324.

¹⁷⁹ Burada Bizans İmparatorluğu’na atıf yapılmaktadır.

¹⁸⁰ *Examilli*; Yunanistan’ın Lagkadas eyaletine bağlı, aynı addaki yerleşim yerindeki kaledir.

¹⁸¹ Quinisico (Kiniziko okunur) ya da “Cyzicus” yani “Aydıncık-Balıkesir” olduğu düşünülmektedir. Marmara Denizi’ndeki Anadolu kıyısındaki aynı adı taşıyan burun ve yarımada’dır. Bkz. Le Strange, **a.g.e.**, s. 53.

¹⁸² *Calonimo* ya da *Kalolimni* ile İmralı’yı kastediliyor olmalıdır. Marmara Denizi’ndeki Marmara Adası’nın güneyindeki İmralı Adası’dır. Bkz. Mirokova, **a.g.e.**, s. 169.

¹⁸³ Orijinal haliyle *Trilla* veya *Trilye*; Marmara Denizi’ndeki Tirilye Körfezi’dir. Bkz. Mirokova, **a.g.e.**, s. 169.; Günümüzde Bursa iline bağlı, balığı ve zeytini ile tanınan eski bir Rum kasabasıdır.

¹⁸⁴ Orijinal metinde *Burska* veya *Brussa* olarak geçen yer 1326’da Türklerin Bizanslılardan aldığı Bursa şehridir. Bkz. Mirokova, **a.g.e.**, s. 169.

esiyordu. Grekya kıyılarına kadar gittiler ve en sonunda kıyıdan 2 *fersah* uzaklıkta demir attılar. Buradan Konstantinapolis 15 *fersahtı*, bahsi geçen elçiler, bir haberci göndererek, Pera şehrinde konaklamak ve İmparator'u ziyaret etme isteklerini bildirdiler.

Çarşamba günü, Ekim ayının 24. günü idi. Bütün eşyalarını büyük bir tekneye yerleştirdiler ve tekneye bindiler. Pera'ya gidip, kendileri ve yanlarındaki adamlar için ayarlanan yerlerde konaklamak istiyorlardı. Bu şekilde yapmak zorundaydılar, çünkü rüzgar ters yönde esiyordu ve geminin limana yaklaşması imkânsızdı, fazla zamanları olmadığı ve seyahatlerine devam edebilmeleri için gemiyi orada bıraktılar.

Ertesi gün 28 Ekim Pazar, İmparator elçiler için bir sandal göndererek, Pera'dan Constantinopla'ya geçimlerini sağladı. Onları çok sayıda insan karşıladı. Saraya ulaşmaları için atlar hazırlanmıştı ve onlar da İmparator'u görmeye saraya gittiler. Saraya ulaştıklarında az önce biten ayinden dönüyordu, İmparator'un yanında çok sayıda insan bulunuyordu. İmparator, elçileri iyi karşıladı ve onlarla ayrı bir odaya geçtiler. İmparator, küçük halılarla kaplanmış yüksekçe bir sedire oturmuştu, örtülerden biri leopar derisiyle kaplanmış ve omuzlarında üzerinde altın işlemeler olan siyahımsı bir yastık vardı. Elçilerle bir süre konuştuktan sonra, onlara kaldıkları yerlere dönmeleri için izin verdi. İmparator'un avcıları saraya büyük bir geyikle döndüler, İmparator bunu elçilerin kaldığı hana gönderdi. İmparator'un yanında eşi İmparatoriçe¹⁸⁵ ve en büyükleri 8 yaşlarında gösteren 3 küçük erkek çocuğu¹⁸⁶ vardı. Pazartesi günü, İmparator, elçilerle konuşmuş olduğu şeylerin cevapları için bazı beyleri gönderdi.

Ertesi günü Salı Ekim ayının 30'u idi. Elçiler, İmparator'a haber göndererek, şehri gezmeyi ve görmeyi dilediklerini bildirdiler. Bundan başka, ekselanslarının lütuflarıyla şehrin kiliselerini ziyaret etmek ve kutsal emanetleri, eski eserleri kendilerine göstermelerini dilediler. İmparator, gayri meşru kızıyla evli olan damadı

¹⁸⁵ Eşi, Doğu Makedonya'dan bir Sırp prensinin kızı v olan Elena Dragaş'tır. Bkz. Mirokova, **a.g.e.**, s. 169.

¹⁸⁶ II. Manuel'in altı oğlu vardır. Ancak İspanyol büyükelçilerinin hazır bulunduğu resepsiyonda hangilerinin bulunduğunu söylemek zordur. Bkz. **a.y.**

Micer Llario Genoves'i¹⁸⁷ ve maiyetinden bazı kişileri, elçilere şehri gezdirmeleri ve görmek istedikleri yerleri göstermeleri için gönderdi.

İlk gösterdikleri yer, Vaftizci Yahya Kilisesi¹⁸⁸ idi ki, buraya San Antuan (San Juan de la Piedra) diyorlar ve kilise İmparator'un sarayına oldukça yakın. Sonra kilisenin ana giriş kapısı üzerinde Aziz Yahya'nın mozaik işçiliğiyle çok iyi betimlenmiş ve çok güzel süslenmiş figürü yer alıyordu. Kapıdan içeri girince, dört kemerin üzerine inşa edilmiş yüksek bir kubbe çıkıyor ve altından geçerek kilisenin ana gövdesine giriliyor. Bu kubbenin tavanı ve duvarları mozaik sanatının fevkalade güzellikteki motifleri ve figürleriyle bezeliydi. Bu mozaik işçiliği; küçük taşların, altın yaldızlı küp şeklinde taşlar, parlak mavi, beyaz ve yeşil renklere ve boyanması ve ait oldukları figürler, suretler ve bağlar için kullanılmasıyla yapılıyor. Böylelikle ortaya seyri çok hoş bir eser çıkıyor. Bu kubbenin olduğu yerden selvilerin ve ağaçların çok olduğu evlerin girişleriyle çevrili bir avluya çıkılıyor. Kilisenin ana gövdesine giriş kapısının yanında 8 beyaz mermer sütunun üzerinde oturtulan bir başlığın altında havuzu beyaz taştan çok güzel bir çeşme yer alıyor. Kilisenin ana gövdesi kare planlı ve yarı daire şeklinde ve üzerinde yüksek bir kubbe ve yeşil mermerlerle desteklenmiş. İçeri girişte insanın karşısına 3 altarın olduğu 3 şapel çıkıyor, ortadaki daha büyük. Bu şapelin kapıları gümüş kaplamalı. Şapelin kapı girişinde yeşil mermerden 4 küçük sütun bulunuyor, bu mermerlerin üzerinde üzerleri değerli taşlarla kaplamalı gümüş haç plakalar yer alıyor. Şapellerin kapı girişlerinde bir uçtan diğerine giden ipek perdeler asılı, perdelerin asılı olmasının sebebi duaları okumak için giren rahibin cemaat tarafından görülmemesi. Nefin tavanı mozaik işçilikleriyle çok zengin bir görüntü yansıtıyor. Tavanın en tepesinde Baba Tanrı'nın figürü var, şapelin duvarları zemine kadar aynı işçilikten figürlerle kaplı. Şapelin zemini çepeçevre oturulacak güzel ahşap işçiliği koltuklarla çevirili ve her koltuk arasında oturanların yere tükürmemesi için içi kül dolu bakırdan kaplar var. İçeride gümüş ve camdan kandiller

¹⁸⁷ Micer Llario Genoves; ya da Llario Doria, II. Manuel'in kızlarından biri ile evli olan Cenevizli aristokrattır. Bkz. Mirokova, **a.g.e.**, s. 169.

¹⁸⁸ Vaftizci Yahya (San Antuan) Kilisesi; Büyük İmparator I. Theodosius (379-395) tarafından yaptırılan ibadethane görkemi ilk zamanlarından itibaren dikkatleri üzerine çekmekteydi. N. Kondakov, Clavijo'nun Blaherne Sarayı yakınında bulunan ve saray olarak kabul edilen Vaftizci Yahya Kilisesi'ni (San Antuan Kilisesi) tanımlarken yuvarlak şekli ile Batı kiliselerini andırdığını söylese de F. Brun, Clavijo'nun eserini değerlendirdiği bölümde bu kilisenin Studios Manastırı (İmrahor Camisi) olduğunu belirtmektedir. Bkz. Mirokov'dan (**a.g.e.**, s. 169.) atıfla N.P. Kondakov, **Vizantiyskiye Tserkvi i Pamyatniki Konstantinopolya**, Odessa, 1886, s. 9, 204.

var. Bu kilisede, anahtarları İmparator'da olan bir bölmede kutsal emanetler var. O gün elçilere Vaftizci Yahya'nın sol kolunu gösterdiler, omuzdan ele kadar olan kısmı idi. Bu kol yanmış durumdaydı ve deri ile kemikten başka bir şey kalmamıştı, dirsek ve el kısmı altın ve değerli taşlarla süslenmişti. Bu kilisede, İsa Mesih'e ait başka kutsal emanetler de bulunuyordu, o gün elçilere bu emanetler gösterilmedi. İmparator ava gittiği için, anahtarları İmparatoriçe'ye bırakmıştı, o da anahtarları verirken, bu emanetlerin olduğu bölümün anahtarlarını vermeyi unutmuştu. Ancak daha sonra bu emanetler elçilere gösterildi, ileride söyleyecek ve anlatacağım. Bahsi geçen bu kilise, Keşişler Manastırı idi. Çok büyük bir galeride yemek yeniyordu ve galerinin ortasında 30 adım uzunluğunda çok büyük beyaz mermerden bir masa ve çok sayıda ahşap oturaklar duruyordu. Ayrıca 21 adet beyaz mermerden yemek konacak gibi tabaklar vardı ve yine 3 küçük taş masa görülüyordu. Manastırın birçok bahçesi, bağı ve kısaca tasvir edilemeyecek başka şeyleri de vardı.

Sonra aynı gün Santa Maria adında ve ayrıca *Peribleptos*¹⁸⁹ adı verilen bir başka kiliseyi görmeye gittik. Bu kilisenin girişinin önünde selvilerin, karaağaçların, ceviz ağaçlarının ve daha birçok ağacın olduğu büyük bir avlusu yer alıyordu. Kilisenin dış cephesi, yaldızlı, mavi ve daha birçok renge boyalı figürler, şekillerle bezeli idi. İçeride ana gövdenin sol kol hizasında çok sayıda suretler görülüyordu, bunların içinde Bakire Meryem ve onun yanında İmparator'un ve diğer tarafta da İmparatoriçe'nin tasvirleri yapılmıştı.¹⁹⁰ Meryem'in ayaklarının dibinde 30 kalenin ve şehrin çizimleri ve her birinin Grekçe isimleri yer alıyordu. Bu şehirler ve kaleler dediklerine göre, Romanus¹⁹¹ adında orada metfun olan bir İmparator tarafından vergileri bu kiliseye vakfedilmişti. Bu figürün altında, bazı haklar çeliğin üzerine kazınmış ve kurşundan ve mumla mühürlenmişti, bu kilisenin tanınmış şehir ve kalelerin adları yer alıyordu. Kilisenin ana gövdesinin 5 altarı vardı ve kare planlı çok büyük ve yüksekti, çok

¹⁸⁹ *Peribleptos*; "görenlerin hayran kaldığı" anlamına gelir. Bizans İmparatoru III. Roman Argir'e (1031-1032), Altın Kapı'ya giden Zafer Yolu üzerinde "Tanrı'nın Kutsal Annesi (Şanlı anlamına gelen) Peribleptos [Monastr' Presvyatoy Bogoroditsı Perivleptı]" adıyla devasa bir erkek manastırı inşa ettirmişti. İnşaat maliyetinin muazzam bir meblağ olduğu kayıtlara geçmiştir. Bkz. Kondakov, **a.g.e.**, s. 69.

¹⁹⁰ 1782 yangınından önce Mary Peribleptos Kilisesi'nde, İmparator VIII. Michael Palailogos'un (1259-1282) ve karışı Theodora ve oğulları Konstantin'in tasvirleri vardı. Bkz. Kondakov, **a.g.e.**, s. 69.

¹⁹¹ *Romanus* veya İmparator III. Romanus Argir (1028-1034); Yunanca "gümüş" kelimesinden gelen Argirus unvanını almış Bizans İmparatoru'dur. Mary Peribleptos Kilisesi'ne gömülmüştür. Bkz. Mirokova, **a.g.e.**, s. 69.

değişik renklerden mermerlerin üzerinde duruyordu, zemin ve duvarlar yeşil mermerdendi. Bu kare şekil, 3 *nef* ile çevriliydi ve tek bir tavan vardı. *Neşler* ve kare yapı bütünüyle zengin işlemeli mozaiklerle kaplıydı. Sol tarafta kilisenin ucunda yeşil renkli mermerden lahit bulunuyordu ve onun içinde de İmparator Romanus'un naaşı duruyordu. Ama yine dediklerine göre, bu lahit altından ve değerli taşlardan süslemeleri olan bir mezardı, ancak bundan 90 yıl¹⁹² kadar önce Latinler bu şehri ele geçirdiklerinde bu lahiti çalmışlar.

Bu kilisede, yeşil mermerden büyük bir lahit içinde bir başka imparator yatıyordu.¹⁹³

Vaftizci Yahya'nın diğer kolu da buradaydı ve elçilere gösterildi. Bu dirsekten ele kadar olan sağ kol idi ve çok iyi korunmuş görünüyordu. Vaftizci Yahya'nın bütün vücudu yandığı söylenir, yalnız sağ kolunda bir parmağı yanmamıştı, çünkü o parmağıyla şunu işaret ettiği zaman: Ecce Agnus Dei'nin¹⁹⁴ sağ kol yanmadan kalmıştı. Altından ince çubuklarla süslenmiş kolun baş parmağı eksikti. Bu parmağın eksik oluşunun sebebi ise, keşişlerin dediğine göre, Antakya şehrinde zamanında putperestler çoktu ve bir ejderha zuhur etmiş ve şehirde de her sene bu ejderha bir insanı yemeyi âdet edinmişti. Her sene şehir halkından kurayla bir kişi seçilir ve seçilen kişi de ejderha tarafından yenilmeye bir mazeret gösteremezdi. O zamanlar bu seçilen kişi iyi kalpli bir adamın kızı oldu. Bu adam baktı ki bu kuradan kurtuluş yok, kalbinde çok büyük bir acı duydu. Kızının acısıyla, aynı şehirde bulunan Hristiyan keşişlerin olduğu bir manastıra gitti ve keşişlere eskiden Tanrı'nın Vaftizci Yahya için birçok mucizeler yaptığını işittiğini ve bunun doğru olduğuna inanmak isteğiyle, onun manastırda bulunan koluna tazimde bulunarak, dua edip, merhamet dileyerek Efendimiz Tanrı'nın, onun için gösterdiği mucizelerden kendisi için de göstermesini

¹⁹² Le Strange bunun bir yazım hatası olduğunu düşünmektedir. Orijinalinde 200 yıl önce olmalıdır. Ancak Clavijo'nun çalışmasındaki tüm tarihler Romen rakamlarıyla değil normal sayılarla verilmiştir. IV. Haçlı Seferi, Konstantinopolis'in fethi ile sona erer. Nisan 1204'te şehir Haçlılar tarafından alınmıştır. 1204'ten 1261'e kadar, ilk imparatoru Fransız birliklerinin ve Venedik'in desteğiyle Flanderli I. Baldwin olan Latin İmparatorluğu'na aitti. Clavijo bu olayları kulaktan dolma bildiği için muhtemelen olayların zamanlarını karıştırmaktadır. Bkz. Le Strange, *a.g.e.*, s. 346.; Mirokova, *a.g.e.*, s. 169.

¹⁹³ Bu kişi İmparator III Nikiforos Votaniates'tir (1078-1081). Tanınmış bir Bizans İmparatoru olan Nikiforos, başarılı bir generaldir, tahtı da bir darbe ile ele geçirmiş ancak tahtta sadece 3 yıl kalmış, başka bir darbe ile tahttan indirilmiştir. Mary Peribleptos Kilisesi'nde gömülüdür. Bkz. Kondakov, *a.g.e.*, s. 69.

¹⁹⁴ *Ecce Agnus Dei*; Latince "Tanrı'nın Kuzusu" anlamına gelir.

ve kızının böyle feci bir şekilde ölmemesini niyaz etti. Canavar için bir yiyecek olarak ölecek olan kızı, keşişler bu dertten kurtarmak için bahsi geçen kolu gösterdiler ve diz çöküp önünde tazimde bulunarak ona yalvarmasını söylemişler. Kızını kaybedecek olmanın acısıyla, kolu tutup ağzına götürmüş ve baş parmağı keşişler görmeden dişleriyle koparmış. Genç kız, ejderhaya verileceği zaman, ejderha ağzını açmış, işte tam o zaman kızın babası ejderhanın ağzına Vaftizci Yahya'nın parmağını fırlatmış ve ejderha patlayarak havaya uçmuş ve mucize gerçekleşmiş. Bu adam da Efendimiz İsa Mesih'e iman etmiş.¹⁹⁵

Daha sonra aynı kilisede onlara avuç içine sığacak küçüklükte bir haç gösterdiler. Altından bir ayağı ve uçları altın çubuklarla kaplama idi ve küçük bir çarmıha yerleştirilmiş gibi duruyordu. Muhafazası üzeri altın işlemelerle kaplı ahşap bir kutu idi, bulunduğu çarmıhtan çıkarılıp içine konulabilirdi. Dediklerine göre, Efendimiz İsa Mesih'in gerildiği gerçek haçtan bir parça idi ve siyahımsı koyu bir rengi vardı.¹⁹⁶ Konstantin'in annesi Santa Elena, Konstantinapolis'i iskan ederken, Hierusalem'de kendisinin bulup, kazılarla çıkarttığı haçı getirmişti. Yine burada *San Gregorio*'nun cesedi gösterildi, bütün ve bozulmamış haldeydi.

Kilisenin ana gövdesinin dışında çok güzel eserlerle gösterilen birçok hikayenin yer aldığı yan galeri bulunuyor. Bu hikayelerin arasında mozaikten yapılmış Bakire Meryem'in dayandığı soyu gösteren Soy Ağacı duruyor. O kadar harika ve güzel, o kadar iyi resmedilmiş ki, bunu görmüş olan bundan daha mucizevi bir eser görmediğini düşünür. Bu kilisede elçilere bahsi geçen şeyleri gösteren çok sayıda keşiş vardı. Ve onlara, çok geniş, çok yüksek ve ortasında iyi bir işçilikle yapılmış 35 karış uzunluğunda beyaz bir mermer masanın olduğu yemekhaneyi gösterdiler. Zeminde düz taşlar ve bu yemekhanenin sonunda da iki küçük beyaz mermer masa var. Tavan bütünüyle mozaik işçiliğiyle kaplı ve duvarlarda Cebrail'in Bakire Meryem'i ziyaret ettiği hadiseden, Rab İsa Mesih'in doğumuna, havarileriyle yaptığı yolculuklar, hayatı boyunca verdiği vaazlar ve en sonunda çarmıha gerilişine kadar olan hayatı mozaiklerle anlatılıyor. Bu yemekhanede beyaz mermerden birbirinden ayrı ayrı duran

¹⁹⁵ N. Kondakov'a göre Clavijo bu bölümde, Vaftizci Yahya'nın sağ elinden çıkan müziceler hakkında iyi bilinen bir Hristiyan efsanesinden bahsetmektedir. Bkz. Kondakov, *a.g.e.*, s. 69-70.

¹⁹⁶ Birçok kilisenin kuruluşu İmparator I. Konstantin'e (324-337) ve annesi Elena'ya atfedilen bilindik bir Hristiyan efsanesiyle ilintilir. Bkz. Kondakov, *a.g.e.*, s. 7.

oturaklar var ve yemek ve tabak koymak için. Bunlardan başka keşişlerin kalması için çok sayıda oda yer alıyor ve içleri son derece düzgün döşenmiş ve her ihtiyaç sanki bir şehre yetecek kadar düşünülmüş, çünkü bahçe, bağlar meyve ve sebzeler, su oldukça bol.

Aynı gün elçilere, *San Antuan* ismiyle bilinen bir başka kilise gösterildi. Burası da birçok keşişin yaşadığı bir manastır ve başlarında da bir mukaddem bulunuyor. Kilisenin ilk kısmı çok yüksek ve çok ustaca işlenmiş, kapının önünde çok büyük bir avlu ve daha sonra da kilisenin ana gövdesi yer alıyor. Kilise kare planlı yarım dairelerle çok yüksek inşa edilmiş, hol 3 büyük *nefle* çevrelenmiş ve hepsinin tavanı bir. Kilisenin 7 altarı var, galerinin ve *nefler*in tavanı, duvarları çok güzel işçiliği olan mozaiklerle süslü ve birçok hikayeyi resmediyor. Binanın ana gövdesi her iki tarafta 24 yeşil mermerin üzerinde duruyor ve tavan ve *nefler* ana gövdeye doğru çıkıklar ve yine *nefler* de 24 mermer blok üzerine dayanıyor. *Nefler*in yapı iskelesi ana gövdenin üzerine doğru çıkıyor: parmaklılar da küçük yeşil mermerlerden olmalı.

Kilisenin ana gövdesinden çıkınca, karşınıza harika güzellikteki mozaikleri olan çok güzel bir şapel çıkıyor, bu şapelde Bakire Meryem çok güzel bir şekilde resmedilmiş ve bu mozaikten şapelin ona atfen yapıldığı anlaşıyor. Yine bu kilisede de, ortasında beyaz büyük mermer bir masanın olduğu geniş bir yemekhane yer alıyor. Bu yemekhanenin duvarlarında Efendimiz İsa Mesih'in havarileri ile Son Akşam Yemeği'nin mozaiklerle hikaye edilmiş hali görülüyor. Bu manastırda ev ihtiyaçları için bahçe ürünleri, su ve diğer birçok şey mevcut.

Ertesi gün, elçilere Hipodrom adındaki bir yeri gösterdiler. Burası turnuvalar ve teke tek karşılaşmaların yapıldığı bir alandı. Etrafı 3 adamın kollarıyla ancak kaplayacağı kalınlıkta beyaz mermer sütunlarla çevrili ve o kadar yüksek ki, iki mızrak boyundan fazla yüksekliği, hepsi aynı hizada ve birbiri ardınca konulmuş ve toplamda da 27 adet olacak şekilde çok büyük beyaz plakaların üzerlerine oturtulmuş ve üzerleri birinden diğerine geçen küçük kemerlerle kapatılmış ve bu üzerinde yürünen bir galeriye destek oluşturuyor ve bu galeri mazgallar ile korkuluklarla her iki taraftan çevrelenmiş. Bu kemerler ve duvar bir insanın göğsüne gelecek yükseklikte ve döşeme taşları ve kabartmalı beyaz mermerlerden yapılma ve aynı zamanda galeri de bu şekilde yapılmış. Bütün bu işçilikler, oraya karşılaşmaları ve turnuvaları seyretmeye gelen yüksek kesiminde bayanlar ve bayların rahat etmesi için yapılmış. Daha sonra

bu yerin ötesinde mermerden yapılma düz bir duvar hattı vardı. Bu mermerlerden 20-25 adım ötede dört mermer sütunun üzerinde yüksek bir platform ve bu platformun üzerinden de beyaz mermerden taht benzeri uzun bir koltuk ve etrafında diğer koltuklar görülüyordu. Burası, imparator ve etrafındakilerin oturup, oyunları seyrettiği yerdi. Bu yerin önünde, çok büyük iki kaide üst üste oturtulmuş, o kadar yüksek ki bir iki mızrak boyunda vardı. Bu kaidelerin üzerinde tunçtan dört adet küp ve bunların üzerinde de yukarıya doğru keskinleşen uzun bir taş vardı, bu o kadar yüksekti ki, 6 mızrak boyunda vardı. Bu taş tunç küplerin üzerindeydi, ne onlara yapıştı ne de başka bir şey tarafından destekleniyordu. Görmesi o derece mucizevi geliyordu ki, bu kadar yüksek ve ince bir taş oraya nasıl konmuş, nasıl dikilmişti, hangi zeka ile oraya taşınmış ve hangi insan gücüyle dikilmişti.

O kadar yüksekti ki, denizden bakınca şehirden önce bu taş görülüyordu, dediklerine göre, bu taş çok büyük bir hadisenin anısına oraya dikildi ve altındaki kaidelerde kimin dikilmesini emrettiği ve hangi hadise için olduğu yönünde açıklaması yazıyordu. Yazı Grekçe ve geç olmuştu bu yüzden daha fazla kalarak, birinin gelip tercüme etmesini bekleyemediler. Ancak dediklerine göre, zamanından vuku bulan çok büyük bir hadise için oraya dikilmişti.

Bu noktadan başlayarak, mermer sütunlar dizisi uzuyordu, ancak öncekiler kadar yüksek değildi, yine üzerlerinde geçmişin soylularının gerçekleştirdiği işlerin kabartmaları ve boyamaları görülüyordu. Bu mermer sütunların arasında, bakır ve diğer metallerden yapılma 3 yılan figürü vardı. Kalın bir urgan gibi kıvrımlı idi, üzerinde birbirinden ayrı ve ağızları açık 3 yılan başı duruyordu. Dediklerine göre, bu yılan figürleri oraya büyü için konmuştu; söylentiye göre, vakti zamanında şehri yılanlar ve diğer sürüngenler sarmıştı ve zehirleriyle çok sayıda insanın canını almışlardı. O zamanlar İmparator, bu yılan figürleriyle bir büyü yaptı ve o andan itibaren de şehirdeki insanların hiçbirine zarar veremediler.

Bahsi geçen bu alan çok büyüktü ve etrafı bütünüyle birbiri üzerine yükselen büyük sıralarla çevriliydi. Bu sıralar avam tabakasının oyunları seyretmesi için yapılmıştı. Bu sıraların altında ise, arena'ya çıkacak olan beylerin giyinip, silahlarını

kuşandığı ya da çıkardığı arenaya açılan odalar vardı. Aynı gün Santa Sofia denilen bir kiliseyi görmeye gittiler.¹⁹⁷

Santa Sofia, Grekçede gerçek bilgelik demektir, gerçek hikmet de Tanrı'nın oğludur. Kilise bu anlama göre inşa edilmiştir. Şehirdeki en büyük, onur payesi en yüksek ve en imtiyazlı kilisedir. Bu kilisede, Caloyers¹⁹⁸ denilen Ortodoks Kilisesi Sinodu toplanıyor ki, bunlar burada Katedral Kilisesi'nde gibi görev yapıyorlar ve ayinleri yönetiyorlar. Aynı zamanda onların arasında Metropolit denilen Greklerin Patriği yer alıyor.

Kilisenin önündeki meydana, sanırım bir insanın görebileceği en büyük ve en kalın 9 adet beyaz mermerlerdir. Üzerlerinde başlıkları var, söylendiğine göre, üzerinde Patrik ve kilise papazları meclisinin toplandığı ve karar aldığı bir saray bulunuyordu. Kilisenin önündeki aynı meydana çok yüksek mucizevi bir taş sütun vardı, bu sütunun üzerinde düz bir döşeme taşı ve onun üzerinde de dört at büyüklüğünde olan çok tunç bir at ve onun üstünde de yine bakırdan zırhlı bir savaşçı figürü vardı. Savaşçının kafasında tavus kuşunun kuyruğunu andıran çok büyük bir tüy duruyordu. At, düşmemesi ve rüzgardan devrilmemesi için gövdesini saran demir zincirlerle üzerinde durduğu sütuna bağlı idi. At çok güzel bir işçiliğin ürünü olarak yapılmıştı, ön ayağı ile arka ayaklarından biri havaya kalkık, sanki aşağıya atlamak ister gibi duruyordu. Üzerindeki savaşçının sağ kolu yukarıya doğru kalkıktı ve eli açıktı, diğer koluyla atın dizginlerini tutuyordu. Savaşçı çık olan sağ elinde altından bir küre tutuyordu. At o kadar büyüktü ve üzerindeki sütun o kadar uzundu ki, seyretmesi harika bir şeydi. Atın üzerindeki harika savaşçı figürünün, bu kiliseyi inşa ettiren, zamanında Türklere karşı savaşarak çok büyük başarılar elde eden İmparator Jusitniaunus olduğu söyleniyordu.

Bir kemerin altından kilisenin girişine yakın dört mermer sütunun üzerinde duran bir kemer yer alıyor, ve kemerin altında da çok hoş, çok zengin kabartmaları olan küçük bir şapel gibi bir yapı var. Bu şapelin önünde kilisenin kapısı görünüyor, çok büyük, çok yüksek ve pirinçle kaplı ve bu kapının ardında kapalı bir kordior ve

¹⁹⁷ Burada efsaneye göre San Luca tarafından boyanmış, Tanrı'nın annesinin mucizevi bir simgesi vardır. Bu simgenin İmparator II. Theodosius'un (408-450) karısı Eudokia tarafından Kudüs'ten getirildiği iddia edilir. Yapı küçük olduğundan Kutsal Hafta boyuca Tanrı'nın annesinin simgesi Blakernae (Ayvansaray) Kilisesi'ne ya da İmparatorluk sarayına getirilir. Bkz. Mirokova, **a.g.e.**, s. 171.

¹⁹⁸ Orijinal metinde *Caloyers* olarak geçen yer "Kaluber"dir.

yüksekçe bir platform yer alıyor. Ve yine birincisi gibi bronz kaplı ikinci kapı ve bunun ardında da çatısı ahşap kirişler kaplı çok geniş ve yüksek bir *nefe* giriliyor, sol tarafta çok büyük ve iyi yapılmış iç nartesk değişik renkteki mermer ve döşeme taşıyla duvarları kaplı görülüyor. Sağ tarafta bulunan *nef* de aynı çatının altında ve ikinci kapının önünde yer alıyor. Kilisenin ana *nefine*, yüksek, tunçla kaplı 5 büyük kapıdan giriliyor. Ortadaki diğerlerinden daha büyük ve uzun, kilisenin ana *nefine*, gövdesine giriş buradan yapılıyor. Kare şekilli yapının kubbesi dünyadaki en büyük, en yüksek ve en güzel yapıdır, bu kare şekilli yapıyı çevreleyen yanların 3 büyük ve iç narteks yer alıyor ve bu yapının merkezini oluşturuyor, aralarında başka bir bölüm olamadan aynı çatı altındalar. Bu ana *nef* ve yan *nefler*in üst galerileri bulunmaktadır ve halk buralara çıkıp, buradan mass ayinlerini ve diğer ayinleri dinleyebilirler. Bu üst galeriler, yeşil mermerlerle üzerine inşa edilmiş ve çatıları da ana gövdeyle birleşiyor, ancak ana *nefin* kubbesi çok daha yüksek yuvarlak bir kubbedir. Aşağıdan gözlerle incelendiği zaman, ana *nefin* uzunluğu 105 adım, eni 93 adım, yeşil ve diğer renkte mermerlerle kaplı dört büyük ve kalın sütunun üzerinde yükseliyor. Sütundan sütuna uzanan 12 yeşil mermerin üzerinde yapılmış çok büyük ve çok yüksek kemerler ana *nefi*, kubbeyi ayakta tutuyorlar. Bunların arasından dört büyük mermer sütun ikisi sağda ikisi solda olmak üzere yer alıyor. Bu porfir adı verilen mermerler renkli ve toz mermerden yapay olarak üretilmişler. Bu *nefin* çatısı, son derece zengin ve renkli mozaiklerle kaplanmış, ana altın üzerinde Baba Tanrı'ya adanmış çok büyük ve mozaik sanatına has çok renkli bir suret bulunuyor. Baba figürünün yapıldığı yer o kadar yüksekti ki, aşağıdan bakınca, bir adam büyüklüğünde ya da biraz daha büyük görünüyordu. Dediklerine göre, bir gözden diğerine olan mesafe 3 karıştı, ama aşağıdan bakana bir adam kadar geliyordu, bu da bulunduğu yerin ne kadar yüksek olduğunu gösteriyordu.

Kilisenin zemininin tam ortasında vaaz verilen minbere benzeyen 4 yeşil mermer üzerine yapılmış, duvarları çok sayıda değişik renkte mermerle kaplanmış ve üzerinde de bir kubbe yer alıyor. Bu kubbeyi değişik renklerden 8 mermer sütun ayakta tutuyor. Orada vaaz veriliyor ve yine dediklerine göre, Kutsal günlerde burada İncil okunuyor. Böylece, kilisenin zemini *nefler* dahil çok değişik renkteki mermerlerle kaplı. Bu mermerler cilalanmış, pırıl pırıl parlıyor ve çok sayıda bağlar, örgülerle yapılmış olduğu için seyri göze çok hoş geliyor. Yapıyı destekleyen kemerlerin

duvarlarının bir kısmı üzerinde oymalar, değişik figürler olan beyaz mermerlerle kaplanmış ve bu oyma mermerler zeminden bir adam boyu yüksekliktedir. Bu yüzeylerin üzerileri çok zengin mozaik süslemelerle kaplı.

Nartekslerin üst galerileri, ana yapıyı yukarıdan çevreliyor, bir tek yüksek altarin olduğu yer hariç. Bu galeriler, genişlik olarak 80 adım kadardır ve çevresini ise 410 adım kadardır. Bu galerilerin duvarları ve tavanları mozaik işçiliği ile çok güzel işlenmiş. Bu galerilerden birinde sol kol hizasında olan bir duvarda yukarı çıkıldığında büyük beyaz bir mermer taş tam merkezde duruyor. Taşın üzerinde insan eli değmeden doğal olarak Bakire Meryem ve kollarında İsa Mesih ile, diğer yanda da Aziz Yahya olmak üzere beliriyor. Bu figürler, ne bir renkle çizilip boyanmış ne bir kabartma sonucu ortaya çıkmıştır, bilakis kendiliğinden taşın damarları bu figürleri doğal olarak oluşturmuştur. Dediklerine göre, bu taşı işlemek kutsal bir mekana koymak için çıkarttıklarında, bu harika figürleri taşın üzerinde gördüler ve bu büyük mucizeyi gösteren taş, şehrin en büyük kilisesi olduğu için buraya getirildi ve yerleştirildi. Bu figürler, sanki önlerinde ince bir örtü çizilmiş gibi gökyüzünde bulutların arasında görünüyorlar. O kadar mucizevi bir şey ki, sanki Tanrı orada ilahî bir şey gösteriyordu. Bu figürlerin altında duaların okunduğu küçük bir kubbeyle örtülmüş bir altar yer alıyordu. Yine bu kilisede kendilerine yani elçilere bir Patrik'in eti kemiği üzerinde hiç bozulmamış vücudu gösterildi.

Bundan başka elçilere San Lorenzo'nun üzerinde yakıldığı sacı gösterildi. Bu kilisenin birçok bodrum katı, altında odaları ve sarnıçları vardı ki görmesi insanda hayret uyandırıyor. Dışarıda birçok evler ve her ihtiyaç için binalar gördük, ancak bunların çoğu yıkılmaya yüz tutmuştu ve yine diğer birçoğu da yıkılmıştı. Kilisenin ve binalarının kapladığı alanın tamamının 10 *fersah* kadar olduğu söylenmektedir.

Bu kilisede torağın altında çok büyük bir sarnıç vardı, o kadar çok su alıyordu ki, dediklerine göre 100 galeri bulunuyordu içinde. Bütün bu bahsi geçen eserler ve daha birçoğu bu kilisede görüldü, bu yerler o kadar çok ki, bu kadar kısa sürede ne saymayla ne de yazmayla bitecek gibiydi.

Kilisenin yapısı o kadar büyük, burada bulunan eserler o derece mucizevi ki, bir insan çok uzun zaman kalsa bile bir günde tamamını görme ihtimali olmaz ve her gelişinde daima görülecek yeni şeyler olur. Kilisenin çatısı bütünüyle kurşunla kaplı. Bu kilise aynı zamanda çok ayrıcalıklı bir kilise, Grek ya da başka milletten biri,

hırsızlık, soygun ya da öldürme gibi hangi kötü suçu işlerse işlesin, bu kiliseye sığınırsa, kimse onu oradan çıkaramaz.

Elçiler, aynı gün San Yorgi adındaki diğer bir kiliseyi görmeye gittiler. Ana giriş kapısının önünde içinde birçok evin ve bahçenin olduğu büyük bir avlu yer alıyordu ve kilise bu bahçelerin arasına inşa edilmişti ve girişin dış tarafında oldukça büyük ve güzel bir vaftiz havuzu konulmuştu, havuzun üzerinde çok sayıda figürün oyulduğu 8 beyaz mermerin taşıdığı bir vaftizhane yer alıyordu. Kilisenin ana gövdesi çok yüksek ve her yanı mozaikle kaplıydı. Burada Efendimiz İsa Mesih'in göğe yükselişini gösteren bir figür yer alıyor. Bu kilisenin zemini göz kamaştırıcı şekilde, porfir, değişik renklerde mermerlerle ve bu mermerlerin üzerindeki işçiliklerle kaplı ve aynı eserler duvarları da süslüyor. Giriş kapsının üzerindeki tavanda mozaikten Baba Tanrı figürü yer alıyor. Mozaik işçiliğinin harikulade güzellikteki eseri olan bir melek göğün bulutları arasında görünen Gerçek Haç'ı havarilere işaret ediyor ve onların üzerlerine doğru bir ateş görünümünde beliren Kutsal Ruh geliyor. Bu kilisede, üzeri ipekten bir örtüyle örtülü yeşim, akik taşından bir lahitte İmparatoriçe'nin naaşı yatıyor.

Artık neredeyse gece olduğu için, bu elçiler Çarşamba günü Konstantinapolis'e geçmek için Quinico denilen kapıda buluşmayı kararlaştırdılar. Onları orada, Micer Llario, yanındaki saray görevlileri, onlar için getirilen atlarla karşılayacaktı ve şehri görmeye gideceklerdi. Elçileri, kaldıkları Pera'ya döndüler, onlara eşlik edenler de evlerine gittiler. Çarşamba günü elçiler, kararlaştırdıkları gibi Konstantinapolis'e dönemediler, çünkü o gün Pera şehrine yeni haberler ulaştı.

Bazı Venedik *galeaları*, İskenderun üzerine gitmekte olan Kaptan Mosén Buchicate komutasındaki Ceneviz kalyonlarına saldırmış ve Montun kıyılarında birçoğunu batırmış, çok sayıda denizciyi öldürerek, bazı kalyonları ele geçirmiş ve Buchicate'nin yeğeni olan Chastel Morate'yi esir almışlar.

Bunun üzerine şehirde çok büyük bir kargaşa çıktı, şehirde bulunan bazı Venediklileri esir aldılar, limanda demirli Venedik gemilerine el koydular ve şehrin hakiminin emriyle, elçilerin Traspisonda'ya seyahat etmeyi düşündükleri kalyonu haber göndermek için aldılar. Bu kalyona el koymak elçilere yapılmış çok büyük bir kabalıktı. Zaman azalıyordu ve çabucak istedikleri gibi bir gemi bulamayabilirlerdi. Kralın verdiği vazifeyi yerine getirmek için gemi bulmak zorunda olduklarını ve Micer Llario'ya haber göndererek, kararlaştırdıkları gibi o gün Konstantinapolis'e

geçemeyeceklerini, ama başka bir gün geçeceklerini bildirdiler. Aynı gün avdan dönerken İmparator uğradı, birini yollayarak avladığı bir domuzun yarısını elçilere gönderdi.

Ertesi günü, Kasım ayının 1'i Perşembe idi. Elçiler, Konstantinapolis'e geçtiler ve Micer Llarion ile İmparator'un hizmetkarlarını hazır beklerken buldular. Atlara binip, Santa Maria Kilisesi'ne gittiler. Kilise, şehir içinde yıkık bir kalenin yanındaydı. İmparatorluğa gelen elçilerin kaldığı yer olarak kullanılıyordu¹⁹⁹. Daha sonra size anlatılacağı üzere, bu kulede oğlunu tutuklu olarak tutan imparator tarafından yıktırılmıştı. Dolayısıyla bu kilise, imparatorların şapeli idi. 3 *nefen* oluşan yapının orta *nefi* e büyük *nef*, daha geniş ve yüksek, diğerleri daha kısalar, ana *nefi* gören üst galerileri var. Ana *nefin* ve diğer *neflerin* çatısı yeşil mermerden veya akik taşından büyük sütunlar ve ayakları üzerinde duruyor, kaideleri üzerleri oymalar, işçilikler ve bezemelerle süslü beyaz mermerler oluşturuyor. Tavana doğru duvarların yarısına kadar, değişik renkteki mermerler üzerinde yapılmış, bağlar, oymalar ve güzel süslemelerle kaplı. Ana *nefin* çatısı son derece güzel, kare şeklindeki birbirine geçmeli ahşap kirişlerin üzerleri çok ince altın kaplamalar kaplı. Kilise'nin bazı kısımları tamire muhtaç durduğundan, bu tavanın işçiliği o kadar canlı ve güzel duruyor ki, sanki henüz tamamlanmış bir iş gibi duruyor. Ana *nefin* altarı çok hoş ve vaaz verilen yerin süslemesi zengin, kilisenin tamamı çok güzel ve pahalı bir biçimde inşa edilmiş, kilisenin dış (çatı) kaplaması tamamen kurşundandı.

Aynı gün, daha önce anahtarların olmayışından/unutuluşundan dolayı göremedikleri Aziz Yahya kilisesindeki kutsal emanetleri görmeye gittiler. Kiliseye geldiklerinde, bütün keşişler giysilerini giymişlerdi ellerinde mumlar tutuyorlardı. Anahtarları aldılar ve ilahiler söyleyerek kutsal emanetlerin korunduğu kule gibi bir yere çıktılar. Yanlarından İmparator'un şövalyelerinden biri de vardı. Aşağıya ellerinde kırmızı renkte bir sandıkla indiler. Keşişler ağır bir şekilde ilahilerini söyleyerek ilerliyor, sandığın önünden mumlar ve çok sayıda buhurdanlıklar bulunuyordu. Sandığı kilisenin ortasındaki ipekten örtüyle kaplı yüksek bir masanın üzerine koydular. Sandık beyaz mumdan iki damgayla gümüş kilit/kancaların üzerine mühürlenmişti. Ve iki kilitte kapalı olan sandığı açtılar, emanetleri koymak için

¹⁹⁹ Elçilerin kaldığı bu yer "anemas" olarak adlandırılıyordu.

içinden iki büyük gümüş tabak çıkardılar. Daha sonra pamuklu bezden uzun beyaz bir torba çıkardılar, üzeri mumla mühürlüydü, mühürleri kırıp torbanın içinden küçük yuvarlak altından bir kutu çıkardılar. Kutunun içinde İsa Mesih'in Perşembe akşam yemeğinde(son yemekte) ona kimin ihanet edeceğinin işareti olarak Yehuda İşkariot'a verdiği ve onun da yiyemediği ekmek vardı. Üzeri ipekten kırmızı bir bezle sarılmıştı ve iki kırmızı mühürle mühürlenmişti, ekmek parçası 3 parmak büyüklüğünde idi. Bundan başka önceki kutudan daha küçük altın bir kutu çıkardılar, kutunun içine yerleştirilmiş kristal bir mumluk vardı ve dışarı çıkarılması mümkün değildi ve içinde efendimiz İsa Mesih'in kanı vardı. Bu kan, Longinus'un²⁰⁰ mızrağı ile yaptığı yaradan akmıştı. Aynı kumaş torbanın içinden bir başka küçük altın kutu çıkardılar, kutunun üzerinde delikler vardı ve içinde, Beyrut şehrinde bir Yahudi'nin Çarmıhtaki İsa heykeline hakaret etmek için yaptığı saldırının yaralarından akan kanlar vardı. Yine camdan bir buhurdanlık çıkardılar, altından bir zincire bağlı tıpası vardı. Kırmızı ipek bir örtünün içinde efendimiz İsa Mesih'in çarmıha gerilirken Yahudiler tarafından yolunan sakalından kıllar vardı. Emanetlerin arasında yine torbadan çıkardıkları, efendimiz İsa Mesih'in çarmıhtan indirildiğinde konulduğu taşın bir parçası yer alıyordu. Yine iki buçuk avuç genişliğinde üzeri altın yaldızlı gümüş bir kutu çıkardılar, kutunun üzerindeki 6 gümüş kilidin üzerinde 6 mühür ve bir kilidi ve asılı gümüş bir anahtarı vardı. Kutuyu açtılar, içinden altın kaplama bir tabak çıkardılar, tabağa Longinos'un efendimiz İsa Mesih'e sapladığı mızrağın demir ucu sabitlenmişti. İnce ve demir ucu bıçak ağzı gibiydi, tabağa delikle sabitlenmişti, mızrak ucu bir avuç içi ve iki parmak uzunluğundaydı, sivri ucunda kan çok tazeydi, sanki henüz İsa Mesih'e saplanmıştı. Bu sivri uç iki parmak genişliğindeydi, altın kaplama tabağa yerleştirilmişti. Demir kısmın yüzeyi parlak değildi, çok kullanılmış olduğundan koyu bir renge bürünmüştü. Bundan başka bu tabağa, (Pontius) Pilatus'un karşısına çıkarıldığında İsa Mesih'in kafasına vurulan bastonun bir parçası sabitlenmiş, bir buçuk avuç uzunluğunda ve kırmızı renkte idi. Yine bu mızrak ucu, baston parçası gibi

²⁰⁰ Longinus; "Longinus'un Mızrağı" ya da "Kader Mızrağı" anlamına gelir. Kelt mitolojisine göre Gorlias'a (Tanrıların efsanevi anayurtlarından) getirdikleri 4 hediyeden biridir. Efsaneye göre bu mızrak fırlatıldığında tüm düşmanı yok etmeden düşmez. Son derece keskin ve delicidir. Bazı hikayelerde mızrak, Sir Lancelot'a emanet edilmiştir. Lancelot bazen Longinus ile özdeşleştirilir. Yarı tanrı oğlu olduğuna inanılır. Hristiyan kıssalarına göre İsa Mesih'in bağrına saplanan kutsal Longinus Mızrağı'nı arayış hikayesi de buradan doğmuştur. Bkz. Timur A. Bilgiç, **Dünya Mitolojileri Sözlüğü**, Ankara, Barış Kitabevi, 2013, s. 194.

bir parça sünger de sabitlenmişti. Bu süngerle, efendimiz İsa Mesih'e çarmıhta iken safra ve sirke verilmişti.

Yine bu kutunun içinde efendimiz İsa Mesih'in elbisesi vardı, Pilatius'un askerleri bunun için kura çekmişlerdi. Katlanmış ve daha önce birkaç kere olduğu üzere görenlerin ondan kesip bir parça almaması için üzeri mühürlenmişti. Bir kolu katlanmış ve mühürlenmiş kısımdan dışarı sarkmıştı. Bu kısmı kırmızı bir kumaşla astarlanmıştı, ipekli bir kolluk gibiydi ve düğmelenen dar kolluklardandı ve dirseğe kadar yırtıktı, küçük bir kordun gibi yapılmış 3 küçük düğmesi vardı. Böyle sanki çift burma gibi duruyordu, düğmeler, kolluk ve elbiseden görülen kısımları koyu kırmızından daha çok pembeye çalar gibi duruyordu, bu renkten ziyade diğerine daha çok çalıyordu, dokuma değil de daha çok tığla örmeye örgüleri üçlü bükümlere benziyordu. Elçiler, bu emanetleri görmeye gittiklerinde, bazı soylular ile şehir ahali onların geldiklerinden haberdar olup görmeye gelmişlerdi ve çok kuvvetli bir ağlama ile dualar okuyorlardı.

Yine aynı gün elçiler, Omnipotens²⁰¹ adında bir Asil Kadınlar Manastırı'nı²⁰² görmeye gittiler. Bu kilisede onlara çok renkli bir mermer kaide gösterdiler, genişliği 9 karış vardı. Dediklerine göre, İsa Mesih çarmıhtan indirildiğinde bu taşın üzerine konmuştu ve üzerine üç Meryemlerin ve San John gözyaşları Mesih çarmıhtan indirildiğinde dökülmüştü. Gözyaşları, şimdi sanki oraya düştüklerinde donmuşlar gibi görünüyordu.

Yine bu Konstantinapolis şehrinde, çok kutsal Santa Maria veya Hodegetria Kilisesi²⁰³ vardı. Küçük olan bu kilisede dindar keşişler yaşıyordu ve bunlar ne et yiyor, ne şarap içiyor, ne zeytin yağı ne de diğer tür yağlarla pişmiş yemekleri, ne de kanı olan balıkları yiyorlardı. Bu kilise, mozaiklerle çok güzel şekilde bezenmişti ve mermer bir yüzeye Bakire Meryem resmi bizzat San Luca tarafından yapılmıştı. Dediklerine göre, bu ikona her gün birçok mucizeler yapmıştı. Grekler, bu *ikona* çok

²⁰¹ *Omnipotens (Latince)*; "Her şeye muktedir" anlamına gelen unvandır.

²⁰² (*Asil Kadınlar Manastırı*; Konstantinopolis'teki "Herşeye Kadir İsa Manastırı", İmparator II İoannis (John) Comnenus (1118-1143) tarafından eşi Macar asıllı İrina tarafından yaptırılmıştır. İçinde 700 kadar din adamı vardır. Bkz. Mirokova, **a.g.e.**, s. 171.

²⁰³ *Santa Maria veya Hodegetria Kilisesi*; San Maria Kilisesi'nin Gülhane-Saray Burnu çevresinde bulunan Hodegetrai Kilisesi olduğu tahmin edilmektedir. Güzel mozaiklerle tezyin edilmiş kilise San Luca'nın (Havari Lukas) elleri çıkmış bir Meryem ikonası Bizanslıların saygı gösterdiği ve birçok mucize gösterdiğine inanılan bir resme ev sahipliği yapar. Bkz. Eyice, **a.g.e.**, s. 143.

saygıda bulunuyor, onun adına çok büyük yortular düzenliyorlar. Bu resim kare biçimli bir ahşap pano üzerine tutturulmuş, genişliği 6 avuç içi ve uzunluğu da bir o kadardı, iki de ayağı vardı. Bu pano gümüş kaplamaydı, üzerine zümrütler, safirler, turkuaz rengi taşlar, inciler ve daha birçok değerli taşlar kakılmıştı. Demirden bir kutunun içine konuluyordu. Her Salı, çok sayıda din adamının, münzevi hayat sürenlerin yani keşişlerin, çok sayıda diğer insanların ve başka kilise görevlilerinin olduğu topluluk kilisenin önündeki meydanda saatleri söylendiğinde toplanıp bir yortu düzenliyorlar.

Bu figür o kadar ağır ki, 3-4 adam deri kemerler panonun demirden çengellerine takarak dışarı çıkarıyor ve meydanın ortasına koyuyorlardı. Orada bulunan herkes, ağlama ve inlemelerle bu resme dua ediyorlardı. Orada bulunan yaşlı bir adam gelip, *ikonanın* önünde duasını ediyordu. Daha sonra bu panoyu sanki hiç ağır değilmiş gibi kaldırıyor, tören alayında dolaştırıp, kiliseye geri götürüyordu. Bu bir mucizeydi, bir adam tek başına nasıl bu kadar ağırlık bir *ikonayı* kaldırabilirdi ve başka hiçimse bunu kaldıramazdı. Çünkü bu adam, Tanrı'nın razı olduğu bir soydan geliyordu. Yılın bazı yortularında bu *ikonanın* olduğu pano, Ayasofya'ya vakarlı, saygı dolu büyük bir tören alayıyla götürülüyordu.

Bu kilisede, Constantinopla'nın dışında sürgünde olan İmparator'un babası olan İmparator'un lahdi bulunuyor.²⁰⁴ İmparator'un sürgünde oluşunun nedeni, dediklerine göre imparatorlukta hakkı var, Constantinopla kalesinin yıkılmasından başka değil. Şu anda Constantinopla İmparatoru olan Chirmanoli'den²⁰⁵ önce kardeşi İmparator'du ve asi bir oğlu vardı, daima ona karşı geliyordu. Tamurbeque'nin yendiği Türk'ün babası Morato'nun²⁰⁶, o zamanlar ona itaat etmeyen, isyan eden bir oğlu²⁰⁷ vardı. Türk'ün oğlu ve İmparator'un oğlu, babalarını devirmek ve hakimiyeti ele

²⁰⁴ Andronicus IV. Palaiologos (1376-1379), Bizans İmparatoru II. Manuel Paleologos'un naibi VII. İoannes'in babasıdır. Bkz. Mirokova, **a.g.e.**, s. 171.

²⁰⁵ *Chirmanoli* diye bahsedilen kişi Manuel'dir. Manuel Efendi'nin (Sir Manuel) bozulmuş bir formu olan *Chirmanoli* ile Bizans İmparatoru II. Manuel Paleologos'tur (1391-1425). Bkz. Mirokova, **a.g.e.**, s. 171.

²⁰⁶ Osmanlı padişahı Orhan Gazi'nin oğlu I. Murad (1360-1389) kastediliyor.

²⁰⁷ V. İoannes'in oğlu IV. Andronicos'un, Sultan I. Murad'ın oğluna karşı komplosundan bahsedilir. 1373'te I. Murad ve Konstantinopolis İmparatoru V. İoannes'in Anadolu'daki savaşla meşgul olmalarından yararlanan iki asi prens yani Andronicos ve Savcı Çelebi, babalarına karşı ayaklandılar. I. Murad, isyanı çarçabuk bastırdı ve oğlunu kör ettirdi. V. İoannes de oğlu Andronicos'un gözlerini kör etti ancak tamamen değil. Andronicos bir süre sonra Anema (Ani) Kalesi'nden kaçarak Cenevizlilerin himayesinde Galata'da saklandı. Bkz. Uspenskiy, **a.g.e.**, s. 753.

geçirmek için bir oldular. Morato ve İmparator, aynı şekilde davranarak birlikte oğullarının üzerine yürüdüler ve onları şu an Türk'e ait olan Galipuli kalesinde kuşattılar ve Morato ile İmparator, oğullarını ele geçirdiklerinde gözlerini oymaya ve Galipuli kalesini yıkmaya karar verdiler, çünkü bunun daha sonra isyan etmeye çalışacaklara ibret olarak kalmasını istediler. Kale ele geçirilince yıkıldı ve Türk derhal oğlunun gözlerini oydu, ancak İmparator, oğluna acıdı ve oğlunun gözlerini oydurmak istemedi, fakat onu çok derin ve karanlık bir zindana gönderdi, gözlerine kızgın ateşle *fersah* çektirtti, görme beceresini kısmen kaybettirdi. Bir süre o zindanda kaldıktan sonra, oğlunun eşinin zindanda yanında olmasına rıza gösterdi. Eşi, onun gözlerine bazı şeyler koyarak birazcık görmesini sağladı. Bir gün bu kadın, İmparator'un oğluyla birlikte iken, çok büyük bir yılanın bir delikten çıktığını gördü ve bunu kocasına söyledi. İmparator'un oğlu, karısına onu yılanın girdiği yere götürmesini söyledi, yılan çıkana kadar orada bekledi ve yılanı elleriyle öldürdü. Dediklerine göre hayret edilecek kadar büyüktü, yılanı babası İmparator'a gösterdiler ve bunu görünce, oğluna çok derin bir acıma hissi duydu ve zindandan çıkarılmasını emretti. Ama kısa bir süre sonra eski huyuna ve kötü niyetine tekrar döndü ve babasını esir aldı, bir süre tutsak olarak tuttu.

Sonunda İmparator'un bazı şövalyeleri, onu bir şekilde kurtardılar ve özgürlüğüne kavuşturdular. Oğlu kaçtı ve İmparator da hınçla, tutsak tutulduğu kaleyi yıktırdı, oğlunu mirastan mahrum etti ve ömrünün sonunda İmparatorluğu şu anda İmparator olan, küçük oğlu Chirmanoli'ye bıraktı. Oğlu ise, ardında Dimitri²⁰⁸ adında bir oğul bıraktı, dediklerine göre bu oğulun İmparator olma isteği bir hakmış ve o da İmparator olmak istiyormuş. Sonunda ikisi arasında bir anlaşma gerçekleşmiş, buna göre, ikisi de İmparator yani çifte İmparatorlar olarak çağırılacakmış. Şu anda İmparator olan, ölümünden sonra İmparatorluğu şimdi sürgünde olana bırakacak ve onun vakti saati geldiğinde de bir sonraki İmparator, şimdiki İmparator'un oğlu İmparatorluğu yönetecek ve onun ardından da şimdi hak iddia edenin oğlu gelecek ve

²⁰⁸ Clavijo burada Dimitrius'u, İmparator II. Manuel Paleologos'un naibi IV. Andronicus'un oğlu VII. İoannes olarak adlandırır. II. Manuel'in beşinci oğluna Dimitrius adı verildi, ancak babasının ölümünden sonra Türklerin desteğiyle taht için hanedan içerisindeki mücadeleye girdi. Bkz. Uspenskiy, *a.g.e.*, s. 775.

anlaşma bu şekilde yerine getirilecek. Kanaatim ne o ne de bu, anlaşmayı yerine getirmeyecek.

Bu şehirde görmeye değer, Muhammed Sarnıcı adı verilen çok güzel bir sarnıç var. Kubbesi çimentoyla kaplı olan mahzenleri mermer sütunlar desteğiyle çatı ayakta duruyor ve 16 tonozdan oluşuyor. Çatıyı ayakta tutan kalın mermerlerin sayısı 490 adet. Burada büyük miktarlarda su depolanıp, çok sayıda insanın ihtiyacı için kullanılabilir.

Constantinopla şehri, yüksek ve sağlam duvarlar, savunma olarak güçlü ve büyük kulelerle çevrelenmiş. Şehir duvarları üçgen biçiminde inşa edilmiş, her köşeden köşeye 6 *fersah*lık mesafe var ve bütün duvar uzunluğu 6 *fersah* ediyor. İki ucunu deniz çevreliyor, bir ucun olduğu tarafı da kara çevreliyor. Bir tepenin üzerine İmparator'un sarayları inşa edilmiş. Şehrin kendisi ve duvarlarının kapladığı alan çok geniş olduğu için, şehir yoğun şekilde iskan edilmemiş, çünkü ortasında birçok tepeler ve vadiler, ekin ekilen araziler ve bahçeler görülüyor. Bu bahçelerin arasında küçük köyler gibi bitişik evler yer alıyor, üstelik bu yerler şehrin ortasında kalıyor, ancak şehrin en kalabalık iskan edildiği yerler şehrin deniz kısmındaki duvarlara yakın olan yerler. Şehrin en hareketli yerleri, denize açılan kapıları, özellikle Pera şehrinin sağında kalan kapılar, çünkü burası gemilerin ve *fustaların* yüklerini boşalttıkları limanlardır. Burada sahilde her iki şehrin insanları buluşup, ticaretlerini ve alışverişlerini yapıyorlar.

Ayrıca bu Constantinopla şehrinde çoğunluğu yıkılmış vaziyette evlerden, kiliselerden ve manastırlardan oluşan çok sayıda büyük binalar yer alıyor. Daha önceleri, şehrin gençlik çağlarında yani yeni kurulduğu zamanlarda dünyanın sayılı şehirlerinden olduğu çok açık. Söylediklerine göre, bugün bile şehirde büyüklü küçüklü 3000 kilise var. Şehrin içinde içme suyu için çeşmeler ve kuyular bulunuyor. Şehrin Kutsal Havari kilisesinin aşağısında bulunan bir bölgesinde, bir vadiden diğerine uzanan, evlerin ve bahçelerin içinden geçen bir köprü²⁰⁹ bulunuyor, bu köprü üzerinden bahçeleri sulamak için su getiriliyor.

Pera yönündeki kapılara açılan bir sokağın ortasında kavşakların(değişimin) olduğu yerde, yere dikili demirden parmaklıklar bulunuyor. Bu demir parmaklıklar,

²⁰⁹ Bahsi geçen köprü Valens Kemerî'dir.

hapis cezası gerektiren suç işleyen ya da şehrin yerine getirilmesini emrettiği bir nizamı veya emri yerine getirmeyenler ve eksik tartıda ekmek ile et satanlar içindir. Bu suçları işleyenleri oraya atıyor, gece gündüz, yağmurda ve rüzgarda orada öyle bırakıyorlar, hiç kimse onlara yaklaştırmaya cesaret edemiyor.

Şehrin dış tarafında duvarla deniz arasında Pera'ya doğru her şeyi satan çok sayıda dükkanlar yer alıyor. Ayrıca her çeşit ticari ürünü tüccarlar deniz aşırı getirip burada satıyor. Size söylediğim gibi, Constantinopla şehir, denizin kenarında bir şehir, iki kıyısı da deniz kenarında ve şehrin tam karşısında Pera şehir yer alıyor, ikisinin ortasında ise liman bulunuyor.²¹⁰ Constantinopla, Sevilla gibi ise, Pera şehri de Triana gibi, liman ve gemiler ortada yer alıyor. Grekler, bizim gibi şehre Konstantinapolis demiyorlar, onun yerine Estantoli²¹¹ diyorlar.

Pera şehri, küçük bir şehir ama iyi iskan edilmiş, sağlam duvarları ve iyi inşa edilmiş güzel evleri var. Bu şehir Cenevizlilere, Cenova Dükalığı'na ait. Ancak içinde hem Cenevizliler hem de Grekler yaşıyor. Denizle şehir surlarının arası bir *carraca* genişliğinde ya da daha dar. Duvar, deniz kıyısına uzuyor ve daha sonra yukarıya doğru en tepedeki şehri gözetleyen ve savunan büyük kuleye kadar çıkıyor. Bu kulenin olduğu duvar çok yüksek değil, ancak sağ tarafında şehir duvarlarının olduğu tepeden daha yüksek bir başka tepe bulunuyor. Türk (Beyazıd), Konstantinapolis ve Pera şehirlerini kuşattığı zaman, işte bu tepede ordugâhını kurdu. Şehre buradan saldırdı ve buraya savaş aletleriyle buradan şehre fırlattı.

Kendisi, bu şehri kuşatmak için iki defa geldi, hem karadan hem de denizden kuşattı. Bir keresinde kuşatma tam 6 ay sürdü, karada 400.000 askeri, denizde de 60 kalyonu ve *naosu* vardı. Şehrin dış mahallelerine bile giremediler, şehir çok iyi savunuldu. O kadar çok askeri olmasına rağmen görünüşe göre Türkler çok iyi savaşçı değiller, olsaydılar şehre girerlerdi.

Pera ile Constantinopla arasında bulunan bu deniz çok dar, iki şehir arasındaki mesafe 1 *fersahtan* daha az, aşağı yukarı 1 *fersahın* 1/3'ü kadar. Bu deniz, iki şehre de liman görevi görüyor. Kanaatimce, dünyanın en güzel, en iyi ve en güvenli limanıdır,

²¹⁰ Haliç Körfezi.

²¹¹ *Estantoli*; Yunanca "istimpoli" kelimesinin çarpıtılmış hali olup İstanbul'un eski isimlerinden biridir. Zamanla Türkçeleşerek (XIII. yüzyıldan itibaren) İstanbul haline gelmiştir. Bkz. Petruşevski, *İstoriko-Geog...*, s. 188.

Çünkü her türlü rüzgara karşı korunma sağlar, ayrıca buraya giren bütün gemiler, düşman gemilere karşı kendilerini güvende hissederler ve düşman gemileri onlara burada iken saldırıp, zarar veremez. Tabi her iki şehir de bir olup hareket ederse. Suyu çok derin ve temizdir, en iyi *nao* ve en büyük *carracalar* bile duvar kenarına kadar yanaşabilir, iskele merdivenini bir kalyon gibi karaya uzatabilirler. Türkiye kıyılarında bu şehirlere olan mesafe çok kısa, Constantinopla'nın bir ucundan Türkiye kıyılarına olan mesafe 3 *fersahtan* fazla değil. Türkler her gün bu şehirlere ticaret için geliyorlar.

Bu şehirler de aynı şekilde Romania topraklarında karşıya, ticaret için birbirlerine gidiyorlar. Türk sahilinde bir burunda denize yakın Eskotari adında bir şehir var. Bu şehirlerden birinden diğerine geçmek için veya Türkiye'ye geçmek için her gün çok sayıda tekne bulunuyor. Bu iki şehir arasında kalan deniz (Haliç) yarım *fersah* sonra yukarıya doğru kıvrılıyor. Pera şehri, Cenevizlilerin hakimiyetine şöyle geçti: bir İmparator'dan bir öküzün derisinin kaplayacağı kadar bir arsa satın almışlardı, deriyi ince kemerler şeklinde keserek satın alınan alanı belirlediler. Böylece şehirlerini kurup, inşa ettiler. Daha sonra da şehre bitişik iki dış mahalleyi dahil etmek için iki duvar inşa ettiler. Bunu, İmparatorun rızası ya da izninden çok güçlerine dayanarak yaptılar. Ancak bu şehirde en yüksek rütbe hâlâ İmparator'a ait, paranın üzerine onun mührü basılıyor ve şehirde onun yargısı geçerli. Cenevizliler, bu şehri nasıl Pera diyorsalar, Grekler de Galata diyorlar. Bu yere o ismi vermelerinin sebebi, bu şehir kurulmadan önce, buradaki birkaç hayvanlar için yapılan kışlada hayvanlar sağılmak için toplanıyordu, sağılan sütler de satılmak için şehre götürülüyordu. Bu yüzden buraya Galata diyorlar, yani bizim dilimizde süt sağılan yer anlamına geliyor, çünkü onlar süte Gala diyor.

Pera şehrinin kuruluşundan bu yana 96 yıl geçmiş.²¹² Bu Pera şehrinde, çok iyi inşa edilmiş ve çok güzel süslenmiş 2 manastır yer alıyor. Bunlardan birisi, San Pablo'ya adanmışken, diğeri San Francisco'ya²¹³ adanmış.

Bahsi geçen bu yerleri elçiler görmeye gittiler, San Francisco çok sayıda süslemeyle kaplanmış ve oldukça güzel inşa edilmiş. Bu manastırda, elçilere çok sayıda kutsal emanet gösterildi, iyi korunmuş olan bu emanetler sırasıyla şöyle idi: öncelikle altın kaplamalı gümüşten bir kaide üzerinde duran çok zengin süslemeleri olan bir kristal emanet gösterdiler. Bu kristalin içinde San Andrés'in, San Nicolas'ın²¹⁴ kemikleri ile San Francisco'nun elbisesi bulunuyordu. Bundan başka gümüş üzeri altın kaplama bir kutsal emanet gösterildi, bu kristalde de Santa Catalina'nın kalça kemiği vardı. Yine elçilere bir başka emanet gösterildi, üzeri değerli taşlarla süslü altın kaplama gümüş kaidesi olan bir kristaldi. Kristalin içinde Fransa Kralı San Louis'nin ve Cenevolu San Si'nin kemikleri vardı. Daha sonra onlara çok ince işçiliği olan bir sandık gösterdiler, içinde masumların kemikleri vardı.

Bundan sonra, San Pantaleón'un kol kemiği gösterildi. Bunlardan başka Santa Maria Magdalena'nın kol kemiği ile Evanjelist Aziz Lucas'a ait kol kemiği, 11 bin bakireden üçünün kafatasları, San Ignacio'ya ait bir kemik ve Meryem Ana'ya ait çok kutsal bir emanet gösterildi. Daha sonra onlara ilk Hristiyan şehidi olan San Estaban'ın kol kemiği gösterildi, bu kemik değerli taşlarla süslenmiş gümüş kaplamalı idi. Yine burada Santa Anna'nın sağ kolu gösterildi, üzeri çok süslenmişti, dediklerine göre küçük parmak eksikmiş, çünkü Constantinopla İmparatoru kendi kutsal emanetlerinin içine koymak için kopartmış ve buradakiler hâlâ onun davasını güdüyorlar.

²¹² Clavijo yanılıyor olabilir. Pera, Galata'nın yanındadır. Cenevizliler 1261'de Cenova'nın Karadeniz'deki hakimiyetinin başlangıcını belirleyen Nimphaeum Antlaşması'nın bir sonucu olarak, İmparator Michael VIII. Paleologos'un yönetimindeki bir toprak olarak Galata'daki haklarını güvence altına aldılar. 1301'de Cenova, Venedik ve Bizans arasındaki çatışmadan yararlandı ve Galata'yı güçlendirmek için II. Andronicos'un (1282-1328) onayını aldı ve kısa süre sonra burada, kuleleri ve boşlukları olan güçlü duvarlarla çevrili zengin bir Ceneviz kale şehri olarak ortaya çıktı. Cenevizliler bir sonra Pera'ya yerleştiler. Bkz. Mirokova, *a.g.e.*, s. 171.

²¹³ *San Francesco*; Assisili Francesco olarak bilinir. 1192-1226 arası yaşamış olan Francesco, Papa IX. Gregorius tarafından 1228'de aziz ilan edilmiş, Santa Caterina (Sienalı) ile birlikte İtalya'nın koruyucu azizi olarak belirlenmiştir. 4 Ekim günü Francesco yortusu kutlanır.

²¹⁴ *San Nicolas*; Aya Nikola olarak bilinen Yunan azizi ve piskopostur. Mucize yaratan lakabıyla bilinir ve Noel Baba'ya ilham kaynağı olduğu düşünülür.

Daha sonra onlara değerli taşlarla ve incilerle süslenmiş ve ortasında gerçek haçtan küçük bir tahta haç olan gümüş haç gösterdiler. Bunun ardından, çok zengince bezenmiş kristal bir emanet gösterdiler, içinde San Basilio'nun bir kemiği vardı. Bundan başka, üzeri altın kaplama ve iri inciler ile taşlarla kaplı gümüş bir haç ve bazı azizlere ait haça oturtulmuş kutsal emanetleri gösterdiler. Bir başka kutsal emanet olarak, çok süslü bir kristal gösterildi, içerisinde gümüşten bir el vardı, elin iki parmağı yukarı kalkık şekilde San Llorente'nin kemiğini tutuyordu.

Gümüş süslemeleri olan bir torba çıkarıldı ve elçilere San Juan, San Dionisio ve daha birçok Santa ait kutsal emanetleri gösterdiler. Dediklerine göre, bu emanetleri, Latinler Constantinopla'ya girdiklerinde ele geçirmişler, daha sonra Grek Patriği emanetleri geri talep etmiş ve bu konuda hâlâ davalı imişler. Emanetlerin içinde süslemeleri çok güzel elbiseler, kadehler ve haçlar yer alıyordu. Bu manastırda altarin önünde kilise korosunun bulunduğu yerde, Macar Kralı ile birlikte savaşa katılan ve Türk'ün, Fransızları yendiğinde esir aldığı Fransız Büyük Mareşali yatıyor.²¹⁵ Ayrıca San Pablo Manastırı'nda, Truxi Senyörü ve kurtuluş akçesinin ödenmesine rağmen Türk'ün bazı (zehirli) otlarla öldürttüğü birçok Fransız Şövalyesi yatıyor.

Elçiler, bu Pera şehrinde geldikleri gün olan 24 Ekim Çarşamba gününden, Kasım ayının 13'üne kadar durdular. Bu zaman zarfında ne bir *nao* buldular ne de Traspisonda'ya giden bir *fusta*. Kış mevsimi de yaklaşmakta olduğu için, en büyük ve en tehlikeli olanı Kış'ın Büyük Deniz'de yelken açmaktı. Daha fazla duramayacakları için, denize yelken açmaları gerekiyordu. Bir *galyot* buldular, kaptanı Micer Nicolo Socato adında bir Cenevizli idi. Gemicileri buldular ve yol için gereken levazımı sağladılar. Bu Salı günü, *galyot* yelken açmak ve yolculuğa çıkmak için hazırды, o gün bazı kürekçileri ve daha eksik olan birçok şeyi sağlayamadıkları için yelken alamadılar.

Ertesi günü 14 Kasım Çarşamba Mass ayini saatinde küreklere asıldılar, güzel bir hava vardı ve denizde ilerlemeye başlamışlardı. Büyük denizin girişi olan boğaza girdiler, 3 saatlik bir zamandan sonra Greklerin tarafında Trapea bir kulenin yakınlarına vardılar ve burada su almak için demirledirler ve yemek yediler. Yemekten

²¹⁵ Pera'da San Francisco Manastırı'nda gömülü olan mevzu bahis Mareşal, Nicopolis Savaşı (1396) sırasında esir alınan ve 1397'de ölen Fransa Kontu Philippe d'Artois'tir. Bkz. Mirokova, a.g.e., s. 172.

sonra oradan ayrıldılar ve rotalarını takip ettiler. Biraz ileride iki tepenin üzerine kurulmuş her iki yakada da bulunan iki kalenin yakınlarından geçtiler. Grek tarafında kalanına Grek Girol'u, Türk tarafında kalanına da Türk Girol'ü denilmekte. Grek tarafındaki yıkık ve kimse bulunmuyor²¹⁶, Türk tarafındakinde ise insan bulunuyordu. Bu iki kalenin ortasında suyun içinde bir kule bulunuyor ve Türkiye kıyılarındaki kalenin dibinde bir kayalık ve üzerinde de bir kule, bu kuleye kadar de kaleden uzanan bir duvar var. Bu kulelerin birinden diğerine bir zincir uzanıyor.

Türk tarafındaki kıyılar ve Grek tarafı Greklere ait iken, işte o zaman bu kaleler ve kuleler boğaza girişi korumak içindi. Eğer, herhangi bir gemi ya da *fusta* Büyük denizden Pera ya da Konstantinapolis'e gelmek için boğaza girerse veyahut başka bir gemi Büyük Deniz'e girmek isterse, bir kuleden diğer yakadaki kuleye zinciri atıyorlar, ödemeleri gereken bedeli ödemedem geminin geçmesine izin vermiyorlar.

Akşam duası saatinde Büyük Deniz'in ağzında demirledik, gece olmak üzereydi, ertesi güne kadar burada kaldılar.

Boğazın girişi çok dardı, sağ kol tarafından Türkiye toprakları, sol kol tarafında ise Greklerin toprakları yer alıyordu. Hem Türklerin hem de Greklerin tarafında deniz kıyısında çok sayıda kilise ve birçok belirliyordu, çoğu yıkık durumdaydı.

Gece yarısına bir saat kala buradan ayrıldılar ve Büyük Deniz'e girdiler, rotaları Türkiye kıyılarıncı ilerlemekti. Saat 9 civarı güzel bir rüzgar esiyordu, üçgen yelken yırtıldı ve biraz küreklerle ilerlediler. Türkiye kıyısına yanaştılar, yelkeni tamir ettiler, öğleden sonra buradan ayrıldılar ve biraz ilerlediler. Türkiye kıyılarında bir kayalığın üzerine inşa edilmiş dar bir girişi haricinde tamamen denizle çevrili Sequello isminde küçük bir kaleye vardılar.

Ave Marias ²¹⁷ saatinde, küçük bir ada olan limana vardılar, burası Cenevizlilerin Finogia²¹⁸ dedikleri yerd. Pera'daki Ceneviz yöneticileri, bu Büyük Deniz'e iki silahlı *carraca* göndermişti. Bunlar, Latavan Denizi'nden dönen ticari mal yüklü Venedik *naolarına* karşı savunma amaçlı olarak buradaydı. Buraya geldiklerinde kesin olarak ele geçirilirlerdi, çünkü birbirleriyle, o Finogia Adası'nda demirli Ceneviz *carracalarıyla* savaşta olduklarını bilmiyorlardı. Bu gece orada kaldılar.

²¹⁶ Boğaziçi'nden Karadeniz'e çıkışındaki bazı kalelerin kalıntıları korunmuştur. Bkz. a.y.

²¹⁷ İsa Mesih'in annesi Bakire Meryem'in şefaatinı isteyen geleneksel bir Katolik duasıdır.

²¹⁸ *Finogia Adası*; Anadolu kıyılarındaki Karadeniz'de Kefken Körfezi'nde bir adadır. Bkz. a.y.

Ertesi günü Cuma idi, buradan ayrılmayı istediler, ancak rüzgar ters istikamette estiği için, hem onların gemisi hem de *carraca*, limanda kaldı. Bu Finogia Adası küçük ve hiç kimsenin yaşamadığı ıssız bir ada. Ada büyüklüğünde bir kalesi var ve adadan Türkiye kıyısına 2 *fersahlık* bir uzaklık var. Dolayısıyla Finogia Limanı güvenli gibi yer değil. Venedik *naolarını* bekleyen başka bir Ceneviz *carracasının* bulunduğu, buradan 6 *fersah* uzaklıktaki Carpi Limanı'na²¹⁹ gitmeye niyetlendiler. Lostromo ise, Carpi'ye gitmektense rotalarını takip etmek için burada kalmanın daha iyi olacağını tavsiye etti. Çapayı değiştirip, kaleye biraz daha yaklaştılar. Gece yarısına bir saat kala, ters esen rüzgar şiddetlendi, deniz kabardı ve lostromo orada demirlemektense, *carracanın* ardında olmanın daha güvenli olacağını düşündü, çapayı yukarı çektiler, küreklere asılıp *carracaya* yetişmeye çalıştı, ama yetişemedi, çünkü deniz çok dalgalanmıştı, rüzgar şiddetli esiyordu ve fırtına yükselmişti. Ayrıldıkları limana ulaşmayı düşündüler, ancak gördüler ki ne *carracaya* yetişebileceklerdi ne de limana girebileceklerdi. İki çapayı da attılar, fırtına daha da şiddetlendi, çapalar sürüklenmeye başladı ve *galyotu* kayalıklara sürükledi, Tanrı'nın merhameti sayesinde çapalar zemine tutundu ve *galyotu* kayalara çarpmaktan kurtardı, eğer çarpsaydı *galyot* paramparça olurdu. Çapaları bulmaya çalıştılar/gemiyi faça edip durmak, fırtına çok şiddetlendi ve korkunç bir hal aldı. Herkes, Tanrı'nın merhametine sığınmıştı, hiç kimse kaçmayı düşünmüyordu. Denizin dalgaları o kadar yükselmişti ki, şiddetle çarparak bir taraftan girip öteki taraftan çıkıyordu, gemideki herkes çok çalışmasına rağmen, çok fazla su doluyordu, kısa bir süreliğine bütün mürettebat umudunu yitirmişti, Yüce Tanrı'nın merhameti haricinde bizi hiçbir şey kurtaramazdı. Eğer gün ağarırsa, kıyıya doğru ilerleyebilirlerdi, ancak her yer karanlıktı ve nerede olduklarını dahi bilmiyorlardı. Bu fırtınanın ortasında oradaki *carracanın* çapaları yerinden kurtuldu, *galyotun* sağına doğru çarpacakmışçasına yaklaştı, Tanrı'nın yardımıyla bize çarpmadan yanımızdan geçti.

Çapalar, *carracayı* tutmakta başarısız oldu ve *carraca* adanın kıyılarına doğru sürüklendi. Gün ağarmadan *carraca* paramparça oldu ve ondan geriye bir şey kalmadı.

²¹⁹ Carpi diye geçen yer, Karadeniz'in Anadolu kıyısındaki Kerpe Limanı'dır. Mirokova, a.g.e., s. 172.; On İki Adalar içerisinde yer alan Kerpe (Karpatos), Anadolu'nun devamı olan kıta sahanlığı üzerindedir ve Anadolu'nun bir parçasıdır. Bkz. Cevdet Küçük, "Oniki Ada", TDV İA, C. 33. İstanbul, 2007, s. 353.

Arkasındaki küçük bir kayıkla içindeki mürettebatın tamamı kaçtı, ancak yanlarına hiçbir şeylerini alamadılar.

*Carracan*ın gabya direği ve civadra *galyot*un yakınından geçti, eğer değseydi, parçalaması işten bile değildi, Tanrı'nın yardımıyla *galyota*, *carracadan* dağılan tahtaların hiçbiri *galyota* zarar vermedi. *Galyot*un içine çok fazla su giriyordu, o derece ki uğraşı sanki daha çok su almasına yol açıyordu, neredeyse batmak üzereydi.

Bu şekilde şafak sökene kadar kaldılar. Rüzgar değişti ve Türkiye kıyılarına gitmek için çok uygun esiyordu, üçgen yelkene döndük, bunu yaparken yardım edecek takati kalan çok az kişi vardı, çünkü çoğunluk hayattan ziyade ölüme yakındı, ölüm gelse çok azı hissedirdi. Yelkeni açtılar, Türkiye kıyılarına çıktıklarında Cumartesi günü hava aydınlanıyordu. Aadaya çıkmayı başaran *carracan*ın mürettebatı, *galyot*un battığını ve içindekilerin de helak olduğunu düşünüyorlardı, bu yüzden *galyotu* yelken açmış şekilde geldiğini görünce çok şaşırdılar. Daha sonra anlattıklarına göre, kendi aralarında demişler ki, *carracadan* ardından *galyot* da parçalandı, daha sonra da battığını düşünmüşler ve Tanrı'ya o insanların *galyottan* kurtulmaları için dua etmişler. *Galyot* kıyıya gelince, üzerindeki herkes kendisini denize attı ve kıyıya koştular. Karaya çıkan elçiler, derhal büyük bir gayretle efendileri Kral'ın gönderdiği değerli hediyeleri *galyottan* çıkarmaya koyuldular. Her şey *galyottan* çıkarıldı ve hiçbir şey bırakılmadı, ancak çok büyük zorluk ve tehlike altında bu işi gerçekleştirdiler. *Galyot* kıyıya doğru gidiyor, sonra deniz *galyotu* içine çekiyor, sonra yine fırtına kıyıya doğru götürüyordu. Kıyıya geldiğinde, üzerindeki adamlar *galyot*un içindekileri atıyor, diğerleri de onları yakalayıp karaya çıkarıyordu. Böylece Kral'ın gönderdiği hediyeler kısa sürede kurtarılmış oldu. Çok geçmeden *galyot* parçalanmaya başladı. *Galyottan* kıyıya çıkarılan her şey, yakınlardaki bir tepeye yığıldı. Lostromo, elçilere şu uyarıyı yaptı: bütün eşyaları kıyıya konduğu için, Türkler gelip her şeyi beyleri için alırlar. Orada iken, Türkler geldi ve nereli olduklarını sordu, Pera'dan gelen Cenevizli olduklarını ve bu gece o limanda batıp giden *carracadan* kurtulduklarını söylediler. Oradaki eşyaları da Carpi'deki diğer *carracaya* götürmek istediklerini belirttiler. Eğer onlara at bulabilirlerse, iyi para ödeyeceklerini söylediler. Dediler ki, ertesi günü için at bulabilirlermiş, ondan önce olmasına imkan yokmuş. Köylere haberciler göndererek, atları temin edeceklerdi. Ertesi günü atlarıyla birlikte birçok insan geldi, elçileri ve yanlarındaki eşyaları, bahsi geçen *carracan*ın olduğu

Carpi'ye götürdüler. Elçiler, oraya vardıklarında *carracayı* limanda buldular ve kaptan Micer Ambrosio ile konuşmaya gittiler. Ona, olanı biteni ve başlarına geleni anlattılar. Diğer carraca battığı için, bu *carracan*ın kaptanı onları iyi karşıladı. Elçilere, Kastilya Kralına hizmet etmek için *carracayı* kendilerininmiş gibi kullanabileceklerini söyledi. Bütün eşyalarını yerleştirmelerini ve Türklere de diğer *carracadan* olduklarını söyleyeceğini belirtti. Tamurbek'in elçisi Hristiyan gibi giyinmişti, onun Peralı olduğu söylendi, çünkü bölgedeki Türkler onu tanısa, öldürebilirlerdi, onun için endişe ediyorlardı. *Carracaya* bütün eşyalarını koydular ve yerleştiler, anladılar ki, Tanrı onlar için çok sayıda ve çok farklı şekilde mucize gerçekleştirmişti. Bunlardan ilki, onları bu kadar korkunç ve şiddetli bir fırtınadan kurtarmaktı, çünkü kaptan ve denizcilerin söylediğine göre, bu kadar sene bu denizlerde gemicilik yapmalarına rağmen, hiç bu kadar büyük ve şiddetli bir fırtınaya daha önce denk gelmemişler. Diğeri ise, Tanrı'nın mucizesini onların kurtuluşu ve Kral'ın gönderdiği hediyelerin, Türklerin topraklarında ne Türkler tarafından ne de kıyıdaki denizciler tarafından çalınmamış olması idi. Sonunda da o *carracayı* o limanda bulmaları, bir mucizeydi çünkü kaptanın dediği gibi, onlar da kaybolabilirlerdi. Bu limanda ertesi Salı'ya, hava uygun olana kadar beklediler. Aynı gün, bir Türk Beyi'nin elçileri geldi ki, bu bölgedeki Sultan'a bağlı bir köyün *subaşı*sı idi. Onlara, Bey'inin topraklarından geçerek buraya geldiklerini ve kumaş ile diğer şeyleri topraklarından geçirdiklerini, bu yüzden de vergi ödemeleri gerektiğini söylediler. Bu ödeme ya da bir şey verme talebinin nedeni, elçilerin, Cenevizli olmadıklarını ve Pera'dan gelmediklerini anlamış olmaları idi, eğer karada iken bu talepler olsa idi, onları salmazlar ve buraya gelmelerine izin vermezlerdi. Aynı gün öğleden sonra, yelkenleri açtılar ve Pera şehrine dönmek için buradan ayrıldılar.

Kasım ayının 22'si Perşembe günü sabah Pera şehrine vardılar, elçiler bütün eşyaları Pera şehrine taşıttılar. Tanıdıklar, bizi gördüklerinde dediler ki, böylesi bir fırtınada ve öyle bir yerde geminin batması ve kurtulma şeklimiz tam anlamıyla bir mucizeydi. Elçiler, daha sonra oradan ayrılmanın yolunu aramaya başladılar. Kış mevsimine girildiği için, Büyük Deniz'de yelken açmaya cesaret edecek bir gemi bulamadılar. Dolayısıyla Traspisonda'ya yük taşıyan gemiler, limandan ayrılmaya cesaret edemiyorlardı, daha önce yola çıkanlar da kışı geçirmek için limana geri dönmüşlerdi ve Mart ayına kadar orada bekleyeceklerdi. Bunun sebebi, Büyük

Deniz'in çok korkunç, tehlikeli ve çok büyük oluşu idi. Çünkü bu deniz yuvarlak bir şekle sahip ve bütün kıyıları 3 bin *fersah* uzunluğunda. Pera şehrine yakın bu boğaz haricinde ne bir girişi ne de bir çıkışı var. Kıyıları boyunca uzun sıradağlar uzanıyor ve hiç sahili yok ve ona çok sayıda büyük nehir akıyor, bu denizi kabartıyor ve etrafında girdaplar oluşturuyor, bu boğaza denk gelen su buradan çıkıyor, bir başka dalga etrafında dalgalanıyor.²²⁰ Öfkeli bir rüzgar çıktı mı, deniz kaynamaya başlıyor ve yükseliyor, ardından da fırtına başlıyor. Bu özellikle tramontana kuzey rüzgarı²²¹ olunca, ve Galicya'da bu rüzgara, usta rüzgar diyorlar ve o denizde eğimli esiyor.

Bu denizde çok fazla tehlike bulunuyor, özellikle boğazın girişine yaklaştıklarında bulmak çok zor, eğer bulamazlarsa da, daha önce birçok kez olduğu gibi karaya yaklaşıp kayboluyorlar. Bundan başka, eğer boğazın girişini buluyorlarsa da, boğaza yaklaştıklarında bahsi geçen rüzgarlardan biri *maestro* ya da kuzey rüzgarı yükselmeye başlıyor, aksi yöne esiyor ve gemileri karaya sürüklüyor. Böyle bir havada Kefe'den²²² gelen bir gemi battı.

Bu zaman içinde 6 Venedik *galeası* Azak Denizi'nden Konstantinapolis şehrine geldi. Azak Denizi'nden gelen bütün gemilerin geçmesi için İmparator, şehrin limanına alınması emrini verdi ve kaptanlarına limanın kendisine ait olduğunu ve hem Venediklilerle hem de Cenevizlilerle barış içerisinde olduğunu söyledi ve birbirlerine bir kötülük yapmamalarını tembihledi. Venediklilerle, Cenevizliler bir süreliğine ateşkes yaptılar ve Venedikliler gemilerini geçirdiler.

Elçiler, bütün bir kışı Pera şehrinde geçirmek zorunda kaldılar. Mart ayından önce hareket edecek bir gemi bulamadılar. Sonunda 19 kürekli bir galyot buldular ve gemiyi donattılar, bu onlara oldukça büyük bir paraya mal oldu, ama galyot donatıldı ve Mart ayında yelken açmak için hazırlandı. *Galyotun* kaptanları Micer Nicolao Pesano ve Micer Lorenzo Veneciano idiler. Elçiler, bu gemiyi kiralarken daha hızlı

²²⁰ Karadeniz'de yelken açan denizciler, kıyından saat yönünde 2-5 mil hızla giden ve ana parça ile arasında birkaç bağlantı bulunan, ortalama akış hızı 0,5-1,2 knot ve kuvvetli rüzgarlarda 2-4 knot (gemi sürat ölçüsü) hıza sahip gemilerinin olduğunu uzun zamandır bilmekteydiler. Bkz. Mirokova, **a.g.e.**, s. 172.

²²¹ Metinde *tramontana* olarak geçer.

²²² *Kefe*; Kırım'daki Ceneviz sömürsüydü. Cenevizliler şehri XIII. yüzyılın 60'lı yıllarında Moğollar'dan almıştı. Kefe'de Cenevizli İtalyanların yanı sıra çok sayıda Ermeni, Rum ve Tatar da yaşamaktaydı. Birçok doğu malı buraya getirilmekteydi. Bkz. Petruşevskiy, "Kommentariy-Geog...", s. 249.

gitmeyi amaçlamışlar, Tamurbek'i kışladığı yerden ayrılmadan huzuruna çıkmayı ummuşlardı. Bu sene Büyük Deniz'e açılacak ilk *fusta* bu gemi olacaktı.

Efendimizin 1404 yılının Mart ayının 20. günü olan Perşembe günü galyot hazırdu. Elçiler, akşam duası saatinde buradan ayrıldılar. Onlarla birlikte gemide Tamurbek'in, Efendimiz Kastilya Kralı'na gönderdiği elçi de vardı. O gün, Pera şehrinden birkaç *fersah* uzaklıktaki sütunların olduğu yere kadar anca gidebildik, çünkü buradan su almak gerekiyordu. Ertesi günü Cuma günü buradan ayrıldılar, *Mass* ayini saatinde Büyük Deniz'e girdiler, hava iyiydi akşam duası saatinde Sekolyo Kalesi'ne vardılar ve o akşam orada kaldılar. Gece yarısından sonra buradan ayrıldılar ve yolculuklarına devam ettiler. Akşam duası saatinde, diğer galyotu kaybettikleri Finogia Adası'na vardılar. Orada kalmak istemediler, biraz daha ilerleyerek akşam duasına yakın Türkiye'den dökülen bir nehrin ağzına vardılar. Orada kalmak istediler, ancak sular çok sığdı ve bir müddet daha gittiler. Bu gece hava sakindi ve limanın dışında demirlediler.

Pazar günü akşam duası saatinde Türkiye'nin Ponto Raquia²²³ ismindeki bir şehrin limanına geldiler. Bu şehir, Türk'ün büyük oğlu Muçalima Çelebi'ye²²⁴ ait. Ters rüzgar yüzünden bir süreliğine orada kaldılar.

Bu şehir, deniz kıyısındaki tepelerin üzerine iskan edilmiş ve en yüksek tepede sağlam bir kale bulunuyor. Şehir kalabalık bir nüfusa sahip değil, şehirde yaşayan az sayıdaki Türk haricinde, büyük çoğunluğunu Grekler oluşturuyor. Dediklerine göre 30 yıl önce şehir, Constantinopla İmparator'una aitmiş. Constantinopla İmparator'u, şehri Türk'e, şimdiki Muçalima Çelebi'nin babası Beyazid'e 10 bin *dukaya*²²⁵ satmış.

²²³ Orijinal metinde *Ponto raquia* (Pontokariya okunur) diye geçen yer Ereğli'dir. "Heracles (Herkül)" adının değişmiş formudur. M.Ö. IV. Yüzyılda kurulan antic Pontus Herakleas kentidir. Bkz. A.B. Ranoviç, **Ellinizm I Ego İstoriçeskaya Rol**, Moskova-Leningrad, 1950, s. 40.

²²⁴ Orijinal metinde *Misalaba Çelebi* veya *Muçalima Çelebi* diye bahsedilen kişi Süleyman Çelebi'dir. Bkz. Mirokova, **a.g.e.**, 168.

²²⁵ *Duka*; 3 rubleye denk altın sikkedir. Birçok Avruoa ülkesinde kullanılan altın ve gücük *dukalar* ilk 1100 yılında Venedik tarafından Floranda *florint*lerinin taklidi olarak basıldı. Yüzyıllar boyunca varlığını koruyan *dukalar* orijinal basımına sadık kalınarak 700 yıl boyunca basıldı. Ağırlığı yaklaşık 3.5 gramdır. Bkz. "dukat", **Entsiklopediya Efrona i Brokgauza**, C. XI, Semenovskaya Tipolitografiya, Saint Petersburg, 1893, s. 226.

Bu şehir, sahip olduğu iyi limanı sayesinde bölgedeki en meşhur ve en zengin şehirdi. İsmi, kurucusu olan Ponto ismindeki İmparator'dan ve bölgeye verilen Requia²²⁶ adından alıyordu.

Ertesi Salı günü, Mart ayının 25. günü buradan hareket edip, yollarına devam ettiler. Akşam duası saatinde, Türkiye sahili kıyısında olan Tio adındaki yıkılmış bir kalenin yakınlarındaydılar. Ancak kalenin ayağındaki limanda çok sayıda Türk olduğu için bu limana uğramadılar. Buraya toplanmalarının sebebi, *galyotun* karaya yağma niyetiyle gelen kişiler olduğunu sanmalarıydı. Gece yarısı buradan ayrıldılar, öğlen ayını zamanında Türkiye topraklarından denize dökülen Pravi²²⁷ adındaki bir nehre vardılar. Nehre girip su aldılar. Girişte yüksek kayalar vardı ve kayalıkların üzerine inşa edilmiş bir kule görünüyordu, nehrin girişini savunma ve *galea* demirlemesini önleme amaçlı yapıldığı anlaşıyordu. Daha sonra buradan ayrıldılar, öğle vaktinde Samastro²²⁸ adındaki bir şehre ulaştılar.

Türkiye topraklarında ve deniz kıyısında bir tepenin üzerine kurulu olan bu şehir, Cenevizlilere aittir. Bu tepenin önünde, denizin içine doğru ondan daha yüksek bir tepeyle birleşiktir ve her ikisini de bir duvar çevrelemektedir. Bir tepeden diğerine geçmek için bir köprü kemeri bulunmakta ve şehrin her iki ucunda da birer liman yer almaktadır. Şehir küçük ve şehrin evleri de aynı şekilde küçüktür.

Şehrin dış taraflarında, büyük binalar, kiliseler, saraylar ve evler yıkık vaziyette duruyordu. Geçmişte şehrin en iyi kısmının burası yani dış kısımları olduğu çok belli idi. Geldikleri gün ve ertesi gün olan Perşembe günü burada kaldılar. İsa'nı çarmıha gerildiği kutsal Cuma günü, kilise ayininden sonra buradan ayrıldılar, akşam duası vaktinde ikiz kaleler denilen limana vardılar.

Cumartesi günü buradan ayrıldılar, çok koyu bir sis çöktü, saat 9 sıraları sert bir rüzgar esmeye başladı, deniz kabardı, büyük dalgalar oluştu. Fırtınanın şiddeti onları yakalamıştı, karaya yakın mı yoksa uzak mı olduklarını bilmiyorlardı, bu yüzden sığınacakları liman henüz uzaktı. Dikkatlice yol almaya çalıştılar ve öğleden sonra Genopoli²²⁹ adında bir kalenin açıklarına vardılar. Türkiye'ye ait olan bu yerde kalmak

²²⁶ Pontus, Karadeniz'in esi adıdır, Requia ise, "sığ sular" demek. Bkz. Estrada s, 178

²²⁷ *Parten*; eski Parthenius'den gelen kelime Anadolu'da Karadeniz'e akan Bartın Çayı kastedilir. Bkz. Le Strange, **a.g.e.**, s. 105.

²²⁸ *Samastro* ya da *Amis* ile Amasra kastedilmektedir.

²²⁹ Orijinal metinde *Genopoli* veya *Ninopoli* olarak geçen yer İnebolu'dur.

istediler, ancak limanı yoktu ve bu sebepten oradan ayrılıp, rotalarına devam ettiler. Akşam duası saatinde, sis yeniden çöktü ve karaya yakın olmayı istiyorduk, ancak kara görünmez oldu. Gece olunca nerede olduklarını bilmiyorlardı, deniz tekrar kabarmıştı. Bazıları limanı geçtiklerini söylüyor, diğerleri de henüz varmadıklarını ileri sürüyordu. Bu durumda ne yapmamız gerektiğini düşünürken, bir köpeğin havlaması duyuldu. Galyot'takiler seslerini duyurmak için bağırmaya başladı, limanın olduğu kaledeki nöbetçiler tarafından duyuldu. Galyot, limanın ağzına ulaştı, dalgaların çarptığı kayalıklardan ses geliyordu, ancak girişin nerede olduğunu bilmiyorlardı ve tehlike içerisindeydiler. Galyot'tan bir kürekçi suya atladı ve yüzerek karaya ulaştı. Yanına aldığı bir fenerle galyotun gireceği limanı aydınlattı ve böylece sağ salim galyot limana ulaştı.

Ertesi gün, Büyük Paskalya'nın olduğu Pazar günü idi. Bu limanda kaldılar, kayalıkların üzerinde Quibeli²³⁰ adında çok sağlam bir kale vardı. Bu Kale, Espandiar adında bir *Moro*'ya aitti. Tamurbek'e vergi ödeyen ve onun parasını bastıran, toprakları geniş bir Bey idi. Kendisi orada yoktu, ancak elçilerin Tamurbek'e gittiğini duyan valisi, onları görmeye geldi. Elçilere, kuzu, tavuk eti, şarap ve ekmek göndertti. Bu Quinoli kalesinin bulunduğu bölgenin dağlarından, bütün *Romaniaa*'da²³¹ ki tatar yaylarının gövdesi için en iyi ağaç buradan çıkartılıyor.

Ertesi gün, Mart ayının 31. günü Pazartesi idi ve buradan ayrıldılar. Akşam duası vaktinde, Türkiye'deki Sinopuli²³² adında bir şehrin limanına vardılar ve buraya demirlediler. Bu Sinopuli şehri de Espandiar'ındır. Elçiler oraya geldiklerinde, bu toprakların efendisi Espandiar'ın orada olmadığını, buradan 3 günlük mesafedeki Castionea²³³ adındaki başka bir şehirde olduğunu öğrendiler. Espandiar Bey'inin, şimdi düşman olduğu Türk'ün oğluyla mücadele etmek için 40 bin kadar eli silah tutan adamı vardı. Çünkü artık Tamurbek'e tâbi olmuştu. Elçiler, burada kalmayı istiyorlardı, çünkü bu Bey'den yeni haberler öğrenmek ve karadan gitmek için de tavsiyeler almak niyetindeydiler. Bu Espandiar Bey'in, Tamurbek'e tâbi olmasının

²³⁰ *Quibeli, Quinoli*; Karadeniz'in güney kıyısındaki Sinop burnuna verilen addır.

²³¹ *Romanya* ile Orta Çağ'da daha önce Roma İmparatorluğu'nun bir parçası olan topraklar kastedilmektedir.

²³² *Sinopolis*, bugünkü Sinop'tur. Şehir XIII. yüzyılda Trabzon İmparatorluğu'ndan ayrılmıştır. Bkz. Mirokova, **a.g.e.**, s. 173.

²³³ *Castamea* ile Kastamonu kastedilmektedir.

nedeni, Tamurbek'in yendiği Türkün, onun babasını öldürmüş olması ve topraklarını ele geçirmesi idi. Tamurbek, galip geldikten sonra, bu Espandiar Bey'e topraklarını geri verdi.

Nisan ayının 5'i Cumartesi günü şafakta, bu elçiler buradan ayrıldı. Hava sakindi, limana ulaşamadılar, bu yüzden o gece denizde kaldılar. Ertesi günü olan Pazar günü, gün ortası duası saatinde Türkiye topraklarındaki denize kıyısı olan bir şehre geldiler. Şehrin adı Saniso²³⁴ idi ve iki kalesi vardı. Kalelerden biri Cenevizlilere, diğeri de Muçaliva Chalavi'ye²³⁵ aitti. Oraya demir atmak istemediler ve biraz daha ilerlediler. Bu gece denizde kaldılar, hava sakindi. Pazartesi günü öğlen saatlerinde İnio²³⁶ isminde bir kalenin limanına demirlediler, çünkü rüzgar ters yönden esiyordu. Limanın yanındaki kayalıkların üstünde oldukça küçük bir kasaba yer alıyordu ve ahalisi Grek'ti. Kasabaya yakın yüksek bir dağın başında kale yer alıyordu, dediklerine göre orada 300 Türk yaşıyordu. Bu kalenin ve şehrin Bey'i Meliseno adında bir Grek idi ve Tamurbek'in harağgüzârı idi. Deniz kıyısındaki limanda demircilere ait evler vardı.²³⁷ Denizin bu kısmında dalgalar sahile siyah renkte bir kum püskürtüyordu ve oraya toplanan bu kumlardan demir elde ediyorlardı.

Ertesi günü Salı idi ve buradan ayrıldılar, rüzgar ters yönden estiği için, Türkiye topraklarında yer alan Leona²³⁸ ismindeki bir limana sığındılar. Bu limanın yanında denize kıyısındaki kayalıkların üzerine kurulmuş ıssız bir kale bulunuyordu. Dediklerine göre, Cenevizlilerin yağmasına uğrayalı dört yıl kadar oluyormuş. Bu bölge Caçamir adındaki bir Türk Bey'ine aitmiş.

Aynı gün buradan ayrıldılar, biraz ilerlediklerinde deniz kıyısında kayalığın üzerinde küçük bir kalenin açıklarına geldiler. Kalenin ismi Stoma idi. Bu kalenin üzerinde biraz kaldılar, rüzgar ters estiği için, demir attilar ve bir nehrin ağzında geceyi geçirdiler. Bu bölge ve etraftaki köyler, bahsi geçen bu toprakların Bey'i Caçamir'e aitti. Dediklerine göre, on bini geçik atlısı vardı ve Tamurbek'e tâbi idi. Çarşamba günü buradan ayrıldılar, rüzgar iyi esiyordu, ama yağmur yağıyordu. Saat

²³⁴ *Samiso* ile XIII. Yüzyılın başında kurulan Samsun kastedilmektedir.

²³⁵ *Muçaliva Chalavi* ile Süleyman Çelebi kastedilmektedir. Bkz. Mirokova, **a.g.e.**, 277.

²³⁶ Metinde *İnio* diye okunan yer Ünye'dir.

²³⁷ Sinop yakınlarındaki Pontus'ta eski çaplardan beri bilinen ünlü demirhanelerdir. Bkz. Strabon, **a.g.e.**, s. 549.

²³⁸ *Leona*; Türklerin XIV. yüzyılın sonundan itibaren yerleştikleri Limnia Kalesi'dir (şimdiki Puleman). Bkz. Mirokova, **a.g.e.**, s. 173.

09:00 civarı Girisonda²³⁹ adında bir şehrin kıyılarına geldiler. Şehir deniz kıyısındaydı ve büyük bir kayalığın üzerine iskan edilmişti. Bütün kayalığı çevreleyen büyük bir duvarı vardı ve duvar içinde çok sayıda bahçe ile ağaçlar görülüyordu. Öğlen saatinde yine deniz kenarına kurulmuş bir başka büyük şehrin açıklarındaydılar. Şehrin adı Torila²⁴⁰ idi ve Traspisonda İmparatoru'na bağlı idi. Bir saatten az bir süre daha gitmişlerdi ki, deniz kenarında bir kale gördüler, kalenin adı Corila idi. Bu yerlerde demirlemek istemediler, hava güzeldi ve akşam duasına yakın Viopuli diye bilinen bir kaleye vardılar ve burada demirleyerek geceyi geçirdiler.

Perşembe günü buradan ayrıldılar, rüzgar aksi yönde esiyordu, deniz haşindi. Saat 9 civarı San Foca adındaki bir kalenin yakınlarındaydılar. Burada demirlediler, çünkü kürekçilerin dinlemesi gerekiyordu. Daha sonra buradan hareket ettiler, akşam duası vaktinde Laçavo²⁴¹ adında bir kaleye vardılar, rüzgar aksi yönde olduğu için bu gece Traspisonda'ya gitmeye cesaret edemediler. Traspisonda'ya 12 *fersahtan* fazla mesafe olmadığı için, bu gece oradaydılar, rüzgar da ters yönden esiyordu ve şiddetli idi, deniz yükselmişti, sanki battıkları geceyi andırıyordu.

Ertesi günü Cuma, Nisan ayının 11. günü buradan ayrıldılar. Akşam duası saatinde Traspisonda şehrine geldiler. bu galyotla yelken açtıkları Pera şehrinden, Traspisonda'ya kadar 960 *fersahlık* mesafe vardır. Cenevizlilerin, şehrin dışında ancak şehre yakın bir yerde güzel 1 kaleleri var. Elçiler, onlarla birlikte bu kalede kalmaya gittiler ve onlardan çok saygı gördüler.

Cumartesi günü İmparator, elçilerin şehre gelmesi için at gönderdi. Elçiler, İmparator'un sarayına geldiklerinde, onu üst galeride bir salonda buldular ve çok iyi karşılandılar ve bir süre sonra kaldıkları yere döndüler. İmparatorla olan görüşmelerinde İmparator'un bir oğlu da bulunuyordu ve 25 yaşlarında gösteriyordu. İmparator'un yapılı bir vücudu ve heybetli bir görünümü vardı. İmparator ve oğlu, imparatorluk elbiselerini giymişlerdi, ikisinin de başında uzun altın sırmalı başlıklar vardı ve şapkaların üzerinde de turna kuşunun tüylerinden vardı. Şapkalara samur

²³⁹ *Girisonda*; Kerasunt (şimdiki Giresun) Karadeniz'deki bir kale ve liman şehridir. Eski zamanlarda burada ünlü kiraz bahçeleri vardır. Bkz. **a.y.**

²⁴⁰ *Tiripol*; Karadeniz'de Giresun ve Trabzon arasındaki kale şehri Trablus veya şimdiki adıyla Tirebolu'dur. Bkz. **a.y.**

²⁴¹ *Platana/Patana*; Karadeniz'deki Trabzon'un batısındaki bir limandır. Bkz. **a.y.**

kürkü yerleştirilmişti. İmparator'a, Chormalene²⁴², oğluna ise Quelex²⁴³ diyorlar. Prens'e de tıpkı babası gibi İmparator diyorlar. Onların adeti üzere, en büyük meşru oğul tahta vâris oluyor ve babası sağ olsa bile ona İmparator diyorlar. Grekler, İmparator için Basilo²⁴⁴ unvanını kullanıyorlar. Bu İmparator, Tamurbek'e ve ayrıca diğer Türk komşularına da vergi veriyor.²⁴⁵ İmparator, Constantinopla İmparatoru'nun bir akrabası ile evli, oğlu ise Constantinopla'lı bir soylunun kızı ile evli ve iki küçük kızı var.²⁴⁶

Pazar günü öğleden sonra, elçiler kaldıkları yerde iken, İmparator'un sarayından çok onurlu iki şövalye özel görevle elçileri görmeye geldiler. Birisinin adı Urcho²⁴⁷ olup Grekçe, İmparator'un önünde, yayını taşıyan kişiye verilen unvan anlamındadır. Diğeri ise *proconestari*²⁴⁸ yani İmparator'un baş hazinecisi demektir. Bu Urchi, İmparator'un en gözde adamıdır ve onun bilgisi dışında bir şey yapılmıyordu. Dediklerine göre Urchi aşağı sınıftan bir fırıncının oğlu idi, fakat güçlü kuvvetli bir gençti. İmparator'un oğlu, babasının bu şövalyeye çok güvendiğini anlayınca, bu duruma karşı büyük bir hınç duydu ve babasına karşı ayaklandı. Bu şövalyeyi uzaklaştırmasını istedi, savaş çıkardı ve bu şehirde 3 ay boyunca muhasara altına aldı. İmparatorluğun önde gelenleri bu savaşta veliahdın tarafında oldular. Adı ilk olarak zikredilen Urcho ise veliahtın ve onun yanında olanların dostu idi. Daha sonraki gelişmeler şu yönde oldu, İmparator, onuru zedelenmesine ve kendisine çok

²⁴² Halk etimolojisine göre “Manoli Efendi/Bey” anlamına gelen kelime ile Trabzon İmparatoru III. Manuel Komnenos (1390-1417) kastedilmektedir. Bkz. a.y.

²⁴³ *Quelex*; babasından sonra tahtı devralan Trabzon İmparatoru III. Mannuel Komnenos'un oğlu IV. Aleksios'tur (1417-1446). Bkz. a.y.

²⁴⁴ *Basilo*; Antik Yunancada kral anlamına gelir.

²⁴⁵ XIV. yüzyılda Trabzon hükümdarları esas dikkatlerini transit ticaretin mümkünliğe veriyordu. Suriye'nin Mısırlılar tarafından ele geçirilmesinden sonra Trabzon'dan Ermenistan ve İran üzerinden Hindistan'a uzanan ticaret yollarının yanı sıra Kafkaslar ve Kırım ile kıyı ticaretinin önemi ölçülemeyecek kadar arttı. Ak Orda ve Cenevizlilerin soygunlarına rağmen Trabzon İmparatoru'nun geliri gümrük vergileri nedeniyle önemliydi. Bu gelir XV. yüzyılın başlarında o zamanın İngiliz kralının gelirine eşit 700 bin duka ulaştı. Timur'un Ankara'daki zaferi III. Manuel'i Bayezid'den kurtardı, ancak O'nu Türkistan Emiri'ne olan bağımlılığını kabul etmeye zorladı. Bkz. Uspenskiy, a.g.e., s. 741-743.

²⁴⁶ III. Manuel Komnenos iki kez evlenmiştir. İlk karısı Evdokia Gruzinskiy (gelecekteki İmparator IV. Aleksey'in annesi) ve ikincisi Konstantinopolis'ten Anna Philanthropina'ydı. Bkz. Mirokova, a.g.e., s. 173.

²⁴⁷ *Urcho*; Grekçede “genç adam”, “delikanlı” anlamlarına gelir.

²⁴⁸ *Clavijo*'nun burada yanıldığı düşünülmektedir. *Proconestari*, Trabzon İmparatorluğu'nda mahkemede kapıkulu olarak görev yapan kişilere verilen addır. Bkz. Mirokova, a.g.e., s. 173.

zarar vermesine rağmen²⁴⁹ o şövalyeyi (*proconestari*) yanında tutarak ülkeyi yönetmeye devam etti.

Traspisonda şehri deniz kenarına kurulmuş bir şehir ve duvarları yukarıya tepelere kadar uzanıyor. Bu tepelerin en yüksekinde sağlam bir kale ve kalenin de kendi surları var. Şehrin bir tarafından küçük bir nehir tepelerin arasından derin bir vadiden geçiyor. Şehir bu tarafta çok güçlü bir savunmaya sahip, diğer tarafı ise düz, ancak iyi bir duvar bulunuyor. Şehrin dış tarafında çok sayıda ağaç ve bahçe yer alıyor, ama en güzeli şehrin denize paralel uzanan sokağı. Dış mahallelerin içinden geçen bu sokakta, şehrin bütün ürünleri satılmaktadır.

Deniz kenarında sağlam duvarları ve güçlü kuleleri olan iki kale bulunmaktadır. Kalelerden biri Venediklilere aitken, diğeri de Cenevizlilere aittir. Bu kaleler, İmparator'un rızasıyla yapılmıştır. Şehrin dışında çok sayıda kiliseler ve manastırlar bulunuyor. Buralarda çok sevilen bir halk olmamalarına rağmen, şehirde ayrıca Ermenilerin bir piskoposluğu ve kilisesi de vardır. Bu Ermenilerin, kiliseleri Katoliklere benzer: Tanrı'nın bedenini kutsarken Katolikler gibi yaparlar, ancak rahip boyun atkısını takarken göğsüne çaprazlama koymaz. İncil'i okurken, altara sırtını dönüp, yüzünü cemaate dönerek okuyor. Ekmek ayini esnasında, ayin kadehine su dökmüyorlar. Günah çıkarıyorlar ve her yıl Quaresma'da²⁵⁰ oruç tutuyorlar. Yılın Cumartesi günleri et yiyorlarken, büyük Paskalya arifesinde ve Quaresma'da iyi oruç tutuyorlar, kanı olan balık, yağ ve iç yağı yiyorlar. Ancak sıradan halk da benzer şekilde oruç tutmakla birlikte, balık yiyorlar, şarap içmiyorlar, ama günlük yiyeceklerini kaç öğün isterlerse yiyebiliyorlar. Büyük Paskalya'dan, Pentecosta Paskalyası'na kadar Cuma dahil bütün hafta et yiyorlar. İsa Mesih öldüğüne ve vaftiz edildiğine inanıyorlar. İnançlarında bazı hatalar olmasına rağmen, Ermeniler inançlarına son derece bağlılar ve ayini huşu içinde dinliyorlar.

....

Bu Traspisonda şehirde...denizin...²⁵¹

Grekler aslında dindar insanlar, ancak onların inançlarında çok fazla hata var. Birincisi, ekmek kutsama ayininde mayalı ekmek kullanmaları ve bunu şu şekilde

²⁴⁹ IV. Aleksey, babası III. Manuel'in öldürülmesine karıştığından şüphelenilmiştir. Bkz. a.y.

²⁵⁰ *Quaresma*; Hristiyan inancında ibadet, oruç anlamına gelir.

²⁵¹ Burada okunmayan soluk kısımlar vardır.

yapmalarıdır: el büyüklüğünde bir dilim ekmek alıyorlar, ortasına harflerden para büyüklüğünde (*dobla*)²⁵² mühür yapıyorlar. Bu mührü kutsuyorlar, ayini yöneten rahibi, önlerinde bir perde olduğu için cemaat görmüyor. Ekmeğin kutsanması biter bitmez, beyaz bir örtüye sarılı ekmeği kafasına koyup, ilahi okuyarak cemaatin önüne çıkıyor. Onu gören herkes yere kapaklanıp ağlıyor, göğüslerine vurarak, onu görmeye layık olmadıklarını söylüyorlar. Rahip altara dönünce, ortadaki mührü kırıyor ve ayin bitince, kutsal ekmeği parçalayıp cemaate kendi eliyle veriyor. Ayini gerçekleştirirken, ne bir kitap kullanıyorlar ne de kilisenin çanlarını çalıyorlar – Constantinopla’daki Ayasofya hariç- ancak ayinin önemli yerlerinde tahta bir panoya vuruyorlar. Rahipler, ama bir kereden fazla olmamak ve bakire bir kızla evlenmek şartıyla evleniyorlar. Karıları ölürse, bir daha evlenmiyorlar, hayat boyu dul ve acılarıyla kalıyorlar. Cumartesi ve Çarşamba günleri haftada iki gün ayin düzenliyorlar ve ayin düzenlemeye karar verdiklerinde, rahip veya rahipler bütün hafta bu kilisede kalıyorlar. Ne oradan çıkıyorlar ne de evlerine gidiyorlar ve bir yılda 6 *quaresma* orucu tutuyorlar. Ve bu oruçlarda, kanı olan balık yemiyor, şarap içmiyor ve de yağ kullanmıyorlar. Bu dönemde rahipler evlerine gitmiyor. Bu *quaresmalar* şunlar: ilki Ağustos ayının 1. gününden Ağustos ayının ortalarındaki Santa Maria’ya kadar, diğeri Santa Catalina’dan Noel’e, bir diğeri bizim de oruç tuttuğumuz 40 günden başlayan Quaresma ve ayrıca On İki Havari için tuttukları 24 günlük oruç, bunun ardından San Dimitri adını verdikleri bir aziz için tutulan 15 günlük oruç. Bütün yıl Çarşambaları ve Cumaları et yemiyorlar, ama Cumartesileri yiyorlar. Çarşambaları gece ibadetine kalkıyorlar, daha önceleri Cumaları et yiyorlardı, Çarşamba günleri yemiyorlardı, böyle yapıyorlar, Çarşambaları bütün yıl hiç et yemiyorlar. Cuma günleri ise sadece dört defa et yiyorlar, o günler, Noel’den önceki haftanın Cuma günü, Apukurya haftasının Cuma’sı, Büyük Paskalya’dan önceki Cuma, Pentecost’tan önceki Cuma. Bunlardan başka, vaftiz etmede ve diğer meselelerde de hatalılar. Dediklerine göre, bir adam bu dünyadaki hayatını kötüye kullanıp öldü ise, yani çok günah işlediğini anlıyorsa, ölünce şeytan bu günahkarı tanımasın diye manastırdakilerin giydiği

²⁵² 1 İspanyol altın pezant, 4 gümüş sikkeye (*dobla de oro*) eşittir. Bkz. Petruşevskiy, **Obşçaya...**, s. 295, 298.

elbiseleri giydirip, adamın adını deęiřtiriyorlar. İřte bu neviden tuhaf dūřünceleri ve dięer inanıřları var, ama son derece dindar insanlar, ibadetlere dūřkúnler.

Bu Grekler, Túrkların silahları gibi silah olarak ok ve kılıç kuşanıyorlar ve aynı zamanda Túrklar gibi at biniyorlar.

Elçiler, bu Traspisonda şehrinde geldikleri Nisan ayının 11. gúnü olan Cuma gúnünden, aynı ayın 26'sına kadar kaldılar. Karada yapacakları yolculuk için, atları bulmak ve yol boyu lazım olacak ihtiyaçları tedarik etmek için bu kadar süre kaldılar.

Pazar gúnü ayın 27'si idi, elçiler buradan ayrıldılar. Onlara, yolda rehberlik etmesi için, İmparator tarafından bir de muhafız verildi. O gún, Pexir²⁵³ denilen bir nehrin kıyısındaki yıkık bir kilisede uyudular. Yolları boyunca yüksek dağların olduğu bölgelerden geçtiler. Buralarda yaşayanlar ve çok sayıda ekili arazi vardı, ayrıca dağlardan süzülen su akıntıları buraları suluyordu.

Pazartesi gúnü buradan ayrıldılar, İmparator'un muhafızı, buradan ileri gitmeye İmparator'un dūřmanları yüzünden cesaret edemediğini söyledi ve geri döndü. Elçiler yollarına devam ettiler, akşam duası saatinde Palomacuça²⁵⁴ adında İmparator'un bir kalesine vardılar. Bu kale çok yüksek bir kayanın üzerindeydi ve kaleye girişi bir merdiven sağlıyordu. Kayanın dibinde birkaç ev bulunuyordu. O gúnkü yol çok güzel dağların olduğu bir yerden geçiyordu. o gún , dağdan çok büyük bir parçanın kopmasıyla hem yolları tıkanmış hem de orada akan bir dere tıkanmıştı. Dolayısıyla elçiler, çok büyük zahmetler sonucu burayı aşmayı başardılar ve bu uğraşma yüzünden çok az yol kat ettiler ve gece açık alanda uyudular. Salı gúnü, çok fazla karın ve suyun olduğu yüksek dağların içinden zorlu bir yolu aştılar. Geceleyin, Sigana²⁵⁵ adında bir kalenin yakınında uyudular. Bu kale yüksek bir tepeye kurulmuştu, tek girişi ise kale kapısıyla diğer tepenin arasındaki tahta köprü idi.

²⁵³ *Pexirk*; Antik adı Peksitis olan, Trabzon'un doğusunda Karadeniz'e akan Dermendere Nehri'dir. Bkz. Mirokova, **a.g.e.**, s. 174.

²⁵⁴ Matsuka (Maçka) askerî bölgesindeki *Pilomazuca/Paleomatsuka (Trabzon) Kraliyet Kalesi*, Vazelon Manastırı'nın arazi kayıtlarından dolayı iyi bilinmektedir. Bkz. **a.y.**

²⁵⁵ *Sigana*; günümüzde Gümüşhane ilinin sınırlarındadır. Doğu Karadeniz Sıradağları'nın, Trabzon'un, Giresun'un ve Gümüşhane illerinin keşiştiği mevkiden Değirmendere'ye kadarki alana Zigana denir.

Kalenin hakimi, Grek bir şövalye Quilileo Cavasica²⁵⁶ idi. Çarşamba günü yolları üzerindeki yüksek bir tepeye inşa edilmiş Ardara adında bir kaleye saat 9 civarı ulaştılar. Kale ve tepenin dibinde ve bir tarafında bir nehir akıyor, diğer tarafta ise kimsenin geçmeye cesaret edemeyeceği çıplak yüksek bir dağ var. Yani yol, nehirle kalenin dibi arasında idi ve geçit çok dardı, bir adamın ya da bir atın ardınca gitmezse, gidemezdi. Kalede bulunan çok az sayıda asker, çok sayıda kişiye karşı o geçidi savunabilirdi. Bütün bu topraklarda bu geçitten başka yol yok. Bu kaleden bazı adamlar çıktılar ve elçilerden yanlarında götürdükleri eşyalar için geçiş bedelini talep ettiler. Bu Cavasica denilen kalede, hep kötü adamların ve hırsızların bulunması adettendi, çünkü kalenin Bey'i de bu türden bir adamdı. Bu yol, çok sayıda tüccarın bulunduğu büyük kabileler olmadan kat edilemez ve buranın Bey'ine ve adamlarına büyük bir hediye! verirler.

Bu kaleden 3 *fersah* uzakta, dar bir geçitle ulaşılan bir tepenin üzerinde bir kule bulunur. Akşam duası vaktinde bir kalenin yanına vardılar, hakim bir tepenin üzerine kurulu bu kalenin adı Dorile²⁵⁷ idi. Kale dışarıdan iyi durumda ve henüz inşa edilmiş gibi görünüyordu, üstelik yol kalenin dibinden geçiyordu. Elçiler, bölgenin Bey'inin bu kalede olduğunu öğrendiler ve bu yüzden kim olduklarını bildirmek için bir tercüman gönderdiler. Her ne kadar kalenin Bey'i, kalelerinden gönderilen haberlerle onların kim olduğunu ve buradan niçin geçtiklerini zaten biliyordu. Kaleden bir atlı çıktı ve onlara şunu söyledi: Bey, elçilerin oldukları yerde kalmalarını ve ellerindeki hediyeleri oradaki kiliseye boşaltmaları mesajını yolluyordu. Bu adam, oradan geçenlerin buraların Bey'ine belli bir miktar ödeme yapmalarının adet olduğunu söyledi. Ayrıca nezaket icabı bir hediye sunmaları da onlara uygun düşmekte idi. Çünkü Bey bu dağlarda yaşamaktaydı ve emrinde Türklere karşı savaşan askerleri

²⁵⁶ Quilileo Cavasica Mirokova'nın tercümesinde *Arbosita (Lev Kabasit)* olarak geçen (Mirokova, **a.g.e.**, s. 174) *Cyrl Cabasica*; Kaldea dükü görevini üstlenmiş, Trabzon İmparatorluğu'nun askeri kuvvetlerinin başkomutanıdır. Mensup aile soylu ve nüfuzludur. Keldanilerin Kabasitleri, Trabzon'daki yerel yönetici ailedir. III. Manuel, yalnızca şehirleri ve kişisel zengin mülkleri doğrudan yönetmekteydi. Geri toprakları (Manuel Comnenus'un imparatorluğu kıyı boyunca 70 saatlik, dağlar yönünde 2 günlük mesafelik alanı kapsamaktadır) Comnenus'larla evli olan güçlü arkonlar, Gürcü Prenslar ve Türk Beyleri neredeyse bağımsız biçimde yönetmekteydi. Erzurum'a doğru dağlar ve kalelerle korunan güney bölgeleri Kabasitlerin elindeydi. Kısacası Kabasitler uzun bir süre özel bir konuma sahipti. Bkz. Uspenskiy, **a.g.e.**, s. 744.

²⁵⁷ Mirokova'dan atıfla F.İ. Uspenskiy, buranın Keldani Dükü'nün ikametgahının bulunduğu Argirokastra (şimdilerde Gümüşhane) olduğunu belirtir. Bkz. Mirokova, **a.g.e.**, s. 174.

vardı. Oradan geçenlerin ödedikleri ve düşmanlarıyla yaptığı savaşta elde ettikleri hariç, başka bir gelire sahip değildi. Elçiler, kaleye gidip Bey'i görmek istediler ve beye saygılarını sunmayı dilediler. Fakat orada bulunan adamları, bunu yapmamıza rıza göstermediler. Elçilerin gitmelerinin gerekli olmadığını, ertesi sabah zaten Bey'in gelip onları göreceğini söylediler.

Ertesi gün Mayıs ayının 1. günü Perşembe idi. Sabah, bahsi geçen Cavasica Bey'i kalesinden indi ve elçilerin olduğu yere geldi. Yanında 30'a yakın ok ve yayları olan atlısı vardı. O çok iyi bir ata binmişti ve onun da yanında yayı ve okları bulunuyordu. O atından inince, adamları da indi, oturdu ve elçileri de yanına oturttu. Onlara, geçtikleri bu çatışmanın ve gürültünün çok olduğu bu yerde, geçidi sürekli savaş halinde olduğu komşuları olan Türklere karşı o koruyordu. Onun ve adamlarının, bölgeden geçenlerin verdiklerinden başka yiyecek bir şeyleri yoktu.

Sadece o bölgeden geçenler onlara geçiş ücreti veriyordu, bundan başka da düşmanlarının topraklarını yağmalıyorlardı. Netice itibariyle, Cavasica onlardan bir yardımda bulunmalarını, bir elbise ya da geçiş ücreti olarak para ya da hediye vermelerini istiyordu. Elçiler, ona tüccar olmadıklarını, sadece elçi olduklarını söylediler. Efendileri İspanya Kralı'nın, Tamurbek'e gönderdiği elçiler olduklarını, Tamurbek'e hediye olarak gönderilen eşyalardan başka yanlarında bir şey olmadığını belirttiler. Tamurbek'in elçisinin de onların yanında olduğundan O'na: *"Bu toprakların Bey'i olan Traspisonda İmparatoru, Tamurbek'in vasalıdır ve yanlarında taşıdıkları hediyeler de Tamurbek'e aittir ve bu topraklardan geçerek yollarına devam etmeleri gerekiyor."* dedi.

Onlar da şöyle cevap verdiler: *"Evet bütün bunlar doğru olabilir, ancak dediğimiz gibi sadece bundan geçiniyoruz, eğer gerekirse, efendisinin topraklarına gidip aç kalmamak için yağma bile yaparız dediler. Sonuç itibariyle, en iyisi onlardan istenilen şeyleri vermeleri olacaktır."* dediler.

Elçiler, onun ısrarını görünce, kırmızı bir kumaş ve gümüş bir kap verdiler ve Tamurbek'in elçisi de, Floransa'da yapılmış kumaşlardan kırmızılı bir kumaş ve bir top da keten kumaş verdi. Verilen hediyelerden memnun olmadı ve onlardan daha fazla şey istedi. Sözlerin hiçbir anlamı olmayacağını anlayınca, onlarla birlikte

yolculuk eden bir tüccardan *chamolote*²⁵⁸ satın alıp, ona verdiler ve sonunda memnun oldu.²⁵⁹

Hemen ardından onlara, buradan Tamurbek'e ait olan Arzinga'ya varıncaya dek koruma sağlayacağını söyledi. Yanlarındaki eşyaları taşımaları ve binmeleri için atlar vereceğini dile getirdi. Elçiler oradan ayrılmak istediler, ancak bunu gerçekleştiremediler ve Arzinga'ya kadar atları, onlara muhafızlık ve rehberlik edecek adamları kiraladılar.

Ertesi günü Cuma idi, sabah olunca buradan ayrıldılar, onlarla birlikte muhafız olarak on atlı yanlarından gidiyordu. Öğlen ayini saatinde yine Cavasica'ya ait olan yüksek bir tepeye kurulmuş bir kaleye vardılar. Kaleden çıkıp yollarında karşılaştıkları adamlar, yine onlardan geçiş parası istediler ve sonunda vermek zorunda kaldılar. Öğleden bir saat sonra bir vadiye geldiler, dediklerine göre burada Chapenies²⁶⁰ boyuna ait bir kale bulunuyordu. Bunlar, Cavasica ile savaş halinde idiler ve bu vadinin savunmasından sorumluydular. Kafiye hareket etmeden oldukları yerde beklettiler ve atlılar önden giderek etrafı kontrol ettiler. Sonunda orayı güvenli bir şekilde geçtiler, akşam duası saatinde Arzinga'nın sınırları içindeki Alango Gaça Köyü'ne geldiler. Cavasica'nın adamları da oraya geldiler, daha sonra yükleri boşalttılar, atlarına binip döndüler. Bugünkü yolculuk zorlu sıradağların ve zirvelerin arasından olduğu için çok yorucu geçti. Bu köyde Arzinga Bey'i adına bölgeyi yöneten bir Türk şövalyesi bulunuyordu. Bu şövalye, elçileri iyi karşıladı, onlara çok iyi barınaklar, yiyecekler ve ihtiyaçları olan şeyleri sağladı. Türk şövalyenin köyünde, Tamurbek'in, kışladığı Karabağ'dan ayrıldığını ve Soldania'ya gittiğini öğrendiler.

Ertesi günü Mayıs ayının 3'ü Cumartesi günü idi ve elçiler buradan ayrıldılar. Saat 9 sıraları bir köye geldiler ve burada çok iyi karşılandılar, onlara çok miktarda yiyecek ve binmeleri, eşyaları götürmeleri için at verdiler. Gece bir başka köyde kaldılar ve uyudular, yine burada da onlara bol yiyecek, atlar ve gerekli olan şeyleri

²⁵⁸ Metinde geçen *chamolote*, yünden bir kumaş türüdür.

²⁵⁹ Mirokova'dan atıfla V.A. Gordlevskiy; Trabzon ile Erzincan arasındaki kervan geçiş noktasının Selçuklu dönemindeki karmaşıklığından söz ederek Trabzon İmparatoru'nun reislerinin, dağlara ve zaptedilemez kalelere yerleştiklerini açıkça ilan ettiklerini ve seyyahları haraca kestiklerini söyler. Bkz. Mirokova, **a.g.e.**, s. 174.

²⁶⁰ Bahsedilen muhtemelen Çapanlı ailesidir. Bkz. Sreznevskiy, **a.g.e.**, s. 417.; Ancak Mirokova'dan atıfla Gordlevskiy, Clavijo'nun burada Oğuzların Çepni boyundan bahsettiğini söyler. Bkz. V.A. Gordlevskiy, **Gosudarstvo Sel'djukidov Maloy Azii**, İzd-vo Akademii Nauk SSSR, Moskova-Leningrad, 1941, s. 99., Mirokova, **a.g.e.**, s. 174.

verdiler. Bu ülkenin adeti, hangi köye giderseler gitsinler ya da hangi eve uğrarsalar uğrasınlar, hemen kilimleri oturmaları için çıkarıyorlardı, daha sonra sofra örtüsü olarak önlerine yuvarlak guadalmexir²⁶¹ has kabartmaları olan bir örtü seriliyordu ve buna sofra diyorlardı. Ekmek sunuyorlardı ki, bu köylerin ekmeği çok kötüydü. Bu ekmeğin pişirilmesi şöyle oluyor: unu biraz yoğurup, ince yufka şekline getiriyor ve sonra da ateşin üzerine bir saca koyuyorlar, tava ısınca ince yufkayı içine atıyorlar, ısınca çıkarıyorlar. İşte o derilerin içinde getirdikleri ekmek budur.

Aynı zamanda bolca et, kaseler dolusu süt ve kaymak, yumurta ve bal. Bu yiyecekler buralarda bize sunulan en iyi yiyeceklerdir ve her ev bulunur. Eğer gece kalınırsa, daha çok et ve lazım olan şeylerden verirler. Geldikleri her köyde, hemen bir idareci geliyordu ve Tamurbek'in elçisi, yiyecek, atlar ve hizmet edecek adamlar getirmesini emrediyordu. Eğer emirleri süratle yerine getirilmezse, sopa ve kırbaçla vurmaya başlıyordu ki, seyredenin şaşkına dönüyordu. Bu köylerin halkı çok tedbirli idi/tetik idi, ne zaman bir Çağatay görseler, hemen kaçıyorlardı. Çağatay, Tamurbek'in halkına ya da O'nunla aynı boydan olanlara, verilen bir isimdi. Bu köyden ayrıldılar Bu bölgelerde yaşayan Hristiyan Ermeniler de vardı.

Bir sonraki gün 4 Mayıs Pazar idi. Akşam duası saatlerinde Arzinga şehrine vardılar. O günkü yolculuk, çetin dağlardan, yüksek sıradağlardan ve şehre yakın çok fazla karın olduğu yollardan geçilerek yapılmıştı. Şehirden çok sayıda insan, onları karşılamaya ve elçileri görmeye çıkmıştı. Kalacakları yere gittiler, o gece şehrin Bey'i, elçilere bolca pişmiş ve hazırlanmış yemek, meyve ve şarap yolladı.

Pazartesi günü, o şehrin Bey'i, onlara belli miktar para gönderdi ve kalacakları her gün için onlara para gönderileceği bildirildi ki, bu para değişik ihtiyaçlar için yeterli idi. Öğlen vakti, şehrin Bey'i onları görmek istediğini belirten bir haberci gönderdi. Gelmeleri için at ve yanlarına muhafız da yolladı. Şehrin dışındaki bir çayırılık alana getirdiler, bey düz bir sedirin üstünde ve iki direk tutturulan ve iplerle gerdirilen ipekten bir çardakta oturuyordu. Yanında çok sayıda kişi vardı, elçiler oraya geldiği için, bazı soylular ve kalabalık bir topluluk onları karşılamaya gelmişti. Bey ayağa kalktı, onlarla tokalaştı/elini uzattı, onları yakınına oturttu ve onları çok iyi

²⁶¹Desenli bir deri, daha çok Kuzey Afrika ve Endülüs'te görülür. Bkz. Estrada s,173.

ağırladı. Bey'in üzerinde, azaituni²⁶² mavi elbisenin altın yaldızlı işlemeleri, başında da çok uzun bir şapka vardı. Şapkanın üzeri değerli taşlarla süslü idi ve altından bir hotozu ve bu hotozdan aşağı süzülen kıvıll renkte üç örgülü at kuyruğu sırtına kadar iniyordu. Bu omuzlara gelen at kuyruğu, Tamurbek'in yerleştirdiği bir semboldü.²⁶³

Bu bey, 40 yaşlarında duruyordu, boyu kısa, ama görünüşü gayet iyi ve sakalı siyahtı. Elçilere, efendimiz Kralın durumu hakkında sorular sordu. Onları onurlandırmak için ilk yaptığı şey, eline gümüş bir kadeh alıp şarap doldurdu ve kendi eliyle elçilere içmeleri için uzattı. Daha sonra da bütün adamlarına verdi. Şarap içmesi için kadehi verdiği kişinin, ayağa kalkması ve iki diziyile diz çökmesi, uzanan kadehi de iki eliyle kavraması gerekiyor. Eğer tek elle alırsa, beye karşı büyük bir saygısızlık yapmış olur. Çünkü ancak denk biri kadehi tek elle alabilir. Bey'in elinden şarap içen, ayağa kalkar, sırtını beye dönmeden bir iki adım geriye gider. Bey'in eliyle kendisine şarap sunulan, kadehteki şarabın tamamını içmesi gerekir ve içen kişi, sağ dizini kaldırır, üç kere yere diz vurur. Elle şarap verme bittikten sonra, yük hayvanlarının üzerindeki ahşaplar taşınan bakır tencereler içinde pişen yemekler getirdiler. Hayvanların üzerinden indirdiler ve her biri ayakları üzerine oturtulan yuvarlak sac tepsiler getirdiler. Daha sonra yüze yakın derin ve yuvarlak demir kaseler getirdiler. Atlı bir şövalyenin miğferlerine benziyorlardı. Bu gelen tepsilerde, kaseler içinde pişmiş etler, köfteler, pilav ve başka yiyecekler koydular. Her birinin farklı bir rengi vardı, her kasenin ve tepsinin üzerine ince ekmeklerden koydular. Bey'in ve elçilerin önüne ipekten bir bezi sofra örtüsü olarak koydular. Örtüleri, sinilerin önüne koyduktan sonra, et dolu kaseleri yere/siniye koydular ve oradaki herkes yemeye başladı. Herkesin eti kesmek için kendi bıçağı ve yemek için tahta kaşığı vardı. Ancak Bey'in yanındaki bir adam etleri kesiyordu ve bey de onunla birlikte yemeleri için iki şövalyeyi davet etmişti. Sıra pilavdan ve yahnilerden yemeye gelince, üçü de bir kaseden ve tek kaşıkla yiyordu. Biri kaşığı kullanıp bırakınca, diğeri alıyordu ve yemeği böyle yediler.

²⁶² Azaituni, *Sutimi* ya da *Zaytuni* olarak geçen özel bir kumaş türüdür. Qunzhou şehrinde gelen ipekli bir Çin kumaşıdır. Marco Polo buna zaytan, Arap yazarlar ise zaytuni derler. Bkz. Minayev, **a.g.e.**, s. 25, 166.

²⁶³ Timur'un askerleri, Moğol askerleri gibi örgü mahfazalar giyerdi. Bkz. Barthold, **Ulugbek...**, s. 53.

Bu yemek esnasında, 7 yaşlarında bir Türk oğlan ve onunla beraber on atlı geldi. Bey, bu çocuğu karşıladı ve yanına oturttu. Bu çocuk, daha önce Türkiye’de büyük bir bey diye bahsi geçen Sinopoli Beyi Esendiyar’ın yeğeni idi ve Tamurbek’in yanından geliyordu. Dediklerine göre,

Hükümdar Tamurbek, Esendiyar’a, kız kardeşinin oğlu olan bu çocuğa ülkesinin yarısını vermesi emrini yollamıştı. Ayrıca, Tamurbek’in yanından iki atlı da geliyordu ki bunlar Arzinga şehrinden idi. Tamurbek’in bunları bir süreliğine tutsak/esir olarak tuttuğunu ve şimdi serbest bıraktığını söylediler. Onları esir tutmasının nedeni ise şuydu: Tratan, bir bey ve Arzinga şehrinin ve toprakların hâkimi idi ki, büyük bir beyliktir. Öldüğünde, Traspisonda İmparatoru’nun kızı olan karısından çocuğu olmamıştı. Ölmeden önce, şimdiki Arzinga Beyi’nin oğlu olduğunu ilan etti. Ancak Bey’in ölümün ardından, şimdiki Bey’i kabul etmeyen Tratan’ın²⁶⁴ kız kardeşinin oğlu Şah Ali topraklar için ayaklandı ve Tratan’ın vâris bırakmadan öldüğünü ve bu yüzden toprakların yeğen olarak, ona kalması gerektiğini iddia etti. Ona yardım için iki soylu geldi/ona katıldı.

Ve yine dediklerine göre, Tamurbek, Türk’ü yenince bu şehre geldi, bahsi geçen Şah Ali ile bu iki şövalyeyi hapsedti ve Tratan’ın oğlunu beyliğin başına getirdi. Şimdi ise, Şah Ali ile birlikte Semerkand’a götürdüğü bu iki soyluyu serbest bırakmıştı. Tamurbek ile Türk’ün arasının açılmasına ve birbirlerine savaş ilan etmelerine sebep olan şey, bu toprakların Bey’i olan Taharten yüzündendi, daha sonra size anlatılacağı üzere bu çok hoş/güzel bir sebepti. Elçiler yemeklerini yedikten sonra kaldıkları yere döndüler. Bey, orada o iki soylu ile kaldı ve gece olunca da elçilere bolca yiyecek gönderdi. Tencerelerle pişmiş et ve yanlarında onları kaselere dolduran aşçılar ve yiyecekleri servis eden hizmetçiler gelmişti. Ertesi günü Salı idi, herhangi bir ziyafet verilmedi, ancak ihtiyaçlarını karşılamak için, elçilere para verildi.

Çarşamba günü elçiler, yemekten sonra Bey’in davetiyle onun yanına gittiler. Onu, kaldığı konakta buldular, bir çeşmenin/fiskiye’nin önündeki avluda idi. Önünde müzik çalan ozanlar bulunuyordu ve koşuşturmaya bakılırsa burası Bey’in konağı idi. Elçiler içeri girince, başıyla selamladı ve onları yanına oturttu, elçilere şeker parçaları

²⁶⁴ Tratan ile Emir Taharten veya Tahert kastedilmektedir. 1387’de Timur’a teslim olmuştur. Bkz. Mirokova, a.g.e., s. 174.

getirdiler. Bey, o ve bir şövalyenin şarap içmediğini söyledi ki, bu şövalye Ruy González idi. Ancak, o gün içmek için ona eşlik etmelerini istiyordu. Şerbet dolu büyük bir cam sürahi getirdiler. Önce bey içti ve sonra eliyle Ruy González'e içmesi için verdi. Orada bulunan diğerleri şarap içtiler. Bundan sonra da çok miktarda et, pilav ve farklı şekilde pişmiş yahniler getirdiler, önceki günlerde nasıl yeniyorsa, yemekleri öyle yediler. Yemekler yendikten sonra, içi bal dolu kaseler ve sirkede bekletilmiş, şeftali turşusu dolu kaseler, üzümler ve kapari turşuları getirdiler, ancak tatları kötüydü, yemesi hoş değildi. Bütün yemekte şarap su gibi akıyordu ve bir müddet bu durum devam etti. 1,5 litre büyüklüğünde bir kadeh getirdiler. Bey, bu kadehi eline alıyor ve bazı soylularına içmeleri için eliyle veriyordu. Kadehi eline alan, adetleri üzere sadakat göstergesi olarak içindeki şarabın tamamını tek bir dikişte içmek zorundaydı. Bey, bu büyük kadehi uzatmaktan sıkıldıysa, bu kadehi oradaki soylulardan biri alıyor ve çok sarhoş olana dek birbirlerine şarap ikram ediyordu. O gün, Bey, Ruy González'e eşlik etmek için içmiyordu. Bu Bey'in adı Patalibed²⁶⁵ idi. Gece olunca elçiler, kaldıkları yere döndüler

Arzinga şehri, cennetten çıkan nehirlerden biri olan Fırat Nehri'nin yanındaki bir ovada kurulmuştur. Şehrin bulunduğu ovanın etrafı çok yüksek dağlarla çevrilidir, dağların en yükseklerinin zirvesi karlarla kaplıdır. Aşağılarda dağların eteklerinde ise hiç kar yoktur, birçok köy, bağ, bahçe ve tarla bulunur. Ovanın tamamı, ekin tarlaları, üzüm bağları, bahçelerle ve seyri doyumsuz meyve bahçeleriyle işlenmişti. Şehir çok büyük değildi, duvarı ve kuleleri taşandı. Bu şehri Ermeniler inşa etmişlerdi, duvarın birçok yerinde haç işareti yapılmıştı. Bütün evler, içeriden teras katlı idi ve insanlar sokaklarda gezinir gibi teraslarda geziyorlardı/bir evden diğerine. Şehir çok kalabalıktı, içinde çok sayıda hareketli yollar, güzel sokakları vardı. Şehirde görevli çok sayıda memur vardı. Şehir varlıklı tüccarları ile güzel camileri ve çeşmeleriyle şehir çok zengindi. Ayrıca önemli sayıda Grekler ve Ermenilerden oluşan Hristiyan

²⁶⁵ *Patalibed*; Erzincan valisi, güler yüzlü, kırk yaşlarında, esmerbe siyah sakallı bir kişiydi. Erzincan'ı Emir Timur adına yönetiyordu. Başında at kuyruğu bir sorgucu vardı. Erzincan dışında Gümüşhane-Alanza hattına kadar hakimdi. Clavijo'nun Pitalibet olarak adlandırdığı kişi aslında Şeyh Ali Bek'tir. Emir Şeyh Ali'den sonra Şeyh Şeyh Hasan tahta çıkmıştır. Bkz. Ahmet Toksoy, "Clavijo'nun Kaleminde Erzincan", **Türk Yurdu**, S. 310, 2013. URL: <https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=768> Erişim Tarihi: 04.01.2021.

halk da yaşıyordu. Dediklerine göre, Tamurbek, Türk'e ait Samastria²⁶⁶ şehrini yakıp yıktığında, Türk de bu Arzinga şehri üzerine geldi ve şehri aldı. Daha sonra Tamurbek, Türk'ü yendi ve önceden olduğu gibi bu şehri yine kendi topraklarına kattı. Şehrin *Moroları*, şehrin Hristiyanlarından şikayet ettiler, şehrin Bey'i Tratan'ın Hristiyanları kendilerinden üstün tuttuğunu, onları iyi karşıladığını, kiliselerinin camilerinden daha iyi durumda olduğunu iletiler. Bunun üzerine Tamurbek de, Tratan'a elçi gönderip, *Moros*'un şikayetlerini bildirdi. Tratan da cevap olarak, topraklarındaki Hristiyanlardan bazı ihtiyaçlarını karşılamak için yararlandığını söyledi. Tamurbek, Hristiyanların arasında en çok saygı gören bir Grek papazının huzuruna getirilmesini emretti. Ve huzuruna çıkınca, Constantinopla ve Pera'daki Cenevizli Hristiyanlara duyduğu aşırı öfke duyduğundan, papaza dinini değiştirmesini emretti, yapmadığı takdirde şehirdeki bütün Hristiyanları öldürme emri vereceğini söyledi. Tratan, onlar için Tamurbek'ten merhamet diledi, fidye olarak 9 bin *esper*²⁶⁷ belirledi ki, her *esper* yarım gümüş *real*²⁶⁸ ediyordu,²⁶⁹ onlara bu miktar akçeyi Tratan ödünç verdi. Tamurbek, bütün kiliselerin yıkılmasını emretti ve Tamurbek, bu şehrin Camaz²⁷⁰ adındaki bir kalesini aldı ve kendi Çağatay emirlerinden birine verdi. Kale son derece sağlamdı, bulunduğu konum itibarıyla her yere hâkim idi, bütün toprakların savunmasında ve böylece Suriye'den Türkiye'ye giden ticaret kervanların gözetiminde çok yararlı idi.

²⁶⁶ *Samastria* ile Anadolu'nun en zengin şehri ve ticaret yollarının merkezi olan, büyük kervan yolu Sultaniye-Tebriz-Konya üzerinde uzanan, 1400'de Timur tarafından yıkılan Sivas'ın eski adıdır. Bkz. Barthold, *Ulugbek...*, s. 60.

²⁶⁷ *Esper* ya da *asp-akçe*; Antik Yunanca'daki *asp* kökünden gelip *asp akçeyi* "beyazımsı (belki ağartılmış) akçe" olarak yorumlayabiliriz. Akçe ise Osmanlı'nın ilk zamanlarından itibaren bastırılan demir paralara verilen isimdir. İlk akçe Bursa'da Orhan Gazi tarafından 1327'de bastırılıp, akçeye tarih basımı ilk kez I. Bayezid ile başlar. Geniş bilgi için bkz. Atom Damalı, *History of Ottoman Coins*, C. 6, Kültür ve Çevre Vakfı, İstanbul, 2014.; Burada, yalnızca kalıntıları kalmış olan Blaherne Sarayı'na atıfta bulunmaktadır. Bkz. Le Strange, *a.g.e.*, s. 60.

²⁶⁸ Timur'un 2.3-3 cm çapındaki gümüş tenceleri 5.8-g gram ağırlığındaydı. Bkz. Mirokova, *a.g.e.*, s. 189.

²⁶⁹ Clavijo'nun XV. Yüzyılın başındaki bu raporundan da anlaşılacağı üzere *esper*, gümüş İspanyol *real*inin yarısına eşitti. Trabzon İmparatorluğu'nda ve Ceneviz sömürülerinde yaygın olarak kullanılan gümüş *esper*, madeni paradır. Başlarda 2.9 gram olan *esper* daha sonraları 1.1 gram ağırlığında darp edilmiştir. *Esper* Türklerde akçe olarak adlandırılır. 1328-1329'da Sultan Orhan'ın emriyle tedavüle çıkarılan Osmanlı akçesi başta 1.2 gramdı ve yaklaşık yarım espere eşitti. XV. Yüzyılın ilk yarısında 1 Venedik dukası 50 akçeye denkti. Bkz. Mirokova, *a.g.e.*, s. 175.

²⁷⁰ Camaz; *Kemah*, Fırat kıyısında, Erzincan'a 38 km uzaklıktaki Keman Kalesi'nden ya da şehrinden söz edilmektedir. Bkz. Mirokova, *a.g.e.*, s. 175.

Tamurbek ile Türk'ün birbirlerinden haberdar olmalarının ve Tamurbek'in, Türkiye'ye gelip Türk ile savaşmasının sebepleri, işte buydu: Arzinga şehrinin Bey'i Tratan idi. Toprakları, Türk'ün topraklarıyla sınır olunca, Türk'ün, Tratan'ın topraklarında gözü vardı, özellikle de bu Kemah denilen kalede. Türk, elçi göndererek, haraçgüzârı olmasını ve Kemah kalesini kendisine teslim etmesini istedi. Taharten ise, sultan olarak tanıyıp onun hakimiyetini isteyerek kabul edebileceğini, vergi vereceğini, ancak bu kaleyi veremeyeceğini bildirdi. Türk ise, vermesinin münasip düşeceğini, yoksa bütün topraklarını kaybedeceğini ilettili. Tamurbek'i ve gücünü, Persia'da yaptığı savaşları ve Persia Sultanını yendiğini işiten Tratan, elçileri gönderdi, Türk'e karşı savunmasını, topraklarının, onun emrinde olduğunu, kendisini de kölesi kabul etmesini istedi. Bunun üzerine Tamurbek, Türk'e kendi elçisini gönderdi. Elçinin getirdiği mektupta, Tratan'ın tabiiyetine geçtiğini, ona karşı herhangi bir küçük düşürücü hiçbir fiilde bulunmamasını, böyle bir durumda misliyle karşılık vermeye hazır olduğunu bildirdi.²⁷¹ Daha önce Tamurbek'in adını dahi işitmeyen Türk, o an haricinde, kendinden daha büyük bir adam olmadığını düşündüğünden, çok büyük bir öfkeye kapıldı. Daha sonra Tamurbek'e mektuplarını gönderdi, mektuplarında; kendisine bu denli büyük bir çılgınlıkla dünyadaki bütün erkeklere karşı yapmak istediği şeyi, Tratan'a karşı yapmamasını istemesi ne kadar büyük bir deli olduğunu gösteriyor dedi. Üstelik, bu deliliğinin cezasız kalmaması için, her nerede olursa olsun onu bulmak için yola çıkacağına yemin ediyor ve ondan kaçamayacağını, onu esir alıp, onun gözleri önünde, ona rağmen büyük hatununu cariyesi yapacağına söz verdi.²⁷²

Tamurbek, çok güçlü biri olarak, kudretini göstermek istedi. Derhal ordusuyla çok güzel yerleri olan o yıl kışladığı Persia'daki Katarabag²⁷³ adındaki yerden ayrıldı. Doğrudan bahsi geçen Arzinga'na geldi ve buradan Türk'ün topraklarına girdi. Sabastria diye bilinen şehri kuşattı, çok çetin bir şekilde savaşa tutuştu. Samastria

²⁷¹ 1399'da Sultan I. Bayezid, 1387'den beri Timur'un vasalı olan Erzincan'ı ele geçirdi. Bayezid'in görevden aldığı diğer Emir'ler, Timur'u padişahla anlaşmaya ikna etti. Bunu Timur ve Bayezid arasında bir mektup alışverişi başladı. Bkz. Mirokova, **a.g.e.**, s. 175.

²⁷² Sultan Bayezid, Timur'un 1402 baharında Erzincan yakınlarındaki Kemah kalesinin teslim edilmesi talebine uzun süre cevap vermemiş, ancak kalenin ele geçirilmesinden ve ordunun Sivas'a hareketinden sonra padişahın aşağılayıcı cevabını almıştır. Padişah burada Timur'u haremiyle tehdit etmiştir. Bkz. **a.y.**

²⁷³ *Katarabag* ile Karabağ kastedilmektedir. Şerefeddin Yezdi, Timur'un 1401'de Altın Orda'ya karşı seferinin arefesinde kışı Karabağ'da geçirdiğini bildirir. Bkz. Tizengauzen, **a.g.e.**, s. 188.

şehrindkiler, Efendileri Türk'e yardım için haberci gönderdiler. Türk, Tamurbek'in topraklarında olduğunu, Samastria şehrini kuşattığını öğrenince, ona karşı çok büyük hiddete kapıldı. Askerlerinin toplanmasını emretti, ilk toplanan birlikleriyle Muçalina Alavi adındaki büyük oğlu ile 200 bin atlı askeri şehrin yardımına yolladı, daha sonra kendi ardında daha da fazla asker topladı. Türkler, yardım gelene kadar çok mücadele etmelerine rağmen dayanamadılar. Tamurbek, şehre ancak şu şekilde girebildi, onlara karşı çok sert savaştı ki, sonunda şehirden onunla konuşmak için geldiler ve onunla şöyle bir anlaşmaya vardılar: şehirden belli sayıda insanlar çıkacak, onların kanının dökülmeyeceğini garanti edecek, şehir halkı belli miktarda altın ve gümüşü Tamurbek'e ödeyecekti. Tamurbek, onlardan istediği vergiyi almıştı, şehirden bazı kimselerle konuşmak istediğini, konuşacaklarının onların yararına olacağını söyledi. Şehrin yaşlıları ve ileri gelenleri, onun verdiği kan dökülmeyeceği sözünden ve bundan başka da istediği miktarı ödediklerinden emin olarak onun huzuruna vardılar. Tamurbek, onları şehrin dışında ele geçirince, çok büyük kuyular kazdırdı ve dedi ki; o, onlara kan dökmeyeceğine dair söz verdi ve bunu garanti etti, ama sonunda onları o kuyularda boğmak istiyordu. Askerlerini yağma için şehre gönderdi, fakir oldukları için ihtiyaçları olduğunu söyledi. Ve böyle de yaptı, şehirden çıkanların tamamını toprağın altına gömdürdü, askerlerini şehre girip yağmalaması için gönderdi. Yağma bittikten sonra, her şeyin yıkılmasını ve yok edilmesini emretti.²⁷⁴ Bunlar olunca da, oradan ayrıldı, onun ayrıldığı gün Türk'ün oğlu yanındaki 200 bin adamla geldi, ancak bulduğu tek şey harap olmuş Samastria şehri idi. Tamurbek oradan ayrılmıştı, o da orada babasını bekledi. Tamurbek, buradan ayrılınca doğrudan Babilonya Sultanı'nın topraklarına yöneldi.

Oraya varmadan önce, karşısına Ak Tatarlar²⁷⁵ denilen bir grup halkla karşılaştı. Bu insanlar bu topraklarda göçebe hayat yaşıyorlardı. Onlarla savaştı, onları yenip, liderlerini esir aldı ve sayıları kadın erkek 50 bin kişiye ulaşıyordu, onları yanında götürdü. Oradan, Damasco'ya gitti, çünkü vergi ödemediklerinden ve gönderdiği elçileri alıkoyduklarından dolayı onlara karşı öfkeliydi. Şehri güç kullanarak ele

²⁷⁴ Clavijo'nun anlattığı bu olay Barthold'dan atıfla Şerefeddin Yezdi'nin şehri müdafaa eden 2 bin esirin diri diri gömülmesiyle ilgili verdiği bilgiler ile doğrulanır. Bkz. Barthold, **Ulugbek...**, s. 60.

²⁷⁵ Clavijo burada yanılıyor olmalıdır. Timur, Kuzey Mezopotamya ve Ermenistan dağlarında Türkmen boylarından Karakoyunlu ve onların temsilcisi olan Kara Yusuf'a karşı savaşmıştır. Akkoyunlular ise Timur'un müttefikidir.

geçirdi ve altını üstüne getirdi. Orada bulduğu bütün sanat ve zanaat erbabını ve Samastria'dan getirdiği Ak Tatarları Semerkand'a götürdü. Götürülenlerin arasında önemli sayıda Samastrialı Hıristiyan Ermeniler de vardı. Tamurbek, yazı geçirmek için Persia topraklarına döndü, Yukarı Ermenistan'da²⁷⁶ Alara²⁷⁷ diye bir yerde konakladı. Bunun üzerine Türk, Arzinga şehri üzerine yürüdü, Taharten Bey'e karşı çok büyük bir öfke ve kine kapılmıştı. Çünkü onun yüzünden, küçük düşürülmüştü.

Şehre saldırı emrini verdi ve güç kullanarak şehri aldı. Tratan'ın karısı esir düştü, ancak Türk serbest bırakılmasını ve şehre zarar verilmemesini emretti, oradan ayrılıp, topraklarına döndü. Tamurbek'in Samastria şehrine yaptıklarının aynısını, bahsi geçen Türk bu şehre yapmak için hiç çaba göstermedi.

Bu iki hükümdar da, kendi topraklarına çekildiler ve her iki taraf birbirine elçilerini gönderdi, ancak bir anlaşmaya varamadılar. Aynı zamanda Büyük Constantinopla Şehri İmparator'u ve Pera'daki Cenevizliler, Tamurbek'e elçi gönderdiler ve Türk ile olacak bir savaşta, Tamurbek'e çok sayıda adam ve gemi ile yardım edebileceklerini bildirdiler. Ona şu şekilde yardım edeceklerdi: onlar çok kısa sürede savunma için bazı gemileri donatıp, Türklerin Greklerin topraklarında kalmalarını sağlamış ve Türkiye'ye geçmelerini önlenmiş olacaktı ve o da Türk'ü daha kolayca yenecekti. Bundan başka, ona belli miktarda akçe de vereceklerine söz verdiler. Türke dair verdikleri sözü, yerine getiremediler ve Türk ordusuyla denizi geçti. Ancak Tamurbek çok daha akıllı ve ileri görüşlü olduğundan daha çabuk hazırlandı. Persia'dan ayrıldı ve Türkiye topraklarına girdi. Daha önceden geldiği yolu izledi ve ilk önce Arzinga'ya ve daha sonra da Samastria'ya uğradı. Türk, Tamurbek'in topraklarında olduğunu öğrendi ve derhal bütün uğraşlarını bıraktı. Yanında taşıdığı bütün fazla hazinesini Ankara adındaki bir kaleye bıraktı ve ordusunu alıp Tamurbek'i karşılamaya gitti. Tamurbek, Türk'ün ne kadar savaş kurnazı ve hilekar olduğunu bildiğinden, takip ettiği yolu terk etti ve sola dönüp çok yüksek bir dağdan ilerledi. Türk, Samastria yakınlarına geldi, Tamurbek'in takip ettiği yolu

²⁷⁶ Kelime anlamıyla Küçük Ermenistan olarak tercüme edilen yer Marco Polo'ya göre toprakları güneyde Filistin'e, kuzeyde Türkmenlere, kuzeydoğuda Caesarea'ya (İsrail), batıda denize dek uzanan yerdir. V.V. Barthold buranın başkentini Sie şehri olarak tayin eder. Bkz. Minayev, İ.P. (Çev.), **Knige Marko Polo**, Ed. İ.P. Magidoviç, C. I, Geografiz, Moskova, 1956, s. 21.

²⁷⁷ Burası muhtemelen Argun Şah'ın sarayının bulunduğu, Ermenistan'daki Moğol hanlarının yazlık ikametgahı olan Alatağ'dır. Bkz. Barthold, "İstoriko-Geog...", s. 206.

bıraktığını öğrendi ve ondan kaçtığını düşündü. Olanca hızıyla onun arkasından gitti. Tamurbek, o dağların arasından 8 gün gitti, daha sonra Tamurbek ovalara döndü, Ankara kalesine vardı ve Türk'ün orada bıraktığı bütün yükü ele geçirdi. Türk bunu duyunca, Tamurbek'in bu dolambaçlı yolu takip etmesinin, onun düzenini sarsmak için olduğunu anladı, ancak oraya vardığında askerleri çok yorgundu, yenildi ve daha önce duyduğunuz üzere esir alındı.²⁷⁸

Constantinopla İmparator'u ve Cenevizliler, Tamurbek'e teklif ettikleri Türkleri durdurmak yerine, Grekya'dan Türkiye'ye geçmelerine izin verdiler. Yenilen ve kaçmakta olan Türkleri de, Türkiye'den Grekya'ya kendi *fustaları*yla geçirdiler. Bu olay yüzünden, Tamurbek topraklarındaki Hristiyanlara kötü davranıyordu.

Tamurbek'in yendiği Türk'ün adı Aldaire Basica idi, onların dilinde Yıldırım anlamına gelir, kendi adı ise Basica'dır. Babasının adı ise Morato idi²⁷⁹ ve çok iyi bir beydi. onu adı Lazaro²⁸⁰ olan bir Hristiyan Kontu, onunla karşılaştığı bir savaş alanında öldürdü. Göğsüne sapladığı kılıç, omuzlarından çıkmıştı; daha sonra bu Aldaire Basica, babasının intikamını bu Kont Lazaro'dan²⁸¹ bir savaşta kendi elleriyle aldı ve onu öldürdü. Kont Lazaro'nun oğlu, Aldaire Basica'ya tâbi oldu ve şimdi de onun oğlu Muçalina Chalavi'ye²⁸² tâbidir. Bunu yazdım, çünkü, Morato'nun kim olduğu anlaşılsın. Türkiye'nin bütün beylerinden Morato'dan başka bir isim bilmiyoruz. Her Bey'in kendi kendine ait beylik adı var.²⁸³ Ayrıca Tamurbek, onun kendi adı ve bizim onu bildiğimiz gibi adı Tamorlan değil. Çünkü Tamurbek; onların dilinde hem Demir Bek, çünkü Bey'e onlar bek diyorlar ve demire de Tamur diyorlar.

²⁷⁸ Defalarca yaklaşan ve yine geri çekilen Timur, Ankara yakınlarında (1402) birden saldırarak Bayezid'i yendi ve İzmir'e geçerek oradan Türkistan'a geri döndü. Bkz. Uspenskiy, **a.g.e.**, s. 744.

²⁷⁹ Orijinal metinde *Amorato* veya *Morato* olarak geçen kişi Orhan Gazi'nin (1325-1360) oğlu "I. Murat"tır (1360-1389).

²⁸⁰ Sırp Kralı Lazar (1372-1389), Türklerle bir savaş başlattı. İki büyük askerin çarpıştığı ve Türk askerinin Sırlardan 1.5-2 kat daha fazla olduğu Kosova Savaşı'nda (1389) Lazar ve I. Bayezid'in babası Sultan I. Murad karşı karşıya geldi ve I. Murad yenilerek, öldürüldü. Bkz. Mirokova, **a.g.e.**, s. 176.

²⁸¹ Burada, bir Türk vasalı olarak hüküm süren ve Nikopol yakınlarında Bulgaristan, Bosna, Wallachia, Macaristan'a karşı mücadelede Türklere yardım eden Lazar'ın oğlu Sırp Prensi Stefan'a (1389-1427) atıfta bulunmaktadır. Macar Kralı Sigismud'un güçleri tarafından yenilmiştir. Bkz. **a.y.**

²⁸² Musulman Ağalalı (Süleyman Çelebi); başka bir yerde Misal Matalabi ve Musulman Çelebi olarak geçer. Bu kişi, babasının ölümünden sonra Balkan Yarımadası ve Edirne'de hakimiyet kuran Osmanlı Padişahı I. Bayezid'in en büyük oğlu Sülayman Çelebi'ye (1402-1411) atıfta bulunur. Bkz. G.G. Litavrin (Ed.), **İstoriya Vizantii**, C. 3, Moskova, 1967, S. 174.

²⁸³ Clavijo muhtemelen Sultan Murad'ın (1360-1389) kendi adını Arapçadan gelen Emir unvanıyla karıştırmaktadır. Mirokova, **a.g.e.**, s. 176.

Tamorlan ise, onun bey oluşunun zıddına, hakaret amaçlı kullanılan bir isimdir. Çünkü Tamorlan, aksak demektir, sağ ayağından aksayarak yürüdüğü ve sağ elinin iki parmağı sakat olduğu için ona bu ismi veriyorlardı. Söylendiğine göre ve ileride daha da ayrıntılı anlatılacağı üzere, bu sakatlıklar bir gece koyun çalarken başına gelmişti.

284

Elçiler, bu Arzinga şehrinde Mayıs ayının 15. gününe denk gelen Perşembe gününe kadar kaldılar. O gün oradan ayrıldılar ve yolları dağlık olmayan yükselti-lerden geçiyordu ve yine o gün kar yağdı, hava çok soğudu. Gece olunca, yanından bir nehrin aktığı ve küçük bir kalesi olan Xaboga adında bir köyde konakladılar. O günkü yol yükseltili, ama dağı olmayan bir güzergahtı ve çok sayıda ekili araziler, köyler ve evler bulunuyordu.

Cumartesi günü, Pagarrix²⁸⁵ adlı bir köyde gecelediler. Bu köyün yüksek bir tepelik üstüne kurulu kalesi vardı. Bu yerde, biri Ermenilere, diğeri Türklere ait iki mahalle yer alıyordu. Dediler ki, Tamurbek, oradan geçeli bir sene olmuş ve Ermeni kiliselerinin yıkılmasını emretmiş. Ermeniler, yıktırmaması için, 3 bin *esper* vermişler ki, her *esper* yarım *reale* denk geliyordu. Tamurbek, adamlarını akçeleri almaya göndermiş, ama kiliseleri de yıktırmış.

Pazar günü, Pentecoste idi ve buradan ayrıldılar. Yüksek bir tepeliğin üzerindeki Arzinga'na ait bir kaleye vardılar.

Pazartesi günü açık alanda uyudular, yolları yine dağı olmayan yükseltili alanlardan geçiyordu, buralardan çok miktarda su aşağılara dökülüyordu, yukarıdan aşağıya göz alabildiğince yeşillikti her yer. Bu topraklar, buralara kadar göç ederek hayvanlarını otlatan *Moros* milletlerinden ve ayrıca Türk olan Türkmenlere aitti. Salı

²⁸⁴ 1362'de Timur ve Kazagan'ın torunu Emir Hüseyin, bin kişilik bir müfreze ile hükümdarlardan birinin isteği üzerine Sistan'a savaş açar. Orada Timur, sağ kolundan ve bacağından oklarla yaralanır ve daha sonra ömrü boyu bu yaraların acısını çeker. A.YU. Yakubovskiy'e göre insanlar arasında bir deyişe dönen, İbn Arabşah ve Clavijo'nun anlattığı bu hikaye Nikon kroniklerine benzerliğe dikkat çeker. Timur'un cenazesinin otopsis (1941) ve Türkistan Emiri'nin korunmuş iskeletinin antropolog M. Gerasimov tarafından incelenmesi, sağ elin kemiklerinin dirsekte kaynaştığını ve hareketsiz kaldığını ve sağ bacağının diz eklemine bağlı olduğunu gösterir. Uzmanlar, Timur'un "kemik tüberkülozu/veremi" hastası olduğuna kanaat getirirler. Ellerindeki parmakların hepsi tamdır, sadece sağ elin eklemleri sakatlanmıştır. Bkz. Barthold, *Ulugbek...*, s. 41.; Yakubovskiy, "Timur...", s. 54-55.; M.M. Gerasimov, "Portret Tamerlana", *Kratkiye Soobşçeniya o Dokladah i Polevih İssledovaniyah İnstituta İstorii Material'noy Kul'turo Akademii Nauk SSSR*, C. 17, 1947, s. 15-16.

²⁸⁵ *Pagarrix* (Orta Çağ Yunancası); günümüzde Türkiye'nin Balıkesir ilinin güneydoğusunda kalan Bigadiç ilçesidir.

günü buradan hareket ettiler, bugün artık yolları çayırklar ve sularla kaplı düzlüklerden geçiyordu.

Öğlene doğru, Tamurbek'in şehri olan Azeron'a vardılar, şehir ovada kurulmuştu, çok sağlam taştan kalın duvarları ve kuleleri olan şehrin bir de kalesi vardı. Çok kalabalık bir şehir değildi, ama çok güzel bir kilisesi vardı, şehir bir zamanlar Ermeni Hristiyan Krallığı'na aitti ve çok sayıda Ermeni yaşıyordu. Bu şehir, bu civarların en iyi ve en zengin şehri idi. Şehrin Bey'i Subayl²⁸⁶ adında bir Türkmen Bey'i idi. Ertesi günü, Mayıs ayının 22'si Perşembe günüydü. Buradan ayrıldılar ve geceyi Peri Jhon adında bir köyde geçirdiler. Köy, Aunique²⁸⁷ adında bir beyliğe aitti, çok sağlam bir şehirdi ve Ermenilerin beyliği idi, başında da Toleday Bek adında bir Çağatay soylusu vardı. Cuma günü, Ichion adında bir köye geldiler ve ertesi günü Cumartesi günü de bu köyde kaldılar, burada çok sayıda Ermeni yaşıyordu. Pazar günü, Mular Chemon²⁸⁸ adında ve deliler köyü anlamına gelen bir köye gece konaklamaya gittiler, bu köyde yaşayanlar *Moro*'ydu. Bunlar münzevi bir hayat yaşayan dervişlerdi ve onlara caxixes deniyordu. Civardaki birçok Müslüman onlara gelip, burayı ziyaret ediyor, burada derdine deva buluyordu. Onların arasında başlarında olan kişi çok saygı görüyordu ve onun Evliya olduğunu söylüyorlardı. Tamurbek oradan geçerken, bu dervişle görüştü. Bu dervişler, çok miktarda sadaka topluyor, halktan yardım topluyordu. Bu dervişlerin piri, köyün hakimi idi. Onların için münzevi hayat yaşamak ve halkın onları evliya olarak görmesini isteyen kimseler, sakallarını ve saçlarını kazıtıp, elbiselerini atıp, soğuk sıcak demeden sokaklarda çıplak dolaşıp, buldukları yırtık aba ve bez parçalarını vücutlarına sarıp, ellerindeki defleri çalarak dışarıda geziyorlardı. Dergahlarının kapısının üzerinde siyah yünden iplerin sarktığı üstte ay figürü, onun altında da geyik, teke ve koç boynuzları tutturulmuş olan alem benzeri bir şey vardı. Bu dervişlerin adeti üzere, evlerinin üzerinde de bu boynuzlar yer alır, sokaklarda boynuzları ellerinde taşırlardı.

²⁸⁶ Subail ile Yusuf Ali kastedilmektedir.

²⁸⁷ Avnik; Erzurum'u 60 km kadar doğusunda, Avnik adlı akarsının kenarındaki köydür. Şimdiki Avnik Kalesi Güzelhisar Köyü'nün kuzeyinde kayalık bir tepe üzerindedir. Kalenin sarnıçları ve diğer mimari bazı özellikleri sebebiyle Urartular'dan kalmış olabileceği düşünülmektedir. Kanuni Sultan Süleyman döneminde Osmanlı Devleti'nin idaresine girmiştir. Bkz. URL: <http://www.koprulukoy.gov.tr/avnik-kalesi> Erişim Tarihi: 05.03.2021.

²⁸⁸ Metinde *Mular Chemon* olarak geçen yer "Delilerkenti ya da Deli Baba"dır.

Pazartesi günü, Mayıs ayının 26'sına denk geliyordu ve o gün oradan ayrıldılar, uyumak için Aras isminde çok büyük bir nehre yakın bir yer seçtiler. Bu nehir, bütün Ermenistan'ı baştan başa geçer, çok fazla suyun döküldüğü karlı dağlar bu nehrin yatağını yolu oluşturur. Sonraki gün Salı idi, Maninan Köyü'nde geceyi geçirdiler, bugün hep nehir kenarından ilerlediler, yol çok yorucu ve kötü geçitlerle doluydu. Köyün hâkimi bir dervişti ve elçilere saygıda kusur etmedi. Bu köyde ayrıca çok sayıda Ermeni de vardı. Ertesi günü, Çarşamba idi ve yüksek bir kayalığın üzerindeki kalede yer alan köyde uyudular. Bu kayalıklar tuzdandı ve bu tepeliğin tuzu yarım günlük mesafe kadar dayanıklıydı. Kim tuz isterse, bu kayalardan çıkarıyordu ve istedikleri kadar ondan kullanıyorlardı, başka bir tuz kullanmıyorlardı.

Sonraki gün Perşembe, Mayıs ayının 29'uydu. Öğlene yarım saat kala çok büyük bir şehre vardılar, şehrin adı Çulmarin²⁸⁹ idi. Oradan 6 *fersah* uzaklıkta ise, Tufandan sonra Nuh'un gemisinin oturduğu yüksek dağ belirdi. Bir düzlük üzerine kurulu olan şehrin, bir yanı Aras Nehri'yle çevrili idi ve diğer yanında ise kayalıkların olduğu çok derin bir vadi yer alıyordu. Bu derin vadi, bir arkebüz atımı genişlikte vardı ve nehirle birleştiği yere kadar şehri çevreliyordu. Bu vadi ve nehir, şehrin savunmasını çok güçlü kılıyordu ve nehrin başladığı yerden başka şehre saldırmaya çalışmak mümkün değildi. Vadinin bir de girişi bulunuyordu, girişte de çok yüksek kuleleri olan bir kale duruyordu, birbiri ardınca iki kapısı vardı. Bu Çulmarin şehri, Tufan'dan sonra Nuh'un oğulları tarafından yeryüzüne kurulan ilk şehirdi.

Şehrin sakinlerinin anlattıklarına göre, 8 sene kadar önce Altın Orda Tatar Hanı Tomaix²⁹⁰, bu şehri kuşatmış. İki gün boyunca geceli gündüzlü şehri mancınıklarla saldırıya tutmuş, saldırmıştı. Üçüncü gün şehir ileri gelenleri onunla şu şartlarda anlaşmaya varmışlar: şehre ne o ne de askerlerinden kimse girmeyecek, yalnız şehir, her sene ona belli miktarda haraç ödeyecekti. Bu İmparator, anlaşmadan memnun olmuştu, ancak şehrin kuvvetlerinin yarısını Gürcistan Kralı George'ye karşı yapacağı

²⁸⁹ Çulmarin ya da Calmarin yani Sürmeli kastedilmektedir. Ağrı Dağı'nın yakınlarındaki şehir 1387'de Timur tarafından ele geçirilmiştir. Bkz. Mirokova, **a.g.e.**, s. 177. Estrada, şehrin adının Surb Mari'den, yani Santa Maria'dan geldiğini not etmektedir. Bkz Estrada s,190

²⁹⁰ Clavijo eserinde Toktamış'ın adını Tomaix, Toktamix gibi çeşitli şekillerde vermiştir. Ak Orda Özbek Emir'lerinden Tayci Oğlan'ın oğlu Toktamış 1376'da Ak Orda'dan Timur'a kaçarak O'na hizmet etmiştir. Timur'un desteğiyle 1379'da Toktamış, Ak Orda tahtını ele geçirmiş ve Altın Orda'nın birleşmesi için mücadeleye başlamıştır. 1380'de Mamay'ı yenmiştir. Bkz. Tizengauzan, **a.g.e.**, s. 151.; Yakubovskiy, "Timur...", s. 62-64.

sefer için istedi. Şehirliler, onun istediği kuvvetleri verdiler, derhal şehre saldırı emri verdi, şehre zorla girdi, orada ne bulduysa yağmaladı, şehri yaktı, birçok yeri yıktı ve şehir halkından çok sayıda insanı öldürdü. Bu şehrin halkının büyük çoğunluğu Ermeni idi, şehir Ermeni Krallığı'nın topraklarında kaldığı için, birçok Hristiyan burayı terk etti ve daha sonra anlatılacağı üzere, yerlerini Müslümanlar aldı. Bu şehirde hâlâ çok büyük binalar vardı. Bütün bu topraklar, Tamurbek'in hâkimiyetinde olduğu için, elçilere geçtikleri her yerde at, konaklama ve yiyecek içecek gibi her türlü ihtiyaçları veriliyordu.

Ertesi günü olan Cuma günü, buradan ayrıldılar ve gece kayalığın üzerindeki bir kalede uyudular. Bu kalenin sahibesi dul bir kadındı, hem kalenin hem de civarındaki toprakların idaresi ondaydı ve Tamurbek'e bu kale ile topraklar için haraç veriyordu. Bu kale, eskiden hırsızların, yoldan geçenler yağmalayanların sığınağı idi. Daha sonra, Tamurbek bu kalenin üzerine yürüdü, kaleyi zapt etti ve şimdi kalenin sahibi olan şimdiki sahibesi kadının kocasını öldürdü ve bir daha asla bu tür kötülükler yapmamalarını emretti. Kaleyi savunmamaları için, kalenin kapılarını söktürdü, asla kapı konulmamasını emretti ve şimdiki sahibesine kaleyi geri verdi. Bu kale, Nuh'un gemisinin üzerine oturduğu çok yüksek bir dağın eteklerindeydi, o zamandan beri kapısızdı ve kalenin adı Egida²⁹¹ idi. Traspisonda'dan ayrıldıklarından beri takip ettikleri buraya kadar uzanan dağ zincirleri ağaçsız çıplak düzlüklerdi. Kalenin sahibesi olan kadın, kalede kaldıkları o gün elçilerin neye ihtiyacı varsa onlara sağladı.

Ertesi Cumartesi, Mayıs ayının 30'u idi, elçiler buradan o gün ayrıldılar. Yolları, Nuh'un gemisinin oturduğu dağın eteklerinden geçiyordu, etrafta otlarla ve su akıntılarıyla ağaçsız, çıplak yükseltiler yer alıyordu; bu dağ çok yüksekti ve zirveleri de karla kaplıydı. Yol, dağın etrafından dolanıyordu, yol üzerinde harabeye dönmüş çok büyük görünen taş ve çimentodan evler yer alıyordu. Bu yerde, her sene elle ekilmiş gibi çok miktarda kendiliğinden biten yabancı çavdar yetişiyordu, ama tane yapmıyordu ve bundan başka, sanki ekilmiş gibi çok miktarda çayır teresi yetişiyordu. Bu dağın eteklerinde kırmızı böceğinden elde edilen boya ile ipek boyanır. Bu dağın orta yerinde ise ıssız bir yerleşim yerine ait büyük binaların kalıntıları bulunuyordu,

²⁹¹ Le Strange'nin de dediği gibi burası Ağrı Dağı'nın güneyindeki Iğdır şehridir. Bkz. Le Strange, *a.g.e.*, s. 142.

halkı çok uzun zaman önce terk etmişti ve 1 *fersah* uzunluğunda vardı. Civardakilerin anlattığına göre, Nuh Tufanı'ndan sonra, Nuh ve oğulları tarafından kurulan dünyadaki ilk yerleşim yeri idi.²⁹² Bu yerin önünde büyük bir düzlük ve içinde de çok sayıda su yolları, ağaçlar, güller ve çok sayıda su kaynağı vardı. Bu dağ çok yüksek, bulutlar ve karla kaplı zirvesi keskindi. Dediklerine göre, yüksekliği yüzünden dağın zirvesi hiç görünmez, yaş kış karla kaplı olurdu. Elçileri, o gün taş bir kemerin atındaki güzel bir çeşmeye karşı *siestaya*²⁹³ daldılar. Orada iken, bulutlar aniden dağıldı ve dağ/dağın zirvesi belirdi, sonra yine bulutlar dağı kapadı. Denilene göre, çok nâdir de olsa bulutlar bazen çekilmiş. Bu yüksek dağın yanında, bir başka keskin zirve daha var, ancak diğer dağ kadar yüksek değil ve iki dağ arası bir eyer gibi görünüyor.²⁹⁴ Ve yine anlattıklarına göre, Nuh'un gemisi buraya oturmuş; iki dağ da çok uzun ve zirveleri karlı. O gece, Vasacalasid²⁹⁵ adında bir kaleye uyumaya gittiler. Kale, görüntüsü çok hoş, çok sağlam ve yüksek bir kayalığın üzerine inşa edilmişti. Kalenin hemen dibinde bir başka kayalık üzerinde büyükçe bir köyün evleri inşa edilmişti, köyden kaleye giden büyük bir duvar, kuleler ve duvardan kalenin kapısına giden merdivenler vardı. Kalenin olduğu kayalık, dış taraftan çok yüksekti ve içindeki en yüksek tepeden bir su kaynağı çıkıyor. Bu kaleyi, Tamurbek, bundan 6 sene kadar önce kaleyi kuşattı, kalenin Bey'i, Tamurbek'e şu koşullarda harağüzâr olmayı kabul etti: buraya ne Tamurbek ne de askerleri girmeyecek ve burada konaklamayacaklardı. Pazar günü Haziran'ın birinci günü akşam duası saatinde adı Maku olan bir kaleye

²⁹² Le Strange eski Artaşat kalıntılarını gördüğünü öne sürer. Bkz. Le Strange, *a.g.e.*, s. 352.

²⁹³ *Siesta*; İspanyol, İtalyan ve Yunanlılar tarafından *siesta* olarak adlandırılan kelime Latince'deki *hora sextadan* yani altıncı saat anlamına gelen kelimedenden Latin dillerine geçmiştir. Güneşin doğuşundan 6 saat sonraki öğle vaktine denk geldiği için bu şekilde adlandırıldığı varsayılır. Sıcak iklimin hakim olduğu genelde Latin Amerika ülkelerinde sıkça uygulanır. Doğu'daki kısa gündüz uykusunun aksine Batı dünyasındaki *siesta* nispeten daha uzundur. İnsan tabiatının öğleden sonra uyumaya meyilli yapısıyla doğan, öğle yemeğinin ardından dinlenmek ve "günün tadını çıkarmak" için yapılan bu kısa uyku, şu sıralar Batı dünyasına hakim olmuş uzun ve tek seferde alınan gece uykusuna nispeten uyuma süresini ikiye bölen daha sağlıklı bir uyuma biçimidir. Bkz. Juan A. Pareja, "La Hora Sexta", *Kranion*, S. 17, 2022, s. 37-40. DOI: 10.24875/KRANION.M22000022, URL: https://www.kranion.es/frame_esp.php?id=200 Erişim Tarihi: 01.06.2022.; Arapça *kayl* fiilinden türemiş ve Türkçeye "kaylûle" olarak geçmiş kelime, "öğle vakti güneşin en tepede olduğu vakit, gün ortasında yapılan kısa şekerleme, uyuma" manasında kullanılır. Bkz. Nebi Bozkurt, "Kaykûle", *TDV İA*, C. 25, Ankara, 2002, s. 83.

²⁹⁴ Clavijo'nun sefeli Rubruk da Doğu Ülkelerine Yolculuk eserinde bu efsaneden bahseder. Bkz. Wilhelm Von Rubruk, *Moğolların Büyük Hanı'na Seyahat: 13. Yüzyılda İstanbul'dan Karakum'a Yolculuk (1253-1255)*, Çev. Ergin Ayan, Kronik Kitap, 2019.

²⁹⁵ Le Strange, bu kaleye Bayezid Kalesi demektedir. Bkz. Le Strange, *a.g.e.*, s. 144.

vardılar. Bu kalenin hâkimi Moradin²⁹⁶ adında Katolik bir beydi. Kalede meskun Katolik Hristiyanlardı ve buranın yerli halkı Ermeniler oldukları için, dilleri Ermenice idi, ama Tatarca (Türkçe) ve Farsça da biliyorlardı. Bu yerde Santo Domingo Keşişlerine ait bir manastır da vardı. Kale, çok yüksek bir kayalığın dibinde, vadinin bir köşesindeydi ve köyün evleri de tepenin yamacına inşa edilmişti. Köyün etrafı, sağlam kireç taşından örülmüş ve kuleleri olan bir duvar köyü çevreliyordu. Duvarın iç tarafında insanların yaşadığı evler yer alıyordu. Duvardan sonra, en yüksek yamaç yükseliyordu, sonra da başka bir duvar kuleleri ve burçlarıyla birinci duvara kadar uzanıyordu. Bu ikinci yukarıdaki mahalleye girişi, kayalığa oyulmuş merdivenler sağlıyordu ve üzerlerinde de koruma amaçlı bir kule yer alıyordu. Bu ikinci duvarın ardında kayalıklara yapılmış evler, ortasında ise Bey'in kaldığı evlerle kuleler bulunuyordu. Bu yerde köydekilerin bütün tedariki saklanıyordu. Evlerin olduğu bu kayalık, bütün duvarlardan ve evlerden çok daha yükseklerle çıkıyordu ve bu kayalık, kalenin, evlerin üzerine bir çatı gibi çıkıntı yaparak, sanki üzerlerindeymiş gibi koruma sağlıyordu, yağmur yağması halinde ise, kaleye ve evlere su değmiyordu, çünkü kaleye korunma sağlıyordu. O derece ki, bu kaleye ne yerden ne de gökten saldırmak mümkün değildi.

Kalenin içinden çok büyük su kaynağı çıkıyordu ve bütün halk bu sudan yararlanıyor, bahçeler bu sudan sulanıyordu. Bu kalenin dibinde çok güzel bir vadi uzanıyordu, her taraf bağlar la ekili arazilerle kaplıydı ve vadinin içinden de bir nehir akıyordu. Tamurbek, bu kale üzerine yürüdü, ama alamadı, fakat kalenin Bey'i Tamurbek ile şu şartlarda anlaştı, ne zaman çağırırsa buradan 20 atlı Tamurbek'in emrine hazır olacaktı. Kısa bir süre önce Tamurbek oradan ordusuyla geçince, kalenin Bey'i 20'li yaşlarında olan bir oğlunu yanına aldı, çok iyi donatılmış 3 atı Tamurbek'e hediye etmesi için hazırladı. Tamurbek, kalenin dibine geldiğinde, Bey'in oğlu kaleden çıktı ve Tamurbek'e babasından 3 atı hediye olarak verdi. Tamurbek, hediyeleri aldı, o gece orada konakanmasını ve kalenin topraklarına ve etrafa zarar verilmemesini emretti. Daha sonra Tamurbek şöyle dedi: Bu kalenin Bey'inin madem böyle akıllı, bilgili bir oğlu var, onu kalede tutması için bir sebebi yok, diyerek Bey'in oğlunu aldı ve yanında götürdü. Daha sonra da, o zamanlar Persia İmparator'u olan

²⁹⁶ Nureddin adındaki hükümdarın Hristiyan olması akla yatkın değildir.

torunu Ömer Mirza ile yaşaması için, onun yanına gönderdi. Bu imparator, kalenin Bey'inin oğlunu zorla *Moro* yaptı ve ona Sogar Mix²⁹⁷ adını verdi ve onu özel muhafızlığına getirdi. Bu gencin Müslüman olması, kendi isteği olmadan gerçekleşmişti ve içinde hâlâ Katolik inancını taşıyordu.

Elçiler, bu kalenin Bey'ine gittiler ve çok iyi karşılandılar; bey, onlar Hristiyan olduklarından dolayı teselli bulmuştu ve onları iyi ağırladı. Elçilere dediğine göre, yaklaşık 15 gün kadar önce, Tamurbek'in yeğeni ve çok sevdiği Jança Miraxan²⁹⁸ kaleye geleceğini, kendisini o kaleye kabul etmelerini ve kaleye hazinesini bırakacağını haberini gönderdiğini söyledi. Buna cevaben de, onu bu kaleye kabul edemeyeceğini ve burada ağırlayamayacağını, ama eğer hazineyi verirse, seve seve kabul edeceğini ve fakat hazineyi geri almayı umut etmemesini bildirdiğinden bahsetti.

Elçiler, burada geldikleri gün kaldılar, daha sonra da Pers İmparatoru'nun kampında kaldılar ve kalenin Bey'inin oğlunu bu kampta gördüler. Bu Bey'in daha küçük bir başka oğlu vardı. Kalenin Bey'i, küçük oğlunun kendi dillerini çok iyi öğrendiğini ve iyi bir dilci olduğunu, elçilere söyledi. Elçiler, Tanrı'nın izniyle döndüklerinde, oğlunu onlarla Efendileri Kral'a götürmeleri için yollayacağını söyledi. Belki Kral, Papa'ya oğlundan bahsedebilir ve Papa'da onu bu toprakların piskoposu yapardı. Bu kadar *Moros*'un ortasında ve Hristiyanlardan bu kadar uzakta bu kalenin ayakta kalması bir mucize idi ve Ermenilerin Katolikliğe dönmeleri Tanrı'nın yolunda büyük bir hizmetti.

Pazartesi günü, Haziran'ın 2'siydi, buradan ayrılıp yollarına devam ettiler ve geceyi açık alanda uyudular, çünkü bir yerleşim yerine ulaşamadılar. O gün, onlara sol kol hizasında kalan Alinga²⁹⁹ isminde bir kale gösterdiler. Bu kale, yüksek bir dağa

²⁹⁷ Sorget Miks ile *Suyurgatmış*; Ermeni bir Katolik Hristiyan olan, Maku şehrinin hükümdarı Suyurgatmış, zorla Müslüman edilmiştir. Bkz. Mirokova, **a.g.e.**, s. 177.

²⁹⁸ *Yasan Miraha*; Miranşah'ın oğlu Ömer'in Emir'i, olan Atabek Cihanşah'tır. Timur'a yakın bir isimdir ve seferlerine aktif rol almıştır. Bkz. Mirokova, **a.g.e.**, s. 177.

²⁹⁹ Timur 1387'de Alinga Kalesi'ni ele geçirmeye çalışmıştı. 1395'te Gürcistan Kralı VII. Georgiy (1393-1407) Şeki Emiri Seyit Ali ile birlikte, mezkur kaleyi kuşatan Azerbaycan Hükümdarı Miranşah'ın birliklerini bozguna uğrattı Timur o sırada Hindistan Seferi'ne hazırlanıyordu. 1399 kışında Gürcistan'da ortaya çıktı. Alinga Kalesi'nin kuşatılması ara ara olmak üzere 14 yıl boyunca (1387-1401 arası) devam etti. Kale, Timur'un birliklerinin saldırılarına defalarca direndi. Bkz. Mirokova'dan alıntı yapılan kaynak için bkz. V.G. Tizengauzen, **Sbornik Materialov, Otnosyaşçihşya k İstorii Zolotoy Ordi**, C. 2, İzd-vo Akademi Nauk SSSR, Moskova-Leningrad, 1941, s. 125. ; Bkz. Mirokova, **a.g.e.**, s. 178.

yapılmıştı, etrafını çevreleyen duvarları ve kuleleri vardı, duvar içinde çok sayıda bağ, bahçe ve ekili toprak parçası, su kaynakları ve hayvanlar için otlaklar görülüyordu, bu dağın en yüksek tepesinde de bir kale bulunuyordu. Tamurbek, Pers Hükümdarı'nı yendiğinde, ki adı Zoltan Amad³⁰⁰ idi, bütün topraklarını aldı ve o da tek sığınak yeri olarak bu Alinga Kalesi'ni buldu. Tamurbek, burayı ve halkını 3 sene boyunca kuşattı, daha sonra sultan buradan, bugün bulunduğu Babilonya Hükümdarı'nın yanına kaçtı.

Salı günü, hayvanlarıyla bu topraklarda göç eden 100 Çağatay çadırının olduğu bir alanda uyudular. Çarşamba günü diğer Çağatay çadırlarında kaldılar, bu çadırlarda tıpkı uğradıkları köylerde olduğu gibi elçilere her türlü yiyecek, ulaşım için atlar verdiler. Onları buraya kadar getiren yol, bol suyun ve otlığın olduğu dağlık bölgelerden geçerek, sakinleri Çağatay olan Huy³⁰¹ şehrine getirdi.

Ertesi günü Perşembe Haziran'ın 5. günüydü, öğlene yarım saat kala Huy diye bilinen, şehre vardılar. Hoy denilen bu şehir, bir düzlük üzerine kurulmuş, etrafında çok sayıda bahçe ve işlenmiş toprak bulunuyor; bu şehre yakın çok büyük düzlükler var ve onların içinden geçip şehre ulaşan çok sayıda sulama kanalı da var. Bu şehir, kuleleri, gözetleme kuleleri olan tuğladan bir duvarla çevrili. Bu şehre ulaştınca, Yukarı Ermenistan sona eriyor ve buradan itibaren Persia toprakları başlıyor ve burada çok sayıda Ermeni yaşıyor.

Elçiler bu şehre geldiklerinde, Babilonya Sultanı'nın, Tamurbek'e gönderdiği bir elçiyle karşılaştılar.³⁰² Bu elçi, yanında Sultan tarafından Tamurbek'e yollanan 20 at ve 15 deve hediye yükü taşıyordu. Ayrıca yanında 6 devekuşu ve bir de zürafa denilen canavar gibi acayip bir hayvan taşıyordu. Bu acayip hayvan şu şekilde yaratılmıştı: vücudu bir atın vücudu gibi büyüktü, boynu çok uzundu, ön ayakları arka ayaklarından daha yüksekti, toynakları öküzünkiler gibi ayrıktı, toynağından omzuna kadar 16 karış vardı, göğsünden başına kadar da 16 karış vardı. Kafasını kaldırmak istediğinde, o kadar yükseğe kaldırıyordu ki, görmesi inanılmaz bir şeydi, boynu bir geyiğin boynu gibi inceydi. Arka ayakları, öndekilere göre çok kısaydı, hayvanı ilk

³⁰⁰ *Sultan Ahmed*; Celayirliler Hanedanı'nın (1336-1432) 4. hükümdarı olan Ahmed Celayir'e (1328-1410) atıfta bulunmaktadır. Celayirliler, Hülagü Devleti'nin yıkılmasından sonra Irak ve Azerbaycan'daki İlhanlıların mülklerini miras alan hanedanlardan biridir. Bkz. Barthold, "Calair", **Soçineniya**, C. 7, Moskova, 1971, s. 448.

³⁰¹ *Hoy*; Güney Azerbaycan'da, Urmuyi Gölü'nün kuzeyinde bir şehirdir. Bkz. Mirokova, **a.y.**

³⁰² Burada Memlük Sultanı Nasreddin Ferec'in (1399-1412) elçilerine atıfta bulunur. Bkz. Mirokova, **a.g.e.**, s. 178.

defa gören biri eğer iyi görmezse, ayakta olmasına rağmen yattığını düşünebilirdi. Kalçaları bufalonun kalçaları gibi aşağıya uzanıyordu. Karın kısmı beyazdı, vücudu sarı renkli ve büyük beyaz çizgilerle kaplıydı. Yüzü, burnuyla geyik yüzünü andırıyordu, yukarı kısımları daha sivriydi, gözleri çok iri ve yuvarlak, kulakları at kulakları gibiydi, kulaklarına yakın doğduklarında geyiklerinkilere benzer ve diplerinde kılları olan iki küçük boynuzu vardı. Boynu o kadar uzundu ki, ne kadar isterse o kadar uzatabiliyordu, 5-6 duvar taşı yüksekliğinde bir duvarın üzerinden boynunu uzatıp yiyebiliyordu ya da yüksek bir ağacın üzerindeki yaprakları yemek için erişebiliyordu ki, çok fazla yaprak verdi, neredeyse tek yediği yeşil yapraklardı. Kısaca, hayatında bu hayvanı hiç görmemiş biri için, görmesi mucize gibi bir şeydi. Elçiler, bu şehirde geldikleri gün olan Perşembe'den itibaren, Cuma, Cumartesi ve Haziran'ın 8'i olan ertesi Pazar gününe kadar kaldılar. Pazar günü öğleden sonra buradan ayrıldılar, o gün at bulunmadığı için, at bulmaları için civardaki birliklere birilerini gönderdiler. O gece karşılarına çıkan çayırılık arazilerde uyudular. Elçiler, Traspisonda'dan bu yana bu şehre gelene kadar, yolları hep karlı ve dağlık arazilerden geçti, buradan öteye ise sıcak topraklar karşılarına çıktı.

Pazartesi günü öğlen sıraları Taçu³⁰³ adında bir yere geldiler; bu yer bir düzlüğe kurulmuş ve oldukça büyüktü, dört bir yanı bağlar, bahçeler ve sulak yerlerle çevriliydi. Bu yerin önünde suyu tuzlu çevresi 100 *fersah* olan bir göl³⁰⁴ yer alıyordu. Bu gölde birinde insanların yaşadığı üç ada bulunuyordu. Gece, Cusamaca³⁰⁵ bir köye gittiler, bu köy büyük bir köydü, ama büyük kısmı harap yıkılmıştı ve yine dediklerine göre Tartali İmparatoru Toktamış harap etmişti. Tamurbek, bu imparatoru yenmiş ve onu yerinden etmiş, ülkesinden sürmüştü ve şimdi bundan mahrumdu, daha sonra size bu konudan bahsedilecektir. Bu yerde çok Ermeni yaşıyordu.

Salı günü, Chaustanten adında bir köyde uyudular. burası bir düzlüğe kurulmuştu, bağlar, bahçeler, ağaçlar ve meyve açısından çok zengindi. Bu yerin yukarısındaki bir dağdan aşağıya bu bahçelerin sulandığı gür bir su akıyordu. Bu yerden, diğer yerlerden olduğu gibi Tebriz şehrine meyve gidiyordu. Gece olunca açık

³⁰³ *Taçu*; Le Strange'ye göre burada bir yazım hatası vardır. Destan yerine Urmiye Gölü kıyısında bir şehir olan Tassa (Taza) olmalıdır der. Bkz. Le Strange, **a.g.e.**, s. 352.

³⁰⁴ Burada Urmiye'den bahsediliyor.

³⁰⁵ Le Strange bu köye Kuzah Kunan der. Bkz. Le Strange, **a.g.e.**, s. 150.

alandan uyudular, yolları bu bağların, bahçelerin, derelerin arasından geçiyordu. Yol dümdüzdü ve bu bahçeler arasında yürümek çok hoş geliyordu, ama çok ta vakit alıyordu.

Çarşamba günü, Haziran ayının 11'i idi, akşam duası vaktinde Tebriz şehrine girdiler. Tebriz, çıplak iki tepenin arasındaki düz bir vadiye kurulmuş bir şehirdi ve etrafını çevreleyen bir duvarı yoktu. Sol taraftaki dağ şehre çok yakındı, bu dağ çok sıcaktı ve oradan çıkan su içilmiyordu. Sağ taraftaki dağ ise, şehirden biraz daha uzak ve çok soğuktı, bütün bir yıl üzerinde kar olurdu, buradan çıkan suların tadı çok iyi idi. Şehre gelen bu su, bütün evlere kadar ulaşıyordu. Şehirden görülen iki dağ, dediklerine göre, bir zamanlar yan yana imiş ve her sene aralarındaki mesafe biraz daha açılıyormuş. 1 *fersah* uzaklıktaki sol tarafta olan dağın bir tepesini, Cenevizliler kale yapmak için satın almışlar. Burayı, Çoltan Baiz³⁰⁶ adındaki imparatorun satın almışlar. Sultan, burayı sattıktan sonra pişman olmuş; Cenevizliler, kaleyi yapmak isteyince, onlara bir elçi göndermiş ve “onun ülkesinde tâcirlerin kale yapması adetten değildir” diyerek, “Sadece ticari mal alabileceklerini ve dışarı götürebileceklerini, bunun onlar için daha iyi olacağını, eğer kaleyi yapmak isterlerse, toprağı alıp, onun Hükümdarlığının dışında bir yere götürebileceklerini” söylemiş ve Cenevizliler, buna itiraz edince, hepsinin kellesini vurdurtmuştur.

Sağ taraftaki dağdan dökülen ve şehre ulaşan ve şehirden önce birçok su kanalına ayrılan ve şehrin bazı bölgeleriyle sokaklarından geçen büyük bir nehir vardır. Bu şehirde, birçok ürünün satıldığı son derece düzenli bir şekilde yapılmış caddeler ve sokaklar bulunuyor. Bu sokakların ve caddelerin arasında farklı amaçlarla ayrı evler, daireler şeklinde yapılmış çok kapılı büyük binalar yapılmış, kapalı çarşılar olan bu binaların her bir dairesinin kapısı sokağa açılıyor. İpek kumaşlar, pamuklular, elbiseler, krepon kumaşlar, şallar, taffa kumaşlar ve mücevherler satılıyordu. Bu bedestenlerde diğer şeyler de satılıyordu. Şehirde ticarethane fazlalığından çok büyük bir uğultu yankılanıyordu. Bu bedestenlerin bir yerinde bazı tüccarlar çok değişik kokular ve süslenmek için ürünler satıyorlar, kadınlar da bizzat bu yerlere gelerek satın

³⁰⁶ Sultan Üveys, Hükümdarlığı sırasında Celayirliler Devleti'nin güçlendiği ve Azerbaycan, Harran ve Şirvan'ı kendisine alan Celayir Şeyh Üveys'tir (1356-1374). Kaynaklardan anlaşıldığı üzere zamanında Cenevizli tüccarların Azerbaycan'da arazileri vardır. Hatta Tebriz yakınlarında bir kale inşa etmeye çalışmışlardır. Bkz. Mirokova, a.g.e., s. 178.

alıyorlardı. Bu süsleri süren ve kokuları kullanan kadınlar, beyaz çarşaflara örtülü olarak dışarı çıkıyorlar, gözlerinin önünde de at kılından bir örtü vardır ki, onların yüzünü kimse görüp tanıyamaz.

Bu şehirde, çok büyük, göze hoş gelen evler ve camiler de vardır. Bu camiler, mavi çinilerle, alçı işçilikleriyle ³⁰⁷ ve Greklerin ülkesinde gördüğümüz altın yıldızlarla süslenmiş, vitray işçiliğinin en güzel örnekleriyle bezenmiş, şaşılacak kadar harika bir güzelliğe sahiptir. Söylediklerine göre, bu büyük eserler yapıldığında, bu eserleri nâmi duyulmuş çok büyük ve zengin beyler yapıyordu, birbirlerine kıskançlık duyan bu beyler, kimin daha görkemli eserler yapacağına dair rekabet ediyorlardı ve bunun için de bütün servetlerini ortaya döküyorlardı. Bu eserlerin ve binaların içinde çok büyük bir saray vardı ve kendi duvarı mevcuttu, çok güzel ve zengin bir işçilikle yapılmıştı. Sarayın yaklaşık 20 bine yakın ayrı odası, dairesi ve ayrı bölümleri vardı. Bu sarayı, Pers İmparator'u Çoltan Baiz, saltanatının ilk yıllarında Babilonya Sultan'dan gelen haraçla yaptırmıştı. Saraya da, Devlet Tolblat Gana³⁰⁸ adını vermişti, ki devlet sarayı demektir. Bu saray, büyük oranda hala ilk günkü gibi ayakta duruyor, ancak şehrin diğer binaları, Tamurbek'in büyük oğlu Miraza Miraxan³⁰⁹ tarafından yıktırılmıştı; bunun nedenine daha sonra yeri geldiğinde değineceğiz.

Bu şehir, çok büyük bir şehir ve her gün çok sayıda ticari faaliyet yapıldığı için de para yönünden çok zengindir. Söylendiğine göre, eskiden daha kalabalıkmış, şimdi ise 200 bin ya da daha fazla evden ibarettir.³¹⁰ Şehirde bulunan birçok meydanda çok düzgün ve çok temiz bir şekilde pişirilmiş ve farklı şekillerde salamura edilmiş et satılıyor ve ayrıca bol meyve de bulunuyor. Bu şehirde, bir meydana yakın sokaklardan birinde, bir evin yanında kuru bir ağaç var ve dediklerine göre, bu ağaç tekrar yeşerecekmış. Bu ağacın yeşermesi için, zamanı geldiğinde bir Hristiyan Piskopos'u yanında çok sayıda Hristiyan'la birlikte gelecek ve elinde bir haç

³⁰⁷ Metinde *losa* şeklinde geçen ifade alçı işçisi olarak tercüme edilmiştir.

³⁰⁸ *Tolbatgan*; Tebriz'deki Devlet Hane Sarayı'dır. Bkz. Mirokova, **a.g.e.**, s. 178.

³⁰⁹ *Şah Melik Mirza* ya da *Miran Şah*; Timur'un 3. Oğlu olup 1366'da doğmuştur. 1393'te babasının geniş devletinin kontrolünü devralıp 1408'de ölmüştür. Bkz. Mirokova, **a.g.e.**, s. 187.

³¹⁰ Clavijo, İ.P. Petruşevskiy'e göre abartmaktadır. 200 bin tane 5 kişilik hanenin 1 milyon kişi ettiğini düşünürsek bu haklı bir kanıdır. Safevi Şah İsmail dönemine ait anonim yazmalardan birinde Tebriz'in nüfusunun 200-300 bin kişilik olduğunu göz önünde bulundurmak gerekir. Bkz. Mirokova, **a.g.e.**, s. 178.

taşıyarak, bu şehrin halkını Hristiyan inancına döndürecekmiş. Bu kehaneti, bir *Moro Caite*³¹¹ anlatıyormuş, ancak buranın halkı dervişin söylediklerini kaale almamış ve ağacı kesmeye kalkmışlar, kesmeye gidenler ellerindeki küçük baltalarla üç darbe indirmiş ve anında kolları kırılmış. Kısa süre önce ölen bu Müslüman derviş dediklerine göre, daha başka konularda da kehanette bulunmuş ve yine dediklerine göre, Tamurbek bu şehirde iken, bu dervişe haberci göndermiş ve derviş de ona çok şey anlatmış. Bugün bu sokağın ağzında bulunan ağaca kimse yaklaştırmaya cesaret edemiyor. Bu şehrin birçok sokağında ve meydanında çeşmeler ve havuzlar bulunur, yaz gelince, buz kalıplarını parçalayarak bakır kapların içine atan halk bu sulardan içiyor.

Yine bu şehirde, Tamurbek'in akrabası olan valiye halk *derroga*³¹² diyor ki, bu zat, elçilere çok saygı gösterdi ve onları ağırladı. Ayrıca bu şehirde çok sayıda ve güzellikte câmler vardır ve dünyada mevcut olan hamamların en güzelleri de yine buradadır. Elçiler, bu şehirde tam 9 gün kaldılar ve ayrılma zamanı geldiğinde, Tamurbek'e ait olan atlardan, her bir adamın binmesi için elçilere verdiler, kafiladaki herkese bir at verilmiş oldu, çünkü buradan itibaren, her uğrak yerinde at değiştirmek, daha hızlı gitmek, gece gündüz ilerlemek, yarım günlük mesafeyi kat etmek için duraklar mevcuttu. Bazı duraklarda bir at, bazılarında 100, diğerinde 50 ve bir başka durakta da 200 at bulunuyordu, böylece Semerkand'a kadar yolları postacıları için düzenlemiş oluyordu. Babilonia'dan Semerkand'a uzanan yol 10 günde kat

³¹¹ Clavijo, zaten Marco Polo'nun bahsettiği Rahip John efsanesinden bahsetmektedir. Bkz. Minayev, *a.g.e.*, s. 84-87, 129-131.; Efsaneye göre Rahip Jonh doğaüstü güçlere sahip, yenilmez bir kişidir. Karahıtaylardan; Sultan Sencer'in Semerkant yakınlarındaki Kayçu bozkırında 1141'de bozguna uğradığına dair söylentiler, Suriye ve Kuzey Mezopotamya'da Müslümanlarla savaşıyan Haçlılara ulaşmıştır. Kudüs'e gidecek ve Hristiyanlara yardım edecek olan Rahip John efsanesi de böyle doğmuştur. Bkz. Barthold, *Soçineniya*, C. 2, Bölüm 1, Moskova, 1963, s. 133.; Daha açık anlatmak gerekirse Marco Polo, XII. yüzyıl sonlarında Moğolistan'da hakim olan Karahıtayların bir isminin Hristiyan olduğunu ve başlarında da Ong Han'ın bulunduğunu aktarır. Ong Han da Hristiyan'dır. Buradan yola çıkarak Hristiyan Ong Han'ın, Rahip John olması muhtemeldir der. Ong Han, Cengiz Han tarafından yenilgiye uğratılınca Avrupalıların zihnindeki yenilmez Rahip Jonh imajı da zarar görmüştür. Bunun üzerine Batılılar yeni bir Rahip John arayışına girer. Dolayısıyla Rahip John'un kim olduğu konusu karmaşıktır. Marco Polo'dan yola çıkarak Rahip John'un, Karahıtayların başındaki Ong Han olduğu söylenebilir. Bkz. Uğur Toprak, "Ortaçağ'da Avrupalı Seyyahların Kayıtlarında Prester John", Batman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, *Basilmamış Yüksek Lisans Tezi*, Batman, 2019, s. 50-51.

³¹² *Daruga*; Moğollarda Han'ın şehirdeki valisidir. Görevleri arasında genel idare, vergilerin alınması, denetleme gibi işler vardı. Bahsi geçen dönemde daruganın daha geniş bir anlamı vardı. Barthold, darugacının otorite temsilcisi olduğunu aktarır. Bkz. Barthold, "Oçerk İstorii...", s. 58; Yakubovskiy, *a.g.e.*, s. 130-131.

ediliyordu³¹³; Baldat ise sağ kol hizasında kalıyordu. Cuma günü, Haziran ayının 20. günü idi, elçiler Tebriz'den saat 03:00 civarı ayrıldılar ve gece Caidavan³¹⁴ denilen kalede kaldılar. Cumartesi günü Bujan³¹⁵ adında bir köye yemek yemek için uğradılar, gece açık alanda konakladılar.

Pazar sabahı Sangelana adındaki köyden geçerek, Cuerlar³¹⁶ adında bir köye yemeğe gittiler. Bu köyde, Türkmen denilen bir topluluk yaşıyor. Bu köy, daha önce geçtikleri yerlerden de düz bir araziye kuruluydu ve çok sıcaktı. Her köyden geçtiklerinde, köylerden bu elçilere bol yiyecek, içecek getiriliyordu. Adetleri ise şöyle idi: elçiler köye vardığında, atlarından inmeleri, başlarını sokabilecekleri bazı gölgeliklerin altına serilen halılara oturuyor ve her evden hemen yemekler getiriliyordu. Ekmek, kıymız sürahileri ve yemeye alışkın oldukları diğer tür pirinç ve hamurlu etli çorbalardan getiriyorlardı. Eğer elçiler orada geceleme isterlerse, onlara et pişiriyorlardı, çünkü önceki ikramları geldiklerinde sunuyorlardı. Gece yolculuğu yapmak için, hava kararırken buradan ayrıldılar, çünkü gündüz vakti gidilmesi çok aşırı sıcak ve sığır sinekleri yüzünden mümkün olmuyordu. O kadar çok sığır sineği vardı ki, hayvanları ve insanları öldürebiliyorlardı. Bir köye geldiklerinde, hane henüz çok sıcak değildi, sığır sineklerinin çokluğundan, hayvanlar duramıyor, koşmak istiyorlardı, onlardan çıkan kanı görmek insanı hayrete düşürüyordu.

Pazartesi günü sabah saat 6 sıraları Mima³¹⁷ adlı bir yere vardılar, bu yer yarı yol anlamına geliyordu ve bütün gün burada kaldılar. Gece buradan ayrılırken, elçilere Tamurbek'e ait olan dinlenmiş atlardan verildi ve bütün gece yol aldılar. Salı günü *San Juan Günü* idi ve sabah vakti çok büyük kervansarayların olduğu bir yere vardılar, bu evler, oradan geçen insanların, tüccarların konaklaması için yapılmış, burada akşam duası saatine kadar kaldılar. Dinlenirken, Miraza Miraxan'ın adamlarından biri gelip, onlara şu mesajı ilettiler: Bey, onların mümkün olduğu kadar çabuk otağının bulunduğu

³¹³ Marco Polo, Moğol yollarındaki 400 yüz kadar atın tutulduğu posta istasyonları hakkında ayrıntılı bilgi verir. Bu istasyonlar 25-35 mil (44 km) aralıklarla yapılır. Burada bahsedilen mil 1.75 kilometreye denk olan Venedik milidir. Bkz. Minayev, **a.g.e.**, s. 112.

³¹⁴ Caidavan, *Zaydana*; kelime kökü olarak “çoğaltmak”, “oğul vermek” anlamlarına gelip günümüz Türkiye'sinde Bitliş şehrinde yer alan kaledir.

³¹⁵ *Bujan, Hujan*; Güney Azerbaycan'daki Tebriz'e 48 km uzak, Miyan yolu üzerindeki şehirdir. Bkz. Barthold, “İstoriko-Geog...”, s. 210.

³¹⁶ Cuerlar, *Tucelar*; Güney Azerbaycan'daki Miyan şehrine 36 km uzaklıktaki köydür. Bkz. **a.y.**

³¹⁷ *Miana* ya da *Miyan*; Güney Azerbaycan'da Tebriz'in güneydoğusunda, Sultaniye yolu üzerinde bir şehirdir. Bkz. **a.y.**

yere gelmelerini istediğini bildirdi. Otağı yakındı ve yine onlara Bey'e ait yeni atlar verildi. Hava kararınca buradan hareket ettiler, yolda Miraza Miraxan'ın yeni bir habercisi geldi ve Bey'in Soltania'ye gittiğini, elçileri orada karşılamak istediğini ve elçilerin de bir an önce oraya vâsıl olmalarını bildirdi. Gün ortasına yarım saat kala Bey'in atlarının olduğu bir posta-konağa geldiler, bu yer bir nehrin kıyısında idi. Burada *siestaya* daldılar, öğleden sonra da buradan ayrıldılar. Gece Sanga³¹⁸ adında büyük bir şehre vardılar, şehrin yarısından çoğu ıssızdı. Dediklerine göre, eskiden Persia'nın en büyük şehirlerindendi, çıplak iki dağ arasındaki vadiye kurulmuştu, surları yıkıktı, içinde büyük saraylar, konaklar ve camiler duruyordu; sokaklarında birçok su kanalı bulunuyordu, ancak bugün bunlar kurumuştur.

Bu şehrin kurucusu Darius³¹⁹ idi; şehir onun Hükümdarlığının başkenti, onun en çok sevdiği, kaldığı şehirdi ve Büyük İskender'le savaşmaya gittiği yer bu şehirdi. Geceyi orada geçirdiler ve ertesi güne kadar orada kaldılar, burada onlara hem yeni atlar verildi hem de yiyecekler, meyveler ikram edildi.

Perşembe günü, Haziran'ın 26'sı idi, öğleden önce büyük Soltania şehrine vardılar ve orada Tamurbek'in büyük oğlu Miraza Miraxan'ı bu şehirde buldular. Cuma günü sabahı Miraza Miraxan'ı görmeye gittiler, onların âdetleri olduğu üzere, görmeye gelen kişi hediye sunması gerekiyordu, bu yüzden elçiler yanlarına hediye olarak buralarda çok itibar edililen yün ve pamuklu kumaşlardan ve başka hediyeler de alarak Miraza Miraxan'ın huzuruna vardılar. Onu, içinde çok sayıda zırhlı askerin olduğu çok büyük bir bahçenin içindeki saraylardan birinde buldular. Elçileri, çok iyi karşıladı, kendisinin olduğu çadırına oturttu, efendimiz Kral'ın sağlık durumunu sordu, bir müddet sonra yemek getirdiler ve herkese paylaştırdılar, elçiler de onların âdetleri üzere yemeği yediler. Kalkmak istedikleri vakit, elçilere ipekli sırmalı elbiseler giydirildi.

Bu Soltania şehri, düz bir yere kurulmuştur, etrafında duvar yoktur, ancak çok sağlam duvarları olan bir kalesi vardır. Kalenin, surları taştan, kuleleri çok sağlam

³¹⁸ Sanga ile İran'ın Kazvin'in kuzeybatısında, Tebriz'den Kazvin'e giden yolundaki Zencan kastedilmektedir. Bkz. Barthold, "İstoriko-Geog...", s. 200-201.

³¹⁹ Yazar burada Zencan'ı değil, Pers kralı III. Darius Kodoman'ın Perslerin Gaugamela'daki yenilgisinden sonra (M.Ö. 331) yeni bir ordu kurduğu eski Hemedan'ı kastediyor olmalıdır. Yazar Diodorus'a göre Pers Kralı, 30 bin kişilik bir ordu toplamayı başarmış ancak müttefiklerinin ihaneti sonucunda III. Darius, Hemedan'ı savaşmadan terk etmiş ve Doğu'ya kaçmıştır. Bkz. Barthold, "İstoriko-Geog...", s. 137.

yapılmış, surlar ve kuleler mavi çinilerle bezenmiş, her kulede küçük bir mancınık bulunuyor. Bu şehir çok kalabalık bir nüfusa sahip, ama Turis³²⁰ kadar büyük değil, ancak çok büyük ticaret çeşitliliğinde her sene buraya, özellikle Haziran, Temmuz ve Ağustos aylarında çok büyük deve kervanları geliyor. Buraya çok büyük ticarî ürün getiriyorlar, onlar buna kervan diyor, tıpkı bizim hayvan sürüsü dediğimiz gibi. Bu yüzden şehir çok büyük bir kalabalığa sahne oluyor ve Hükümdar'a da büyük bir vergi geliri sağlıyor.

Buraya her sene India Menor'dan baharat tüccarları, çok miktarda baharat getiriyor. Çünkü büyük bir şans eseri, baharatın çoğu Suriye'ye gitmeyip, buraya geliyor. Karanfil, Hindistan cevizi, tarçın, kudret helvası, küçük Hindistan cevizi ve çok değerli daha birçok değeri yüksek baharatlar Alixandria'ya gitmiyor ve hatta orada bulunmuyor, ama buraya geliyor. Gilan eyaletinde işlenen ipek de buraya gelir ki, bu yer Bakü Denizi'ne yakın bir yerdir ve orada her sene çok ipek üretilir. Buradan da, Suriye topraklarındaki Damasco'ya, Türkiye'ye, Kefe'ye ve daha birçok başka yere gider. Ayrıca Şamahı'da işlenen ipek de buraya geliyor, Şamahı ipeğin çok üretildiği bir yer ve tüccarlar ipek için oraya kadar gidiyorlar; hatta Venedikliler ve Cenevizliler de buraya geliyorlar. Bu topraklar o kadar sıcak ki, dışarıdan bir tüccar geldiğinde, güneşe çok maruz kalırsa, güneş çarpmasından ölebilir/güneş çarpması onu öldürebilirmiş. Güneş çarpmasına tutulan, dediklerine göre, bu çarpma daha sonra kalbe vuruyormuş, önce baş dönmesi, kusma ve sonra ölüm. Yine dediklerine göre, omuzlar çok yanıyormuş, eğer biri ondan sağ kurtulursa, yüzü daima sapsarı kalıyormuş, sanki cilalanmış gibi ve bir daha asla doğal rengine dönmüyormuş.

Ayrıca, Şiraz³²¹ denilen ve India Menor yakın bir yerden ipekli ve pamuklu kumaşlar, tafta/tentene ve krepler/krepon kumaşlarla, rengarenk pamuklu kumaşlar Soltania'ye geliyor. Yesen, Serb ve Horasan topraklarından eğrilmiş ve eğirmek için pamuk ve giyim için diğer pamuklulardan çok renkli kumaşlar geliyor. Bu Horasan İmparatorluğu, o kadar geniş topraklara sahip ki, India Menor'dan Tartaria'ya kadar

³²⁰ Turis, Tebriz (metinde Tauris, Toris ya da Turis diye geçiyor) XIII.-XV. Yüzyıllarda var olan Güney Azerbaycan'ın başkenti olan şehirdir. Batı Asya'daki en büyük kervan merkezidir. Tebriz; Sultaniye birlikte Hülagü Devleti'nin başkentiydi. Tebriz'in önemi özellikle Astrahan'ın Timur'a (1395) ve Bağdat'ta yenilmesinden (1400) sonra artmıştır. Bkz. Barthold, **Ulugbek....**, s. 55.; Barthold, "İstoriko-Geog...", s. 205.

³²¹ İran bölgesinin başkenti olan *Şiraz*, İran'ın en büyük şehirlerinden biridir. Şiraz, 1387'de ve 1393'te olmak üzere Timur tarafından iki kez ele geçirilmiştir. Bkz. Barthold, "İstoriko-Geog...", s. 159.

büyük bir alanı kaplıyor. Elçiler, Şiraz ve Horasan topraklarından geçtiler, ayrıca *Hormes*³²² denen çok büyük bir şehirden de geçtiler ki, bu şehir İndia Menor topraklarına aitti, şimdi ise Tamurbek'e bağlıdır.

Yine Soltania şehrine, mücevherler ve değerli taşlar da gelmektedir. Catay'dan buraya *naolarla* on günlük deniz yolculuğuyla gelirler, buraya gelmek için *Ocidiano*³²³ geçiyorlar, yelken açıyorlar, kıtanın dışındaki bu denize, *Hormes* şehrine bir nehirden on günlük yolculukla varıyorlar. Bu denizden seyreden *naolar* ve *fustaların* yapımında demir çivi yerine, ağaç çiviler ve halatlarla birleştirilmiş parçalar kullanılır. Eğer çividen bir gemi yapılırsa, bu denizde çok bulunan mıknaş taşları yüzünden gemiler dağılmakta ve parçalanmaktadır. Bu *fustalarla* çok miktarda inci, buraya işlenmek için getiriliyor. Bundan başka Catay'dan birçok baharat geliyor ve buradan dünyanın her yerine dağılıyor, bir de yakut getiriliyor ki, sadece oradan çok ince, işlemeye uygun yakutlar çıkıyor. Dünyadaki incilerin büyük kısmı Catay Denizi'nden çıkarılıyor, daha sonra da *Hormes*'e delinmek ve işlenmek için getiriliyor.³²⁴ Müslüman olsun, Hristiyan olsun bütün tüccarlar, bu incilerin delinip işlendiği dünya üzerinde *Hormes* şehriden başka bir yer bilmediklerini söylüyorlar. Soltania şehriden, *Hormes* şehrine kervanlarla 60 günlük yolculukla gidiliyor. Bu topraklarda, inciler, *natares*³²⁵ denilen büyük deniz kabuklarının içinde oluşuyor. *Hormes* ve Catay tarafından gelenlerin dediğine göre, inci *natares* denilen istridyelerin içinde bulunur, bu istridyeler büyük kabuklular ve kağıt gibi beyazlar. Bu istridyeler, Soltania ve Tebriz'e getiriliyor ve onlardan küpeler, yüzükler ve incilere benzer takılar yapılıyor. Her sene Hristiyan ülkelerinden, Kefe'den, Traspisona'dan ve Türkiye, Suriye ile Baldak'tan tüccarlar buraya, Soltania'ya bunları/ticari ürünleri satın almaya geliyorlar. Bu şehir bir düzlük üzerine kurulu ve birçok su kanalı içinden geçiyor.

³²² *Xormec ya da Hürmüz*; X. yüzyıldan itibaren Hindistan ile deniz ticareti Kirman'ın limanı olan Hürmüz üzerinden yürütülmekteydi. Ünlü seyyah Marco Polo, *Xormec*'in iki kez ziyaret etmiş ve bu şehrin Hindistan'a ait olduğunu düşünmüştür. Bkz. Polo, *a.g.e.*, s. 211. [Marco Polo, **Seyahatname**, Çev. Leyla Tonguç Basmacı, Alfa Yayınları, İstanbul, 2019.; Marco Polo, **Marco Polo Seyahatnamesi**, Çev. Elif Berktaş, Panama Yayıncılık, İstanbul, 2021.]

³²³ Orijinal metinde *Occidiano* şeklinde geçen ifadenin Hint Okyanusu'nu ifade ediyor olmalıdır.

³²⁴ Clavijo'nun Hürmüz hakkındaki bilgilerine pek güvenilemez. Bu, bir İspanyol seyyahın nehir boyunca Hürmüz'e 10 günlük bir yolculuğuyla ilgili ifadesidir ki Barthold'a göre bu bilgi gerçeküstüdür. Bkz. Barthold, "İstoriko-Geog...", s. 63.

³²⁵ İspanyolca *naçar* kelimesi Türkçeye parlak, sedef deniz kabuğu veya istridye olarak tercüme edilebilir.

Şehrin, içinde ürünlerin satıldığı çok sayıda iyi düzenlenmiş meydanı, sokağı var. Şehre ticaret için gelen tüccarları konaklamasını sağlayan büyük hanlar da bu şehirde yer alıyor.

Soltania'den öte çok büyük düzlükler başlıyor ve topraklarında yaşayan insan çok. Şehrin sağ kol hizasında görülen yüksek, çıplak dağlar var, bu dağların ötesinde de Çurchitan³²⁶ denilen bir bölge yer alıyor ve bu dağlar son derece sarı, yılın her zamanı tepelerinde kar bulunuyor. Sol kol hizasında ise, başka çıplak dağlar yer alıyor, ama bu dağlar çok sıcak ve bu dağların ardından da Guilan denilen bölge var. Bakü Denizi, kara parçalarının ortasında bir denizdir ve başka hiçbir denize ulaşmaz. Soltania şehrinden, Bakü Denizi'ne kadar 6 günlük mesafede varılır. Bakü Denizi'ndeki adalardan elmas çıkarılır. Guilan bölgesine, hiç kar yağmaz ve o derece sıcaktır ki, burada çok fazla limon, narenciye ve portakal yetişir.

Soltania şehrinde çok büyük bir ticaret hacmi vardır ve Hükümdar'a her sene çok fazla gelir sağlar. Soltania ve Tebriz şehirleri, Pers İmparatorluğu ile birlikte daha önce Tamurbek'in en büyük oğlu Miraxan Miraça'nın idaresindeydi; ancak şu nedenlerden dolayı onun idaresinden alındı. Bu Miraxan Miraça, idaresindeki bu toprakların Hükümdarı ve İmparatoru olarak, yanında babasının ona verdiği çok sayıda savaşçı ve ordu bulunduruyordu. Tebriz'de iken, bir çılgınlığa kapılıp, çok sayıda camiye, evi ve büyük binaları, sarayları yıktırdı, yerle bir ettirdi ve şehirdeki bu yapıların büyük bir kısmını harabeye çevirdi. Buradan ayrılıp, Soltania şehrine geldi, aynısını burada yapmayı emretti, kaleye girerek, babasının hazinesini ele geçirdi, hazineden epey bir bölümün savaşçılarına, halka ve dışarıdan gelenlere dağıttı.

Şehirden biraz uzakta yer alan çok büyük bir *alcazar* ve içinde de burayı yaptıranın mezarı yer alıyordu. Burasının da yıkılmasını ve yaptıranın naaşını çıkarttırıp dışarıya atılmasını emretti. Bazıları, böyle yapmasını tutulduğu çılgınlığına ve deliliğe atfederken, diğerleri de onun "*Ben dünyanın en güçlü adamının oğluyum, bu şehirlere ne yapayım, /nasıl bir eser yapayım ki, adım bu dünyada*

³²⁶ Orijinal metinde *Curchistan* diye geçen yerden kasıt Kürdistan'dır. Barthold'a göre, Clavijo, ana merkezi Diyarbakır olan Türk topraklarındaki Kürdistan eyaletini kastetmektedir. Bkz. Barthold, "Geografiya i Etnografiya İrana", **Soçineniya**, C. 4, Moskova, 1971, s. 270-271.; Ömer Rıza Doğrul ise, Sultaniye'nin ötesinde, doğuya (güney) doğru uzun bir alan boyunca uzanan büyük ovalar başlar. Sağ tarafında ormansız bir sıra çıplak tepe görünür ve ötesinde de Kürdistan diye bilinen eyalet kalır" der. Yani kısaca Kürdistan; İran ve Irak taraflarında, Sultaniye'nin yakınında kalan bir yerdir. Le Strange, **a.g.e.**, s. 86.

günlerim bittikten sonra hatırlansın?” Hemen inşaata başlama emri verdi, ancak yapılanların eskilerinden daha güzel olmayacağını anlayınca, dedi ki: *“Nasıl olur da benden bir anı kalmaz?”* diyerek bütün bahsedilen binaların yıkılmasını emretti. Çünkü, ardından: Miraxan Miraça, hiçbir eser yaptırmadı, ama dünyanın en iyi eserlerini yıktırdı, diyeceklerdi.

Semerkant'ta iken olanları duyan babası, buradan ayrılp oğlu için buraya geldi. Babasını geldiğini Miraxan Miraça'ya haber verdiklerinde, boynuna bir urgan dolayarak babasını huzuruna çıkıttı ve af diledi. Babası, onu öldürmek istiyordu, ancak akrabaları, beyler o kadar çok bağışlanması için babasına yalvardılar ki, sonunda onu bağışladı, ama ona verdiği toprakları, beyliği ve askerleri ondan aldı. Ondan aldıklarını, torunu ve Miraxan Miraça'nın oğlu olan Ebubekir Mirza'ya verdi ve şöyle dedi: Baban, beni yanılttı, bana karşı büyük hata işledi, onun topraklarını ve beyliğini sen al. Torunu şöyle cevap verdi: Sultan'ım, Tanrı, asla babamın sahip olduklarını almamdan razı olmaz, üstelik sizin ona olan öfkeniz de zamanla geçer ve ona beyliğini ve topraklarını iade edersiniz. Bunu üzerine bu torunu almayınca, diğerk torununu Ömer Miraça'yı çağırddı, o babasının beyliğini ve ordusunu aldı. Ve şimdi bu bey, babasına ve diğerk kardeşine karşıdır ve ileride duyacağınız üzere onları öldürmek istemektedir.

Bundan sonra Tamurbek, Babilonya Sultanı'nı yendi, şehirleri Halap ve Baldat'ı alıp, babasının beyliğini almak istemeyen torununa verdi. O ve babası şimdi birlikte bu şehirleri idare ediyorlar, beylikleri elinden alındıktan sonra birlikte yaşıyorlar, bu Ebubekir, babasına karşı çok saygılı ve itaatkâr. Miraxan Miraça'nın bu çılgınlıkları yaptığıında, yanında ismi Ganzada³²⁷ olan eşi de bulunuyordu, kocasının yanından gizlice ayrıldı, gece gündüz giderek Tamurbek'in huzuruna vardı. Ona, oğlunun yaptıklarını ve onu durdurmasını dile getirdi, çünkü isyan edip, onun üzerine yürümek istediğini söyledi. Tamurbek te, duyduğunuz üzere ondan beyliği aldı. Ganzada Hanım'ı, Tamurbek yanında tuttu ve kocasının yanına göndermedi. Miraxan Mirza'nın, bu kadından Halil Sultan adında bir oğlu bulunmaktadır. Miraxan Mirza, 40 yaşlarında, gürbüz, iri gövdeli ve gut hastalığı olan bir adam.

³²⁷ *Ganzada, Hanzade;* kelime olarak tam manasıyla “Han'ın kızı” anlamına gelir. Burada Özbek Han'ın torunu Sevinbek kastedilir. Önceleri Timur'un en büyük oğlu Cihangir'in karısı olan Sevinbek 1376'da Cihangir'in ölümünden sonra Miranşah ile evlenmiştir. Bkz. Barthold, **Ulugbek...**, s. 138.

Elçiler, Soltania'de 3 gün kaldılar.

Pazar günü, Haziran'ın 29'u idi, elçiler Soltania şehrinden kendilerine verilen Hükümdarın iyi atlarıyla ayrıldılar ve Caengala'de gece uyudular. Ertesi günü, öğle vakti Huar adında bir köye ulaştılar, oldukça büyük bir yerdi, gece olunca da Cequizana³²⁸ adında sulak ve bağların olduğu bir köyde uyudular.

Ertesi günü Çarşamba, kısa süre önce ıssız bir kaleye ulaştılar. Denildiğine göre, bir ay kadar önce, Tamurbek burada konakladı, bu yerde ordusundaki atları için arpa, saman ve ot bulamayınca, tarlalardaki ekinlerin toplanıp hayvanlara verilmesini emretmiş, onun ardından gelen ordunun bir kısmı da ne buldularsa burasını yağmalamış ve bu yüzden de kalenin ahalisi burayı terk etmişti. Ancak, Hükümdarın bazı adamları 100 kadar atla burada bekliyorlardı, bunlar posta atlarıydı. Soltania'den buraya kadar atların olmadığı iki durak vardı.

Perşembe günü, Temmuz ayının 3'ydü, elçilere binmeleri için yeni atlar verildi ve onlar da buradan ayrıldı. Gün ortasına yarım saat kala, Xahavar³²⁹ adında bir şehre geldiler, şehir topraktan bir surla çevrilidir ve bir ucunda kale bulunmaktadır.³³⁰ Şehirdekiler, elçileri iyi ağırladı ve ihtiyaçları olan her şeyi temin etti. Bu şehirde bulunurken, Baxambeque adında bir beyden bir haberciyle mesaj geldi. Habercinin dediğine göre, Tamurbek'in emriyle, onları alıp, ağırlaması, onlara gerekli izzet ve ikramı göstermesi gerektiğini, dolayısıyla da bulunduğu yere gelmeleri için ricada bulunduğunu bildirdi. Elçiler, bu yerde Perşembe, Cuma ve Cumartesi günlerine kadar kaldılar.

Cumartesi günü, elçilere Hükümdarın atlarından verildi ve hava kararınca elçiler buradan ayrıldı. Ertesi günü Temmuz ayının 6'sı Pazar günü gün ortasına doğru elçiler Teheran adında bir şehre vardılar. Burada Baxambeke'yi³³¹ buldular, bu bey ' onları karşılamaya çıktı ve onları Hükümdarın buraya uğradığında kaldığı ve şehrin en güzel konağı olan yere götürdü. Ertesi günü bu bey, elçileri almak için adamlarını

³²⁸ *Cequizana* (okunuşu Sekesan) ya da *Sakizabad*; Sreznevskiy de Le Strange de büyükelçiliğin gittiği noktaları eşit olarak Sain Kala, Abhar ve Sakizabad biçiminde tespit eder. Bkz. Sreznevskiy **a.g.e.**, s. 410.; Le Strange, **a.g.e.**, s. 165.

³²⁹ *Xahavar* ya da Şaharkan, Sakizabad ve Tegeran arasındaki bir şehirdir. Bkz. İ.İ. Sreznevskiy, (Çev. ve Ed.), **Klavijo, Dnevnik Puteşestvii Ko Dvoru Timura**, Tip. Imperatorskoy Akademii Nauk, Saint Petersburg, 1881.

s. 417.; Le Strange, **Klavijo, Embassy...**, s. 166.

³³⁰ Bu satırlar Estrada'da yoktur.

³³¹ Baba Şeyh; Timur zamanının bilinmeyen kişilerinden biridir. Bkz. Le Strange, **a.g.e.**, s. 166.

gönderdi ve onları konağının kapısında karşılayıp, elçilerle aynı sedire oturdu. Daha sonra da, orada bulunan elçilerle birlikte o şehre Kahire'den gelen ve Tamurbek'e giden Babilonya elçilerini çağırttı ve onlar da geldiler. Onlara bol bol yiyecek sundu, yedikleri yiyeceklerin arasında kellesiyle birlikte kızartılan at da vardı. Elçileri ağırlayan bey, onlara ertesi günü buradan ayrılacaklarını ve Hükümdarın damadı olan Mirzanın kaldığı yere gideceklerini, çünkü büyük Hükümdarın böyle emrettiğini bildirdi. Elçiler, ayrılmak üzereyken, bu bey Ruy González'e sırmalı bir elbise giydirdi ve ona bir başlık hediye etti. Bu hediyelerin, Tamurbek'in, efendileri Kral'a verdiği değer bir nişanesi olduğunu söyledi. Bu şehir oldukça büyüktü, surları yoktu, yaşamaya uygun ve her şeyin bol olduğu bir yere benzemesine rağmen, dediklerine göre aşırı sıcaklık yüzünden yaşaması güçtü. Şehrin bulunduğu bölgeye Rey³³² adı veriliyordu ki, bu bölge birçok toprağı içeren bir beylikti ve zengin bir yerdi. Bu toprakların Bey'i, görmeye gittikleri Hükümdar'ın damadı idi. Soltania'den buraya kadar olan yol ovalık, yerleşimin çok olduğu yerlerden geçiyordu ve çok sıcaktı.

Salı günü öğleden sonra buradan ayrıldılar, 2 *fersah* gitmişlerdi ki, sağ tarafta yıkık bir şehir karşılarına çıktı, bu yerin kuleleri ve camileri hâlâ ayakta idi ve buranın adı Rey Şehri idi. Bu civardaki en büyük şehir buydu, ancak şimdi ıssız bir şehre dönmüştür. Çarşamba günü bir köye uğradılar, ovalık yolu bırakıp, dağlık bir yola girmişlerdi, Bey'i görmeye gittikleri için bu dağlık araziden geçiyorlardı, öğleden sonra burada ayrıldılar, bu köye Lanaza diyorlardı. Gece açık bir alanda uyudular. Perşembe günü, Temmuz'un 10'u idi. Öğlen ayininde, atlı birkaç adam onların yanına geldi ve onlara Bey'in ordasının kamp kurduğu yerin çok yakın olduğunu ve Babilonya Sultan'ın elçilerini beklemelerini, daha sonra hep birlikte gelmelerini ilettiler ve onlar da beklediler. Daha sonra Kahire Elçisi geldi ve her iki elçilik heyeti ayrı gruplar halinde kampa hareket etti. Bey'in ordasına vardıklarında, büyük bir çadır kurulmuştu ve çadırda kendilerini beye götürecek refakatçiyi beklediler. Biraz sonra, bey onları almaya birini gönderdi, Bey'i çadırların önüne kurulmuş gölgeliklerin altında buldular. Onları oturtup, iyi ağırladı ve onlar için yemek getirtti, yemeği

³³² Rey; Irak-ı Acem'deki şehir Hülagü Devleti'nin çöküşünden sonra Emir Veli'nin hakimiyetine girdi. 1384 yılında Emir Veli Astrabad'da yenilince Timur şehri savaşımadan almıştır. Barthold, Rey ismini bir şehir olarak değil bir bölge olarak anlaşılmaması gerekliliğinden bahseder. Bkz. V.V. Barthold, "İstoriko-Geog...", s. 133.; Clavijo ise farklı bölgeleri birbirine karıştırmış, Rey bölgesini Taciklerin ikamet yeri olan Türkistan'a atfetmiştir.

yedikten sonra onları çadırlarına yolladı ve onlara ertesi günü birlikte yemek yiyeceklerini bildirdi. Çadırlarına dönünce, elçilere bol bol yiyecek, canlı kuzular, un ve ekmek getirildi. Ertesi gün Bey'in yanına yemek yemeğe gittiler. Âdetlerine göre pişirilmiş değişik etler, yahniler, kızartılmış atlar, pişmiş at bağırsakları ve işkembeleri vardı sofrada, çok sayıda insan da bu yemeğe katılıyordu. Yemekten sonra, bey onlara Tamurbek'in emri gereği, getirdikleri hediyeleri onun gözü önünde göstermemizi söyledi, hediyeleri getirtti ve gördü. Adamlarını ve develeri göndererek, Tamurbek'in bulunduğu yere hediyeleri götürmelerini emretti. Elçiler, Bey'in yanından ayrılmak istediklerinde, onlara yaldızlı kumaşlardan elbiseleri hediye olarak verdi ve Ruy González'e onların çok değer verdiği dört nala koşan güçlü ve rahvan giden bir at, onların kullandıkları koşum takımı, üzengiyle donatılmıştı, ayrıca bir gömlek ve başlık hediye etti. Bu Bey'in adı Çalemaxan Miraxan³³³ idi ve Tamurbek'in gözdelelerinden idi.

Bulundukları yer, ağaçsız dağların ortasında, derelerle sınırlı çayırlıklardı, özellikle bu zamanda çok güzel bir yerdi. Bu dağların adı Lar Dağları'dır.³³⁴ Çalemaxan Miraxan'ın ordası 3 bin çadırdan oluşuyordu. Bu bey, Tamurbek'in kızıyla evliydi. Çalemaxan Miraxan'ın yanında aynı zamanda Çortan Hrant Miraza³³⁵ da bulunuyordu ve hastaydı. Efendimiz Kral'ın, Tamurbek'e gönderdiği akdoğanlardan haberdar olmuştu ve Çalemaxan Miraxan'yı göndererek, birinin kendisine verilmesini istedi, eğer bu durum Tamurbek'i kızdırmayacaktı. Çuleman bu doğanlardan birinin, Tamurbek'in torununa verilmesinden memnun olacağını söyleyerek, verilmesini buyurdu. Elçiler, beye, götürdükleri şeylerin son derece nadir olduğundan sadece Tamurbek'e sunulacağını ve hiç kimsenin almaya cesaret edemeyeceğini söylediler. Onlar ise, bu gencin, Hükümdar'ın soyundan gelen Bahadırların en cesurlarından olduğunu ve elçilerin doğanlardan vermesi için buyurma

³³³ Çalemaxan Miraxan, *Süleyman Mirza*; daha sonraları Süleyman Şah, Şerefeddin Yezdi'ye göre Timur'un en büyük kızlarından biri olan Sultan Bat Begüm'ün kocasıdır. Barthold ise bu kişiye Timur'un yeğeni der. Şapurgan ve Andhoy'un hükümdarı olan Süleyman Mirza, Timur'un ölümünden sonra Şahrük ve Halil Sultan arasındaki mücadelede yer almıştır. Bkz. Barthold, *Ulugbek...*, s. 53 vd.

³³⁴ Le Strange bunun Lar denen, Demavend Dağı'nın güneydeki yumuşak yamacına ve aynı adı taşıyan bölgeye atıfta bulunduğuna inanmaktadır. Bkz. Le Strange, *a.g.e.*, s. 291.

³³⁵ *Sultan Ahmet Mirza* konusunda Clavijo yanılmaktadır. Clavijo, Timur'un torunu Muhammed Sultan'ı değil, Muhammed Cihangir'i görmüştür. Babası Muhammed Sultan 1403'te 29 yaşındayken hastalıktan ölmüştür. Yazar torununun torunuyla Temmuz 1404'te, babası artık hayatta değilken Rey'de tanışır. Timur'un ölümünden sonra, Semerkant tahtı için verilen mücadeleyi Halil Sultan kazandığında Muhammed Cihangir, Han ilan edilmiştir. Bkz. Barthold, *a.g.e.*, s. 57.

cüreti gösterdiklerini, çünkü hasta olması nedeniyle Tamurbek'in bu duruma kızmayacağını söylediler. Daha başka şeyler de söylediler. Hükümdar'ın torunu olan bu genç, Tamurbek'in, Türk'e karşı girdiği savaşta, Hükümdar'ın muhafızlarının başında idi, o gün savaş esnasında Hükümdar, onun başında olduğu muhafızlarda bazılarını savaş meydanına yolladı ve bu genç Hükümdar'a böyle bir günde onu savaşa göndermeyip, orada bekletince, savaşmak istediğini söylemiş, Tamurbek cevap vermeyince de, başındaki miğferi atarak savaş alanına koşmuş, böylece bütün başında miğfer olmadan savaşmış.³³⁶

Cumartesi günü ayın 12'siydi ve buradan ayrıldılar. İlahiyat üstadı Fray Alfonso Páez de Santa María ile Gómez de Salazar ve kabiledeki bazıları rahatsızlandı, Ruy González ise iyiydi. Bu Bey, adamlarından birini göndererek, niçin rahatsız olduklarını sordu ve uzun yolculuk esnasında hayatlarını kaybetmemeleri için hasta olanları orada bırakmalarını söyledi. Orada 7 kişi kaldılar, Ruy González'in hizmetindeki iki kişi, ilahiyat üstadının de iki hizmetkârı ve Gómez'in yanında gelen genç bir hizmetçi orada kaldılar ve oradan da Tahran'a götürüldüler, orada elçiler (Semerkant'tan) geri dönene kadar beklediler, ama içlerinden ikisi orada iken öldü. Aynı gün oradan ayrıldılar ve başka bir nehir kenarında geceyi geçirdiler. Pazartesi günü Temmuz ayının 14'ü idi, öğle üzeri Por Escote³³⁷ adında bir kaleye ulaştılar. Tamurbek, oradan Semerkand'a hareket edeli 12 gün kadar olmuştu. Elçilere haber göndererek, ardından ne kadar çabuk gelebilirlerse gelmelerini, bizi yolda değil de, Semerkant'ta görmek istediğini ve elçilerin de bu şehri görmelerini istediğini bildirmişti. Bu şehir, onun ilk fethettiği şehirdi ve bütün fetihleri arasında en çok Semerkand'a değer veriyor, hazinesini de burada bulunduruyordu. Hükümdar'ın şimdi sahibi olduğu bu Por Escote Kalesi'ni kuşatıp savaşıarak alması, elçilerin oraya gelmesinden yaklaşık 15 gün önceydi. Kaleyi kuşatmasının nedeni ise, bu kalenin Bey'i, Tamurbek'in adamlarında biri idi³³⁸ ve ona karşı çok cömert davranmış, ona hem bu kaleyi hem de civarındaki toprakları vermişti. Ama şimdi ona karşı

³³⁶ Timur'un Sultan I. Bayezid'le savaşını hatırlatan Clavijo, Anadolu'daki sefere bizzat katılan Muhammed Cihangir'in babası Muhammed Sultan hakkında ayrıntılar vermektedir. Bkz. Mirokova, **a.g.e.**, s. 181.

³³⁷ *Perescote* veya *Firuzkuh*; Mazandaran sınırında, Demavend Dağı yakınında müstahkem bir kaledir. Bkz. Mirokova, **a.g.e.**, s. 181.

³³⁸ Bu kişi İskender Şeyh'tir.

öfkelenmişti, onun ele geçirilip, Semerkand'a götürülmesini emretmişti. Kalenin Bey'ini almaya güçlü bir Bey'i gönderdi, kaleden çıkan savaşçıları, Bey'i esir alıp, kaleye döndüler. Bunu haber alan Tamurbek, buraya gelerek kaleyi 30 gün boyunca kuşattı; kaledekiler daha fazla dayanamayacaklarını görünce, kumandanlarını bırakıp gece kumandanlarını vermek istediler, ancak o gece kaçtı. Bu kale o derece güç bir yere inşa edilmişti ki, teslim olamadıkları sürece, kaleyi almak isteyen asla içeri giremezdi. Çünkü kale çok yüksek bir kayalığın üzerindeydi, ona ulaşan hiçbir yükseklik ya da etrafında dağ yoktu, dibindeki düzlükte ise kalenin çok sağlam duvarları ve kuleleri vardı, bu surun içi aynı zamanda kasaba idi. Sonra duvarın yukarısında bir başka sur bulunmakta ve onun üzerinde de duvarları ve kuleleriyle bir başka sur bulunmakta ve ikisi arasında halk yaşamakta idi ve tepede de çok sağlam duvarı olan bir kale ve birçok kule bulunmakta idi.

Böylece bu yerin, üst üste 3 kalenin koruduğu sağlam bir yer olması hedeflenmişti. Kalenin içinden çok büyük bir su kaynağı çıkıyordu ve bütün buradaki halka yetiyordu. Ayrıca, kalenin olduğu tepeyi bir nehir çevreliyordu, şehir kapısına girişi yüksek bir köprü sağlıyor, nehir bu köprünün altından geçiyordu.

Salı günü, Temmuz ayının 15'i şafak sökmeden buradan ayrıldılar, gece açık alanda uyudular. Çarşamba günü de açık alanda uyudular, çünkü bu iki günde bir yerleşim yeri bulamadılar. Yol, dağlık araziden geçiyordu ve hava çok sıcaktı, bu yüzden de aşırı yorucu oluyordu; fazla suları kalmamıştı, olan da çok azdı. Perşembe günü, nehrin kenarında olan büyük bir şehre geldiler, bu şehrin iki ıssız ve yıkık kalesi vardı.

Perşembe günü ayın 16'sı idi, gece Damgan adında bir şehre ulaştılar, düz bir ovada kurulmuştu, topraktan bir set etrafını çevreliyordu ve diğer uçta da bir kale yer alıyordu. Bu şehir, Media eyaleti sınırları içindeydi ve Persia'nın sonu idi. Bugün hava çok aşırı sıcak oldu, rüzgar o kadar sıcaktı ki, cehennemin ağzından çıkıyor gibi esiyordu ve bu sıcak günde akdoğanlardan biri telef oldu. Bu şehrin dışında bir ok atımı mesafede bir adamın tepesine taş atabileceği yükseklikte, insan kafataslarının kille karıştırılmasından yapılmış dikili duran iki kule ve yıkılmış diğer iki görünüyordu

Bu kuleler, Aktatar³³⁹ denilen boyun halkına ait kafatasları idi, bu halk Türkiye ile Suriye arasındaki toprakların ahalisi idi. Tamurbek, Samastria'dan hareket ettiğinde, Suriye'ye girdi ve Damasco'ya yöneldi, burayı yıktıktan sonra, yoluna bu insanların halkı çıktı, onlarla savaşa tutuştu, onları yendi ve Damgan topraklarına yollayıp, o zamanlar fazla insanın olmadığı bu topraklara yerleştirdi. Bütün bu halk bu topraklarda bir araya gelince, eski yaşamlarına kaldıkları yerden bu topraklarda devam ettiler. Ancak bir süre sonra, eski topraklarına dönmek istediler, etrafı yağmalamaya, ne bulurlarsa yıkmaya ve eski yurtlarına dönmeye başladılar. Onlar, bu şehre yakın iken, büyük Hükümdar'ın ordusu geldi, onları hezimete uğrattı, buldukları herkesi öldürdü ve Hükümdar, o dört kulenin yapılmasını emretti, bir kat kafataslarından ve bir kat kildendi kuleler. Hükümdar, orada konaklamayı ve her kim bir Aktatar bulursa ya da esir alırsa, öldürsün diye emretti ve emri aynen yerine getirildi. Ordu ilerlerken, bu emri işitince, buldukları Aktatarları öldürdüler, Böylece yollarda giderken ölümler göreceksiniz, bir yerde 10, bir başka yerde 20 veya diğer yerlerde 3-4. Böyle böyle 60 bin Aktatar öldürülmüş ve buradaki halkın dediklerine göre, çoğu zaman bu kulelerin üzerinde geceleri mum ışığı görülmüş.

Cuma günü gece oluncaya kadar burada kaldılar, onlara Hükümdar'ın atlarından verdiler ve bütün gece yollarına devam ettiler. Cumartesi sabaha karşı³⁴⁰ küçük bir köye geldiler ve havanın aşırı sıcak olmasından dolayı bütün gün orada kaldılar, akşam olunca buradan ayrılıp, bütün gece durmadan ilerlediler.

³³⁹ Orijinal metinde geçen *Aktatar* ismiyle Ankara Savaşı'nda saf değiştirip Timur tarafına geçen Kara Tatarlar kastedilmektedir. Bkz. Nizamüddin Şami, *Zafername*, Çev. Necati Lugal Türk Tarih Kurumu 2. Baskı 1987, s. 328

Z.V. Togan'a göre Tatar sözü, Moğol kabilelerine verilen genel bir isim olup Tatarlar kendi içlerinde 3'e ayrılır. Bunlardan biri de Ak Tatarlar veya Pai-Ta'dır. Ak Tatarlar, Çin Seddi boyunca, Gobi Çölü'nün güneyinde yaşayan göçebelere bu ad verilirdi. Ak Tatarların büyük bir kısmını Türk dilli Öngütler oluşturuyordu. Uzun yıllar Uygur Türkleri ile iç içe yaşamış ve Uygurların hayvanlarına çobanlık etmişlerdir. Gelenekleri ile Türk adetlerine benzerler. Bkz. Mustafa Kalkan, "Türk-Moğol Kavimleri Arasında Tatarlar ve Menşei Meselesi", **Türk Kültürü**, S. 393, Ankara, 1996, s. 11-18.; Ak Tatarlar ya da Öngütler, Celayirler ve Kelayitler gibi kabilelerin de yaptığı gibi şöhret kazanmak için kendilerine "Moğol" demektedir. Bkz. L.N. Gumilyev, **Eski Ruslar ve Büyük Bozkır Halkları**, C. II, Çev. Ahsen Batur, Selenge Yayınevi, İstanbul, 2003, s. 23.

³⁴⁰ Mirokova 1582 nüshasına göre yaptığı tercüme "metinde hata olduğu, 'şafak' vaktinde hareket edildiği" dipnotunu düşmüştür. Bkz. Mirokova, **a.g.e.**, s. 182.

Pazar günü, Temmuz ayının 20'si, Bastan³⁴¹ denilen şehre sabah 6 gibi vardılar. Orada kendilerini bekleyen Enancora adında büyük bir bey buldular. Bu bey, Tamurbek'in emriyle onları karşılamaya, her türlü hürmeti göstermeye, onları ağırlamaya ve görmeye gelmişti. Elçiler, çok rahatsız olduklarından, onun dâvetine icabet edip, onunla yemek yemeğe gidemediler. Bu durumda bey, elçilerin konakladığı yere bol miktarda yiyecek ve meyve gönderdi, yemekten sonra da büyük saraya gelip, Bey'i onurlandırmalarını, Bey'in gönderdiği elbiseleri giymelerini istedi. Elçiler de, ne halde olduklarını gördüklerini, kalkacak durumda bile olmadıklarını, beyden rica ederek, kendilerini mazur görmesini istediler. Bir kere daha, bey adam göndererek, onların gelmesi için çok rica etti. O kadar çok ricanın ardından, sadece üstad gitmek zorunda kaldı, ona yaldızlı iki elbise giydirdiler. Onların adetlerine göre, bey tarafından elbiseler giydirilince, büyük bir ziyafet verilir, yemeğin ardından elbiseler giydirilir ve en sonunda büyük Hükümdarı selamlamak için de, üç defa yere diz vurulur. Ve öyle de oldu. Bu bey, elçilere ve yanlarındakilere yeni atlar yolladı, yürüyerek gittiklerinden çok vakit kaybediyorlardı. Onlardan bir an önce son sürat gitmelerini rica etti, çünkü Tamurbek'in emri, onun ardından derhal gece gündüz demeden gitmeleri yönündeydi. Elçiler, ona haber göndererek, ne kadar bitkin düştüklerini onun da gördüğünü ve orada iki gün daha kalıp biraz istirahat etmek istediklerini bildirdiler. O da, onların daha fazla kalmalarına izin vermeye cesaret edemeyeceğini, eğer Hükümdar'ın bundan haberi olursa, bunu başıyla ödeyeceğini bildirdi. Ne kadar kalmak istedilerse de, gitmeye mecbur oldular. Çok zayıf düşmüşlerdi, diriden çok ölüyü andırıyorlardı. Bu bey, atların üzerine eyerin önüne tahta yerleştirerek, üzerine yastıklar bağladı ve bunun üzerine uzanıp, yorgunluklarını giderebilirlerdi. Yola koyulunca o gün ve gece durmadan gittiler, gece ıssız bir köyde uyudular. Pazartesi günü, yolları üzerindeki kervansaraylarda uyumaya gittiler. Bu kervansaraylar, yoldan geçen insanların konaklaması için yapılmıştı. Bütün bu iki günlük yolculukta, aşırı sıcaklık ve su eksikliğinden olsa gerek, etrafta yerleşim yerine dair hiçbir iz yoktu, bir günlük mesafedeki bir yeraltından geçen su kanalından suyu

³⁴¹ *Bastan*; (Bestam) Şahrud Nehri kıyısındaki Kum Eyaleti'ndeki bir şehirdir. Verimli bir vahada bulunur. Cacerm ve İsfehan'a (Kuzey Horasan) giden yol Bestam'dan geçer. Bkz. Barthold, "İstoriko-Geog...", s. 122-124.

getiriyorlardı. Salı günü, Temmuz ayının 22'si, Jagosa³⁴² adında bir şehre uyumaya gittiler, o gün çok aşırı bir sıcaklık vardı, bu şehir tepeleri çıplak büyük bir dağın dibindeki ovaya kurulmuştu. Bu dağdan büyük su kanallarıyla şehre su geliyordu; şehrin ortasında ise elle yapma yüksekçe bir tepenin üzerine inşa edilmiş kale vardı. Ancak şehrin surları bulunmuyordu, kışın çok yağan kar, yaz gelince erimişti, kanallardan su o kadar çok gelmişti ki, şehrin yarısını yıkmış, kaleye de zarar vermiş, bundan başka da tarlalardaki mahsulü yok etmişti. Şehre kadar olan yol dümdüzdü, bütün bir yıl bir tek taş dahi bulunmazdı yolda. Ama obruklar vardı ve çok aşırı sıcak bir bölge idi, bu yüzden de su kıttı. Şehre girdiklerinde, onlara çok miktarda yiyecek verildi ve atları değiştirildi, buradan ayrıldılar. Onlarla birlikte, Büyük Hükümdar'ın gönderdiği bey de geliyordu ki, onlara çok saygı gösteriyor, ihtiyaç duydukları her şeyi karşılıyor ve yiyecekler sunuyordu, ayrıca bütün bunların yanında her gün atları değiştiriliyor, daha hızlı gitmeleri için dinlenmiş atlar veriyordu. Çünkü daha hızlı gitmeleri gerekiyordu. Hükümdar'ın emriyle her güzergahta atlar hazır bekliyordu, bazı yerde 100 at, bazı yerde 200 at bulunuyordu ve Semerkand'a kadar yollar bu şekilde düzenlenmişti. Hükümdarın bazı yerlere yolladığı adamlar ya da ona gelenler, hızlı gitmek için bu atlarla gitmek zorundaydılar, gündüz olduğu kadar gece de yol alıyorlardı. Ve bu atlardan, yerleşim yeri olan yerlerde olduğu kadar, ıssız yerlerde de bulunuyordu. Kimsenin yaşamadığı ıssız yerlerde, Hükümdar, kervansaray gibi yerler inşa ettiriyordu. Bu yerlerde atlar ve yakın şehir ve köylerden ihtiyaç duyulan şeyler bulunuyordu, atların bakımını üstlenen kişiler bu yerlerde kalıyordu ve bunlara Yamçı³⁴³ deniyordu. Ve böylece, Kral'ın gönderdikleri elçileri ya da Hükümdara giden başka biri geldiğinde yeni atları alıyorlar, atlara bakmakla görevli adamlar, yorgun atları alıp, eyerlerini çıkarıp, dinlenmiş atları eyerliyor. Bu adamlar bu yerlerden ayrılırken, onlarla birlikte bir ya da iki Yamçı da gidiyor, diğer durağa ulaştıklarında, atı alıp geri dönüyordu, diğeri devam ediyordu. Üstelik bu kadar da değil, eğer bu iki atlardan biri yorulursa, başka bir yerde yeni bir at buluyorlar ya da

³⁴² *Jagosa, Jagram*; Horasan'ın kuzey kesimindeki İsferan yolunda, Timur'un yok ettiği Cacern şehridir. Bkz. Barthold, "İstoriko-Geog...", s. 124, 221.

³⁴³ Cengiz Han zamanında kurulan Moğol posta teşkilatı olan Yam. Daha sonra Ögedey Han devrinde işleyişi ve durakları genişletilmiş istasyonlardır. Bu istasyonlarda görevli olan kişilere Yamçı denir ve ulakların değiştireceği atların bakımıyla ilgilenir. Bkz Moğolların Gizli Tarihi, çev. Ahmet Temir, Türk Tarih Kurumu Yayınları 2.B 1986, s, 204

yolunda giden diğ er bir adamı atından indirip, onun atını alıyor ve yam ı diğ er atı olarak d on uyor. Buradaki genel kaide şudur: usule g ore, herhangi bir adam atla bir yere gidiyorsa, ister bey olsun, ister sıradan biri veya t uccar ya da bir elçi veyahut H uk mdar'a giden bir elçi, karşısına çıkana atından inmesini ve H uk mdar'a gittiğini, ondan geldiğini bu y uzden atı vermesini s oylese ya da bir emir g onderse daha sonra verileceğine dair, hayır demeye cesaret edemez, çünkü reddetmesi veya tereddüt etmesi başına m  l olur, çünkü H uk mdar'ın emri budur. Hatta ordudan bazı askerlerden atları aldıkları da oluyordu, bazen elçiler ve yanlarındaki adamları bile, ordunun atlarından almışlar ve onları arkalarında yürüyerek gitmek zorunda bırakmışlardı. Sadece askerlerden de değil, dediklerine g ore, eğ er ihtiyaç duyulursa H uk mdar'ın oğlundan, karısından bile at alabilirlermiş. Elçilere anlatılana g ore, H uk mdar'a giden bir elçiye, H uk mdar'ın büyük oğlu atından inerek, kendi atını vermiş.

Üstelik sadece bu yolu, b y le sistemli bir şekilde d  zenlememişti, hakimiyeti altındaki bütün topraklarda bu teşkilatı vardır ve çok kısa bir s urede bütün topraklardan bilgi alabilmek için düzenlenmişti. Acele oluşuna g ore, hiç engelle kar ılaşımdan/yorulmadan yapıyorlar: Çünkü H uk mdar, ona gelen ya da onun bir yere yolladığına daha çok önem verir ve onlar gece gündüz 50 *fersah* yol kat ediyorlar ve iki at altlarında telef oluyor, bu kadar hızlı gitmezse bu hizmeti 3 günde görmüş olur. Büyük H uk mdar, topraklarındaki ve Semerkand'daki her şeyi bir düzene koymuştur, *fersah*ler çok uzun olduğu için, daha önce bir *fersah* olan mesafeyi ikiye böldü ve her *fersahtan fersaha* bir küçük kuleler koydurdu. Daha sonra, onun  ağatayları ya da halkına her gün 12 ya da en azından 10 *fersah* kat etmelerini emretti. Bu mesafelere, fersahlara, *mogales* deniliyor.³⁴⁴ çünkü bu kuleleri *fersah fersah* koydurma işinin emrini Mogolia denilen topraklarda verdi. Elçiler, bu kuleleri ve *fersah*leri gördüler, her birinin aralığı 2 Kastilya *fersahı* kadar vardı. Gerçekten, biri gözüyle görmese buna inanması mümkün değil, bu Allah'ın cezaları nasıl gece gündüz gidiyorlar ve sadece H uk mdar'ın emri olan mesafeyi gitmiyorlar, atların  atlayacağı son noktaya kadar gidiyorlar, 15-20 büyük *fersah* gece gündüz gidiyorlar, altlarındaki

³⁴⁴ Burada Timur tarafından yönetilen Maver  nnehir'den ve kendilerine Babür hükümdarları olarak adlandıran Timurlulardan söz edilmektedir. Bkz. Mirokova, *a.g.e.*, s. 184.

atlara da acımıyorlar, bu derece gayretliler. Üstelik öldürmek istediklerinde kesip, insanların bulunduğu bir yerleşim yerinde iseler oracıkta etini satıyorlar. Yolumuzun üzerinde, o kadar çok ölü at ve öldürerek gidenleri gördük ki, insanın ağzı açık kalıyor.

Elçiler, bu yerden geldikleri aynı gün daha sonra ayrıldılar, bütün gün ve gece gidebildikleri kadar gittiler, dinlenmek isteseler de, izin vermiyorlardı. Sıcak gece olduğunda bile, insanın hiç görmediği bir yükseklikte idi, o derece kızgın rüzgar esiyordu ki, sanki ortalık yanıyordu. Bu gece, rahatsız olan Gómez de Salazar çok ağırlaştı, bütün yol boyunca suyun olduğu bir yer bile çıkmadı karşılarına, sadece o gece atlara arpa vermek için durdular.

Salı günü, bütün gün gittiler, akşama kadar tek bir yerleşim yeri karşılarına çıkmadı. Gece olunca, Cabrahin³⁴⁵ şehrine vardılar. Şehir çok büyüktü, birçok büyük binaları, câmileri vardı, ancak yarısından fazlası boş evlerdi. Yemekten sonra buradan ayrıldılar, burada onlara yeni atlar verildi ve bütün gece yol aldılar. Cuma günü öğle vakti ıssız bir köye geldiler, ama yarım *fersah* uzaklıktaki bir köyden onlara yiyecek ve ihtiyaç duydukları her şeyi getirdiler. Akşam duası saatinde buradan da ayrıldılar ve bütün gece düz bir ovada ilerlediler.

Cumartesi günü Temmuz ayının 26'sı Nişabur³⁴⁶ denilen bir şehre geldik. Bu şehre varmadan yaklaşık 1 *fersah* mesafede çok sayıda derenin bahçeleri suladığı çok büyük ovalar ve bunların içine kurulmuş dört yüze yakın çadır gördüler. Bu çadırlar, daha önce gördükleri çadırlara benzemiyorlardı, siyah keçeden ve uzun çadırlardı; bu çadırda yaşayan halkın çadırlardan başka bir şeyi yoktu.³⁴⁷ Ne şehirlerde ne de başka yerlerde ikamet ediyorlardı, yaz kış sadece çadırlarla açık alanda kalıyorlardı. Bu halkın çok sayıda hayvanı vardı: koyunları, keçileri, sığırları ve yanlarında getirdikleri 20 bine yakın develeri vardı. Bu halk, hayvanlarıyla Hükümdar'ın bütün topraklarını dolaşıyorlardı, her sene buna karşılık olarak Hükümdar'a 3 bin deve ve 15 bin koyun veriyorlardı. Elçiler, çadırların yanından geçerken, bu çadırların önde gelenleri

³⁴⁵ Cabrahin ile İsfereyin kastedilmektedir. Kuzey Horasan'daki şehir, Jajerm ve Nişabur arasındadır. 1381 yılında Timur tarafından yıkılmıştır. Bkz. Barthold, "İstoriko-Geog...", s. 381.

³⁴⁶ Horasan'daki Nişabur şehri Hülagülerin yıkılışından sonra XIV. yüzyılın 30'larında, son hükümdarı gönüllü olarak Timur'a teslim olan Sebzevar'da kurulan Serbedar hanedanına ait oldu ve bu şekilde yıkılmaktan kurtuldu. Çevresindeki dağlarda bakır, demir, gümüş gibi madenler çıkarılan Nişabur'un kuzeybatısındaki dağlarda, Kuçan yolu üzerindeki turkuaz madenleri günümüze dek önemini korumuştur. Bkz. Barthold, "İstoriko-Geog...", s. 111-112.

³⁴⁷ (B. yazmasına göre yani Estrada'nın yazmasına ve sonraki çevirilere göre bu halkın adı Elevariler denilen göçebe Kürtlerdir.

çadırlarından çıktılar ve elçileri bir çadıra getirerek, onların önlerine her zaman yedikleri bol bol süt, kaymak ve çokça ekmek getirdiler. Oradan ayrılıp şehre geldiler, Gómez de Salazar'ın durumu çok ağırlaşmıştı, daha fazla gidemediği için onu bir köyde bıraktılar.

Nişabur şehri, düz bir ovaya kurulu idi, etrafını saran çok güzel bahçeler ve harika şeyler vardı. Şehre girince elçilere kalmaları için, en güzel konaklarından birini konaklama için verdiler. Şehrin önde gelenleri, gelip onlara çok miktarda yiyecek, meyve ve kavun getirdiler; bu kavunlar çok büyük ve çok lezzetli idiler. Ayrıca bunların yanında şarap ta getirmişlerdi. Yemekleri yedikten sonra, Tamurbek'in emri gereği şehrin ileri gelenleri yaldızlı elbiseler ya da at verdiler. Şehre gelmeden 4-5 *fersah* önce, Tamurbek'in ordusunda büyük bir komutan Meli Aliorga³⁴⁸ adında bir beyle karşılaşmışlardı. Bu Bey'i, Hükümdar elçileri karşılaması için göndermişti: onlara, Hükümdar'ın, elçiler neye ihtiyaç duyarsa sağlanmasını ve onurlandırılmasını emrettiğini söyledi. Gómez de Salazar'ın çok zayıf düştüğünü haber almışlardı, bu bey onun için geri döndü. O derece güç durumda buldu ki, ayağa kalkamayacak hale düşmüştü, onun için bir tahtirevan yaptırmış ve adamların omuzunda adım adım şehre taşıtmıştı. Şehre getirince en iyi yataklara yatırmış ve şehirdeki en iyi hekimleri getirtmişti. Ancak, Tanrı onun vadesinin dolmasını istemişti ve Gómez hayatını kaybettiler.

Bu şehir çok büyük ve onda her şeyi bulmak mümkün, her şey bol ve yaşaması güzeldir. Bu şehir, Media eyaletinin ucudur ve burada turkuaz çıkarılır, başka yerlerde de çıkarılsa da buradakilerin en iyisi olduğu bilinir ve toprak altında belli yerlerden çıkarılır, şehrin yukarısındaki bir dağdan dökülen nehir yatağı bu yerlerden biridir. Şehrin bütün mahalleleri kalabalıktır ve yaşamak için çok uygundur. Bu şehirle Media

³⁴⁸ *Melialiorga*; Clavijo'nun "büyük bir komutan ya da mareşal" olarak tanımlamasına rağmen bilinmeyen bir lişidir. *Tavaçiden* söz ediliyor olabilir. *Tavacı*; birlikleri toplamaktan, muharebe sırasında birliklerin durumu hakkında bilgi vermekten ve birlikleri Emir'lere iletmekten sorumlu askeri yetkilidir. Barthold, Şerefeddin Yezdi'den atıfla *tavacının* konumunun Kral'dan sonra geldiğini düşünür. Bkz. Barthold, **Ulugbek...**, s. 50.; *Tavacı*; Orta Çağ Türk İslam Devletleri'nde Emir-i Arız'ın görevlerini ifa eden kişidir. Orduya yeni asker kazandırılması için asker toplayan, askeri teçhizatı ve hayvanları denetleyen, orduyu teftiş eden *tavacı*, ordunun nizam ve düzeninden sorumlu olması ile Emir-i Arız'dan ayrılır. Bkz. Kaan Akar, **Türkistan Sözlüğü "XI.-XIX. Yüzyıllar Arasında Türkistan Türk Devletlerinde Kullanılan Unvan ve İstılahlar"**, Porsuk Kültür Yayıncılık, 2021, s. 329-330.

toprakları bitmekte ve çok büyük bir imparatorluk olan Horasan'ın toprakları başlamaktadır.

Pazar günü Temmuz ayının 27'si, elçiler buradan ayrıldılar ve gece ıssız bir köye yakın bir yerde uyudular. Ertesi günü, çok büyük bir yer olan Ferrior'da uyudular, buranın halkı Hükümdar'ın ordusunun korkusundan kaçmıştı, çünkü Hükümdar buradan geçeli 15 gün kadar oluyordu, ordusu da onun ardınca geliyordu ve çok zarar yapıyordu. Bu yerde elçilere, yaldızlı elbiseler verildi; bu yer çok düz, ama bir o kadar da sıcak.

Salı günü, Haxiga adından bir şehre uyumak için uğradılar ve gece burada ayrıldılar. Çarşamba günü Temmuz ayının 30'ydu, Hojajam³⁴⁹ adındaki bir şehre yemek yemek için girdiler, burada elçilere çok hürmette bulundular, bol yiyecek, ihtiyaç olan şeylerden ve yaldızlı bir elbise verdiler. Burada iken, Tamurbek'in Şahruk Mirza adındaki oğlundan bir haberci geldi ve onlara: "Şahruk'un bulunduğu şehir olan Herat'a uğramamızı rica ettiğini bildirdi. Bu şehir, sağ kol hizasında Hindistan topraklarına doğru yönde neredeyse 30 *fersah* uzaklıkta idi. Onlara çok hürmet göstereceğini, ihtiyacı olan her şeyi bütün topraklarından toplayıp sunacağını ilettiler. Elçiler, onları götüren beyle görüş birliğine vardılar ve Şahruk'un davetini şöyle cevapladılar: Büyük Hükümdar, onların bir an önce ardından gelmelerini sıkı sıkıya emrediyordu. Bu yüzden, onları yollarından ayıracak başka bir şey yapmaya cesaret edemezlerdi. Sonuç olarak, Bey'den onları bağışlamasını diliyorlardı. Bu Şahruk Mirza, Horasan topraklarının Hâkimi ve İmparator'u idi.

Elçiler, buradan bir başka büyük şehre gittiler, bu şehrin adı Mixacorçan Çoltan³⁵⁰ idi ve ismini bu şehirde medfun olan Muhammed Peygamberin bir torunundan alıyordu ve dediklerine göre bu kişi bir evliya idi. Bir câminin içinde üzeri gümüş ve altın kaplamalı türbesi vardı. Bu şehir, büyük hac yeri idi, her sene çok sayıda insan hac yapar gibi dini ziyarete geliyordu. Buradaki dini ziyareti yapan kişi evine döndüğünde onun elbisesini öpüyorlar. çünkü kutsal bir yerden geldiğini söylüyorlardı. Elçileri de bu câmiye götürdüler. Daha sonra başka yerlerde, bu şehirde

³⁴⁹ Le Strange, Nişabur ve Meşhed arasındaki Ferrior, Hojjam (Ohanhan) şehirlerini tam olarak tespit etmenin imkansız olduğunu söyler. Odjadjan'la ilgili olarak bu şehrin nehir üzerindeki Buşenç olduğu varsayılabilir. Timur tarafından mağlup edilen ve alınan Herat'ın tamiri zor olmuştur. Bkz. Le Strange, *a.g.e.*, s. 184, 355.; Barthold, s. 184, 355.; Barthold, *Soçineniya*, C. 3, Moskova, 1965, s. 394-395.

³⁵⁰ Burada İmam Ali ibn Musa er-Rıza'dan bahsedilmektedir.

kaldığını ve türbeyi gördüğünü söylerse, o kişi ve kişilerin de elbisesini öpüyorlar, çünkü Mixacorçan Çoltan'ının yakınında bulunduğunu düşünüyorlar. Muhammed'in torunu olan evliyanın adı idi. Bu topraklar Horasan adını bu kişiden almış olsa gerek. Persia topraklarının içinde olduğundan burada konuşula dil Farsça olmuştur.

Perşembe Temmuz'un sonuncu günü Horasan toprakları içerisindeki Buelo³⁵¹ adında bir şehre geldiler, bu şehir çok hoş bir yer ve Soltania'den buraya geçtiğimiz yerler içerisinde en kalabalık olanı. Bu şehirde, o gün biraz fazla kaldılar, çünkü şehrin valisi, bundan sonraki yolumuz 50 *fersahlık* ıssız bir güzergah olduğundan hem hayvanlar için arpa hem de onlar için hazırlığa koyuldu. Yemek yedikten sonra, onlara o ıssız toprakları geçmeleri için dinlenmiş yeni atlar verdiler. Hava karardığında buradan ayrıldılar ve bütün gece gittiler. Ertesi günü, Cuma gündüz gece ilerlediler, ama yerleşim olan bir yere ulaşamadılar.

Cumartesi günü Ağustos ayının 10'u idi. Gece birçok ekili tarlanın olduğu bir vadiye geldiler, vadinin içinden bir nehir geçiyordu³⁵² ve nehrin kenarında Hükümdar'ın ordusuna ait Çağatayların çadırları yayılıyordu, ayrıca bu insanların çok miktarda deve ve attan oluşan hayvanları vardı. Bu insanlar, daima burada yaşıyorlar, hayvanlarıyla vergiye tâbi tutuluyorlardı ve bu vadide çok ot çıkıyordu. Elçiler, oraya geldiklerinde onları karşılaması, nereye giderlerse izzet ikramda bulunması, her türlü ihtiyaçlarını karşılayıp, at ve yiyecek sağlaması ve en kısa sürede onları getirmesi için Hükümdar'ın gönderdiği bir beyle karşılaştılar. Bu Bey'in adı Mirabocar³⁵³ idi, daha sonra elçilerin karşısına çıkıp, onlara Hükümdar'ın çok selam gönderdiğini, onları götürmek, onlara kılavuzluk etmek, ihtiyacı olan her şeyi karşılamak için geldiğini söyledi. Elçiler, kendilerine buraya kadar eşlik eden Bey'in Hükümdar'ın gönderdiği Bey'in gözetiminden çıkmışlar ve Mirabocar'ın refakatine girmişlerdi. Ancak önceki refakatçi Bey ve adamları hâlâ onlarla birlikte idi, çünkü hem kendisi ve adamları hem

³⁵¹ Clavijo'nun *Buelo* diye bahsettiği şehri İ.İ. Sreznevskiy, Abdullabad olarak kabul eder. Le Strange ise buranın Tus olduğunu söyler. Anlaşılan *Buelo* 1382'de Timur tarafından yönetilen Tus şehridir. 1389'da Şerefeddin Yezdi'nin aktardığına göre burada bir isyan çıkmış ve isyan Timur tarafından kanlı bir şekilde bastırılmıştır. 10 bin kadar insanın idam edildiği bildirilir. Ve adet üzere şehir kapılarına ithafen asılan kişilerin "kellelerinden" kuleler dikilmiştir. Bkz. Sreznevskiy, **a.g.e.**, s. 394.; Barthold, "İstoriko-Geog...", s. 114.; 1, s. 394.

³⁵² Le Strange, İspanyol büyükelçilerinin Serahs bölgesinde bir yerde Tejen Nehri'ni geçtiğini düşünür. Bkz. Le Strange, **a.g.e.**, s. 355.

³⁵³ *Mirabosar*; (Mizrab?) Şerefeddin Yezdi'nin aktardığına göre Timur'un ve daha sonra Termez'deki kalenin başı Şahruk'un yakın arkadaşı olan kişidir. Bkz. Barthold, **Ulugbek...**, s. 86, 91.

de atları için yiyecek bulması gerekiyordu. Elçilere hizmet edilmesi için emirler yağdırıyorlardı: bunların adet ve uygulamalarına göre, uğradıkları her yerde, ister şehir olsun ister köy olsun, hem elçilere hem de yanındakilere ne kadar kişi olurlarsa olsunlar hemen bol miktarda yiyecek, meyveler ve yetecek kadar arpa getiriliyordu. Bunun yanında da, bu elçilerin koruması olarak, muhafaza için adamlar geliyor ve gece gündüz hem elçileri hem de hayvanları gözetliyorlardı. Eğer bir şey eksik olursa, vali kim olursa olsun bedelini ödüyordu. Geldikleri yerde, eğer o yerdekiler, hangi saatte olursa olsun, ihtiyaç duyulan şeyleri hemen getirmezlerse, öyle bir dayak atıyorlardı ki bu kişilere, gören insanın ağzı açık kalıyordu. Daha sonra şehrin, köyün ya da gittikleri yerin kadısını, elçilerin önüne getiriyorlar ve ilk soru sorduklarında sopa ve dayak atıyorlardı, hiç acımadan o kadar vuruyorlardı şaşkınlıktan baka kalıyorlardı. Elçilere hizmet etmenin, uğradıkları yerde onları onurlandırmanın ve ihtiyaç duydukları her şeyi vermenin Hükümdar'ın emri olduğunu bildiklerini söylüyorlardı. Çünkü, elçiler Frenk oldukları için, yanlarında ihtiyaç duyacakları şeyler olmadığı için, Hükümdar'ın emrini bu kadar kötü yerine getirdikleri için, bedelini önce başlarındaki idareciye, sonra altındaki mali işlere bakana ve belde halkına ödetiyordu. Bu yüzden, şimdi yaptıkları gibi elçilerin ne zaman geldiğinden haberdar olmak onların da işine geliyordu. Bu Bey'in adamları, bir şehre ya da beldeye geldikleri zaman, onların şehrin idarecisine verdikleri isim olan Reis'i soruyorlardı, sokaklarda buldukları ilk kişiyi ona götürmesi için alıkoyuyorlardı. Bu kişiler başlarına birer sarık sarıyorlardı, sarığı başından çözüp, alıkoydukları kişinin boynuna bağlıyorlardı. Bey'in adamları at sırtında, bunlar da yaya gidiyorlar, arada sırtlarına kırbaç ve darbeler iniyor, reisin evini gösterene kadar bu böyle devam ediyordu.

Bunları gören yöre halkı onları böyle giderken görünce, Hükümdar'ın adamları olduğunu ve büyük Hükümdar'ın bir emrini yerine getirdiklerini biliyorlardı ve arkalarından şeytan onları kovalıyormuşçasına kaçıyorlardı. Dükkanlarında olanlar hemen kapatıyor ve kaçıyorlardı, evlerine sığınıyorlardı ve birbirlerine *embajadores* yani “elçi” diyorlardı ki, elçi geldiğinde zor bir günün onları beklediğini biliyorlardı. Ve hepsi işte böyle şeytan görmüş gibi kaçıyorlardı. Bey'in adamları bir yere girdiklerinde, öyle bir gürültüyle giriyorlardı ki, hiç acımadan öyle şeyler yapıyorlardı ki, sanki eski bir ordu oraya girmiş gibi görünüyordu. Reisi bulduklarında, “onunla nazikçe konuştuklarını sanıyorsanız, yanıyorsunuz. Hayır, önce hakaret ediyorlar,

sonra da ellerindeki gürzlerle onların canını yakıyorlar, önlerinde koşturuyorlardı”. Elçilere lazım olan her şeyi ona getirttiriyor, elçilerin önünde hizmet ettiriyordu; o da izin almadan oradan ayrılmaya cesaret edemiyordu.

Bildiğiniz gibi elçiler, Hükümdar’ın damadının yanından ayrıldıklarından beri Babilonya Elçileri ile birlikte yol alıyorlardı. Onlara refakat eden askerler, bahsedilen şeyleri sadece elçiler için yapmıyorlardı. Eğer, biri Hükümdar’ın emirlerine karşı çıkarsa da aynı şeyleri yapıyorlardı. Denildiğine göre, Hükümdar’ın emrini yerine getirmek için, kimi isterlerse gerekirse öldürebilir ve cezalandırabilirler de üstelik onlara karşı çıkan da olamaz. Hükümdar’ın herhangi emrini yerine getirmek için giden o haberci, ordunun generaline bile emredebilir, bu yüzden Hükümdar’ın bu habercilerden herkesin nasıl korktuğunu görmek çok şaşırtıcı idi.

Bahsi geçen bey, bu çadırlara elçiler için bol pişmiş et getirtip, önlerine koydurttu, ayrıca pilav, süt, ekşi süt ve bu topraklarda çok yetişen ve çok lezzetli olan kavun da bol miktarda ikram edildi. Bu çadırlardaki insanların, çadırlarından başka bir şeyleri yoktur ve yaz kış bu çadırlarla göç ederler. Yaz gelince, nehrin bu yakasındaki vadilere gelip, ekinlerini ekiyor, pamuk ve kavun yetiştiriyorlardı ki, sanırım dünyada en büyük ve en iyi kavunu yetiştiren onlardır³⁵⁴. Ayrıca, çok fazla darı ekiyorlar ve bunu ekşi süt (kıımız) içinde pişmiş olarak yiyorlar. Kış gelince, sıcak bölgelere göçüyorlar. Hükümdar, bütün ordusuyla, aynı şekilde yaz kış göç ediyorlar. Kendilerinden emin, düşman korkusu olmadan, bütün bir ordu ayrı ayrı gidiyorlar. Yalnız Hükümdar; kendi askerleri ve ordusu, hanımları ile birlikte giderken, diğer ordu ayrı gidiyordu ve o yerlerde yaşıyorlardı. Yanlarında çok sayıda koyunlar, develer, atlar götürüyorlardı, sığır ise çok azdı.

Bu insanlar, Hükümdar onları sefere çağırdığında, her şeylerini yanlarına alıyorlar, hayvanları, sahip oldukları şeyleri, eşlerini ve çocuklarını da beraberlerinde götürüyorlar. Bunlar katıldıkları orduyu, gittikleri toprakları kendileri, yanlarındaki hayvanları, özellikle koyun, deve ve atlarıyla kalabalıklaştırıyorlar.

Hükümdar, bu insanlarla büyük işler başardı, birçok savaşa katıldı, zafer kazandı. Çok azimli, çok iyi at süren, çok iyi ok atan ve çok çetin şartlarda yaşayan sağlam insanlardı. Yemek yiyeceklerse, yerler, eğer yoksa, süt ve ekmeksiz et yerler.

³⁵⁴ Gonzales burada “ben” zamirini kullanmış ve kavunların lezzetini övmüştür.

Yanlarında yiyecek varsa, çok iyi kamp kurarlar. Yoksa soğuğa, sıcağa, açlığa, susuzluğa dünyadaki herkesten daha dayanıklıdırlar. Et varsa, ayırt etmeden yiyorlar, eğer yoksa, su ve ekşi sütü pişirerek yetiniyorlar ki, bu onlarda mebzul miktarda bulunuyor. Bu yemeği şu şekilde yapıyorlar: bir kazana suyu koyuyorlar, su ısınınca bu peynir gibi olan *kurutu* bir kâseye koyuyorlar, üzerine sıcak su döküp, eritiyorlar ve kazanın içine döküyorlar. O kadar ekşi ki, sirke gibi kokuyor ve bunun içine çok ince parçalar halinde hamur parçaları yapıp kazana atıyorlar, biraz pişince çıkarıp, aynı kâseye döküyorlar, ne ekmek ne de et arıyorlar, büyük bir iştahla yiyorlar. Bu yemek onlarda o kadar yaygın ki, her gün en çok onu yiyorlar. Bu yemeği pişirmek için odun kullanmıyor, hayvanların tezeğini kullanıyorlar ve bu yemeğe aş adını veriyorlardı. Sabah ilk ışıklarla elçiler oradan ayrıldılar ve onlarla birlikte Hükümdar'ın gönderdiği bey de geliyordu ve bütün gece yol aldılar. Ertesi gün Pazar, hiçbir yerleşim yeri bulamadılar, geceyi çok büyük, ıssız bir kervaransaray'da geçirdiler ve hayvanlarına arpa verilmesi emrini verdiler ve öyle de yapıldı, çünkü bir sonraki yerleşim yeri 12 *fersah* uzaklıktaydı. Geceye iki saat kala buradan hareket ettiler, kendilerine yeni dinlenmiş atlar da verilmişti, çok sıcak olmasına rağmen bütün gece ilerlediler. Bütün yol boyunca tek bir su kaynağı dahi yoktu. Pazartesi günü sabah olduğunda da, saat 9 civarı aynı şekilde hiç durmadan yol aldılar, sadece su bulamamakla kalmadılar, bütün gece gitmekten o kadar yorulmuşlardı ki, atlar bile yorgunluktan hareket edemez hâle gelmişlerdi. Güneşin yaptığı korkunç sıcağın altında gitmek ve içlerini kavuran susuzlukla kumlu arazide ilerlemek, uzun süredir susuz kalmaktan kafiyeledeki adamları çok büyük bir tehlike içerisindeydi. İlahiyat üstadının genç hizmetçisinin bindiği at, diğerlerininkinden daha sağlam duruyordu, kafileden daha ileri gidebildiği kadar gitti ve bir nehre ulaştı, elindeki bir iki iç gömleğini suya batırdı ve onlarla geri geldi. Oradakiler suyu bu iç gömleklerinden içebildikleri kadar içtiler, çünkü susuzluktan ve sıcaktan baygın durumda idiler. Herkes kendi başına idi, en fazla bir iki adım atabiliyordu. Başlarında ne muhafız vardı ne de onlarla ilgilenecek birileri. Güneş kavuşmadan biraz önce, çok sayıda Çağatay çadırının kurulu olduğu bir vadiye geldiler. Buradakiler, Murgab³⁵⁵ adındaki bir nehrin kenarına çok yakındılar. Bugün

³⁵⁵ *Murgab Nehri*; Murgab Nehri, Afganistan'da, Sefid Kuh Sıradağları'ndan doğup Parapamis Dağları'na doğru kollara ayrılan, Şirin Köyü yakınlarında, denizden 13.060 fit rakıma sahip nehirdir.

gece ve gündüz yapmış oldukları yolculuk, 20 Kastilya *fersahi* fazla idi ve bütün gece burada kaldılar. Salı günü buradan ayrılıp, 2 *fersah* uzaklıktaki han gibi bir yere gittiler ki, onlar bu yere *curavansola*³⁵⁶ diyorlar. Burada Çağataylar, Hükümdar'ın atları ve develerinin muhafızı olarak bulunuyordu. Burada yemek yiyip, *siestaya* daldılar, ikinci saati buradan ayrıldık ve onlara dinlenmiş iyi atlar verilmişti. Akşam olduktan iki saat sonra, Çağatay ordasının olduğu büyük düzlüklere ulaştılar, geceyi ve ertesi günü Çarşamba'yı burada geçirdiler. Perşembe buradan ayrıldılar, bir köye *siesta* için uğradılar, o gece nehrin kenarındaki açık alana gidip uyudular.

Cuma günü buradan yola çıktılar ve Çağatay çadırlarına gelince, orada *siesta* yaptılar. Öğleden sonra, atları değiştirilmiş olarak buradan hareket ettiler ve gece uyumak için açık alanda kaldılar.

Ertesi günü Cumartesi Ağustos ayının 9'u idi, Salugar isminde bir yere yemek için gittiler. bu yerde onlarca din ulusu addedilen çok büyük bir *caxiz*³⁵⁷ bulunuyordu. Bu yer nehrin kenarındaki bir vadide kalıyordu, çok sayıda su kanalı geçiyordu içinden ve nüfusu kalabalık, etrafı güzel bağ, bahçelerle doluydu. Buranın hâkimi olan bu *caxiz*, ölmüş geriye iki küçük çocuk bırakmıştı. Tamurbek, aşağı yukarı on gün kadar önce buraya uğramış, bu iki çocuğu yetiştirmek için yanına almıştı, çünkü babaları iyi bir soydan geliyordu. Şimdi bu yeri, çocukların annesi yönetiyordu, bu kadın elçilere çok hürmet etmiş, onları görmeye gelmiş, yemek hazırlatmış, ne ihtiyaçları varsa karşılatmış ve onlarla birlikte yemek yemişti.

Akşam buradan yeni atlarla ayrıldılar, bütün gece durmadan yollarına devam ettiler. Pazar günü, Çağatayların çadırlarına gidip yemek yediler, burada *siesta* yaptılar ve gündüz orada kaldılar. Pazartesi gece yarısından sabaha kadar ilerlediler ve açık arazide uyudular. Karşılarına bu çadırlardan çıktıkça, aynı şekilde elçilere yemek ve meyve veriyorlardı, ihtiyaçlarını karşılıyorlardı. Çadırlarda karşılarına kim çıkarsa

Yaklaşık 200 verst (1.06 km'ye denk düşen bir Rus uzunluk ölçü birimidir) boyunca iki dar, ağaçlıklı geçitten batıya doğru akar, Tire sırtını geçer, Coakir Dağları yarığı (aralığı) boyunca ilerleyer ve sonra kalın bir lős tabakasıyla kaplı geniş bir vadiye akar. 150 verst aşağıda, Meruçak yakınlarındaki Murgab Nehri, sağ koldan Han Tepe tepesinde Koisor Nehri'ni bünyesine katar. Nihai olarak 5.000 dönümlük araziye işgal eder. Bkz. E.R. Barts, **Oroşeniye v Doline Reki Murgaba i Murgabskoye Gosudarevo İmerniye**, Saint Petersburg, Tip. U.-Şça Gluhonemih M. Apenevoy, 1910, s. 26.

³⁵⁶ Kervansaray.

³⁵⁷ Derviş için Clavijo, Portekizce'ye Farsçadan geçen *caxiz* kelimesini kullanmıştır. Burada kelime keşiş anlamına gelir. Hristiyanlar, Müslüman gezgin din adamlarını keşiş diye nitelendirir. Bkz. Mirokova, **a.g.e.**, s. 183.

çıksın, elçilere gerekli her şeyi sağlıyorlardı, elçileri, adamlarını, atlarını koruyacak nöbetçiler ve hatta kendi çadırlarını bile içinden çıkarak elçilere kalmaları için veriyorlardı. Henüz mahsulü biçmemiş bir yerden geçseler de, elçiler için yiyecek, su ve atlar için de arpa getiriyorlardı, bu onlar için büyük bir zorluk olsa dahi bunu yapıyorlardı.

Ertesi günü Salı, Ağustos'un 12'siydi, çok büyük bir alanda yemek yemeye ve *siestaya* dalmaya gittiler. Bu yerde Hükümdar'ın atlarının muhafızlarının konakladığı bir kervansaray vardı. İkindiden sonra buradan ayrıldılar.

Ertesi günü ikindi sıraları Anchoy³⁵⁸ adında bir şehre vardılar, bu şehir, onları Tamurbek'e götüren refakatçi Bey'in şehri idi. Burası artık Media eyaletinin dışındaydı buraya Tacikistan adı veriliyordu. Dil, kelime hazinesi açısından Farsçadan ayrılıyordu, ama büyük oranda bir Farsça idi. Ve buranın halkına Tangiquis deniliyor.³⁵⁹ Şehirde, elçilere çok hürmet ettiler, elçiler burada geldikleri gün olan Salı'dan 14 Ağustos Perşembe'ye kadar kaldılar. Elçilere, burada bol yiyecek ve şarap ikram ettiler ki, burada şarap çok üretiliyordu, yine burada elçilere yaldızlı bir elbise ve bir at hediye edildi. Bu şehir düz bir vadiye kurulmuş, 2 *fersah* civarı hep bağ, bahçe, evler ve bol su kanalıyla çevrili. Perşembe günü buradan ayrılıp, yollarına devam ettiler. Bir nehir kenarındaki düzlükte kurulu Çağatay çadırlarında geceyi geçirdiler. Bu Çağataylar, Hükümdarın imtiyazlıları idiler, nereye isterlerse, yaz kış hayvanlarıyla birlikte oraya gidebilir, oralarda göçebe hayat sürebilir ve ekin ekebilirlerdi, ayrıca vergiden de muaftılar, Hükümdar'a bir şey ödemiyorlardı. Ancak, ne zaman savaş için çağrılısalar, birlikleri hemen katılıyordu ve sanmayın ki, eşlerini, çocuklarını ve hayvanlarını bir yere bırakıyorlardı, onları da yanlarında götürüyorlardı. Orda olarak gittiklerinde, bir yerden başka yere hareket ediyorlar. Küçük bebekleri olan kadınlar, hareket halinde iken atın üzerinde önlerinde küçük beşikler olacak şekilde gidiyorlar, geniş iplerle beşiği vücutlarına bağlıyorlar ve böylece çocuklarıyla birlikte yollarda gidiyor, atların üzerinde sanki hiç bineni yokmuş gibi koşturuyorlar. Fakirler ise, çocuklarını ve çadırlarını develerle taşıyorlar,

³⁵⁸ Andhoy; Murghab ile Amu Derya arasında, Şapurgan'ın kuzey batısındaki şehirdir. Bkz. a.y.

³⁵⁹ Tacik.

çocuklarla bir yerden bir yere gitmek çok zahmetli oluyor onlar için, devenin boyu yüksek olduğundan, adımları da yüksek, zorlu oluyor.

Yollarda olan ve hayatlarını göçebe bir şekilde kazanan sadece bu insanlar da değildi, bu halkın büyük çoğunluğu böyle idi. Bazılarını geçtiğimiz yerlerde görürken, daha başkaları bir diğer yerde, diğerleri öbür yerde, bir fersah uzaklıktan iki fersaha kadar alanda, bir günlük yolculuktan ya da daha fazlasında hep bu insanlar çıkıyordu karşımıza ve onların olmadığı bir yere gidemiyorduk. Şehirlere ve beldelere yakın geçtiğimizde, su olan yerlerde ve otlakların olduğu alanlarda aynı halktan o kadar çok çıkıyordu ki karşımıza, çok fazla idiler ve güneşin altında gitmekten çok çirkin bir şekildeydiler, sanki cehennemden çıkmış ve sayıları sonsuzmuş gibiydiler.

Bu yer çok düzdü, ama çok aşırı sıcaktı ve bu yüzden Hükümdar'ın ordusu olan bu halkın çoğunluğu geceleri yol alıyordu. Bazı günler suyun ve otlığın bol olduğu yerlerde dinleniyorlar ve sonra Hükümdar'ın ardından gitmeye devam ediyorlardı.

Bu Çağatay çadırlarında geceye kadar kalan elçiler, gece buradan ayrıldılar. Cuma günü bir köye varan kabile, burada yemek yiyip, *siestaya* daldılar. Gece ise, ismi unutulan³⁶⁰ bir şehirde uyudular; bu şehir çok büyüktü, büyük surları vardı, önceden bu surlar dimdik ayakta idi, oysa şimdi yıkılmıştı, şehrin büyük bir kısmı da boştu. Yine de bu şehirde büyük evler ve câmler vardı. Bu şehirde geldikleri gün ve Cumartesi günü kaldılar, elçilere yaldızlı bir kumaş verildi ve büyük saygı gösterildi. Cumartesi günü buradan ayrıldılar, onlara binmeleri için dinlenmiş atlar verildi, gece Çağatay çadırlarında kaldılar. Pazar günü buradan ayrılınca, yolda öyle şiddetli bir rüzgar esti ki, neredeyse adamları atların üzerinden düşürecek, bu rüzgar bir o kadar da sıcaktı ve sanki alevler insanın yüzünü yalıyordu. Yol kumluk bir araziden geçiyordu, rüzgar kumu bir o yana bir bu yana savuruyor ve adamların yolunu karartıyordu. Bugün, birçok defa yollarını kaybettiler. Onları Hükümdar'a götüren bey, Çağatay çadırlarına geri döndü ve oradan bir adam alıp, yolu göstermesini istedi. Tanrı'nın inayetiyle Aliabad adında bir köye vardılar ve burada iken rüzgar dinene kadar *siestaya* daldılar. Gece Uş adında bir köye gidip uyudular, atlar arpa yiyince,

³⁶⁰ Yazıcılar tarafından ismi not alınmayan bir şehir. Bkz.Estrada s,238; Le Strange, bunun Güzgan bölgesindeki Belh'in batısında bulunan bir şehir olan Şapurhan olduğunu öne sürer. Bkz. Mirokova'dan alıntı ile Le Strange, **The Lands of the Eastern Caliphate: Mesopotamia, Persia and Central Asia from the Moslem Conquest to the Time of Timur**, University Press, Cambridge, 1905, s. 426.; Barthold, "İstoriko-Geog...", s. 57.

buradan ayrıldılar ve bütün gece küçük köylerin ve birçok bahçenin arasından ilerlediler.

Pazartesi günü Ağustos ayının 18'i idi, Valque³⁶¹ adından çok büyük bir şehre geldiler. Bu şehir çok büyüktü, topraktan çok geniş 30 adım kadar bir suru vardı, ancak birçok yerindeki tahribat görülüyordu. Bu şehir duvar boyunca geniş boş alanlar yer alıyordu, ilk uzun alanda ikinci ile birinci arasında kimse yaşamıyordu ve buraya çok miktarda pamuk ekilmişti, ikinci bölgede ise insanlar yaşıyordu, ama kalabalık değildi. Üçüncü ise iyi bir nüfusu barındırıyordu, buraya kadar geldiğimiz yolda birçok şehir duvarsızdı, ancak bu şehirde duvar vardı.

Bu şehirde elçilere çok saygı gösterdiler ve bol bol yemek, şarap verdiler, ayrıca yaldızlı bir elbise ve bir de at verdiler.

Salı günü buradan ayrıldılar ve bir köyün yakınlarında uyumaya gittiler. Çarşamba öğle yemeği ve *siesta* için bir kasabaya uğradılar ve gece açık alanda uyudular.

Perşembe günü, Ağustos'un 21'i, Biamo³⁶² adında çok büyük bir nehre ulaştılar. Bu nehir, cennetten çıkan diğer bir nehirdir, genişliği 1 *fersahtir* ve çok düz bir araziden geçer, ama şaşılacak kadar güçlü ve çok bulanık akar. En düşük aktığı dağlardaki suların donduğu kış mevsimidir, karlar erimeye başlayınca, Nisan ayı gelince büyür ve 4 ay boyunca büyümeye devam eder ve daha sonra şimdiki hâline döner. Bunun sebebi ise, yazın buzların erimesi, karların çözülmesidir. Bu geçtiğimiz yaz, daha önce hiç olmadığı kadar akışı büyüdü, o kadar ki, nehre 3 *fersah* uzaklıktaki bir köyü sularıyla bastı, birçok evleri yıktı ve çok büyük hasar meydana geldi. Bu nehir, İndia Menor Dağları'ndan dökülür ve Semerkant topraklarındaki ovalardan

³⁶¹ Valque, *Belh*; Cengiz Han döneminde şehir yıkılmış ve XIV. yüzyılın ilk çeyreğine kadar harabe halde kalmıştır. Çağatay Kebek Han tarafından restore edilmiştir. 1368'de Emir Hüseyin, Belh Kalesi'ni restore etmeye karar vermiştir ve şehrin sakinlerini zorla oraya yerleştirmiştir. Belh'in 1370'de Timur tarafından fethinden sonra nüfus tekrar şehre dönmüştür. Bkz. Barthold, *Ulugbek...*, s. 42.; Yakubovskiy, "Timur...", s. 58-59.

³⁶² *Amu Derya*; doğuda Kızılıkum, kuzeybatıda Üst Yurt, güneybatıda Karakum Çölü ile sınırları çizilen, yaklaşık 50 bin km² bir alanı kapsayan nehirdir. Bkz. Muhammed Bilal Çelik, "Firdavsü'l-İkbal'e Göre Hive Hanlığı Tarihi ve Devlet Teşkilatı", Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı, **Basılmamış Yüksek Lisans Tezi**, Sakarya, 2004, s. 10.; Amu Derya, Pamir ve Hindikuş dağlarının birleştiği yerde neredeyse 50 km²lik bir alanı işgal eder. Aksu'dan doğup batıya doğru akar. Çeşitli kollara ayrılarak nihayet Aral Gölü'ne dökülür. Nehrin kıyılarında önemli yerleşim merkezleri kurulmuştur. Bkz. Emel Esin, "Amuderya", **TDV İA**, C. 3, İstanbul, 1991, s. 98.

geçer ve Tartaria topraklarına girer, buradan da Bakü Denizi'ne³⁶³ dökülür. Nehir, aynı zamanda Semerkand İmparatorluğu ile Horasan İmparatorluğu topraklarını birbirinden ayırır. Bu büyük nehrin öte yakasındaki Semerkand İmparatorluğu'nu fetheden Tamurbek, nehirden geçmek için teknelerin üzerine kirişlerden kurduğu köprüyü, bir kez kendisi ve ordusu geçtikten sonra yıktırdı. Şimdi Semerkand'a dönünce, kendisi ve askerlerinin karşıya geçmesi için tekrar köprü yapılması emrini verdi. Elçiler de bu köprüyü kullanarak karşıya geçtiler; dediklerine göre, bütün ordu karşıya geçince köprünün yıkılma emri uygulanacak. Bu köprü, nehrin bir ucundan ötekine kadar uzanmıyordu, büyük kısmı bir yere kadar ulaşıyor, atlar ve hayvanlar üzerinde rahatça ilerliyor, oradan ileriye ise köprü bulunmuyordu.³⁶⁴

Büyük İskender, Hint Kral'ı Poro'yu yendiğinde³⁶⁵, onunla bu nehrin yakınlarında çarpıştı. Bu Perşembe günü, elçiler bu büyük nehre geldiler ve karşı tarafa geçtiler, öğleden sonra ise, Tirmiz adındaki bir şehre vardılar. Bu şehir, eskiden İndia Menor'a ait iken, şimdi Tamurbek'in hâkimi olduğu Semerkand İmparatorluğu'na aittir. Nehrin bu kısmından ilerisi Semerkand İmparatorluğu'nun başladığı topraklardır, buraya Mogalia denir ve dili de Moğolcadır. Nehrin bu yakasında konuşulan dili, nehrin diğer yakasındakiler anlamıyor, çünkü o tarafta Farsça konuşuluyor. Bu dilin (Moğolcanın), Farsçadan ayrıldığı diğer bir husus da alfabedir. Diğer yakadakiler (Farisiler), Semerkand tarafında kullanılan Mogali denilen alfabeyi ne anlıyor ne de okuyabiliyorlar. Hükümdar, yanında bu Mogali alfabeyi okuyup yazan Kâtipler bulunduruyor.³⁶⁶

Bu Semerkand İmparatorluğu toprakları nüfus açısından çok kalabalık, çok büyük ve her şeyin bulunduğu zenginlikte. Bu büyük nehrin Hükümdar tarafından emredilen geçiş uygulaması şudur, Tamurbek, buradan geçtikçe köprü kurulmakta, geçiş tamamlanınca hiç kimse köprüyü geçiş için kullanmamakta ve köprü

³⁶³ Le Strange, Amu Derya'nın Orta Çağ'da Hazar Denizi'ne aktığını söyler. Barthold ise Doğu kaynakları üzerine yaptığı incelemelerine dayanarak Moğollar döneminde Amu Derya'nın Ogurça yolu yakınında Hazar Denizi'ne aktığı sonucuna varır. Bkz. Barthold, **Soçineniya**, C. 2, Moskova, 1963, s. 724.

³⁶⁴ Buradan öteye muhtemelen sallarla geçiyorlar.

³⁶⁵ Aslında Büyük İskender ile Hint Kralı Por arasındaki savaş, İndus'un bir kolu olan Hydaspes'te (günümüzde Çenab) yani günümüz Pakistanı'nda gerçekleşmişti. Bkz. Mirokova, **a.g.e.**, s. 184.

³⁶⁶ Le Strange bu dili Çağatayca veya Uygurca olarak niteler. Bkz. Le Strange, **a.g.e.**, s. 356. Bu dil, Han dili olarak diplomatik belgelerde kullanılırdı. Bkz. Barthold, **Soçineniya**, C. 2, Bölüm 2, Moskova, 1964, s. 467.

yıkılmaktadır. Halk, nehri geçmek için bir yakadan diğerine işleyen tekneleri kullanmaktadı. İmparatorluğun tekneleri ile nereden geldiğini ya da nereye gittiğini gösteren yazı veya mesaj olmadan kimse Semerkand topraklarından karşıya geçemez, isterse nehre yakın yaşasın. Ancak Semerkand tarafına geçmek isteyenlerin bir izin ya da yazı göstermelerine gerek yoktur.

Bu teknelere, Hükümdar çok sıkı denetleme yapan muhafızlar koymuştur, buradan geçen kim olursa olsun onların gözetimindedir, bu geçişlerde büyük hakları vardır ve para alırlar. Bu muhafızların tekneleri kontrol etmelerinin ya da burada bulunmalarının sebebi, Tamurbek'in fethettiği yerlerden Semerkand'a çok sayıda esir ve insan götürmesidir ve böylelikle orasının nüfusunu arttıracak, geliştirecektir. İşte bu yüzden kaçmaları önlemek amacıyla bu muhafızlar burada görev yaparlar. Elçiler Semerkand yolunda ilerlerken, Hükümdar'ın topraklarında Persia ve Horasan topraklarında insanlarla karşılaşılıyorlardı, öksüz ve yetim çocukları, fakir evsiz, mülksüz erkekleri ve kadınları zorla Semerkand'a nüfusu arttırmak için götürüyorlardı. Kimi yanında bir inek, eşek, koç, koyun, kuzu ve keçiler götürüyordu. Geldikleri yerde şehir idarecileri, onlara Hükümdar'ın emriyle yemek veriyordu. Böylece, dediklerine göre, Hükümdar Semerkand'a 100 bine yakın ya da daha çok insan getirdi. Elçilerin bugün geldiği Tirmiz şehri, çok büyük ve nüfus açısından da çok kalabalıktı, etrafını saran bir duvarı nede sur yoktu, ama çok fazla sulak bağ, bahçe vardı. Bu şehir hakkında, girişimiz haricinde ize daha fazla bir şey söyleyemem, o kadar uzun bir kısmını yürüyerek kaldığımız yere gelene kadar birçok sokak ve meydan geçtik, hem çok kalabalıktı hem de her şey satılıyordu ve bu yüzden çok yorgun düştük. Bu şehirde, elçilere çok izzet ikram gösterdiler, ihtiyaç duydukları şeylerden başka, benzer şekilde de ipekten bir kumaş ta verdiler. Bu şehre elçiler için gönderilen bir haberci geldi, elçilere Hükümdar'ın selamını getirmişti, onlara yolculuklarının nasıl geçtiğini, nasıl geldiklerini, kendilerine iyi davranıldı mı ve sağlıkları yerinde miydi diye sormaya gelmişti. Bu haberci ayrılınca, elçiler, ona yaldızlı bir elbise hediye ettiler, onlara refakat eden Bey'e bir de simli kumaş hediye ettiler. Benzer bir hediyeği Babilonya Sultanı Elçisi de haberciye verdi ve Hükümdar'ın refakat için gönderdiği beye de bir at hediye ettiler, çünkü bu ülkenin adetlerine göre, Hükümdar kime bir elçi gönderirse, daima Hükümdar'ı onurlandırmak için bir hediye sunmak zorundadır ve adeti devam ettirmek için hediye kabul etmek

Hükümdar'ı onurlandırmak sayıldığı için, ne kadar büyük ve güzel bir hediye verilirse, Hükümdar o kadar onurlandırılmış olacağından, hediyenin büyüklüğü övülüyor.

Ertesi Cuma, Ağustos'un 22'si, yemekten sonra elçiler bu şehirden ayrıldılar, gece büyük binalara yakın bir açık alanda uyudular. Ertesi Cumartesi, çok büyük düzlüklerden, birçok kalabalık köyden geçtiler ve onlara her şeyin sunulduğu bir köye geldiler. Pazar günü, Hükümdar'ın da geçtiği zamanlar sık sık kaldığı saraylarda yemek yediler, onlara bol yiyecek, meyve, şarap ve çok miktarda kavun verdiler. Bu kavunlar, çok iri ve çok lezzetlidir, bu topraklarda mebzul miktarda yetişir, buranın adetlerine göre, birine meyve verilirken, bir sepette yüklü getirip elçilerin önüne yığıyorlar. Aynı gün buradan ayrılıp, nehre yakın bir alanda uyudular. Pazartesi günü, yüksek bir dağın eteklerine akşam yemeğine gittiler, burada haç şeklinde tuğladan çok incelikle yapılmış ev vardı, bu evin içinde çok fazla boyalı kuşakları, çok güzel, çok renkli çinilerinin seyri doyumsuzdu.

Arkadaki dağlar çok yüksek ve bu yer de, insan eliyle yarılmış gibi görünen zikzaklı dağ geçidine çok yakın. Bu taraftaki ve öteki taraftaki sıra dağlar çok yükseklerle ulaşıyor. Geçit düz ve çok derin, geçidin tam ortasında çok yüksek bir dağın altında kalmış gibi görünen bir köy var. Bu yüksek dağların arasındaki geçidin adı Demir Kapılar³⁶⁷. Bütün bu dağlık bölgede bu geçit haricinde bir geçit yoktur ve bu geçit Semerkand İmparatorluğu'nun ve topraklarının muhafız karakolu gibidir. India Menor taraflarından Semerkand İmparatorluğu topraklarına ve Semerkand İmparatorluğu'ndan India Menor topraklarına başka bir geçit yoktur.

Demir Kapılar geçidi, Tamurbek için büyük bir vergi kaynağıdır, India Menor'den, Semerkand İmparatorluğu'na ve Hükümdar'ın diğer topraklarına gelen tüccarlar her sene bu geçitten geçerek gelirler.

³⁶⁷ Orijinal metinde *Las Puertas del Hierro* İspanyolca “demir kapılar” anlamına gelir.

Ayrıca bahsi olunan Tamurbek'in hâkimi olduğu bir diğer Demir Kapılar³⁶⁸ da Darbanten'e çok yakındır, yer alan Tartaria eyaletinin ucunda Kefe³⁶⁹ şehrinde. Buradan geçmek için, yine çok yüksek dağlık bir bölgeden ve bir diğer geçitten geçmek gerekir ki, burası Darbanten topraklarında kalır. Darbanten topraklarından, Bakü Denizi'ne doğru, Persia taraflarına gelmek için bu geçitten başka bir geçit kullanılmaz. Bir Demir Kapılar'dan diğerlerine, Semerkand Demir Kapıları'na olan mesafe, 1500 *fersah* vardır, belki de bu mesafe daha fazladır. Anlayın, bu iki Demir Kapılar'a sahip olan Hükümdar, nasıl bir alana hükmetmektedir, o hem bu kapıların hem de bütün toprakların hükümdarıdır. Hem Darbanten'in hâkimi hem de Demir Kapılar'ın sahibidir ve her sene çok büyük vergi geliri elde eder. Darbanten büyük bir şehir, beyliği çok büyük toprakları içeriyor. Kastilya'ya daha yakın olan kapılara Darbanten Demir Kapıları deniliyor. Tirmiz'e yakın olanlar ise, İndia Menor topraklarının bittiği yerde. Bu konakta da, elçilere bir yarış atı verildi, bu toprakların atları çok övülür ve onlara çok ilgi gösterilir. Bu Demir Kapı dağları, ağaçsız çıplak dağlardır. Anlattıklarına göre, eski zamanlarda bir dağdan diğerine demirden kapılar varmış ve hiç kimse izinsiz geçemezmiş. Aynı gün buradan ayrıldılar, gece bir dağın üzerinde açıkta uyudular. Ertesi günü Salı, öğlen yemeği ve *siesta* için nehir kenarındaki Çağatay çadırlarına uğradılar. Öğleden sonra atlarına binip yollarına devam ettiler, gece yüksek dağların tepelerinde uyudular. Gece yarısından sonra buradan ayrıldılar, yemeğe bir köye uğradılar ve burada *siestaya* (öğle uykusuna) daldılar, işte bu köyde Fray Alfonso Paez'in çok hasta olan bir adamı öldü.

Perşembe günü, Ağustos ayının 28'i idi, öğlen duası saatinde Keş³⁷⁰ ismi verilen bir şehre vardılar. Bu şehir bir ovada idi, her tarafından dereler ve su kanalları geçiyordu, etrafında bahçeler, evler yer alıyordu. Şehre çok yakın büyük bir düzlükte,

³⁶⁸ Demir Kapılar ifadesi ile Baysuntağ Dağları'nda yaklaşık 3 km uzunluğunda ve 20 metre genişliğe sahip dar geçidi anlatır. Kervanlar Demir Kapılar olarak adlandırılan bu geçitten, Hindistan'dan Semerkant'a ve Buhara'ya giderlerdi. Kaynaklara göre Timur zamanında burada büyük bir gelir sağlayan bir gümrük binası vardır. Barthold, 1875'e dek İspanyol elçilerinin ve maiyetlerinin Demir Kapılar'dan geçen tek Avrupalılar olduğuna dikkat çekmektedir. Bkz. Barthold, **Soçineniya**, C. 3, Moskova, 1965, s. 431-432.

³⁶⁹ Kefe; Kırım Yarımadası'nın güneydoğu kıyısında yer alır. İlk Çağ'lardan beri Kıpçak bozkırlarını Karadeniz'e, Anadolu Yarımadası'na, özellikle İstanbul'a bağlayan önemli bir liman ve yerleşim yeridir. Bkz. Yücel Öztürk, "Kefe", **TDV İA**, C. 25, Ankara, 2002, s. 182.

³⁷⁰ Keş; XIV. yüzyılda 1378'de bir duvarla çevrili olan Şehrisebz'in hisarını oluşturan bugünkü Şehrisebz'in yerinde küçük bir kasaba olarak ortaya çıkmıştır. Moğol İstilasası ile ortadan kaldırılmıştır. Bkz. Mirokova, **a.g.e.**, s. 185.

çok fazla köy vardı ve nüfus kalabalıktı, bol su akıyordu ve her yer otlaklıktı, yaz mevsiminde seyri çok güzel topraklardı.

Bu ovalarda çok fazla ekili toprak sulanıyordu, bağlar, pamuk tarlaları, kavun bostanları ve meyvelik ağaçlar vardı. Bu şehir toprak bir setle çevriliydi ve çok derin çukurlar vardı, köprü kapıları kalkıktı. Bu Keş şehri, Tamurbek ve babası bu şehirdendi. Bu şehirde çok büyük binalar, evler ve câmiler yapılmıştı, ama özellikle Tamurbek'in yapılmasını emrettiği ve henüz bitmemiş bir câmi vardı ki, bu câminin içindeki türbede Tamurbek'in babası yatıyordu.³⁷¹ Ayrıca, bir başka türbeyi de Tamurbek kendisi için yaptırttı³⁷², hala bitmemiş olan çok büyük bir türbe vardı ve öldüğünde buraya defnedilmesini emretmişti.

Söylediklerine göre, bir ay kadar önce oradan geçmiş, bu türbenin inşaatından memnun olmamış, kapısını alçak bulmuş ve yükseltilmesini emretmişti, bu yüzden de ustalar bu işle uğraşmaktaydı. Ayrıca, bu câmideki bir diğer türbede Tamurbek'in en büyük oğlu Yangir³⁷³ defnedilmişti. Bu câmi ve türbeler çok güzel, zengin bir işçiliğin, yaldızlı, mavi ve çinili süslemelerin kullanıldığı şaheserlerdi. Câminin ağaçlıklı büyük avlusunda fiskiyeler vardı ve bu câmide Hükümdar, her gün 20 koç pişirtip, babasının ve oğlunun ruhlarına yemek olarak veriyor. Elçiler, bu şehirde bulunduklarından onları da bu câmiye götürdüler, bol bol yemek, meyve ikram ettiler ve yedirdiler. Yemekten sonra, onları şehirdeki büyük saraylara götürdüler. Cuma günü elçileri, Hükümdar'ın emriyle yapılan çok büyük sarayları görmeye götürdüler³⁷⁴. Dediklerine göre, 20 yıl her gün bu saraylarda ustalar tarafından çalışmalar yapıldı ve hala da ustalar çalışmaya devam ediyor. Bu sarayların çok uzun girişleri ve çok yüksek kapıları var, daha sonra

³⁷¹ Timur'un 1360'da vefat eden babası Taragay, Keş'teki aile türbesine defnedilmiştir. Daha sonra 1373-1374'te Timur yeni bir türbe inşa ettirmiş ve babasının küllerini oraya naklettirmiştir. Bkz. Barthold, *a.g.e.*, s. 40. Bunun yanı sıra Barthold, Taragay'ın mozalesini daha sonraları inşa edilen "Gümbet-i Seyidan (Seyitler Kubbesi) ile özdeşleştirir. Bkz. *Soçineniya*, C. 2, Bölüm 2, Moskova, 1964, s. 428.

³⁷² Barthold, Semerkant'taki Şah-ı Zinde mezarlığına benzeterek buranın Keş'te (Şehrisebz) büyük mezarlardan ziyade küçük türbelerin bulunduğunu belirtir. Keş'teki arkeolojik araştırmalar Timur'un, Cihangir'in türbesinin yanındaki Dar el-Sidayat binasında kendisi için bir mahzen hazırlattığı ortaya çıkarmıştır. Bkz. Mirokova, *a.g.e.*, s. 185.

³⁷³ *Yangir* ya da *Cihangir*; Timur'un en büyük oğlu olup 1376'da ölmüştür. Mezarı Keş'te Dar et-Tilavet denen mekandadır ve türbesine Hazret-i İmam denir. Bkz. Mirokova, *a.g.e.*, s. 185.

³⁷⁴ Barthold'a göre 1379'da Harezm'den alınan esir ustalar tarafından 1380'de inşa edilen Keş'teki Ak Saray ifade edilmektedir. Bkz. Barthold, *Soçineniya*, C. 2, Bölüm 1, Moskova, 1963, s. 160.; Diğer bilim adamlarına göre Ak Saray'ın inşasına 1380'de başlanmış ve 1396'da henüz tamamlanmamıştı. Bkz. Mirokova, *a.g.e.*, s. 185.

girişte hem sağ tarafta hem de aynı şekilde sol tarafta çinilerle ve süslemelerle³⁷⁵ kaplı tuğla kemerler bulunuyor. Bu kemerler, küçük birer kapısız oda gibiler, yerler de çini kaplı, bunun böyle yapılmasının sebebi de, Hükümdar orada iken halkın oturulması amaçlıdır. Daha sonra bunun önünde bir başka kapı yer alıyor ve iç tarafta da beyaz mermerlerle döşenmiş ve büyük ve güzel işçilik olan kapılarla çevrelenmiş çok büyük bir avlu bulunuyor. Bu avlunun ortasına çok büyük fiskiye yapılmış, bu avlu genişlik olarak 300 adım var ve buradan da odaların olduğu ve yüksek, geniş bir kapıdan girilerek büyük bir iç yapıya geçiliyor.

Üzeri ve yanları yaldızlı, mavi çinilerle süslü, çok güzel yapılmış bir giriş kapısı ve üzerinde bir güneşin ortasındaki aslan figürü yer alıyordu ve bu figür diğer uçlarda da var. Bunlar Semerkand Hükümdar'ının armalarıydı.³⁷⁶ Dediklerine göre, Tamurbek, bu sarayların yapılmasını emrettiği için, bana kalırsa, Tamurbek'ten önce bu sarayların yapımına daha önceki Hükümdar zamanında başlanmıştı ve bu güneşin içindeki armalar da önceki Semerkand Hükümdar'ına aitti. Tamurbek'in arması yuvarlak üç O harfi gibiydi, bu şekilde yapılmış: OOO

* * * * *

Bunun anlamı da, O dünyanın üç tarafının da hâkimidir demektir. Bu armayı darp ettiği paralarının üstüne de vurdurtur. Bu yüzden, benim düşüncem, bu sarayları Tamurbek'ten önceki Hükümdarın yaptırmaya başladığı yönünde, çünkü Tamurbek'in arması üç yuvarlak O şeklindedir ve o, bu armayı kendisine tâbi olanların kendi ülkelerindeki paraların üzerine de vurdurtur. Bu kapıdan içeri girdiklerinde kare bir kabul salonuna geçerler, duvarları mavi ve yaldızlı, düz çinilerle kaplanmış, tavan ise altın rengine boyanmıştı. Elçileri buradan bazı galerilere götürdüler, hepsi de altın rengine boyanmıştı, orada onlara o kadar çok daire ve oda gösterildi ki, anlatması çok

³⁷⁵ Orijinal kelime *lazos* olarak geçer. Tekil formdaki *lazo* kelimesi şimşir, mersin ve diğer bahçe bitkileriyle yapılan tasarımı ifade eder. Ya da İngilizce *lasso* kelimesinden geldiği düşünülürse “kement” anlamına gelir. Bkz. “lazo” URL: <https://dictionary.cambridge.org/tr/s%C3%B6zl%C3%BCk/ismpanyolca-ingilizce/lazo> Erişim Tarihi: 01.06.2021.

³⁷⁶ Clavijo tarafından bildirilene göre Keş'teki Ak Saray'daki armaların üzerinde bulunan, arka planında güneş bulunan aslan figürü eski zamanlardan beri olan bir gelenektir. Orta Çağ Müslüman dünyasında bu figür, Türkiye Selçuklu Sultanı II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in (1237-1246) sikkelerinde basılmaya başlandıktan sonra XIII. yüzyıldan itibaren özellikle popüler hale geldi. Daha sonra bu hanedan sembolü, Kazan Han (1295-1304), Olcaytu (1304-1317) ve Ebu Said (1317-1335), bazı Altın Orda hanları ve hükümdarlarının İlhanlıların sikkelerinde de farklı biçimlerde tezahür etmiştir. Bkz. Le Strange, *a.g.e.*, s. 357.

uzun sürer. Bunların hepsinde altın, gök mavisi ve diğer birçok renkten mucizevi çini eserler meydana getirmişlerdi, bunların harikulade oluşlarını tasvir için Paris'in çok ince işçilik çıkaran ustaları görse, güzelliklerine hayret ederlerdi. Daha sonra elçilere birçok odalar ve daireler gösterdiler, bu yerler Hükümdar'ın eşleriyle birlikte kalması için yapılmıştı, insanda hayret uyandıracak kadar zemini, tavanı ve duvarları güzel işçiliklerle donatılmıştı. Bu saraylarda birçok usta çok değişik usullerle çalışıyordu. Bu yerleri görünce, onları Hükümdar'ın eşleriyle birlikte ayrı olarak yemek yemesi için yapılmış bir salona geçtiler, burası çok geniş ve çok güzel yapılmıştı. Önünde, ağaçların gölgeleriyle ve diğer değişik ağaçların da meyveleriyle süslediği, fiskiyelerin etrafında suni çimlerin ayrı bir güzellik kattığı çok büyük bir bahçe vardı. Bu bahçe, o kadar büyüktü ki, yaz gelince birçok insan büyük bir keyifle fiskiyelerin kenarlarına, ağaçların gölgelerine oturabilirdi. Bu sarayların güzelliği o kadar çok, estetik o kadar yüksekti ki, eğer çok ağır gezilmezse ve çok dikkat ederek incelenmezse, iyi tarif etmek mümkün değildir.

Bu câmi ve saraylar, Hükümdar'ın emriyle yapılan ve bugün de yapımına devam edilmesi emrini verdiği görkemli yapılarıdır. Bu yapıların, yapılması burada metfun olan babası ve oğlunu onurlandırmak içindi. Çünkü Hükümdar, bu şehirde doğmuştu ve o da bu şehirde doğduğu bilinsin diye bunları yaptırıyordu, ancak o bu topraklardan değildi, çünkü o bu topraklarda Çağatay diye bilinen topluluktan idi ki, asılları Tartar idi. Daha sonra size açıklanacağı üzere, burayı fethetmek burada hâkimiyet kurmak için geldiklerinde Çağatay³⁷⁷ adını aldılar.

Pepo, Tamurbek'in babası, Çağatayların soylu boylarından gelen bir Bey idi³⁷⁸, ancak daha küçük bir soydan idi, yanında üç ya da dört atlı savaşçısı vardı ve bu Keş şehrine yakın bir köyde yaşıyordu. Onların soylu askerleri köylerde yaşamaktan, bozkırda olmaktan daha çok keyif alırlar, şehirlerde yaşamaktan hoşnut olmazlar.

Aynı şekilde bu Bey'in oğlu Tamurbek, başlangıçta 4-5 attan fazlasına güç yetiren biri değildi. Bunun size yazıyorum, çünkü bunlar elçilere bu şehirde de diğer

³⁷⁷ Bunlar XV. yüzyılda Maverâünnehir'de yaşayan Türkleşmiş göçebelerdir. Cengiz Han'ın ikinci oğlu Çağatay'ın soyundan gelen, uzun bir süre var olan bir hanedan olmamasına rağmen kendilerine Çağatay adını vermişlerdir. Bkz. V.V. Barthold, "Çağatay Han", **Soçineniya**, C. 2, Bölüm 2, Moskova, 1964, s. 540.

³⁷⁸ Metinde Pepo olarak geçen Timur'un babası Taragay, Kaşkaderya Vadisi'ne yani Keş ve Nesef'e (Karşi) sahip olan Türk-Moğol ailesi Barlas'lardandır. Ailenin reisi ve Keş'in hakimi Taragay değil Hacı'dır. Bkz. Barthold, **Ulugbek...**, s. 38-39.

yerlerde iken kesin olmayan bir şekilde kuşkuyla anlatıldı. Denildiğine göre, o yanında 4-5 adam alarak, bir gün bir koç çalıyor, ertesi günü göçebelerden zorla bir ineğe el koyuyordu. Daha sonra da adamlarıyla birlikte bunları yiyordu; birini ona, diğerini buna veriyordu, çünkü hem yılmaz biri hem de cömert biriydi, elindekini paylaşıyordu. Başka adamların katılımıyla da, sayıları 300 atlıyı buldu.

Bu adamlarıyla, diyar diyar çalmaya ve bulduğunu yağmaya başladı, hem kendisi hem de yanındakiler için ve yollarda tüccarların önünü keserek onları soymaya başladı. Yaptıkları, Semerkand İmparatoru'nun kulaklarına çalındı, o da bu toprakların hâkimi olduğu için, nerede bulunursa öldürülmesi emrini verdi. İmparator'un sarayında, onun boyundan Çağatay beyleri vardı, bunlar İmparator'a affı için o kadar yalvardılar ki, sonunda onu affetti ve İmparator'un merhameti ile gelip onun yanında yaşamaya başladı. Ona, bu affı sağlayan adamlardan ikisi, bugün hâla onun yanındadır. Bunlardan birinin adı Ömer Toban, diğeri de Kaladay Beg'tir³⁷⁹ ve Tamurbek, onları çok büyük toprakların sâhibi olan beyler kılmıştır. Yine anlattıklarına göre, bahsi geçen Semerkand İmparator'uyla yaşarken, araları açıldı, öyle ki İmparator, onu öldürtmeye hazırdı, ancak biri Tamurbek'e bunu haber verdi ve o da adamlarıyla birlikte kaçtı. Tekrardan yağmaya başladı, bir gün bir kervanı soydu ve çok büyük bir ganimet kazandı, bunun ardından Cistan³⁸⁰ denilen bir bölgeye gitti, burada bulduğu koyun ve atları çalıyordu ki, bu topraklarda bu hayvanlar çok yetişiyordu. Bu işlere dalmışken, yanında 500 atlı vardı. Cistan halkı, bunu öğrenince ona karşı birlik oldular, bir gece bir koyun sürüsüne daldığı zaman, oranın halkı onlara yetişt, ona ve adamlarına saldırdılar, içlerinden birçoğunu öldürdüler, onu da atından düşürerek, sağ ayağından yaraladılar ve bu ayağından topal kaldı, sağ elini de yaraladılar, iki küçük parmağından sakat kaldı ve onu öldü sanarak orada bıraktılar.

Ama nasıl yapabildiyse oradan kalktı, kırlarda gezen göçebelerin çadırlarına gitti ve orada iyileşti, daha sonra da adamlarına geri döndü. Bu Semerkand İmparator'u ise, kendi adamları tarafından hiç sevilmiyordu, hem bazı önemli kişiler hemde

³⁷⁹ *Kaladay Beg* ve *Ömer Toban* ve, Timur döneminde yaşamış, bilimeyen kişilerdir.

³⁸⁰ Cistan; *Sistan*, Orta Farsçada *sakastan* olarak geçen kelime "sakaların ülkesi" anlamına gelir. Arapçaya ise *Sicistan* olarak geçmiştir. Eski metinlerde *Nimrüz* (öğle) olarak da geçer. Doğu sınırı (Orta Çağ'da) Kandeher'a kadar uzanır. Sistan sırasıyla Pers, Part, Sasani devletlerinin yönetimi altına girmiş ve İran'ın doğu sınırı olmuştur. Bkz. Osman Gazi Özgüdenli, "Sistan" **TDV İA**, C. 37, Ankara, 2009, s. 274-276.; W. Barthold, **An Historical Geography of Iran**, Çev. Svat Soucek, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1989, s. 64.

sıradan halk tarafından. Tamurbek ile konuşup, İmparator'u öldürdüğü takdirde, onu başa getireceklerine söz verdiler. Her şey anlaştıkları gibi oldu, bir gün İmparator, Semerkand'a yakın bir şehre geldi, Tamurbek, onu çevreledi ve ona saldırdı. İmparator, kaçıp bir dağa sığındı, bir adam çağırdı ve onu saklamasını, ona yardım ederse, çok zengin olacağını söyledi ve ona parmaklarındaki bir yüzükleri verdi ki, değerleri çok yüksekti. Bu adam da, onu saklamak yerine, gelip Tamurbek'e haber verdi ve o da gelip İmparatoru öldürdü. Ve böylece Semerkand şehrine girdi ve orayı aldı, şehre hâkim oldu ve İmparator'un karısını aldı, onunla evlendi ve bugün onun en büyük hanımı bu kadındır. Ona Cano Hanım demektedirler ki, büyük kraliçe ya da büyük İmparatoriçe anlamına gelmektedir. Daha sonra aralarında anlaşmazlık olan iki kardeşin hâkimi oldukları Horasan İmparatorluğu'nu onlara karşı olanlarla birleşerek fethetti.³⁸¹ Bu yollarla Semerkand ve Horasan İmparatorluklarına sahip oldu ve imparatorluğu başlamış oldu. Onunla en başından beri bulunan kendi boyundan bir Çağatay yanındakilerin içinde en cesur idi ve Tamurbek'in kız kardeşiyle evlendi, çok sayıda adamın Bey'i oldu. Jança Miraza³⁸² adındaki oğlu, Tamurbek'in en gözde adamı olmuştur, birçok adam ve bir o kadar da toprağı vardır, aynı zamanda ordunun da başkomutanıdır, Hükümdar'dan sonra, kimse bu adam kadar güç ve yetki sahibi değildir. Hükümdar ve ordu onu çok sever.

Tatarların bu topraklara gelişi ve bu Çağatay ismini alışlarının nedeni şuydu: çok uzun zaman önce Tartaria'da büyük bir İmparator vardı, adı Durgançon³⁸³ ve adı dünyanın hazinesi demektir. Bu İmparator, fethettiği büyük topraklarda hüküm sürdü, ölmesine yakın dört oğlu vardı: bunların isimleri Galuy, diğeri Çağatay, bir diğeri

³⁸¹ Herat, 1381'de Timur tarafından alındı, hanedan 1388'de devrildi. Bundan sonra Herat, Timur'un Horasan'ı yöneten oğullarının, önce Miranşah'ın ve 1397'den itibaren Şahruk'un ikametgahı oldu. Horasan'ın yanı sıra Sistan ve Mazandaran da valiliğinin bünyesine girdi. Bkz. Barthold, **Soçineniya**, C. 2, Bölüm 2, Moskova, 1964, s. 206.

³⁸² Burada Timur'un torunu Ömer'in atabeki Emir Cihanşah'a atıfta bulunmaktadır. Bu kişi, Hindistan ve Transkafkasya seferinde aktif rol oynamıştı. Bkz. Tizegauzen, **a.g.e.**, s. 102, 104.; Barthold, **Ulugbek...**, s. 57.

³⁸³ *Durgançon* olarak geçen isimle Cengiz Han'dn bahsedilmektedir. Bkz. Sreznevskiy, **a.g.e.**, s. 397.

Ozbique³⁸⁴ ve diğeri de Charharchas³⁸⁵ idi ve bunlar aynı annedendiler.³⁸⁶ Ölümünün ardından, her bir oğluna topraklarından bir bölgeyi bıraktı, işte bu Çağatay’a da bu Semerkand İmparatorluğu’nu ve diğer toprakları bıraktı. Ölümünden önce bu paylaşımı yaptığı için, onlara bir olmalarını, anlaşmazlığa düşmemelerini emretti ve ayrı düştükleri gün, hepsinin felaketi olacağını söyledi.

Çağatay, gürbüz, mücadeleci ve gönlü büyük bir beydi. Kardeşleri arasında kıskançlık doğdu, çünkü birbirlerine zıt düştüler ve bunun sonucunda da birbirleriyle savaştılar. Semerkand topraklarının ahalisi bu anlaşmazlıkları görünce, ona karşı ayaklandılar ve onu ve halkından birçok kişiyi öldürdüler. Onun yerine de, bu toprakların soyundan birini geçirdiler. Bu Çağatay’ın halkından çok sayıda insan bu topraklarda kaldı, hayatlarını sürdürecekleri hayvanları ve gelirleri vardı. Beyleri öldüğü için bu Tartarları, oradaki halk beyleri olan Çağatay’ın adıyla çağırmaya başladı, işte isimleri buradan gelmektedir. Orada kalan Çağataylardan ve Tartarlardanda Tamurbek gelir, diğer Çağataylar da onunla birliktedir, şimdi Semerkand topraklarındaki çoğu insan bu Çağatay ismini aldı. Çağatayların şöhreti o kadar büyük ki nasıl başka bir isim alırlar?

Elçiler, bu Keş şehrinde buraya vardıkları Perşembe ve buradan ayrıldıkları Cuma günü öğleden sonraya kadar kaldılar. Cumartesi günü bir köye uyumak için uğradılar. Ağustos ayının 30’u Cumartesi yemek için bir Bey’in konağına uğradılar, bu konak bir nehrin kıyısındaki düzlüğe kurulmuştu, çok büyük ve çok hoş bir bahçenin ortasıındaydı.³⁸⁷ Buradan ayrılıp, Semerkand’a 1.5 *fersah* kala Mecia adında büyük bir köyde uyudular. Onlara buraya kadar refakat eden bey, elçilere o gün

³⁸⁴ Orijinal metinde *Osbek* olarak geçen kelime ile “Ögedey kastedilmektedir.

³⁸⁵ Clavijo bu kısımda Cengiz Han’ın mirasçılarının isimlerinden sadece ikinci oğlun yani Uygurya’da Semerkant ve Buhara’ya ve Güney Altay’dan Amu Derya’ya dek yönetimin başında olan Çağatay’ın adını doğru verdiği anlaşılmaktadır. Cengiz Han’ın diğer üç oğlundan (en büyüğü Cuci, Ögeday ve en küçüğü Tuluy) da bahsedilmektedir. Bkz. Tizengauzan, **a.g.e.**, C. 2, s. 13.

³⁸⁶ Clavijo olayları karıştırmış olabilir. Cengiz Han’ın ikinci oğlu olan Çağatay 1242’de eceliyle ölmüştür. Onsan sonra toprakları Altın Orda Hanı Batu’nun eline geçmiştir. Daha sonra Mengü (1251-1259) komutasında kardeşi Hülagü, İran’a karşı bir sefer düzenlemiştir ve Çağatay ulusunun başına Masudbek geçer. Ancak Mengü’nün ölümünden sonra oğullarının düşmanlığını iktidar için kullanarak, Çağatay Alguy’un torunu ulustaki gücünü geri kazanırken Maverünnehir’de Mesudbek 1289’a kadar hüküm sürmüştür. Bkz. Yakubovskiy, “Timur...”, s. 48.

³⁸⁷ Bahsi geçen, “Dünya Aynasının Bahçesi” anlamına gelen Bağ-ı Cihannüma’dır. Şehrisebz yolunda, Semerkant’ın 24 km güneyinde, Kara Tepe Köyü yakınlarındadır. Mirokova’dan alıntı ile M.E. Masson bu bahçenin tekrar ekilebilen tek bahçe olduğunu, geri kalanların daha önce ekilmiş arazilerin bahçe olarak kullanıldığını tespit ettiğini söyler. Bkz. Mirokova, **a.g.e.**, s. 187.

Semer kand'a çok kolay gidebileceklerini, ancak Büyük Hükümdar'a haber verinceye kadar onları götürmeyeceğini söyledi. Bu yüzden de, elçilerin geldiğini bildirmek için adamlarından birini göndereceğini söyledi. O gece onun adamı, Hükümdar'a haber vermek için gitti. Hükümdar, bir haberci göndererek, beye elçileri ve Babilonya Sultanı'nın elçisini de alarak, onları bu köydeki bir bahçeye götürmesini, kendisinden ne yapacağına dair haber gelinceye kadar orada tutmasını bildirdi. Pazar, Ağustos ayının 31'i, şafak vakti elçileri bahsi geçen, etrafı serenle çevrili bahçeye götürdüler. Bu bahçenin etrafını çevreleyen kerpiçten duvar rahat 1 *fersah* vardı, bahçenin içi ise, akla gelebilecek her türlü meyvenin ağacından bulunuyordu, bir tek ağaç kavunu ve limon bulunmuyordu. Bahçenin tam ortasından çıkan kuvvetli bir su kaynağından, bahçedeki 6 havuza su gidiyordu, bu havuzlar bahçe içinde sokaklar gibi, bahçeyi bölüyorlardı ve uzun, büyük ağaçla bahçede çok büyük gölgeler oluşturuyordu. Bu sokakların ve ağaçların ortasında bütün bahçeyi dolaşan platformlar yer alıyordu ve bunlarda yürünüyordu. Bu bahçenin tam ortasında etrafı tahta serenle çevrili üzeri dümdüz sonradan yapılmış bir yükseklik bulunuyordu ve bu yüksekliğin tam ortasına da zengin mavi, yaldızlı ve parlak çini işçiliklerle tamamlanmış odaları olan, çok güzel saraylar inşa edilmişti. Bu sarayın olduğu tepe, içi su dolu çok derin havuzlarla çevriliydi ve çok büyük bir su kanalından bu hendeğe su dökülüyordu.

Sarayın olduğu bu tepeye çıkmak için, bir tarafta, diğeri öteki tarafta olmak üzere iki köprü kullanılıyordu. Bu köprülerden geçilince, iki kapı karşınıza çıkıyordu ve kapılardan sonra bir merdiven aracılığıyla tepeye çıkılıyordu, bu şekilde yapılan bu saray, bir burca benziyordu.

Bu bahçede de yakalanıp, oraya getirilen ceylanlar dolaşüyor ve sülünler geziniyordu. Bahçeden, çok büyük bir bağa giriliyordu, burası da kerpiçten bir duvarla çevriliydi ve büyüklük olarak bahçe kadar vardı. Çevresi kerpiç duvarla çevrili bu bağ, etrafına dikilmiş uzun ve büyük ağaçlarla çok güzel görünüyordu. Bu bahçeye ve saraya Talicia diyorlardı, onların dilinde Chalbet³⁸⁸ demektir. Elçiler, bu bahçedeki

³⁸⁸ Chalbet (Kalbet); "gül bağı"nın bozulmuş bir formudur. Timur'un Tahta Karaç'ın 1398'de inşa edilmiş ve Semerkant'la Şehrisebz arasındaki geçitten akan bir dağ deresi tarafından sulanan devasa bir bahçeyle çevrili sarayından bahsediliyor olabilir. Bkz. Barthold, **Ulugbek...**, s. 61. Ülkedeki bahçeler Tanzim edilirken çarbağ denen yöntem takip ediliyor, yani dikdörtgen şekilde, merkezi bir sokağa uzanan dikdörtgen alanlar şeklinde düzenlenmesine önem veriliyordu. İç kesimlerde genellikle ön kısmında açık bir alan ya da bir su deposu bulunan bir yapı bulunurdu. Su, bahçe planlamasında

havuzların yanındaki çayırardan birinin üstüne kurulan çadırda kaldılar ve onlara çok fazla yiyecek ve lazım olan her şeyi verdiler.

Perşembe günü Eylül'ü 4'ü, bu bahçeye Hükümdar'ın yakını olan bir bey geldi ve elçilere Hükümdar'ın, Toktamış'ın elçileriyle görüştüğü için meşgul olduğunu ve bu yüzden elçileri ve Babilonya Sultanı'nın elçisini kabul etmediği için rahatsızlık duymamalarını bildirdi. Elçilerin kendilerini iyi hissetmesi için, onlara ziyafet vermesi ve o gün güzel yemekler hazırlanması için gelmişti. O gün, çok sayıda kuzu getirip pişirdiler ve bir de at kızarttılar, çok değişik pilavlar yaptılar, bol meyve getirdiler ve elçilere ikram ettiler. Yemekten sonra, elçilere iki at, bir sırmalı elbise ve bir şapka hediye edildi. Elçiler, bu bahçede geldikleri gün olan Ağustos'un son gününden, Eylül'ün 8'i Pazartesi gününe kadar kaldılar. Sonunda Hükümdar, elçilerin gelip onları görmesi için haber gönderdi, onların adetlerine göre, 5-6 gün geçmeden elçi kabul etmezler ve elçiler ne kadar önemli ise, onları kabul etmesi, görmesi o kadar geç oluyordu.

Ve Eylül'ün 8'i Pazartesi günü, elçiler bu bahçeden ve içindeki saraydan ayrıldılar, Semerkand şehrine gittiler. Buradan şehre kadar bahçelerin, evlerin ve sokakların, meydanların olduğu bir düzlüğü geçtiler, sabah saat 9 civarı Hükümdar'ın çok büyük bir bahçe içindeki sarayına gittiler ki, burası şehrin dışındaydı. Buraya vardıklarında, dışarıda kalan bazı konaklara geçtiler, iki soylu bey geldiler ve Hükümdar'a getirdikleri şeyleri ve hediyeleri onlara vermelerini söylediler, onlar da adamlara emir vererek, bu hediyeleri ve eşyaları Hükümdar'ın huzuruna götürünlere teslim etmelerini buyurdular. Çünkü Hükümdar'ın gözdesi olan Mirzalar, böyle buyuruyordu. Elçiler, bütün eşyaları ve hediyeleri ortaya koydular ve adamlar da bunları kollarına alıp düzgün bir şekilde Hükümdar'a götürüyorlardı. Bunları bu şekilde aldıktan sonra götürdüler ve aynı şeyi Babilonya Sultanı'nın elçisine de bildirdiler ve onun hediyeleri de aynı şekilde götürüldü. Hediyelerin ardından, elçiler için geldiler ve onların da kollarına girerek götürdüler. Bu bahçenin girişindeki kapı çok büyüktü ve yüksekti, çok güzel bir işçilikle, yaldızlı, mavi çinilerle süslenmişti. Bu kapıyı birçok muhafız koruyordu ve ellerinde topuzlar vardı, çok fazla kişi olduğu

elbetteki en önemli noktaydı ve bahçelerin muhtelif yerlerine göletler konuşlandırılmıştı. Bkz. Mirokova, a.g.e., s. 188.

için, hiç kimse kapının yanına yaklaşmaya bile cesaret edemiyordu. Elçiler içeri girince, karşılarında 6 büyük fil ve her birinde bir bayrağın dalgalandığı sırtlarında ahşap kale gibi korunak gördüler. Bu kalelerdeki adamlar, insanlara oyunlar sergileyip, onları eğlendiriyorlardı. Biraz daha ilerleyince, kollarında verdikleri eşyaları ve hediyeleri tutan adamları gördüler, elçileri hediyelerin önüne geçirdiler ve onları burada biraz beklettiler. Onların  nden gitmesini emrettiler ve onları koltuk altlarından tutarak götüren adamlar hâla onlarlaydı ve Tamurbek'in, Kastilya Kralı'na gönderdiği kendi elçisi de onların yanındaydı. Onu gördüklerinde, o halde giydiğı kıyafetlerden ötürü gülüyorlardı, çünkü onların elisiydi, ama Kastilya usulü giyinmişti.

Onları, düz bir sedirin üzerine oturmuş yaşlı bir Bey'in yanına götürdüler, bu bey Tamurbek'in kız kardeşinin oğlu idi. Ona selam verdiler ve onun yanından küçük oğlanların oturduğı bir sedirin önüne götürdüler, bunlar Tamurbek'in torunlarıydı ve onları da selamladılar. Burada onlardan, Efendileri Kral'ın, Tamurbek'e yolladığı mektup istendi, mektup verildi ve onun oradaki oğlanlardan biri aldı. Bu oğlanın, Hükümdar'ın büyük oğlu Miraxa Miraza'nın oğlu olduğunu söylediler. Bu   oğlan, ayağı kalktılar ve mektubu Hükümdar'a götürdüler ve elçilerin onların ardından yaklaşmaları emredildi. Hükümdar, girişe benzeyen bir kapının önünde idi, ki burası arkadaki çok güzel sarayın girişiydi. Yerdeki düz bir sedirin üzerine oturmuştu, önünde suyu yukarıya kadar fışkırtan bir fiskiye yer alıyordu ve fiskiye nin havuzunda kırmızı elmalar yüzüyordu. Hükümdar, tahtın üzerindeki kenarları ipek işlemeli küçük minder benzeri şeylerin üzerinde oturuyordu, dirseğıyle yuvarlak yastıklara yaslanmıştı, üzerinde sade, işlemesiz bir ipekten elbise vardı, başında ise, tepesinde mor yakuttan, incilerden ve değerli taşlardan süslemeleri olan yüksek beyaz bir şapka vardı.

Elçiler Hükümdar'ı görünce, sağ dizlerini kırıp, yere vurarak, ellerini göğüslerine çapraz şekilde kavuşturarak selam verdiler. Bir adım atınca, bir kere daha aynı şekilde selamladılar, sonra bir kere daha, sağ dizleri yerden kalkmamıştı. Hükümdar, ayağı kalkmalarını ve yaklaşmalarını emretti. Kollarından tutan beyler, onları bıraktılar, daha ileri gidemezlerdi.   Mirza, Hükümdar'ın önünde ayakta bekliyorlardı. Bunlar O'nun en gözdeleri idi; birisinin adı Xamelique Miraza, diğerinin

adı Burundon Miraza³⁸⁹ ve öbürünün adı da Noradia Miraza³⁹⁰ idi. Elçilerin yanına gelip, onların kollarına girdiler, Hükümdar'ın karşısına gelince, elçilere diz çöktürdüler. Hükümdar, yaklaşımlarını buyurdu, bunu onları daha iyi görebilmek için söylemişti, çünkü gözleri artık iyi görmüyordu, o kadar yaşlı idi ki, göz kapakları düşmüştü.³⁹¹ Elini öpmeleri için vermedi, çünkü burada hiçbir Hükümdar'ın elini öpmek gibi bir adetleri yoktu. Ancak diz çökerek selam verme onların adetleri idi.

Efendileri Kastilya Kral'ını sordu: *“Oğlum, Kral nasıl? Ahvali nasıl? Sağlığı nasıl, iyi mi?”* diye sordu. Elçiler, uygun şekilde cevaplar verdiler, elçilik mektubunu ilettiler. Tamurbek, elçilerin söylediklerini dikkatle dinledi. Daha sonra ayaklarında oturan beylere döndü, dediklerine göre bunlardan biri Tartaria İmparator'u olan Toktamış'ın oğlu idi, bir diğeri Semerkand İmparatorlarının³⁹² soyundan geliyordu ve diğerleri de kendi soyundan beylerdi. Onlara, *“Bakin! Bu elçileri bana oğlum İspanya Kralı gönderdi, ki dünyanın öbür ucundaki Frenkler'in³⁹³ - onlardaki en büyük kraldır- onlar gerçek ve büyük bir millettir, ben oğlum Kral'dan razıyım, bana hediye göndermese ve elçileriyle sadece bir mektup gönderse bile yeterdi. Ben, onun sağlığının ve sıhhatinin yerinde olduğunu bildikten sonra o kadar memnun oldum ki hediye neyleyim!”* Kral'ın gönderdiği mektup, Tamurbek'in karşısında duran torununun elinde idi. Teoloji Üstadı, oğlu Kastilya Kral'ının gönderdiği bu mektubu ondan başka kimsenin okuyamayacağını ve eğer Hükümdar hazretleri dinlemek arzu ederlerse, ona okuyabileceğini tercümanı aracılığıyla³⁹⁴ bildirdi.

Hükümdar, elinde mektubu tutan torununa döndü, torunu mektubu açtı ve daha sonra okumayı istediğini söyledi. Üstad da: *“Hükümdar nasıl buyurursa”* dedi.

³⁸⁹ *Burunday Mirza*. Büyük ihtimalle bu kişi, Timur'un komutanlarından ve daha sonra da Halil Sultan'ın ordusunda görev yapan Emir Burunduk'tur. Ayrıca Şah-ı Zinde'denin batıdaki türbelerinden biri de Emir Burunduk ile ilişkilendirilir. Bkz. Barthold, *Ulugbek...*, s. 74.

³⁹⁰ *Nureddin Mirza*; Emir Sarıbek'in oğlu olup Pers topraklarında *darugay* ve Hindistan seferinde süvarilere komutanlık etmişti. Otrar'da konuşlanan ve Çin'e karşı sefer hazırlanan ordunun da komutanlarından biriydi. Bkz. Barthold, *Ulugbek...*, s. 72.

³⁹¹ Bu cümlelerden Timur'un ne denli yaşlandığını anlayabiliriz. Timur ilerlemiş yaşına rağmen (69 yaşındaydı) Çin seferine aktif olarak hazırlanıyordu. Bkz. Barthold, *Ulugbek...*, s. 73.

³⁹² Burada, Timur'un ölümünden sonra bile adına madeni para bastıran Cengiz soyundan (Suyurgatmış'ın oğlu) Sultan Mahmud'a (1388-1402) atıfta bulunulduğu düşünülebilir. Ancak 1404'te İspanyol elçiliği Türkistan'a ulaştığında sahte Han artık hayatta değildir. Bkz. Yakubovskiy, “Timur...”, s. 71.

³⁹³ Müslüman kavramlarına göre Franklar, başta Fransa ve İtalyan devletleri olmak üzere Avrupa'nın Hristiyan ülkelerinden insanlardır. Bkz. Barthold, *Soçineniya*, C. 2, Moskova, 1963, s. 817.

³⁹⁴ Metinde bu kelime Türkçe yazılmış.

Hükümdar, “daha sonra ona birini yollayıp, ayrı bir odada olacaklarını ve orada okuyup, ne diyorsa söyleyebileceğini” bildirdi. Onları oradan kaldırarak, Hükümdar’ın sağında kalan düz bir sedirin üzerine oturtular, onları kollarından tutan mirzalar, Catay Hükümdarı Chiskant’ın³⁹⁵ elçisinin aşağısına oturtular. Bu elçi, daha önce her yıl ödenen vergiyi istemeye gelmişti. Hükümdar, elçilerin, Catay Hükümdar’ının yolladığı elçinin altında bir yere oturtulduğunu farkedince (güya gözleri iyi görmüyordu), Kastilya Elçileri’inin, Catay Elçisi’nin oturduğu yere oturmalarını ve Kıtay Elçisi’nin de onlardan aşağı bir konumda oturmasını emretti.

Oturdukları yere bir Mirza geldi ve Kıtay Elçisi’ne, bu elçilerin, Hükümdar’ın oğlu İspanya Kralı’nın elçileri olduğunu ve kralın dostu olduğunu, bu yüzden de onun üzerinde bir yerde olacaklarını, o’nun ise, düşmanı olan kötü hırsızın elçisi olduğunu ve bu yüzden diğer elçilerden aşağıda olacağını, Tanrı’nın izniyle, aralarındaki sorunların çözmeyi çok istediğini ve bir daha böyle bir elçilik için kimsenin gelmeye cesaret edemeyeceğini söyledi.³⁹⁶

Bundan sonraki Hükümdar’ın verdiği bütün ziyafetlerde ve resmi kabullerde, daima böyle bir düzende oturdular. Bunları söyledikten sonra, tercümana Hükümdar’ın onlar için yaptıklarını tercüme etmesini söylediler. Bu Catay İmparator’unun adı Chiskant’dır ki, Dokuz İmparatorluğun İmparator’u demektir, ancak Çağataylar, ona hakaret anlamında “Tangus” demektedirler ki, bunun da anlamı Domuz İmparator demektir. Çok büyük toprakların Hükümdarı olan Chiskant’a Tamurbek vergi veriyordu ve şimdi ise vergiyi vermek istemiyordu. Elçiler, emredilen düzende yerleştiler, onlardan başka daha birçok memleketin, diyarın elçileri de oradaydı ve ayrıca başka insanlar bulunuyordu. Çok miktarda yiyecek getirildi, kızarmış kuzular, pişirilmiş etler, kızartılmış atlar. Bu pişmiş, kızartılmış kuzularla,

³⁹⁵ Barthold, Çin İmparatoru Çayskan adının “Dokuz Krallığın Kralı” anlamına gelen Tokuzhan adının çarpıtılmış hali olduğunu düşünür. Le Strange ise Çağataycadaki *tanguzun* “domuz” anlamına geldiğine inanır. Ayrıca Clavijo’nun Çayskan’ın Ming Hanedanlığı’nın kurucusu olan İmparator Zhu Yuanjang’ın (1368-1398) adını taşıdığını ileri sürer. Bkz. Barthold; **Ulugbek...**, s. 68; Le Strange, **a.g.e.**, s. 358.

³⁹⁶ İlk Çin elçileri Timur’a 1395’te gelmişti. Daha 1397’nin sonunda Timur’un Sır Derya’da kışlaması sırasında bu elçileri kabul ettiği bilinmektedir. Çin kaynaklarına göre, haraç konusunda anlaşmazlığa düştükleri için bu elçilik işi ertelenmiştir. Büyükelçilerin adları An Chi Dao ve Go Tsei’dir. Elçilik, ancak Timur’un 1405’te ölümünden sonra anavatanlarına gitmelerine izin verildi. Clavijo, Çin kaynaklarının Türkistan Emiri’nin Çin büyükelçilikleriy ilgili düşmanca tavırlarını desteklemektedir. Bkz. Barthold, **Ulugbek...**, s. 67.

atları süslemeli çok büyük süslemeli deriden örtülerin üzerinde birçok kişi eliyle tutarak getiriyorlardı. Hükümdar'ın talebiyle çok miktarda yiyeceği, deri tabaklarda sürükleyerek kişi bir ucundan tutmuş getiriyorlardı, o kadar çok yiyecek getiriyorlardı ki, getirirken de dağıtıyorlardı. Hükümdar'ın yanına 20 adım kadar yaklaşınca, et kesiciler geliyor, derilerin önünde diz çöküyor ve yanların bu iş için gerekli çok sıkı ve kollarına yağlanmasın diye takmak için deriden kolluklar getiriyorlardı. Daha sonra eti alıp, parçalara bölüyorlar ve altından, gümüşten, kil ve cam karşımı çok değerli porselen denilen ve, sahip olunması çok pahalı kaselere koyuyorlardı. Onların gözünde etin en değerli kısmı kemiksiz ve bütün halinde atın kalçası ve sırt kısmı. Bu kısımdan on parça yapıp altın ve gümüş tepsilere/kaselere koyuyorlar, yanına kuzunun kemiksiz kalçasından ve yumruk iriliğinde at bağırsağı düğümleri, bütün kuzu kafaları koyuyorlar. Yine bu şekilde birçok kaseler hazırlıyorlar ve o kadar dolduruyorlardı ki, taşacak hale geliyordu ve bunları hizalı bir biçimde koyuyorlardı. Bundan sonra da, et çorbası dolu kaselerle servis yapan adamlar geliyor, içine tuz atıp karıştırıyorlar ve etlerin üzerlerine bir parça sos gibi döküyorlar ya da çok ince yufka gibi gibi olan ekmekten alıp, dört kat katlayıp, parçalanmış etlerin üzerine bırakıyorlardı. Bunun ardından, mirzalar, Hükümdar'ın gözdeleleri ve orada bulunan soylular, ikişer üçer kaselerdeki yiyecekleri alıyor, çünkü bir adam tek başına götüremez, Hükümdar'ın, Elçiler'in ve oradaki Beylerin önüne koyuyorlardı. Hükümdar, önündeki tepsilerden ikisini onları onurlandırmak için elçilere yolladı. Bu yiyecekler konulduktan sonra, ilk tepsilerin ardından ikinciler gelir ve ilk gelenler kaldırılırdı, ancak ilk konulanlar kaldırılmadı, çünkü adetleri üzere artan yiyecekler elçilerin kaldıkları yere götürülecekti, eğer böyle yapılmazsa, bunu hakaret olarak kabul ediyorlardı. Bu yiyeceklerden o kadar getirdiler ki, görülmeye değerdi. Ayrıca, adetleri üzere elçilerin önlerinden kaldırdıkları her yemeği, yanlarındaki adamlara kaldıkları yere götürmeleri için veriyorlardı, elçilerin önüne o kadar çok yemek kondu ki, yarım sene boyunca yeseler yine de artardı. Pişirilen etler, ızgaralar kaldırılınca, kuzu yahnileri, köfteleri ve değişik türden benzer et yemekleri getirildi. Bunların ardından meyveler, kavunlar ve şeftaliler getirildi, gümüş ve altından ibriklerle ya da kaselerde içmeleri için şekerli kısrak sütü ikram edildi. Bu içeceği/kımız yaz zamanı yapıyorlardı.

Yemek bittikten sonra, Hükümdar'ın önünden kollarının altında Kral'ın gönderdiği hediyelerle adamlar geçti, aynı şekilde Babilonya Sultanı'nın gönderdikleri

de geçti. Bunlardan başka, Hükümdar'ın önünden ona hediye edilen 300 at geçirildi. Bunlar da bitince, elçileri yerlerinden kaldırdılar, dışarı çıkardılar, yanlarına onlara muhafız olarak, her türlü ihtiyaçlarını karşılamakla görevli bir bey verdiler. Bu bey, Hükümdar'ın büyük mabeyncilerindendi, elçileri ve Babilonya Sultanı'nın elçisini içinde havuzların olduğu bir bahçede yer alan Hükümdar'ın kaldığı yere yakın olan bir konağa götürdü. Elçiler, Hükümdar'dan ayrılırken, o Kral'ın gönderdiği hediyeleri önüne getirildi, onları kabul etti ve aldı. Bütün hediyelerden çok memnun oldu, kırmızı kumaşı alıp, eşleri arasında paylaştırdı, en büyük parçasını onun yanında bahçede olan Cano diye çağrılan Büyük Hanımı'na³⁹⁷ verdi. Babilonya Sultanı'nın yolladığı hediyeleri ve o gün sunulan diğer hediyeleri, muhafaza etmeleri için adamlarına verildi. Bunları, Hükümdar kabul edene kadar üç gün bekleteceklerdi, çünkü onların adeti, üç günden önce hediye kabul etmemektir.

Hükümdar'ın elçileri kabul ettiği bu bahçe ve sarayın olduğu yere Dilküşa³⁹⁸ diyorlar. Bu bahçede, çok fazla ipek çadırlar kurulu idi, hepsi de değişik şekilde kurulmuştu, Hükümdar bu bahçede gelecek Cuma'ya kadar kalmış ve sonra buradan ayrılmış, buradan başka bir bahçeye ve harika bir saraya geçmişti. Buranın yapılmasını emretmişti ve adı da Bağ Çınar³⁹⁹ idi.

Ertesi Pazartesi, Eylül'ün 15'i idi, Hükümdar bu bahçe ve saraydan ayrılmış ve bir başka çok güzel bahçeye gitmişti. Bu bahçe çok yüksek bir giriş kapısına sahipti, tuğladan yapılan bu harika girişin üzeri değişik figürlerle donatılmış sarı ve mavi çinilerle kaplanmıştı. O gün Hükümdar, çok büyük bir ziyafet verilmesini ve dolayısıyla elçilerin, birçok adamın, kadının, akrabalarının ve başka insanların

³⁹⁷ Cano ya da Bibi Hnaim, Kazan Han'ın kızı ve Emir Hüseyin'in de eski karısıdır. Adı Saray Mülk Hanım'dır. Bir Han'ın kızı olarak Timur'un en büyük karısı olarak kabul edilir. Bkz. Barthold, **Ulugbek...**, s. 47.

³⁹⁸ (*Bağ-ı Dilküşa*; "Kalbi Büyülen Bahçe" anlamına gelir. Semerkant'ın 6 km doğusunda, Urta Pulatçı köyü yakınlarındaki Han Çabag bölgesinde yer aldığı için "yakın" olarak kabul edildi. 1396'da kurulmaya başlayan bahçenin yapımına, Timur'un Hindistan seferini yansıtan resimler olduğu için 1399'da bahçe sarayında devam edildi. Anlaşıldığı kadarıyla bu bahçe, çitlerin basitçe yıkılabileceği (narin) ve dikilen bitkilerin belli bir nizam içerisinde olduğu on iki bahçenin birleşimidir. Bkz. Mirokova, **a.g.e.**, s. 189.; Bağ-ı Dilküşa'nın yapımı 1397'de başlamış olup dikdörtgen şeklinde dizayn edilen her biri 750 metre uzunluğunda mini bahçelerden oluşur. Bahçenin içine ve dışına ipekten çadırlar kurulmuş, burası sadece bir bahçe değil aynı zamanda Timur'un elçileri kabul ettiği bir meclis haline de gelir. Muhammed Emin Koçak, "Timurlu Medeniyetine Örnek Bir Şehir: Semerkant (1370-1405)", **AUSBD**, S. 2(4), Aksaray, 2019, s. 73.

³⁹⁹ *Bağ Çınar*; şehrin güneyinde yer alır. Siyab hendeğinin sağ tarafında, başkent kenar mahallelerini çevreleyen duvarın arkasında kalır. Bkz. Mirokova, **a.g.e.**, s. 189.

gelmesini emretti. Bahçe gerçekten de çok büyüktü, birçok ağaç, meyve ağacı ve diğer türden ağaçlar içinde gölgeler oluşturunuyordu, insanların yürümesi için yapılmış sokaklar ve çitlerle çevrilmiş platformlar vardı. İçerisinde çok fazla çadırlar kurulmuş, rengarenk süslemeli desenli, desensiz ipek kumaşlardan ve türlü renkte tenteler gölgelik olarak açılmıştı. Bahçenin merkezinde haç planlı bir saray köşk çok güzel inşa edilmişti, duvarlara süsleri harika olan duvar kaplamaları yapılmıştı. Daha sonra bu sarayın ana gövdesinde üç ayrı kameriye gibi yatak yapmaya ya da sedir kurmaya müsait oda vardı, zemin ve duvarlar çinilerle kaplanmıştı. İçeriye biri girince, karşısına bu yatak odalarının en büyüğü tam karşısında yer alıyordu, bu büyük odanın içinde bir adam boyunda iki kol uzunluğunda paravan vardı ve önünde de ir yatak duruyordu, üzerinde sırmalı küçük yastıklar, diğer ipek kumaşlarla işlenmiş yastıklar, üst üste döşekler yerde bırakılmıştı. Hükümdar uğradığı zaman bu odada dinleniyor olmalıydı. Duvarlar, pembe ipeklerden örtülerle süslenmiş ve kaplanmıştı. Bu duvar kaplamaları, üzeri zümrütler, inciler ve diğer değerli taşların güzelce kakıldığı gümüş tabaklarla süslenmiş, üzerlerinden aşağıya da ipek kumaşlar asılmıştı. Bir karış genişliğinde bu ipek örtüler aşağıya kadar geliyordu. Başka süslemeler duvar örtülerine göre değişiyordu ve bu parçaların birçok farklı renkte püskülleri vardı, rüzgar hareket ettirdiğinde ortaya seyri çok hoş bir görüntü çıkıyordu.

Bu kameriyenin önünde, aynı süslemelere sahip büyük bir kemer yer alıyordu, mızrak gibi bir tahta ile sabitlenmiş perde vardı, yere kadar uzanan kordunlar, ipek püsküller oldukça büyüktü. Diğer kameriyeler de aynı süsleme ve bezemeleri olan duvar örtülerine sahipti, yerler de ise halılar ve hasır paspaslar seriliydi. Bu köşkün ortasında kapının önünde dört ayaklı altından iki masa duruyordu, tek parça ayaklar ve masa bir bütün olarak aynı metalden yapılmıştı. Uzunluk olarak her biri 5 karış, genişlik olarak ise üç karış idi. Üzerlerine dibi geniş ağzı dar 7 sürahi konulmuştu, sürahiler süsleme olarak kakma taşlardan: iri inciler, zümrütler, turkuaz taşlarla kaplanmıştı ve kapaklarında mor bir yakut vardı. Ayrıca yanlarında altından 6 yuvarlak kadeh, içlerinden birinin dışı iri, yuvarlak ve parlak incilerle süslü ve tam ortasında iki parmak genişliğinde tabi renginde mor yakutu olan bir kadeh masalara konulmuştu.

Hükümdar tarafından bu ziyafete davet olunan elçiler, bulundukları yerden çağrıldıklarından yanlarında tercümanları yoktu, bu yüzden beklemek zorunda kaldılar, gittiklerinde ise, Hükümdar yemeğini yemişti. Hükümdar, şöyle buyurdu, bir dahaki sefere çağırdığında tercüman için beklemeyin, çabucak gelin, bu seferlik onları affediyordu, çünkü bu ziyafeti onlar için vermiş, onların, köşkünü, halkını görüp, tanımasını istemişti. Hükümdar, elçilerin ziyafete katılamayışından ve tercümanın onların yanında olmayışından dolayı Mirzalara çok öfkelenmişti. Dragoman⁴⁰⁰ orada hazır bulunmayışı üzerine, Mirzalar onun evine adam göndertip, ona şunu söylediler: *“Senin yüzünden Hükümdar çok öfkeleni ve çok kızdı. Niçin Frenk Elçilerle birlikte değildin? Senin onların yanında olmayışın yüzünden, Hükümdar bizi cezalandıracaktı ve bu yüzden sen cezalısın! Burnunun delinmesini emrediyoruz ve ucuna bir urgan takılıp, seni daha önce burnuna delik açılıp gezdirilenler gibi bütün Orda’da gezdiresinler.”* Elçileri, Hükümdar’ın huzuruna çıkaran bey, oradaydı ve onu için af diledi, cezayı uygulamaktan onu kurtardı.

Hükümdar, elçilere haber gönderdi ve ziyafette olmadıkları için, tarafından şunları gönderdi: 5 kuzu, iki büyük testi şarap. Bu ziyafete birçok kişi katıldı, soylu erkeklerin eşleri olan kadınlar, çok sayıda insan . Elçiler, o sarayı, bahçeyi ve içindeki odaları görmediği için, bazı adamalar gelip, onlara sarayı gösterdi ve onları içeri sokarak her şeye bakmalarını ve görmelerini sağladı.

Pazartesi günü, Eylül ayının 22’si Hükümdar bu köşkten bir diğer bahçe içindeki köşke gitti. Burası kare biçimli, etrafı yüksek duvarlarla çevrili, her bir köşesinde yüksek bir kule olan bir bahçe idi ve diğer yapılara göre girişi çok yüksekti. Bu bahçenin ortasında haç şeklinde bir köşk, köşte de büyük bir havuz yer alıyordu. Saray, şimdiye kadar ziyaret edilen diğer bahçelerdekilerinden çok daha büyük, mavi ve altın çini işçiliği çok daha güzeldi. Bu saraylar ve bahçeler hep şehrin dışında inşa edilmişlerdi ve bu bahçenin adı da Bagueno⁴⁰¹ idi. Hükümdar, burada çok büyük bir

⁴⁰⁰ Dragoman kelimesi *grugiman*, *drugomano*, *turcimano* gibi versiyonlarıyla Farsçadaki “tercüman” kelimesinden türemiş olup devletin resmi tercümanlarına verilen unvandır. Dragomanlık kendi içerisinde pek çok alt birime ayrılır. Bkz. Volkan Dökmeci, “İstanbul’daki Venedik Dragomanları ve Dil Oğlanları (1551-1797)”, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı, **Basılmamış Doktora Tez**, İstanbul, 2018, s. 6.; Bunun yanı sıra dragoman yalnızca bir tercümanı olmakla kalmaz, aynı zamanda müşteşar derecesine sahip baş tercümanı sıfatını taşır.

⁴⁰¹ *Bağı-Nev/Bagueno*; Şerefeddin Yezdi isim vermeden görkemli bir kır sarayından ve bahçesinden bahseder. Bağ-ı Nev, Timur’un son bahçelerinden biridir. Bahçe 1404’te düzenlenmiştir ve hisarın batı duvarına bitiriştir. Ancak bahçe bir hendek ve yol ile ayrılmıştır. Bkz. Mirokova, **a.g.e.**, s. 189.

ziyafet emri verdi, bu ziyafete elçiler ve çok sayıda insan davetliydi. Hükümdar, ziyafette şarap içilmesini emretti ve kendisi de içti. Onun izni olmadan ne topluluk arasında ne de gizli şarap içmeye cesaret edemezler. Şarabı yemekten önce veriyorlar, şarabı o kadar çok ve sık veriyorlar ki, içenleri sarhoş ediyor. Ziyafetler, içkili olmazsa ve sarhoş olmazlarsa, onlar için gerçek bir ziyafet olmuyor. İçkileri servis eden, bir dizleri yerde servis ediyorlar, bir kadeh içince bir daha dolduruyorlar, başka bir işleri yok, sadece içki bitince bir daha dolduruyorlar, bir servis eden yorulursa, yerini başkası alıyor ve tek yaptığı içki servis etmek oluyor. Servisi yapan kişinin çok kişiye şarap sunduğunu düşünmeyin, bir ya da en fazla iki kişiye hizmet ediyor, onlara içki servisi yapıyor.

Şarap içmek istemeyen için, Hükümdar'a hakaret etti diyorlar, içmesi için ısrar ediyorlar, ve dahası kadehi ağzına kadar dolu veriyorlar, içecek olan içinde tek damla şarap bırakmadan içmesi gerek, eğer bırakırsa, onun elinden kadehi almıyorlar, iki ya da üç kere de içmesini bekliyorlar ve ona bu şarabı Hükümdar'ın sıhhatine iç ya da Hükümdar'ın başına iç, diyorlar, içindeki son damlayı bitirene kadar bırakmıyorlar, hepsini içiriyorlar. Bunu yapana ve daha fazla şarap içene Bahadır, onların dilinde gürbüz, güçlü adam demektir. İçmek istemediğini belirtene, içmek istemese de zorla içiriyorlar. O gün, Hükümdar'ın karşısına çıkmadan önce, ondan hediye olarak bir mirza aracılığıyla elçilere bir desti şarap geldi ve Hükümdar'ın, gelmeden önce bu şaraptan içmelerini ve huzuruna neşeli gelmelerini buyurduğunu bildirdi. Daha sonra Hükümdar'ın huzuruna çıktıklarında, daha önceki gibi onları oturtular, içki faslı epey devam etti ve sonra da yiyecekleri getirdiler. Yine çok at kızartılmıştı, çok fazla kuzu pişirilmişti ve yahni getirilmişti, daha sonra kendi geleneklerine göre yapılmış değişik pilavlar getirildi. Yemek faslı da bittikten sonra, Hükümdar'ın Mirzaları ellerinde adı *tangites*⁴⁰² olan paralarla içi doldurulmuş gümüş kaselerle geldi ve elçilerin üzerine, oradaki insanların üzerine bu paraları serpti. Kasede kalanları eline alıp, elçilerin elbiselerinin eteklerine attı. Hükümdar, elçilere sırmalı elbiseler giydirdi ve onların protokolü üzere elçiler de onun önünde üç kere diz çöktüler ve Hükümdar, onlara ertesi günü vereceği ziyafete gelmelerini buyurdu.

⁴⁰² *Tangites*, *Tagga*; Timur'un 2.5-3 cm çapındaki gümüş tengesidir. 5.8-6 gram ağırlığındadır. Farklı dönemlerde farklı değerlere sahip olmuştur. Ancak çoğu zaman 5-6 bakır *dinara* eşittir. Clavijo'ya göre tenge, 2 İspanyol gümüş realine eşittir. Bkz. Mirokova, **a.g.e.**, s. 189.

Ertesi günü Salı, Eylül ayının 23'ü, Hükümdar, Delikaxan adındaki kasrına⁴⁰³ yakın başka bir bahçeye ve köşke hareket etti ve burada bir başka büyük şölen verdi. Hükümdar'ın emri üzerine, o bahçeye birçok insan bu şölene katıldı, elçiler de davetli olduklarından bu davete karşılık verdiler. Bu bahçe ve içindeki köşk çok hoş düzenlenmişti. Bu şölende Hükümdar, çok keyifli görünüyordu, şarap içti ve onun davetinde bulunanlar da ona eşlik etti. Yemek, yine onlarda yenildiği üzere kuzu ve at etleri oldu. Yemeği yedikten sonra, Hükümdar, elçilere sırmalı elbiseler giydirdi ve Hükümdar'ın kaldığı köşke çok yakın olan kaldıkları yere dönmeleri için izin verdi. Bu ziyafetlerde çok sayıda insan toplanıyordu, Hükümdar'ın olduğu yere gelince, daha fazla yakına gidemiyorlardı, ancak elçileri götüren muhafızlar, onları daha yakınına götürüyordu. Bu yerde o kadar çok toz çıkıyordu ki, insanların elbiselerinin ve yüzlerinin rengi değişmiş, hepsi bir renge bürünmüştü.

Bu bahçeler, çok büyük bir arazideki düzlüklerin üzerine yapılmıştı, bahçelere ulaşan bir nehir ve çok sayıda dere vardı.⁴⁰⁴ Bu alanda Hükümdar, eşleri için birçok çadırın kurulmasını emretti ve bu emri bütün ordasına yaydı. Ordusu ve çadırları bütün çayırıklara yayılmıştı, herkesin orada toplanmasını, herkesin kendi yerini bilerek çadırını kurmasını ve Hükümdar'ın verdiği ziyafetlere ve yaptığı düğünlere eşlerini de getirmelerini istemişti. Hükümdar'ın çadırları kurulunca, her bir kişi çadırını nereye kuracağını ve yerini biliyordu, en üst düzeydeki kişiden en alt rütbeliye kadar hepsinin yeri belli idi ve yerlerini biliyorlardı. Hiç kimse gürültü, patırtı yapmadan, düzenli şekilde gelip yerleşiyordu. 3-4 gün içinde, Hükümdar'ın çadırının etrafında 20 bin'e yakın çadır kuruluyordu ve her gün dört bir yandan gelip burada çadır kuruyorlardı. Bu Ordada hâla koyunlar, koçlar güdülüyor, pişmiş ve kızartılmış et satılıyor, bir başkası meyve ve arpa satıyor, fırıncılar fırınları yakıyor, hamurunu ve ekmeğini yapıp satıyorlardı, bütün mesleklerden kişi ve her türlü ihtiyaç duyulan şeyi Orda'da bulmak mümkün. Bütün sokaklar düzgün işaretlenmiş, ve daha başka şeyler de getiriyorlar, ordu olarak gittikleri her yerde, hamamlar ve hamamcılar çadırlarını kuruyor, demir

⁴⁰³ Delikaxan, Dilküşa; Clavijo, Emir Timur'un 1399'da Hint seferinden döndüğü gün Semerkant yakınlarında Dargot Köyü'nde düzenlenen Davlatabad bahçesini anlatmaktadır. Bkz. Mirokova, bahçesini anlatmaktadır. Bkz. a.y.

⁴⁰⁴ Timur zamanından itibaren, Afrasyab'ın kuzeydoğu yamacına yakın, Ebu Rahmet kanalı boyunca büyük bir çorak arazi olan Kanigil, Timur zamanından beri Semerkant'ın bir simgesi olarak kabul ediliyordu. Burada sık sık bayramlar düzenlenir ve Emir'in yardımcılarının, tüccarlara ve zanaatkarlara kadar nüfusun tüm kesimlerden insanların katılımıyla kutlanırdı. Bkz. a.y.

banyolar için evlerini kuruyorlar, içerideki kazanlarda su ısıtıyor ve ihtiyaç duyulan şeyleri sağlıyor, böylece her biri, bunların nerede olduğunu biliyordu. Hükümdar, elçilerin Orda'nın yakınındaki bu köşkün bulunduğu bahçeye getirilmesini emretti, çünkü onların Hükümdar'ı köşküne ve bahçesine yakın olmasını istedi.

Pazartesi, Eylül ayının 29'u Hükümdar, Semerkand şehrine geldi, şehrin girişindeki saraylara kalmaya gitti. Hükümdar, bu sarayları Cano Hanım'ın annesinin adına yaptıırıyordu, bu kadın bu sarayların içindeki bir türbede metfundu. Bu evler, çok ince ve zengin işçilikle, süslemelerle yapılmıştı. Saraylarda çok fazla detaylı süsleme pek yaygın değildi, ama bu sarayda çok fazla vardı, ancak henüz bitmemişti ve fakat her gün çalışmalar devam ediyordu. Hükümdar, o gün çok büyük bir şölen veriyordu ve elçiler de bu şölene davetliydi. Bu şöleni o gün yapıyorlardı çünkü Catay ile sınırları olan ve daha önce Catay'a tâbi olan bir ülkeden elçiler geliyordu. Bu elçiler üzerlerine şu elbiseleri giymişti: içlerinden en önde geleni hayvan derisinden, tüyleri yeniden çok eskiye benzeyen ve dışarıda kalan bir cüppe giymişti, kafasında zor duran küçük bir şapka vardı, düşmesin diye kurdele ile bağlanmıştı. Onun yanından gelen diğer elçiler de kürk giymişlerdi, ancak kiminin kürkü içeride, kimininki dışarıdaydı ve aynı şekilde giyinmişlerdi, demir döğmekten yeni çıkmış demircilere benziyorlardı. Hükümdar'a hediye olarak sansar kürkü, samur ve beyaz tilki kürkü, şahinler getiriyorlardı. Bunlar Catay ritinden Hristiyanlardı. Bunların elçiliğinin nedeni, Hükümdar'dan, daha önce Tartaria'nın büyük imparatoru olan İmparator Toktamış Han bir torununu kendilerine idareci olarak atamasını talep etmek içindi. Bu torunu şu anda Tamurbek'in Orda'sında bulunuyordu. Hükümdar, o esnada Seyitlerle⁴⁰⁵ satranç oynuyordu. Seyit; Muhammed'in soyundan gelen erkeklere bu isim verilir. Hükümdar, bugün elçilerin getirdiği bu hediyeleri almak istemedi, ama elçiler onun önüne getirdiler ve o da şöyle bir baktı.

Perşembe, Ekim ayının 2. günü, Hükümdar, elçileri baş mabeyncisinin olduğu bahçeye gönderdi. O da elçilere, Hükümdar'ın, Frenklerin her gün şarap içtiğini bildiğini ve onun huzurunda rahat içemediklerini bildiğini ve şimdi ise onun yanında

⁴⁰⁵ Orijinal metinde *Linaje de Mahomad* olarak geçer. Türkçeye “seyit” olarak geçirilmiştir. 1370'de Timur, Andhoy şehrini kendisine pay edilen Seyit Bereke'nin manevi hamisi oldu. Şerefeddin Yezdi, Timur'un Seyit Bereke ve Muhammed Sultan'ın küllerinin 1409 civarında yapılan Seyit Bereke'nin mezarının dibine gömülmek istediğini dile getirdiğini belirtmektedir. Bkz. Yakubovskiy, **Timur...**, s. 72.; Barthold, **Ulugbek...**, s. 46-47.

daha rahat içebileceklerini düşündüğü için, onun yanında gönderdiğini söyledi. Baş mabeynci, onlara yemek hazırlattı, içecek sundu, çünkü keyiflerince ve diledikleri kadar yiyip içsinler diye Hükümdar, yemeleri için onlara on kuzu, bir at ve içmeleri için de bir ıçı şarap yollamıştı. Yemek yenildi, şarap içildi, elçilerin her ikisine de sırmalı elbiseler, sırmalı gömlekler, şapkalar ve Hükümdar'ın gönderdiği iki at verildi.

Perşembe günü Ekim ayının 6'sı idi, Hükümdar, çok büyük bir ziyafet yapılmasını emretti. Orda'sının olduğu yerde, Orda'yı Hükümdar'a ait anlamında kullanıyorlardı. Ziyafeti orada düzenledi ve akrabaları ve eşleri, oğullarının ve torunlarının eşlerinin hazır bulunmasını gözde mirzaları ve herkesin alanları doldurmasını, oraya gelmelerini ve o çağırdığında hazır bulunmalarını emretti. O gün, elçileri de Orda'nın olduğu yere götürdüler. Elçiler oraya vardıklarında, son derece güzel çadırlar buldular, bu kadar çadırı bir arada görmesi çok hoştu ve bazı çadırlar birbirleriyle çok birleşikti. Elçileri, Orda'da bulunan insanların ihtiyacı olan şeylerin satıldığı sokaklardan götürdüler. Elçiler, Hükümdar'ın olduğu çadırın yanına götürdüler ve onları bir tentenin altına yerleştirdiler. Bu tente beyaz ketendi, üzeri diğer kumaşlarla süslenmişti ve oldukça uzundu, yukarıya kadar iki büyük direk tutturulmuştu ve onu geren iplerle gerilmişti ve bu alanda buna benzer çok sayıda tente vardı, upuzun ve yüksek, çünkü güneşi tutuyor ve havanın girişine izin veriyordu. Bu gölgeliklere yakın çok yüksek ve çok büyük bir otağ yer alıyordu, çok büyük bir çadırı andırıyordu, ancak dört köşeliydi, o kadar yüksekti ki, 3 mızrak yüksekliğindeydi ve üstelik etekleri yere değmiyor, bir mızrak kala bitiyordu. Genişliği 100 adım kadardı, dört köşeliydi, ancak tepesi kubbe şeklinde yuvarlaktı. Çatıyı tutan 12 kalın ahşap direklerdi, her birinin kalınlığı bir adamın göğüs yüksekliği kadardı ve mavi, altın rengi gibi belirgin renkler dâhil birçok renge boyanmıştı. Köşeden köşeye üçer üçer kirişlerden konmuştu ve her biri üç parçadan oluşan tek bir parça gibi duruyordu. Bunları kurarken, kaldırmak için bazı yuvarlak çarklara benzeyen aletler, arabalar ve adamları kullanıyorlar ve bazı yerlerden kuşaklarla bağlıyorlar ve bu kuşaklar onları bir arada tutuyor. Yukarıdaki kubbeden, çatıdan aşağıya her bir direkten ipek kumaşları iniyordu ve direkleri birbirine bağlıyordu, bağlı olan bu direkler bir uçtan diğer uca bir kemer oluşturuyordu.

Bu kare planlı yapının dışında dört tarafında küçük giriş holü görevi gören çadırlar vardı ve bunlar da kare planlıydı ve yukarıda otağın çatısıyla birleşiyordu, bu

giriş hollerini 24 küçük direğin üzerine dayanıyordu ve ortadakiler kadar kalın değildiler. Böylelikle bu otağın yapısında tam 36 direk vardı. Bu otağı yaklaşık 500 kadar renkli ipler, çadırı geriyor, içerisi ise kırmızı ipekten bir halının parçası olarak duruyordu. İç duvarlar, kırmızı iplik ve çok sayıda değişik süslemelerden oluşan halılarla, kenarları altın işlemeli renkli ipek kumaşlarla çok güzel kaplanmıştı. Kubbenin ortasında bütün bu süslemelerin en güzeli yer alıyordu: otağın her dört köşesinde kanatları kapalı olarak oturan kartal figürleri. Otağın dış tarafı kenarları beyaz, siyah ve sarı işlemeli ipek örtülerle kaplanmış, ipek astarlar gibi görünüyordu.⁴⁰⁶ Bu otağın her bir ucunda dört direk, direklerin üzerinde bakırdan bir elma ve elmanın da üstünde hilal figürü yer alıyordu. Otağın en tepesinde dört direk yukarıya doğru yükseliyor ve üzerinde aynı figürden büyük bakır elmalar ve üzerlerinde hilaller yer alıyordu. Otağın bu direkleri üzerinde de farklı ipek kumaşlarla süslü bir kule bulunuyor, bu kuleye bir kapıdan giriliyordu. Rüzgar, otağı sarsmaya başladığında ve direkleri bozduğunda, üzerine bazı adamlar çıkıp, ayaklarıyla yürüyorlar ve bozulan yeri düzeltiyorlardı. Otağı o kadar yüksekti ki, uzaktan kale gibi görünüyordu, o kadar büyük ve genişti ki, görünce hayretten insanın dili tutuluyordu ve burada tasviri imkansız bir güzellikteydi. Bu otağın bir köşesinde, bir sedirin üzeri halılarla doluydu ve halıların da üzerinde üst üste konmuş üç-dört şilte bulunuyordu ve bu sedir Hükümdar'a aitti. Sol tarafta ise, halıların olduğu bir başka sedir vardı, ama bu sedir Hükümdar'ınkinden biraz uzaktı. Bir üçüncü sedir de bundan biraz daha aşağıda duruyordu. Bu otağa yakın kale ya da kasaba duvarı gibi çok renkli ipek kumaştan bir duvar ve üzerine değişik motiflerle süslü mazgallar yapılmış, dış taraftan ipler, iç taraftan da direklerle sabitlenmiş. Bu duvar yuvarlaktı, genişliği 300 adıma yakındı, yüksekliği ise at sırtındaki bir adam boyu kadardı, kemer şeklinde yapılmış bir girişi vardı. İçeriden ve dışarıdan iki kapıyla giriliyordu, kapılar hem içi hem dışa doğru açılıyordu ve aynı şekilde girişi kapayabiliyordu. Girişi çok yüksekti ve kare biçimde çadır kumaşından üzerinde mazgalları olan bir kulesi vardı. Bu duvar ya da set birçok bağlantıdan, süsten ve bağdan oluştuğu için, bu giriş, kemer ve kule duvardan daha güzeldi. Bu duvara, çite seraperde diyorlardı. Bu duvarın içinde çok sayıda çadır, çok değişik kurulmuş tenteler, özellikle bir çadır çok yüksekti, iplerle

⁴⁰⁶ Hafif, Floransa tipi taftadan bahsedilmektedir.

bağlı değildi, yuvarlaktı ve mızrak kalınlığında veya biraz daha kalın direklerle duvarları duruyordu. Bu direkleri ağ gibi çaprazlama konulmuştu, üzerlerinde kubbe gibi bir yükseklik çok uzun direklerle sabitlenmişti, bu kubbe ile duvarlar birbirine el kadar geniş kuşaklarla bağlanmıştı ve kuşaklar aşağıya kadar geliyor ve çadırın duvarlarının bağlı olduğu kazığa bağlanıyordu.

O kadar yüksekti ki, o kuşaklarla tutmak mucize gibiydi; üzeri kırmızı ipekten bir kumaşla kaplı idi, altı ise yatak örtüsü gibi kalın pamuklu kumaştan idi, çünkü güneşin girmesi önlenmek istenmişti. Üzerinde ne süsleme ne de desen vardı. Sadece dış kısımlarının ortasından boydan boya çaprazlama beyaz kuşaklar takılmıştı. Bu kuşaklar, üzeri yaldızlı ve değerli taşlarla kakmalı el kadar gümüş pullarla kaplıydı. Çadırın tam ortasından etrafını saran keten beyaz bir kumaş takılı ve bunun üzerinde de kenarları sırmalı ipliklerle işlenmiş pilli kumaş parçaları yırtık etek kıvrımları vardı, rüzgar vurdukça bir o yana bir bu yana hareket ediyor, seyri çok hoş bir görüntü ortaya çıkıyordu. Aynı çadırın çok yüksek bir girişi, açılır kapanır sazların üzerine gerilmiş duvar halılarında iki küçük kapısı vardı.

Bu çadıra yakın bir başka güzel bezenmiş çadır vardı, iplerle gerdirilmiş, yünlü kırmızı kumaştandı. Hemen yan yana dört çadır geliyordu ve birinden diğerine geçiliyordu, üzeri kapalıydı, ancak ortalarından bir sokaktan geçer gibi geçiliyordu/ortalarından yol geçiyordu. Bu kumaştan duvarın ortasında daha başka birçok farklı farklı kurulmuş çadırlar bulunuyordu. Bu duvarın yanında bir başka duvar gördük, çok büyük ipek kumaştan yapılmıştı ve o derece süslüydü ki, üzerindeki desenler çinileri andırıyordu. Aralıklı açık pencereler ve kapıları vardı, ama pencerelerinden girmek mümkün değildi, çünkü ince ipek kurdelelerden ağ benzeri bir şeyle kaplıydılar, bu kumaş setin ortasında birinci setteki gibi yüksek bir çadır kuruluydu, kırmızı kumaşlardan, kilimlerden ve üzerinde gümüş süslemeleriyle üç mızrak ya da daha yüksekti boyu. Çadırın en tepesinde üzeri parlak gümüşten büyük bir kartal heykeli kondurulmuştu, kanatları açık olan kartalın bir buçuk kulaç aşağısında çadırın yapısından çıkan üç parlak gümüş şahin figürü biri bir tarafta diğer öbür tarafta düzgün bir şekilde yer alıyordu. Şahinlerin kanatları da açıktı, sanki kartaldan kaçmak ister gibi duruyorlardı, yüzleri kartala dönüktü ve kanatları açıktı, kartalın duruşu şahinlerden birine saldıracakmış gibiydi, bu kartal ve şahinler çok

güzel yapılmıştı, o kadar düzgün ve sanatlı sahnelenmişlerdi ki, çok güzel bir görüntü vermişti.

Çadırın kapısının önünde değişik renklerden ipek kumaştan bir gölgelik, güneşin girişini kesiyordu, kapıya gölgelik oluyordu, güneşin alçalıp yükselmesine göre gölgelikte değişiyordu ve hâla güneş ışınlarına karşı gölge yapıyordu.

İlk kumaş set ve çadırlar Hükümdar'ın, Cano diye çağrılan Büyük Hanımı'nındı, diğeri ise *Quinchicano* denilen ikinci hanımındı ki, "Küçük Hanım" demektir.⁴⁰⁷ Bu kumaş duvarın hemen yanında benzer şekilde değişik kumaşlardan çok sayıda çadır ve gölgelik vardı, yine ortasında size tasvir ettiğim birinci tekil şahıs gibi yüksek bir çadır vardı. Birbirine bitişik, diğer kumaş duvarlar da vardı ve bunlara Calaparada⁴⁰⁸ diyorlardı, her biri kendine has rengiyle ve bezemeleriyle 11 duvar yer alıyordu ve yine hepsinin içinde organlarla gerdirilmiş büyük çadırlar, hepsi aynı kırmızı renkle örtülmüş ve hepsinde birçok çadır, gölgelik olan bu yerlerin arasından geçmek için sokak gibi bir mesafe yoktu, bitişik vaziyette yerleştirilmişlerdi ve seyrine doyum olmuyordu. Bu duvarlar Hükümdar'ın hanımlarının, torunlarının hanımlarının ve onlar bu çadırları yaz kış evleri gibi kullanırlar. Hükümdar, öğlene bir saat kala bu kumaş setlerden birinden çıktı ve o büyük otağa geçti, elçileri de buraya çağırttı. Hükümdar burada çok büyük bir yemek ziyafeti verdi, çok sayıda kuzu ve atın eti servis edildi, yemek bitince de elçiler kaldıkları yere geldiler.

Ertesi Salı, Ekim'in 7'si idi, Hükümdar, *ordasında* bir başka büyük ziyafet emri verdi ve elçiler de bu ziyafete katıldılar. Bu ziyafet, size anlatılan kumaş setlerden birinde verildi. Elçiler, oraya götürüldüklerinde, kendilerini çok büyük bir çadırın içinde buldular, adetleri üzere onlara bol bol yemek verildi. Yemeğin bitişini takiben, Hükümdar'ın sarayını idare eden iki gözde mirzası, biri Xamelique Miraza diğeri Noradin Miraza, Hükümdar'a hediye sundular. Hükümdar'a yüksek ayaklı gümüş yemek servisi yapılan tepsilerin içlerinde şekerlemeler, kuru üzümlü, bademli, şam fıstıklı çörekler ve ipek kumaşlar içinde sundular.⁴⁰⁹ Bu servis tepsileri dokuzar dokuzar geliyordu, onların adetlerine göre Hükümdar'a sunulan her hediyeden

⁴⁰⁷ Küçük Hanım ile Timur'un 1397'de evlendiği, Moğol Hanı Hızır Hoca'nın kızı Tükel Hanım'dan bahsedilmektedir. İkinci karısı olarak kabul edilir. Bkz. Barthold, *Ulugbek...*, s. 84.

⁴⁰⁸ Orijinal metinde *Calaparda/Sarâpardeh* geçen ifade Türkçeye "seraperde" olarak geçirilmiştir. Seraperde, Eskiden harem dairesinin önüne çekilen büyük perdeve verilen isimdir.

⁴⁰⁹ Eskiden beri tüm tabakların ipek kumaşla kaplandığı söylenmişti.

dokuzar adet olacak şekilde sunulmalıydı. Hükümdar, bu hediyeleri huzurunda bulunan beyler arasında paylaştırdı, elçilere de ipekli kumaşların içinde olduğu bu tepsilerden iki adet verilmesini emretti. Kalkmak istediklerinde, oradakilerin huzurunda bulunan insanların üzerine gümüş para saçtılar, bu paraların içinde ortalarında turkuaz taşlar olan ince saç altınlar da vardı. Böylece ziyafet bitti ve herkes kaldıkları yere döndü.

Çarşamba günü, Hükümdar, yine bir ziyafet emri verdi ve yine elçileri getirmeleri için adamlarını gönderdi. Bugün çok şiddetli bir rüzgar esiyordu, Hükümdar, yemek için meydana çıkmadı, isteyenlere yemek verilmesi emrini verdi. Elçiler yemek istemedikleri için, kaldıkları yere döndüler.

9 Ekim Perşembe günü, Hükümdar'ın en büyük oğlu Miraza Miraxan'ın eşi Ganzada çok büyük bir şölen tertip etti ve elçilerin çağrılmasını buyurdu. Şöleni, güzel çadırların olduğu bir kumaş sette verdi. Elçiler, çadırların olduğu bu kumaş sete gidince, yerlere konulmuş şarap sürahilerini gördüler, bunlar epey bir yer kaplıyordu. Elçileri içine soktular, huzuruna vardıklarında, önünde ve bir gölgeliğin altındaki sedirin üzerine oturmaları için onlara buyurdu. Ganzada ve onun yanında bulunan birçok prensesler, soylu hanımlar gölgeliklerin altında çok büyük bir çadırın girişinde oturuyorlardı. Düz bir sedirin üzerine oturmuş olan prenses önünde üst üste üç dört küçük şilte vardı ve istediği zaman bunların üzerine yaslanıyordu. Bugün bu prenses, bir yakınının düğününü yapıyordu, bu hanım 40 yaşlarında gösteriyordu, beyaz tenli ve iri yapılı idi. Önünde şarap sürahileri vardı ve adına bosar⁴¹⁰ dedikleri, çokça içtikleri at sütüyle şekerin karıştırılmasıyla elde edilen içecekten vardı. Yine önünde birçok soylu ve Tamurbek'in akrabası yer alıyordu ve hokkabazlar gösteri yapıyordu.

Elçiler buraya geldiklerinde, onları içki faslında buldular, onların içki içiş şekilleri ise şöyle idi: Hükümdar'ın akrabası olan yaşlı bir bey ve diğer iki akraba genç, onun önünde duruyor, ona kadeh sunuyordu ve diğer hanımların önünde de aynı şekilde servis yapıyorlardı. Servis yaparken kadınlar şu şekilde hareket ediyorlardı: içkiyi sunanların ellerinde kefen bezi gibi beyaz bezler vardı, şarap dolduranlar, küçük altın kadehlere şarabı döküyorlar ve altından düz tabaklara yerleştiriyorlardı. Şarabı servis edenler önden gidiyor, şarap dökenler arkalarından tabaklar içindeki kadehlere

⁴¹⁰ Orijinal metinde *bosar* diye geçen kelime ile kımız atıfta bulunmaktadır.

şarap dolduruyorlardı, yolun yarısında üç kere sağ dizlerini yere vuruyorlar, ayağa kalkıp bulundukları yerden ayrılmadan tekrar diz çöküyorlardı. Kadehlerin olduğu tabakları alıyorlar ve prensesin olduğu kumaş çadıra geliyorlar, oradan ellerindeki bezlerle kadehleri alıyorlar ve elleri kadehlere değmiyor, prensesin ve diğer hanımların ve içenlerin de önünde diz çöküp servisi gerçekleştiriyorlar.

Şarapları getirenlerin elinden kadehler alınınca, ellerinde sadece kadehlerin bulunduğu tabaklar kalıyor, bunlar ayağa kalkıp sırtlarını prenseslere dönmeden geriye gidiyor, onlardan biraz uzaklaşınca, yere diz vurup, öylece kalıyorlardı. Kadehlerdeki şarap, kadınlar tarafından bitirilince, bu kişiler ayağa kalkıyor ve hanımların önüne gidiyor, hanımlar da kadehleri tabaklara koyuyor ve bu servisi yapan kişiler de sırtların dönmeden şarap doldurmaya gidiyorlardı.

Bu içme töreninin kısa sürdüğünü sanmayın, tam tersi epey sürdü ve yemek yemeden onlara içki sunuldu. Bu servisi yapan kişiler hanımların önünde ellerinde kadehlerle dururken, onlara şarabı içmeleri emrediliyordu. Onlar da geriye doğru çekilip dizlerini çökerek, kadehte şarap bırakmadan içiyor, kadehin içinde hiç şarap kalmadığını ve kadehin içinin boş olduğunu hanıma göstermek için kadehi baş aşağı çeviriyordu ve orada her türlü kahramanlık, coşku ve eğlenceli şeyleri söyleyip hepsi gülüyordu. Bu ziyafete Hükümdar'ın Büyük Hanımı Cano da katıldı, bazen şarap içiyorlardı, bazen de boza içiyorlardı. İçme merasimi bir süre devam etti, Cano, elçilerin önüne gelmesini buyurdu ve onlara kendi eliyle şarap kadehini sundu. Ruy González'in sunduğu şarabı içmesi için bir süre ısrar etti, hiç şarap içmemiş olduğuna inanamıyordu. O kadar çok içki içiliyordu ki, sarhoş ve sızmış, ayaktan düşen erkekler Hanımın gözü önünde düşüyordu. Bu onlara göre büyük bir soyluluk göstergesiydi, çünkü onların anlayışına göre, sarhoş adamların olmadığı yerde, ne zevk ne de eğlence olurdu.

İçki faslının ardından çok bol yiyecek, aşırı miktarda kızartılmış at ve koçlar, diğer şekilde pişirilmiş etler getirildi ve bu yiyecekler büyük bir uğultu eşliğinde yeniliyordu.

Birbirlerinin ellerinden etleri kapıp, yiyeceklerle, etlerle değişik şakalar yapıyorlardı, ancak bu durum çok kısa sürdü ve hemen değişik pilavlar, şekerli-tatlı çörekler ve sebzeli börekler getirildi. Tepsilerle getirilen bu yiyeceklerin yanında, isteyenlere daha önce servis edilen deri tabaklardaki yemeklerden getirdiler. Ganzada

Hanım, Miraza Miraxan'ın eşidir ve Miraza Miraxan'ın babasıyla arasının düzelmesini sağlamıştır. Bu kadın, Büyük Han'ın soyundan gelmektedir ve bu sebepten Tamurbek ona büyük saygı duymaktadır. Ganzada Hanım'ın 20 yaşlarında Caril Çeltan⁴¹¹ adında bir oğlu var.

Perşembe Ekim ayının 9'u Hükümdar, torunu için bir şölen emri verdi, bu torununa çok yakında bir düğün yapacaktı. Bu şölene elçilerin de katılması buyuruldu, bu şölen diğerleri gibi çok güzel çadırlarla süslenmiş bir kumaş set yapılacaktır. Şölene Tamurbek'in büyük eşi Cano, bahsi geçen Ganzada ve diğer soylu hanımlarla beyler katıldılar. Adetleri üzere, çok fazla şarap içtiler ve çok eğlendiler, hoş vakit geçirdiler. Soylu hanımlar da, tıpkı bir gün öncesinde anlatıldığı gibi, şarap içtiler. Hükümdar'ın, Semerkand şehrindeki bütün meslek grupları, kumaş satanlar, mücevherat satanlar ve değiştirenler, şu türden ürün satan esnaf: aşçılar, kasaplar, fırıncılar, terziler ve ayakkabıcılar, şehirde bulunan kadılar, fakihler⁴¹², Orda'nın bulunduğu yere gelip, çadırlarını kurmaları ve sattıkları her şeyi şehirde değil de, orada satmaları duyurusu büyük sevince neden oldu. Ayrıca meslek grubuna, Orda'da, otağın kurulduğu yerde olanların keyif alarak seyretmesi için bir oyun sergilemesi ve izin olmadan orayı terk etmemesi emir olunmuştu. Bu duyurunun ardından, bütün meslekten kişiler şehirden çıktı, yanlarına orada satacakları ürünlerini ve ihtiyaçlarını aldılar, Orda'ya her grup için işaretlenen yerlere yerleştiler ve her grup kendi oyununu hazırladı, bütün Orda'nın eğlenmesi için bunu sergiledi. Bu meslek grupları, çok sayıda ve değişik biçimde olan çadırlarını kurdular. Ayrıca Hükümdar, eğlenceleri düzenlediği Orda'ya çok sayıda darağacı kurdurdu, “bazıları iyilik ve merhametten anlıyor, diğerleri de asılmaktan anlıyor” dedi.

⁴¹¹ *Caril Çeltan* ya da *Halil Sultan*; 1384'te doğan Miranşah ve eşi Sevinbek'in oğlu olup Timur'un en sevdiği torunuydu. Hindistan seferinde kendini kanıtlamıştır. Bkz. Barthold, **Ulugbek...**, s. 73.; 1403'te Timur'a Çin'e karşı bir seferde eşlik ettiği için Miranşah Halil Sultan'ın oğlu için Kafkas bölgelerinden bir yer tahsis edildi, ancak Halil Sultan buraya hiçbir zaman sahip olamadı. Halil Sultan, Çin'e düzenlediği seferde Timur'a eşlik etti. Ölümünden sonra da toprakları aldı. Bkz. Barthold, **Soçineniya**, C. 2, Moskova, 1963, s. 780.

⁴¹² *Fakih*; Fıkıh bilgini anlamına gelen Arapça bir kelimedir. Sözlükte bir şeyi bilen, bilgin, bir konuyu derinlemesine bilen kişi anlamlarına gelir. Bkz. Hayreddin Karaman, “Fakih”, **TDV İA**, C. 12, Ankara, 1995, s. 126.

İlk adaletini, Dina⁴¹³ adıyla çağrılan şehrin baş valisine uyguladı, bu adam Semerkand İmparatorluğu'ndan sorumlu en büyük âmir idi. Neredeyse görevde olduğu süre 6 sene 11 ay kadar oluyordu ve bu müddet zarfında görevini suiistimal etmişti. Şimdi, Hükümdar, onu huzuruna getirtmişti, hemen asılmasını ve mallarına el konulmasını emretti. Hükümdar'ın bu kadar büyük bir adam hakkında verdiği hükmüyle, herkesin kalplerine büyük bir korku ve dehşet saçılmıştı, çünkü bu onun en güvendiği adamalarındandı. Bu adamın yakını olan ve ona arka çıkan biri için de aynı adaleti uygulanmasını emretti. Hükümdar'ın gözdelerinden olan Burodo Miraza adındaki bir adam, valinin bağışlanması için merhamet diledi ve bunun için, her birinin değeri bir gümüş *real*⁴¹⁴ olan 400 bin gümüş *pesante*⁴¹⁵ teklif etti. Hükümdar, bundan memnun oldu, ancak parayı hazineye aktardıktan sonra daha fazla vermesi için, bu gözdesine işkence yapılmasını emretti. Bu beyden daha fazla para çıkmayınca da, ayaklarından ölene dek asılmasını emretti.

Ayrıca, ordasıyla ayrılırken 3 bin atının bakması için görevlendirdiği ve geri geldiğinde atlarını aynı sayıda bulamayınca, bakımdan sorumlu bir büyük adamın da asılmasını emretti. 3 bin atın yerine verilen sürede 6 bin at bulacağını söyleyen adam, bunu da gerçekleştiremeyince, verdiği söz bir işe yaramadı. Yine, gıda satıcılarını da yargıladı, çünkü döndüğü zaman gıda fiyatları giderkenki fiyatlardan daha yüksekti. Yine ayakkabı ve bot yapanları, bir de diğer esnafı yargıladı, bunlar da ürünlerini ederinden pahalı satmışlardı. Onlardan belli bir miktarda para getirmelerini emretti, bu yüzden de şehirdekilerin içine kaygı düştü, çünkü çadırlarından çıkmaları mümkün değildi ve bunun emredilmesinin tek bir nedeni vardı, o da mallarını yağma edilmesi. Bunların adetlerine göre, soylu bir adama adalet uyguladıklarında, onu asıyorlardı. Daha düşük seviyedekileri ise hançerliyorlardı ve hançerledikleri zaman da mallarını yağma ediyorlardı.

⁴¹³ *Dina*; Hoca Mahmud Davud, Timur'un başkentte olmadığı dönemde devleti yöneten iki kişiden biridir. Bibi Hanım, caminin inşaatı sırasındaki suistimaller için Timur, Kanigil'de iki soylunun (cami inşaatını denetleyen Hoca Mahmud Davud ve Muhammed Celd) halka açık olarak infaz edilmesini emretti. Bkz. Yakubovskiy, **Altın Ordu...**, s. 471

⁴¹⁴ *Pesante*; İspanyol pesetası olarak Türkçeye geçmiş olup Orta Çağ'da *real* gibi bir gümüş para olup 34 *maravede* denktir. *Maraved* XI.-XIV. yüzyıllar arasında çeşitli İber ülkelerince kullanılmış altın ve sonrasında gümüş sikkelere verilen addır.

⁴¹⁵ *Pesante* ya da okunuşu ile pezan; *real* gibi 34 *maravediye* (XI.-XIV. yüzyıllar arasında altın ve sonraki dönemde gümüşten bir tür İspanyol sikkesidir) eşit sikke paradır. Bkz. Petruşevskiy, **Obşçaya Metrologiya**, s. 294.

Ertesi Pazartesi, Ekim ayının 13'ydü, Hükümdar Tamurbek büyük bir ziyafet verdi, elçilerin ziyafete getirilmesini emretti. Elçiler, Tamurbek'in hükümdarın çıkıp yemek yediği otağa yaklaştıklarında ve birçok insan ve otağın yanında çadırları olan iki kumaş set gördüler. Bu duvarlar da öncekiler gibiydiler, yalnız bunlardaki çadırlar ve kumaşlar, süslemeler çok güzeldi ve daha önceki kurulan çadırlardan çok daha göze hoş görünüyordular. Önceki çadırların etrafını çevreleyen duvar oluşları yüzünden, buradakilerle hiçbir benzerlikleri yoktu. Çünkü bu duvarlardan biri kırmızı halılardan ve kenarları çok güzel yıldızlı ipliklerle süslenmiş ve değişik düğümlerle, farklı motiflerle bezenmişti, seyri çok büyük bir haz veriyordu. Bu setin duvarı daha önce kurulmuş olanlardan daha yüksekti, giriş te daha yüksekti ve kemer şeklinde bir kubbe benzeri yapı ve tepesinde taç gibi çıkıntılı yapılmıştı. Bu kemer ve tepesindeki taç altın yıldızlı iplerle motif yapılarak süslenmişti. Kapılar, kilimdendi ve girişlerde kullanılan altın yıldızlı ipliklerden yapılan motiflerle bezenmişti ve duvarda aynı şekilde kenarları işlemeli halılardan mazgallar yer alıyordu. Ayrıca duvarlarda belli aralıklarla pencereler de bırakılmıştı ve bunlar daha önce anlatılan ipek iplerle bağlanarak yapılmıştı ve bu pençelerin halılardan kapanan kapıları da düşünülmüştü. Bu duvarın içerisinde çok değişik biçimde kurulmuş, farklı farklı, göze çok hoş gelen çadırlar enfes bir görüntü oluşturunuyordu. Bu duvarın yanına kurulan diğer duvarın kumaşları kenarları işlemesiz, zeytuni adında bir çeşit ipekten kumaştı, girişleri ve pencereleri bir öncekine gibiydi. İçerisi, farklı farklı kurulmuş çok sayıda çadır dolu idi ve bu iki duvarın birinden diğerine geçen kapıları vardı. Bugün elçiler, bu iki duvarın içindekileri görmeye girmediler, çünkü Hükümdar ziyafeti büyük otağında veriyordu, ancak daha sonra bir başka gün bu duvarlar ve içindeki eşyalar, çadırlar onlara gösterildi.

Bu iki duvarın karşısında, Hükümdar'ın yemek yediği otağdan başka çok büyük ikinci bir otağı kurulmuştu. Beyaz ipekten kumaşlarla içten ve dıştan birçok renkli kumaşlar kaplanmıştı ve birbirine içine geçme düğümlerle ve kenar süslemeleriyle yapılmıştı. O gün elçileri, bir gölgeliğin altına yerleştirdiler, daha önceki büyük otağdan uzaktılar. Ancak şimdiki yerleri, Hükümdar'ın çadırlarına yakındı ve şarap testileri ile çevrelenmişti. Birbirlerine mesafeyle konulmuş olan testilerin arasında bir taş atımı uzaklık vardı ve daha önce söylendiği gibi, bu alanı yarım *fersah* kadar olan alanı çevreliyordu. Bu testiler büyük otağın olduğu yere kadar uzanıyor ve otağ ile

arada mesafe olacak şekilde duruyordu, hiçbir kimse testileri geçmeye cesaret edemiyordu. Birkaç atlı muhafız olarak bekliyor, üzerlerinde yayları ve oklarıyla gürzleri bulunuyordu. Eğer biri testileri geçmeye kalkarsa, ok yağmuruna tutuyor ya da gürzleriyle vuruyor, bazılarını öldü diye kapılardan dışarı atıyorlardı. Bunu hiç ayırım gözetmeksizin herkese uyguluyorlardı, bu alanda Hükümdar'ı bekleyen çok insan vardı. Hükümdar, çıkınca büyük otağa gelecekti. Otağın yanına çok fazla gölgelik kurulmuştu ve her gölgelikte büyük bir şarap testisi vardı. Bu şarap testileri, o kadar büyüktü ki, içlerine 15 cantara⁴¹⁶ şarabı rahat alırdı. Elçiler, burada bir müddet oturduktan sonra, Hükümdar'ın bir gün önce India Menor gelen torununu selamlamaları (sunmak) için yerlerinden kaldırıldı. Bu Prensi, Tamurbek, idarecisi olması için göndermişti ve yedi senedir de onu görmüyordu. Prens, Tamurbek'in en büyük oğlu Cihangir adındaki prensin oğlu idi ve Hükümdar, bu oğlunu çok seviyordu ve oğlunun sevgisinden torununu da çok seviyordu. Torunun adı Pir Muhammed⁴¹⁷ idi.

Elçiler, Hükümdar'ın torununu görmeye gittiler ve onu kırmızı halıdan bir çadırda buldular, düz bir sedirin üzerine oturmuştu ve onun önünde de birçok beyler ile insan ayakta duruyordu. Elçiler, çadıra yaklaşınca, oradaki beylerden ikisi gelip kollarına girdiler ve yere diz çöktürdüler, biraz ilerleyince aynı şekilde tekrar diz çöktürdüler ve bir kere daha aynı şekilde diz çöktürdüler. Onunla çadıra girince, selam verdiler, selam şekli yine sağ dizi yere vurup, kolları çaprazlama göğse toplamak ve başı eğmektir. Onları içeri soğan beyler, ayağa kalktılar, onlardan biraz uzaklaştılar ve elçileri tekrar dışarıya oturttular. Bu Prens, kendi usulünce çok gösterişli idi, zeytinî ipekten yuvarlak desenli yaldızları olan mavi kumaştan bir elbise giymişti, omuzları, göğsü ve kolları bu elbiseyle örtülü idi, başında iri inci taneleri, taşlar ve en tepede de parlak bir yakutun olduğu bir sorguç vardı. Huzurundaki beyler, ona çok saygı sunlardı, vakar içinde gösteriyorlardı. Hemen önünde iki adam güreşiyorlardı, üzerlerinde deriden, bele kadar gelen pantolonlar vardı. Güreş, kimin kazanacağı belli olmayan şekilde ilerliyordu, birinin diğerini yere vurmasını emretti, güreşçilerden biri,

⁴¹⁶ *Cantara* ya da *kantar*; sıvıların ölçümünde kullanılan bir birimdir. Orta Çağ'da tam olarak neye eşit olduğu bilinmese de günümüzde 16.13 litreye eşittir. Bkz. Mirokova, *a.g.e.*, s. 190.

⁴¹⁷ *Pir Muhammed*; Cihangir'in oğlu olup 1376'da doğmuştur. Ayrıca Pir Muhammed, "Gazneli Mahmud'un tahtı'na yani Hindikuş'un güneybatısındaki İndus'a verilen addı. Pir Muhammed; Kunduz, Beglan, Kabil, Gazne ve Kandahar'ın hükümdarıdır. Bkz. Barthold, *Ulugbek...*, s. 57-58.

rakibini hemen yere yıktı, altına aldığı rakibini bir süre öyle tuttu ve kalkmasına izin vermedi, ama yere yıkılan güreşçinin düşüşü yenilgi sayılmadı. Bugün, orada bulunan bütün elçilik heyetleri, gelip Tamurbek'in bu torununa saygılarını sundular. Bu şehzâde 22 yaşlarındaydı, kısa boylu ve sakalsızdı, onun için İndia Menor'un Emiri diyorlardı, ama doğru söylemiyorlardı. Elçilere anlatıldığına göre, şu anda İndia Menor'un Kralı ve Hükümdar'ı bir Hristiyanı ve adı da N⁴¹⁸ idi. Bu Hindistan'ın⁴¹⁹ en büyük şehri Deli'dir.⁴²⁰ Hint Hükümdar'ı ve Tamurbek bir muharebede karşı karşıya geldiler, Hint Hükümdarı çok sayıda asker ve elliye yakın zırlı fil getirdi ki, biz bunlara Marfiles⁴²¹ diyoruz. Bu ilk muharebede, Tamurbek, Hint Hükümdar'ına onun filleri yüzünden kaybetti. Ertesi günü tekrar savaş meydanında karşılaştılar, Tamurbek çok sayıda deve aldı ve onlara kuru otlar yükledi ve fillerin karşısına geçirdi. Savaş başladığında, Tamurbek develerin sırtındaki kuru otları yakmalarını emretti, filler karşılarında onlara doğru gelen yanan devleri görünce, geri kaçmaya başladılar. Dediklerine göre, gözleri çok küçük olduğundan filler ateşten çok korkuyordu ve bu sefer Hint Hükümdar'ı yenilmiş oldu. Tamurbek bu zaferle, Hint Hükümdar'ının, Semerkand İmparatorluğu ile sınır olan yüksek vadilerini kısımlarını elde etti.⁴²²

Bu Hint topraklarının çok büyük oranı dağlık ve çetin arazilerdi; ancak denildiğine göre çok sayıda kalabalık ve büyük şehirler, kasabalar yer alıyordu ve ayrıca verimli toprakları vardı. Hint Hükümdarı yenilince, o dağlara sığındı ve tekrar ordusunu topladı. Ancak Tamurbek, daha fazla beklemek ve onun ardından gitmek

⁴¹⁸ 1398'in başında Pir Muhammed birlikleriyle güneydoğu Afganistan ve Hindistan'a gitti. Multan'a ulaştı ve burayı kuşattı. Timur aceleyle sefere çıktığı için başarılı olamamıştı. Zerdüştlere, putperestlere ve "sapkınlar" karşı kutsal savaş ilan edildi. Timur'un Hindistan seferinin sebebi; Delhi Sultanı'nın putperestliğe müsamahasıydı. Ancak gerçek amaç yağma olmalıydı. Timur Hindistan'ı topraklarına katmayacaktı. Le Strange, Clavijo'nun Hindistan'daki bir Hristiyan hükümdar hakkındaki çok net olmayan sözlerini, Papa İoannis hakkında yaygın olarak bilinen bir efsaneyi çağrıştırdığını düşünmektedir. Bkz. Le Strange, **a.g.e.**, s. 360.

⁴¹⁹ Metinde *İndia Menor* yerine direkt olarak *India* tabirini kullanmıştır.

⁴²⁰ *Delieste* ya da Delhi. Timur Aralık 1398'de Delhi yakınlarında görüldüğünde herşeyi yok etmiştir. Şehri ele geçirilmesinin arefesinde 100 bin mahkumun öldürülmesini emretti. Tuğluk hanedanının bir temsilcisi olan Sultan Nasreddin Mahmud Şah (1393-1413) çok az direniş gösterdi. Padişahın ordusu 10 bin atlı, 40 bin piyade ve 120 filden oluşuyordu. 17 Aralık'ta bu ordu Timur'a yenildi ve ertesi gün Delhi alındı. Sultan, Gücerat'a kaçtı. Delhi'de Timur'a 1395-1396'da Multan valiliği görevinde kendine rakip olan kişi tarafından devrilen Seyit Hızır Han katıldı. Hızır Han, Delhi'yi ancak 1414'te ele geçirdi ve vali unvanını aldı. Şahrük'a haraç ödemiş olması muhtemeldir. Bkz. Mirokova, **a.g.e.**, s. 191.

⁴²¹ *Marfiles*; Tekil formda *marfile* olan kelime Arapçadaki *azm-el fil* kelimesinden gelip fildişi ya da fil kemiği anlamındadır. Bkz. Mirokova, **a.g.e.**, s. 191.

⁴²² Clavijo'nun mezkur yerlerin coğrafyası hakkında net bir fikre sahip olmadığı düşünülmektedir.

istemedi ve ordusunu toplayıp kuzeydeki vadilere döndü. Hint Hükümdarı, takip etmek istemedi. Daha sonra bu toprakları hâkimiyet altına alan Bey, Tamurbek'in torunu olan bu şehzâde idi⁴²³ ve çok büyük ve zengin olan Hormes şehrine kadar olan bölgeyi ele geçirdi. Ancak Hindistan'ın büyük ve en iyi kısmı yine de Hint Hükümdar'ının kontrolünde kaldı. Bu savaşın üzerinden, belki daha az belki de daha çok neredeyse 12 sene geçmiş, ama ne Tamurbek ne de bahsedilen torunu bu Hindistan'a girmeye çalışmış. ⁴²⁴ Hindistan halkı Hristiyanlar, Hükümdar ve içlerinden çoğu Grek ritindendir, aralarında yüzleri ateşle dağlanan Hristiyanlar da vardır. Ancak bunlar itibar görmezler ve ayrıca Müslümanlar ile Yahudiler de bu ülkede yaşarlar, fakat Hristiyanların hükmündedirler.⁴²⁵

Elçileri buradan götürdüler ve daha önce oldukları yere oturtular, orada öğlene bir saat kalana kadar beklediler. Hükümdar çadırlarından çıkıp, büyük otağa geldi ve elçileri, yakınlarından birçok kimseyi, dünyanın birçok yerinden gelmiş başka elçileri de oraya getirtti. Herkes, daha önce olduğu düzende bu otağın altında oturdu ve bugün hokkabazlar farklı farklı oyunlar sergilediler. Ayrıca çok sayıda müzisyen de tambur çalıyordu, insanın hayretler içinde kaldığı aşırı bir gürültü çıkıyordu.

Hükümdar'ın olduğu otağın içinde hokkabazların sayısı epey çoktu. Hükümdar'ın önünde üç yüze yakın şarap testisi yerde duruyordu ve ayrıca dararağacı benzeyen kırmızı renkte üç direkli iki şey de yer alıyordu ve bunların her birine asılı içi kaymak ve kısrak sütü dolu deriden torbalar asılıydı, birkaç adam da ellerinde odundan kepçe gibi şeylerle o sütü durmadan karıştırıyor, içine şekerli küplerden atıyor ve böylece bugün içecekleri hazırlıyorlardı. Buradaki herkes böyle düzenli bir şekilde otururken, yakındaki duvarlardan birinden hükümdarın Cano'su çıktı ve bu ziyafette Hükümdar'ın huzurunda bulunması gerekiyordu. Ve şu şekilde giyinmişti: üzerinde altın işlemeli kırmızı ipekten bir elbise vardı, o geniş ve bir o kadar uzundu ki, elbise yerlerde sürünüyor, elbisenin kolları yoktu, baş kısmı ve kollarını çıkardığı bir yer haricinde hiçbir açıklık da yoktu. Elbisenin bel kısmında kemer yoktu ve etek

⁴²³ 1403'te Miranşah'ın oğlu Pir Muhammed (bahsedilen şehzade), Şiraz'a geri dönmüştür. Clavijo bundan bahsetmektedir. Topraklarının Hüzmüz'e kadar uzandığını belirtmektedir. Bkz. Barthold, **Ulugbek...**, s. 57.

⁴²⁴ Clavijo burada yanılıyor olmalıdır. Timur ile Delhi Sultanı Mahmud arasındaki savaş, İspanyol büyükelçilerinin Semerkant'a gelişinden 5 yıl önce meydana gelmiştir. Bkz. Mirokova, **a.g.e.**, s. 191.

⁴²⁵ Bu kısım bizim elimizdeki yazmada yoktu. Estrada'nın A kopyasından yaptığı aktarımda [s. 83-85] vardır.

kısmı çok genişti ve bu yüzden 15 nedime uçlarından tutarak ardından geliyor, Hanım'ın yürümesi için elbiseyi yukarı kaldırıyordu. Cano'nun yüzünde üstübeç bezinden⁴²⁶ beyaz bir maske ya da kozmetik ürünü ya da başka bir şey vardı, sanki beyaz bir kağıda benziyordu. Bunu güneşe çıkınca takıyorlardı, yola çıktıklarında ise yaz kış takıyorlardı. Bütün soylu kadınlar yüzleri bu şekilde çıkıyorlardı, çok soylu olanlar ise yüzleri önüne ipekten ince bir kumaş takıyorlardı. Cano'nun başında ise kırmızı kumaştan bir hotoz topuzu gibi kumaşla tutturulan vardı. Bu kumaş omuzlara kadar sarkıyordu, *hotoz*⁴²⁷ oldukça yüksekti ve üzeri çok sayıda iri, beyaz ve parlak inciler, yakutlar ve turkuaz taşlarla ve başka başka süslenmişti ki, çok göz alıcıydı. Bunlar çok iyi bezenmiş süslü kumaşlardı, eteklerin kenarları yaldızlı ipliklerle işlenmişti ve üzerinde iri incilerin ve yakutların olduğu atlından çok güzel bir taç taşıyordu. Bahsi geçen topuzun en tepesinde taşların sabitlenmesi için yapılan bir yapının üzerinde yaklaşık iki parmak büyüklüğünde iki iri yakut duruyordu, çok parlak ve çok güzeldi ışıltıyorlardı ve bunların üzerinden aşağıya doğru kol uzunluğunda beyaz tüy demeti aşağıya sarkıyordu, bazıları yüzüne doğru sarkıyor, gözlerin hizasına kadar geliyordu.

Bu tüyler altından iplerle tutturulmuştu ve uçlarında üzerleri inci ve taşlarla bezeli kuş püsküllerinden beyaz bir demet vardı. Yürüdüğü zaman o püsküller bir o yana bir yana sallanıyor ve omuzlarından siyah saçlar dökülüyordu, saçlar simsiyahtı, çünkü siyah saç onların çok değer verdiği ve sevdiği bir renkti, diğer renklerden daha çok seviyorlardı ve hatta saçlarını siyah görünmesi için boyatıyorlardı. Bu topuzu, birçok nedime ellerinde tutarak geliyordu ve Cano'nun yanında 300'e yakın nedime ona eşlik ediyordu. Hanımın üzerinde ona gölgelik eden bir şemsiye bir adam tarafından taşınıyordu, uzun mızrak gibi bir sopanın ucunda beyaz ipekten bir kumaş gölge sağlıyordu, ve bu çadırın tepesi gibi kubbe şeklinde yuvarlaktı ve açılınca ahşap çıtalarla kumaş geriliyordu ve bu şemsiye şeklini alıyordu. Bu gölgeliği, güneş vurmasın diye sürekli üzerinde taşıyorlardı. Cano'nun önünde birçok nedime ilerliyordu ve kadınları koruyan iğdiş edilmiş hadımlar geliyordu. Bu şekilde otağa

⁴²⁶ *Üstübeç*; Basit kurşun karbonattır. Beyaz renkli, boyamada, kozmetikte ve kısmen tıpta kullanılan zehirli, bazik kurşun karbonattır. Bkz. "üstübeç", <https://sozluk.gov.tr/?q=hotoz&aranan=> Erişim Tarihi: 01.06.2022.

⁴²⁷ *Hotoz*; Kadınların süs için saçlarına taktıkları, çeşitli renk ve şekillerdeki küçük başlıktır. Bkz. "hotoz", <https://sozluk.gov.tr/?q=hotoz&aranan=> Erişim Tarihi: 01.06.2022.

giriş yaptı, Hükümdar'ın olduğu yere yakın, ama ondan biraz daha uzaktaki sedire yerleşti, önünde üst üste konmuş şilteler vardı, ona eşlik eden bütün nedimeler otağda onun ardına/yerlerine oturdular. Büyük Hanım'ın oturduğu yerde, üç nedime elleriyle bahsedilen topuzu ne bir yana ne de öbür yana düşmesin/eğilmesin diye tutuyorlardı.

Büyük Hanım yerleşince, otağın yanındaki duvarlardan birinden Hükümdar'ın diğer bir hanımı çıktı, bu hanım da diğeri gibi kırmızı elbiseler giymiş, aynı topuzu takmış, aynı hazırlıkları yapmış, ilki gibi aynı seremoni ile ve anında birçok nedime ile içeriye girmiş, Hükümdar'ın olduğu otağa girip, ilkinden biraz daha aşağıda olan bir sedire oturmuştu. Hükümdar'ın bu kadınına *Quinchicano*, yani İkinci Hanım diyorlardı. Bir diğer duvardan Hükümdar'ın bir başka eşi belirdi, öncekiler gibi geliyordu ve otağda diğer ikisinden daha aşağıda bir sedire oturdu. Bu şekilde, Hükümdar'ın huzuruna 9 kadın geldi, aynı şekilde giyinmiş ve süslenmiş olarak. Bu kadınlardan 8'i onun eşiydi, biri de torununun eşiydi.

Hükümdar'ın eşlerinin isimleri şunlardır: içlerinden en büyüğünü Cano diye çağırıyorlar, yani Kraliçe ya da Büyük Hanım demektir. Bu Cano, bir imparator kızıdır, babası Semerkand'ın ve bütün topraklarının, Persia'nın ve Damasco'ya kadar olan toprakların Hükümdarı idi ve adı da *Chicao*⁴²⁸ idi. Bu İmparator'un annesinin soyu biliniyordu, babasının soyu bilinmiyordu, savaşlarda çok cesaret göstermişti, bugün hâlâ bu topraklarda kullanımda olan çok sayıda kanun ve nizamlar yapmıştı. Diğer hanıma *Quinchicano*, yani “Küçük Hanım” diyorlardı, Tumariaga adında *Andricoja*⁴²⁹ ülkesinin kralının kızıydı. Üçüncü eşinin adı *Alcolcavaga*, dördüncüsü *Cholpa Malaga*, beşincisi Mondazaga, altıncısı *Virzaraga Hanım*, yedincisi *Ropa Parrlarga Hanım* ve sonuncusu da *Yangayaga Hanım*'dır⁴³⁰ ki, gönüllere en yakın sultan demektir. Tamurbek, bu hanımıyla geçtiğimiz Ağustos ayında evlenmişti ve ona bu ismi vermişti. Hepsi düzgün bir şekilde oturduktan sonra, yemek başladı ve uzun

⁴²⁸ *Chicao* ile Çağatay ulusundan Kazan Han (ölüm 1346) kastedilmektedir. Kaynaklarda Kazan Timur olarak da geçer. Huzursuz bir hakimiyet dönemi geçiren Kazan Han'ın ölümünden sonra Çağatay ulusu Maverâünnehir ve Moğolistan olarak ikiye ayrılmıştır. Bkz. A.YU. Yakubovskiy, **Altın Ordu ve Çöküşü**, Çev. Hasan Eren, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1976, s. 69.

⁴²⁹ Andricoja ya da Anderab; Afganistan'da, Hindikuş Dağları'nın ana sırtının yakınlarındaki bir rşehirdir. Bkz. Barthold, “İstoriko-Geog...”, s. 50.

⁴³⁰ *Yauguyaga Hanım*; Şerefeddin Yezdi'ye göre Timur'un iki karısına ek olarak, en büyüğü (Mülk Hanım) ve en küçüğü (Tükel Hanım) olmak üzere Hacı Bek'in kızı Çolpan Mülk, Emir Musa'nın kızı Tuman Ağa adlarında başka karıları da vardı. Diğer karılarının isimlerine gelince Clavijo'nun aktarmadığı başka muhtemeler karıları daha olabilir. Bkz. Le Strange, **a.g.e.**, s. 360.

bir süre devam etti. Hükümdar'ın eşlerine şarap ve orada pişirilen kımız verildi, size daha önce diğer çadırlarda, Ganzada'nın ziyafetinde bahsettiğim at sütünden yapılmış içkiden. Bugün, Hükümdar, elçileri karşısına oturttu ve kendi eliyle içmesi için Üstad Alfonso'ya şarap ikram etti, Ruy González'in şarap içmediğini artık biliyordu. Hükümdar'ın ikram ettiği şarabı içenler, onu şu şekilde selamlar: onun önüne gelmeden önce sağ dizini yere bir kez vurur, ve ilerleyince onun önünde iki dizinin birden üstüne çöker, kadehi onun elinden alır, biraz kalkar ve ona sırtını dönmeden geriye doğru gider, diz çöker ve şarabı içer. İçinde hiç şarap bırakılmamalı, çünkü bunu saygısızlık sayıyorlar, şarabı içince, ayağa kalkıp, eliyle alnına dokunuyor ve onu selamlıyordu.

Elçilerin her birini, koltuk altlarından tutan iki bey götürüyor ve oturdukları yere dönene kadar kollarından bırakmıyorlardı. Elçilerin yanında gelen kendi adamları da otağa yakın bir yerde bir gölgeliğin altındaydılar. Ayrıca, otağa yakın kurulu çadırlarda ve gölgeliklerde Hükümdar için değişik ülkelerden gelen elçiler yer alıyorlardı, ancak bunlar Hükümdar'ın otağında ve huzurunda bulunma ayrıcalığına sahip değillerdi. Her gölgeliğin altında orada bulunanlar içtiği bir şarap fıçısı vardı, Hükümdar'ın önündeki şarap sürahilerinden ikisini, elçilerin adamlarına gönderdi. Hükümdar'ın önünde, tahtalardan ve ağ gibi gerili bir platformda, hokkabazlar oyunlar sergiliyor ve onların yanında Hükümdar'ın filleri yer alıyordu, sayıları 14'tü ve üzerlerinde tahtadan bir kule vardı. Bu kuleler ipek kumaşlarla örtülüydü, her birinde sarı, yeşil renkte bayraklar asılıydı ve içeride 5 ya da 6 adam bulunuyordu, fillerin boyun kısmında bir adam oturmuş elinde de filin hortumu tutuluydu ve filleri koşturup, oynatıyordu. Bu filler, siyah renkte ve kuyruk kısmı develerdeki gibi ipeksi bir kumaşı andıran ve burası hariç vücutlarında kıl olmayan, vücutları 4-5 boğa büyüklüğü kadar iri olan yaratıklar. Ancak vücut biçimi sanki deforme olmuş gibi kötü idi, hoş bir biçimi yoktu. Kaburgaları, içi doldurulması gereken büyük çuvallar gibiydi, ayak bileğine kadar bir manda gibi bacaklara sahipti, kalın ve önlü arkalı aynı idi irilikteydi. Ayakları yuvarlak ve küttü, baş ayak parmağında da kara derili adamlar gibiydi tırnakları vardı. Ön kısmı hariç, hiç boynu yokmuş gibi duruyor ve ön tarafı çok çok büyük ve kafası gövdesine yapışıktır. Başını aşağıya eğemez ve ağzını yere değdiremez, kulakları yuvarlak, iri ve kenarları çentiklidir, gözleri ise küçüktür. Kulakları arkasına oturmuş bir adam, elinde tuttuğu filin hortumuyla onu yönlendiriyor, nereye gitmek isterse oraya

yönlendirir. Filin kafası çok büyüktür, küçük bir eşeğin semeri gibi yapılmış, kafanın üstünde bir delik var ve kafasından başlayıp aşağıya doğru iniyor, burnunun olduğu yerde hortum vardır, üst kısmından geniş, aşağıya doğru daralan bir şekli var ve bir kol gibi yere kadar uzar. Bu hortum delik olduğu için, suyu içmek için onu kullanır, susadığında, hortumunu suya daldırır ve onunla suyu içer, hortumuyla suyu çekip, burnundan ağzına götürür.

Ayrıca bu hortumunu, yemek için de kullanır, çünkü ağzı yere gelmediğinden, yemek istediğinde bu hortumunu alır, otlara dolar ve otları çekip keser gibi koparır, hortumuyla otları tutar ve bir topak yapıp ağzına götürür ve yer. Bu hortum sayesinde kendine hayatını sürdürüyor, her türlü ihtiyacını görüyor, bazen da onu bir yılan gibi kıvrıyor ve bu hortumu omurgasına uzatıyor, vücudunda hortumuyla ulaşamayacağı yer yok gibi. Hortumun altında ağzı yer alıyor, alt çene kemiği domuzun çenesini andırıyor, tıpkı yaban domuzunki gibi, bu alt çenelerden uzun sivri iki diş dışa doğru uzuyor ve bir adamın ayağı kadar kalın, bir kulaç kadar uzunlar. Savaşa girecekleri zaman, bu iki uzun diş halkalar takılıyor ve onlara da kılıçlar yerleştiriyorlar, bir kulaçtan uzun olmayan oluklu kılıçlar.

Bu vahşi hayvan çok zeki, üzerinde onu süren adam ne derse yapmaya hazır ve çabucak yapıyor. Onu güden adam boynunda oturuyor, ayakları kulaklarının arkasından sarkıyor, çünkü başka sığacak yer yok boynunda, sadece oturabileceği kadar yer var. Bu sürücü, hayvanın kafasını kaşındığı hortumunu elinde tutuyor, hayvanı nereye götürmek isterse, hortumuyla gösteriyor, o da gidiyor ya da geriye dönmesini işaret ediyor, hemen dönüyor, ayı gibi arka ayakları üzerine oturmasını işaret ediyor, hemen yapıyor. Yürüyüşü ve koşuşu bir ayıyı andırıyor ve savaşa girdiğinde, onu süren adam çok kalın zırh kuşanıyor ve file de zırh giydiriliyor. Gidişi, ayının atlayarak gitmesi gibi ve her atlamada kafasını yukarıya doğru kaldırıyor ve önünde ne varsa doğruyor. Savaşmasını ve öfkeyle ilerlemesini istediklerinde, hortumuyla alnının ortasına sertçe vuruyor ve büyük bir yara açıyor, hayvan yaranın acısını hissedince domuz gibi bir inleme sesi çıkarıyor, ağzını açıp, onu sürdükleri yere öfkeyle ilerliyor. Açılan yara, eğer hayvan açık bir yere bırakılırsa aynı gece iyileşiyor, eğer kapalı yerde kalırsa, yara azıp hayvanın ölmesine bile neden oluyor. Ayrıca, onu süren adam yerden bir şeyi almasını isterse, ne kadar ağır olursa olsun, hortumuna dolayıp, ağır şeyi kalede olan adamlara uzatıyor. Eğer üzerindeki kalede olan adamlar,

inmek isterlerse, çökmesini emrediyorlar, ön ayaklarını ileri, diğerlerini arkaya doğru uzatıp yere çöküyor ve göbeğini yere değdiriyor ve kaledeki adamlar da butlarından aşağıya kaledeki iplere tutunarak kayıyor.

Bu fillerle bugün çok gösteri yaptılar, atların ve insanların ardından koşturdular ki, seyri çok hoştu. Hepsi aynı anda koşmaya başladığı zaman, koştukları yer sarsılıyordu, ardından ne bir at ne de bir hayvan gidebilir ne de karşılarında durabilirdi. Gördüklerime göre, tahminin her biri savaş alanında böyle koşulduğunda en az bin adamı öldürür. Eğer etrafları askerlerce kuşatılırsa, onları sağa sola hareket ederek yere devirip, ayaklarıyla eziyor. Yaralandıkları zaman, daha feci çarpışıyorlar, çünkü görmeden saldırıyorlar. Dişleri uzun olduğu için, ancak havaya kaldırıp atmaya yarıyor, bu yüzden bu dişleri kesiyor ve onlara kılıç takıyorlar, çünkü böylelikle önüne çıkanı yaralayabiliyor. Bir iki gün bir şey yemeden dayanabilirler, hatta üç gün yemeden savaştıkları bile oluyormuş. O gün ziyafette Hükümdar ve eşleri uzun sayılacak bir süre içtiler, sonra yemek faslına geçildi, çok sayıda kızartılmış bütün at ve bütün koç getirildi, ayrıca yüzölüp kızartılmış koçlar da yemek için getirildi. Bu yemekler çok büyük deriden yuvarlak tabaklarda sürüklenerek Hükümdar'ın olduğu yere getiriliyordu. Yemek o kadar çok fazlaydı ki, büyük bir gürültüyle 300'e yakın adam yemeği servis etmek için bekliyordu.

Her zamanki gibi, yemekleri servis tepsilerine ekmeksiz olarak koydular ve bunlar yapılırken küfelere yüklenmiş yemekler develerle gelmeye devam ediyordu ve bunları diğer insanlara vermek için yere koyuyorlardı. O kadar çok getirilmişti ki, yiyecekler yığın olmuştu adeta; bunlar bittikten sonra, örtüsüz masalarda pilavlar, yahniler ve diğer türlü pişirilen etler getirildi, ardından da kekler ve şekerli çörekler getirildi.

Artık gece olduğundan Hükümdar'ın önüne yanan kandiller konuldu ve işte o zaman yemeğe başladılar ve neşe içinde içmeye devam ettiler. Kadınlar da, erkekler gibi yemeğe başladılar ve ziyafet devam etti, o kadar yiyecek bolluğunda sabaha kadar devam edecek gibiydi.

Bu gece Hükümdar'ın bir yakınına diğer bir yakınıyla evlendiriyordu. Elçiler, bu ziyafetin daha çok süreceği ve sabaha kadar devam edeceğini anlayınca ve gitmek isteyenlerin ayrıldığını görünce, kaldıkları yere gittiler. Hükümdar ve hanımları neşe içinde bu ziyafette kaldılar.

Ekim ayının 16'sı Perşembe günü, Hükümdar yine çok büyük bir ziyafet verdi ve bu ziyafete de elçileri davet etti. Bu ziyafet, bir kumaş duvarın/setin ortasındaki çok güzel kurulmuş bir çadırdan veriliyordu. Bu çadır, ıpsız olan en büyük çadırlardandı ve enfes süslemeleri vardı. Hükümdar, içeriye elçileri de davet etmişti, kendisi o gün şarap içiyordu, onun yanında olanlar da şarap içiyordu, ancak bazıları daha çabuk sarhoş olmak için şarabın yanında sert içkiler içiyorlardı. O gün de yemek çok boldu ve içki de çoktu, oldukları çadırdan sarhoşlar çıkıyordu, Hükümdar bu çadırdan çok büyük bir keyifle kalmıştı. Elçiler, kaldıkları yere dönerken, o günkü yemek ve içki faslı bütün gece devam etti.

Cuma günü, Ekim'in 17'si, Hükümdar'ın en büyük eşi Cano⁴³¹, bir ziyafet verdi ve elçileri de gelmeleri için davet etti. Cano, kendi kumaş duvarı ve çadırlarını kurdurdu ki, bunlar son derece güzel bezenmişti. Buraya çok sayıda insan davet olundu, her taraftan gelen başka elçiler, beyler ve soylu hanımlar, gözdeleleri ve daha birçok kişi katıldı. Cano'nun olduğu duvarda çok sayıda zengince döşenmiş göz alıcı çadırlar vardı, bu duvar ise beyaz kumaş üzerine çok renkli kumaşlardan yapılmıştı, birçok düğüm ve süsleme, çok farklı şekillerde yazılmış hat işçiliği olan süsler, harfler vardı üzerinde. Elçiler, bu Orda'ya vardıklarında, Hükümdar'ın akrabası olan bazı beyler tarafından alınıp bu duvara götürüldüler. Bu duvarın girişine yakın bir çadıra oturtuldular. Bu çadır kırmızı halıdan yapılmıştı ve çok sayıda altın bezemeyle kaplanmış beyaz bir halılar hem içini hem de dışını örtüyordu. Ve bu çadırdan otururken, bol yiyecek ve içecek getirdiler. Yemek bitince, Cano, onların duvarın içindeki çadırları görmeleri için getirilmelerini emretti. Bu duvarın içinde çok güzel çadırlar vardı, içlerinden biri ipele bağlanmadan kurulan çok büyük ve çok yüksek bir çadırdı, çok güzel bir kırmızı ipekle kaplanmıştı. Üzerinde parlak gümüş plakalar, yukarıdan aşağıya kadar sarkıyordu. Bu çadır, içten dışa çok hoş ilave süslemelerle bezenmişti. Çadırın çift kapılı iki girişi vardı ve dış kapı, içi kapının önünde yer alıyordu. İlk girişin kapıları, kırmızı çubuklu idi ve hasır işi gibi duruyordu ve dıştan kırmızı ipekten bir kumaşla kaplanmışlardı ve bu ince bir kumaştı. Bu kumaşlar, çünkü kapandıkları zaman hava girişini sağlamak ve içeridekilerin dışarıdakileri görürken, dışarıdakilerin içeridekileri görmemesi için böyle yapılmıştı. Bu kapıların önünde,

⁴³¹ *Cano* kelimesi ile “Büyük Hanım” kastedilmektedir.

diğer iç kapılar yer alıyor, at üzerinde bir adamın girebileceği kadar yüksek olan kapılar, parlak gümüş plakalarla, birçok düğüm, mine işçiliği, son derece zarif mavi ve altın renklerinde bezemelerle süslüydü. O kadar güzel ve zarif yapılmıştı ki, ne o topraklarda ne de Hristiyan dünyasında böyle bir eser yapılamazdı. Bu girişin bir tarafında Sant Pedro, diğer tarafında ise Sant Pablo resmedilmişti, her ikisinin de ellerinde kitap vardı ve gümüşle kaplıydı. Dediklerine göre, Tamurbek bu kapıları, Türk'ün hazinesini ele geçirdiği Bursa'da bulmuştu. Bu kapıların önünde, çadırın ortasında, bir sandık ya da küçük dolap gibi bir şey duruyordu, vitrin görevi gören bu dolapta çatal bıçak ve tabaklar duruyordu. Altından yapılmış ve üzeri mine işçiliğinden süslemeler ve diğer değişik süslemeler yapılmıştı. Yüksekliği bir adamın göğsüne yaklaşıyordu, üzeri düzdü, etrafı küçük mazgal gibi yapılmıştı, yeşil zümrütler ve mavi çentikleri vardı. Bu dolabın üzerine çok sayıda değerli taşlar, iri inciler kakılmıştı, bir yanında tam ortada, incilerin ve taşların ortasında ceviz büyüklüğünde çeyrek karat bir elmas taş kakılmıştı, ancak parlak değildi. Bu dolabın küçük bir kapağı vardı, içinde kadehlerden bir yemek takımı, üst tarafta üzerinde çok sayıda inci ve taş olan altı altın süslemeli sürahi, ayrıca inciler ve taşlarla süslenmiş 6 adet yuvarlak altın kadeh yer alıyordu. Bu dolabın dibinde küçük altın bir masa yer alıyordu, yüksekliği 2 karış var ya da yoktu ve üzeri çok sayıda değerli taş, iri incilerle kaplıydı ve en tepesinde çok parlak, kendi renginde bir zümrüt duruyordu. Üzeri genişlik olarak 4 karış uzunluğunda ve bir tahta gibi dümdüz ve bir uçtan diğerine ve genişlik olarak da 1.5 karıştı. Bu masanın ya da tabağın önünde altın bir ağaç duruyordu, meşeye benzer yapılan bu ağaç, gövdesi bir insanın ayağı kadardı ve gövdesinden çok sayıda dal uzanıyordu ve bir o yana bir bu yana dağılıyorlardı. Yaprakları da meşenin yaprakları gibiydi. Bu ağacın boyu bir adamın boyuna yakındı ve kökleri yakınındaki bir tabaktan çıkıyor gibi duruyordu. Bu ağacın meyveleri, bin bir güzellikteki yakutlar, zümrütler, turkuazlar, kırmızı yakutlar ve safir taşları, yuvarlak ve parlak olarak seçilmiş insanı hayrete düşüren irilikte inciler, ağacın her tarafını süslüyordu.

Ayrıca ağacın üzerine çok sayıda altından ve üzeri çok değişik renklerde mine kaplı kuş konmuştu. Kiminin kanatları açık, kimi sanki düşecekmiş gibi yapraklara konmuş ve sanki ağacın meyvesinden yemek çalışır gibi gagalarıyla yakutların, turkuazların, incilerin ve diğer taşların üzerine vuruyorlardı. Bu ağacın karşısında çadırın duvarına yakın üzeri gümüş plakalarla kaplı ahşap bir minber vardı. Hemen

önünde çok güzel yapılmış ipek şiltlerin olduğu bir yatak duruyordu, kenarları meşe yaprakları ve çiçekler ve daha başka birçok motiflerle işlenmişti bu şiltelerin. Çadırın diğer tarafında aynı üzeri gümüş plaklarla kaplı minber ve yatak ve yerde de harika yapılmış ipek halılar vardı. Elçiler bu çadırdaki görececeklerini gördükten sonra, onları buradan çıkardılar ve size bahsettiğim yakındaki kenarları altın işlemeli kırmızı halılardan duvara götürdüler. Burada Hükümdar, mirzaları, gözdeleri ve beyleri içiyorlardı, ziyafetleri vardı, çünkü dün gece Hükümdar'ın torunu olan bir prensesi, kuzenine⁴³² vermişlerdi ki, düğün burada olmuştu.

Bu çadırın kapısından girer girmez, sağ tarafta çok büyük bir çadır vardı ve savaş otağı gibi kurulmuştu. Bu çadır, bütünüyle kırmızı halılarla kaplıydı ve halılarda kenar süsleri ile değişik beyaz renkte ve diğer renklerde motifler görülüyordu. Çadırın etrafı kemerli girişlerle çevriliydi ve içinde olduğu yapıyla bağlantılıydı ve girişleri sağlıyordu. Çadırın, aynı kumaştan değişik şekilde aralıklarla ve ağlarla yapılmış pencereleri vardı ve bunların yapılış amacı, içeridekilerin dışarısını görmesi içindi. Çadırın, kemerli girişlerin tavanı çadırla bitişik olduğundan hepsi bir bütün gibi duruyorlardı. Elçileri bu girişlerin birinden içeriye soktular, giriş çok güzel yapılmış bir kemerdi ve kubbeli tavanı vardı, kapıdan ileriye doğru her taraftan kapalı bir geçit uzanıyordu. Buradan sağa dönünce, elçilerin girdiği kapıların olduğu bir kapı aralığı yer alıyordu ve sol tarafta ise çok güzel ve çok zengin işlemeleri olan bir çadır vardı. Girişin karşısında, sokağın diğer ucunda bir başka çadır kuruluydu, altın yaldızlı kenar işlemeleri göze çarpıyordu ve sokağın ortasında iplerle bağlı olmadan kurulmuş çok büyük bir çadır vardı. Bu çadırdaki Hükümdar içki içiyordu ve çadırdan çok gürültü çıkıyordu. Bu çadırlar ve etrafı saran girişler yukarıda tek bir çatı altında birleşiyordu ve hepsi bahsi geçen kırmızı halılardan idi. O kadar güzel, zarif ve o kadar çok işçilik vardı ki, yazmayla tasviri muhal di, ancak görmekle anlaşılabilecek güzellikteydi. Elçileri bu çadırdan çıkardılar, bu duvarın içindeki ahşap bir eve götürdüler, bu yapı yüksekti, merdivenle çıkılıyordu, etrafı ahşap kapılar ve etrafından yürünen platformlarla çevriliydi. Bu ev, mavi ve altın rengiyle boyanmış görüntüsü çok güzel figürlerle süslüydü, öyle bir yapısı vardı ki, istenildiği vakit sökülüp yeniden kuruluyordu. Burası, Hükümdar'ın namaz kılmak için kullandığı mescit idi ve nereye

⁴³² Prensesi, Estrada versiyonuna göre diğer bir torunu olan şehzadeye vermişlerdir.

giderse yanında götürüyordu. Elçileri buradan yeşil iplerle gerili bir çadıra götürdüler, bu çadır gri sincap kürkleriyle kaplanmıştı, içi ise astarlı ağaç sansarı kürküyle kaplıydı, içeride onların kullandıkları türden iki yatak vardı. Bu çadırdan, hemen yanı başındaki başka bir çadıra gittiler ki, bunun ipleri yoktu ve dışı kırmızı kumaşla kaplıydı, üzerinde çok sayıda süsleme ve diğer renkten kumaş vardı. İç kısmında aşağıda kuşak gibi astarlı ermine kürkleriyle kaplıydı ve yerde de bu kürklerden bir yığın vardı. Dünya üzerindeki, en değerli kürkler bunlardı, sansar büyüklüğünde, ama onlardan çok daha değerli. Bunlardan her bir parça, eğer iyi kalitede ise, bu topraklarda en az 14-15 altın *duka* idi ve başka yerlerde, özellikle Batı'da çok daha fazla değerliydi. Bu çadırın üst kısımları ise astarlı gri sincap kürküyle kaplıydı. Çadırın önündeki gölgelik çadırın kapısının güneş görmesini engelliyordu, bu gölgeğin içi de gri sincap kürküyle astarlıydı. Hükümdar, bu çadırları güneşe karşı böyle süslemişti, yazın sıcaklığın içeri girmesini önlemek için ve kışın da soğuğa karşı korunmak için. Elçileri bu duvar ve çadırlardan çıkarıp, hemen yandaki başka bir duvara götürdüler, birinden diğerine geçilebiliyordu ve zeytunî beyazdan kumaşlardan yapılmıştı. Burada da onlara çok sayıda değişik renkteki ipeklerden ve başka kumaşlardan çadırlar ve güzel gölgelikler gösterdiler. Üstelik bu Orda'da sadece Hükümdar'ın kumaş duvarları yoktu, birçok Mirzaların ve Hükümdar'ın gözdelelerinin de bir çok şekilde ve bir o kadar güzellikte görmeye değer, nereye giderseniz gidin her tarafta sayısız çadırlar ve onların bu duvarlara verdikleri isimle calapardaes vardı. Bu orda'da belki Hükümdar, 40 bin, hatta 50 bin çadıra sahipti ki, bunların seyri kelimelerle ifade edilemez ve bu çadırlar haricinde şehrin etrafındaki bahçelerde, çayırlarda ve su kenarlarında kim bilir daha ne kadar çadırı vardı.

Hükümdar'ın bu seferki ziyafetine, Semerkand imparatorluğu ve topraklarındaki çok sayıda mirza ve zengin beyler geliyordu. Bunların arasında Bedahşan Kralı da vardı, burası (mor) yakutların çıkarıldığı bir şehirdi ve yanında çok süslü beyleri ve birçok kimseyle birlikte geliyordu. Elçiler, Bedahşan'a Kralı ile bir araya geldiler ve ona yakutları nasıl çıkardıklarını sordular. O da, onlara Bedahşan'a şehri yakınlarında bir dağ olduğunu ve bu dağdan çıkardıklarını anlattı. Her gün bir dağa aramaya gittiklerini, kayalığı bulmak için parçalayıp, yakutların damarını buldukları zaman, ustaların büyük bir incelikle çıkarmayı bildiklerini, taşın nerede olduğunu bulduklarında, ellerindeki keskilerle azar azar yonttuklarını ve sonunda mücevhere

ulaştıklarını anlattı. Daha sonra da bu mücevherler öğütücü taşlarla cilalanıyordu. Tamurbek, bu mücevherlerin çıkartılması için muhafızlar koymuştu çıkartılan bölgeye. Bu Bedaşan'a şehri Semerkant'tan on günlük yolculukta India Menor yönünde. Bu kraldan başka bu ziyafete katılan bir diğer bey de, Tamurbek'in hâkim olduğu Aquivi⁴³³ şehrinin Bey'i idi. Bu şehirde de, safirler çıkartılıyordu ve şehir Semerkand'a on günlük mesafede idi, fakat Bedaşan'dan daha güneyde idi.

Perşembe günü, Ekim ayının 23'ü idi, Hükümdar Orda'sında büyük bir ziyafet veriyordu ve elçilerin gelmesini buyurmuştu. Bu ziyafeti, bahsedilen otağında veriyordu ve buna da yine birçok insan katılıyor, bol bol şarap içiliyordu. Çünkü şarap içmek onlarda erkekliğin şanından idi. Bu ziyafette, oyunlar yapılıyor, çok eğleniliyordu. Hükümdar'ın hanımları, Hükümdar'la yemek için bu otağa geldiler ve süsleri daha önce geldikleri gibiydi ve ziyafet gece oluncaya kadar devam etti.

Bir sonraki Perşembe günü, Ekim ayının 30'u idi, Hükümdar, ordasından şehre geldi, torununu defnetmek için yaptırdığı câmiye yakın bir yerdeki sarayında konaklamaya gitti. Bu torununun adı Muhammed Sultan Miraza idi⁴³⁴ ve Türkiye'de iken ölmüştü. Tamurbek, Türk'ü yendiği zaman, Türk'ü esir alan bu torunu idi ve daha sonra o savaşta aldığı yaralardan dolayı ölmüştü. Hükümdar, bu torununu çok seviyordu ve bu yüzden torununu buraya defnetmek için cami ile sarayları yapılmasını emretti. Hükümdar, torununun türbesinin yapılması onuruna bir ziyafet verilmesini emretti ve yine elçilerin de gelmesini emretti. Elçiler gelince, onlara kare planlı yüksek yapılı türbeyi gösterdiler, içi de dışı gibi çok fazla altın ve mavi çinilerden, alçılardan süslemelerle kaplıydı. Tamurbek'in bu torunu Türkiye'de ölünce, onu Semerkand'a gömülmesi için gönderdi ve valiye onun türbesi için bu câminin yapılmasını emretti. Hükümdar, gelince burayı ziyaret etti ve yapının alçak olduğunu söyledi ve beğenmedi, yıkılıp 10 gün içerisinde yeniden yapılmasını emretti. Ustaları, o kadar bir yük altına soktu ve bir o kadar çabuk bitirmelerini istedi, adamlar da geceli gündüzlü çalıştılar. Tamurbek, burayı iki defa ziyaret etti, bir yerden bir yere giderken ata

⁴³³ Aquivi veya Bedaşan; Pamir bölgesinde, yakut ve laciverttaşı madenleri ile ünlü yerdir. Bkz. Barthold, **Soçineniya**, C. 3, Moskova, 1965, s. 343.

⁴³⁴ Clavijo burada yanılıyor olmalıdır. Timur'un torunu Muhammed Sultan'ı değil, torunu Muhammed Cihangir'i görmüştür. Babası Muhammed Sultan 1403'te 29 yaşındayken hastalıktan ölmüştür. Yazar, bu torununun torunuyla Tammuz 1404'te babası artık hayatta değilken Rey yakınlarında tanışmıştır. Timur'un ölümünden sonra, Semerkant tahtı için mücadeleyi Halil Sultan kazandığında Muhammed Cihangir, Han ilan edilmiştir. Bkz. Barthold, **Ulugbek...**, s. 533.

binemiyordu, bu yüzden onu tahtirevanla götürüyorlardı. Bu câmi 10 gün içinde yapıldı, bu kadar kısa sürede böyle büyük bir eserin yapılması gerçekten bir mucizeydi. Hükümdar'ın torununun onuruna verdiği o günkü bu ziyafete, çok sayıda kişi katıldı ve her zamanki gibi çok miktarda yemek vardı. Yemeğin ardından, Hükümdar'ın gözdelelerinden Şahmelik Mirza geldi ve elçileri Hükümdar'ın huzuruna çıkarttı, onlara sırmalı elbiseler ve onların kışın soğuktan korunmak için giydikleri kabanlardan giydirdi. Bu kabanlar ipek astarlı derilerdi ve omuz kısmında iki sansar kürkü yer alıyordu. Ayrıca her ikisinin de kafasına birer şapka taktılar ve içinde 1500 gümüş *tenge* olan cüzdanlardan verdiler ki, onlar paralarına *tenge* diyorlar ve bir *tenge* iki gümüş *real* ediyor. Hükümdar'ın karşısında onların adetlerince reverans yaptılar, yani onu selamladılar. Hükümdar, onlara ertesi gün gelmelerini ve onlarla konuşmak istediğini ve sağ salım oğlu Kral'ın yanına dönmeleri için müsaade edeceğini bildirdi.

Hükümdar, bu eserin bittiğini görünce, şehre bir başka eserin yapılmasını emretti, Semerkand şehrini yüceltmek istediğini güdüyordu.

Bu Semerkand şehrine, her sene Catay'dan, India ve Tartaria'dan ve daha birçok yerden çok sayıda değişik ticari ürün geliyordu. Ancak yine de bu şehirde bu kadar çeşit ve bol ürünün depolanıp, düzgün bir şekilde satılabileceği bir meydan ya da bölge yoktu. Hükümdar, derhal şehrin bir ucundan diğerine uzayan ve her iki tarafında ürünlerin satılacağı dükkanlar olan bir cadde yapılmasını emretti. Bu cadde şehrin bir ucundan başlayacak diğer ucuna kadar devam edecek, şehri baştan başa geçecekti. Bu işle ilgilenmesi için iki mirza görevlendirildi, geceli gündüzlü yapılacak çalışmalarla en iyi şekilde bitmezse kellelerinin gideceği mirzalara söylendi. Bu mirzalar, işe Hükümdar'ın yapılmasını emrettiği caddenin içinde kalan ne kadar ev varsa yıkmaya başladılar, önlerine çıkan bütün evleri kimin olduğuna bakmadan, içeride kimin yaşadığını umursamadan, şikayetlere aldırmadan, haber verme gereği bile duymadan sadece yıktıklarında içinden insanlar elbiselerini alabilecek vakit bulabiliyorlardı. Böylelikle önden bazıları yıkarken, hemen arkalarından ustalar çalışarak geliyorlardı. Sonunda çok geniş bir cadde çıktı ortaya, her iki tarafında da dükkanlar yapılmıştı ve önlerinde de oturmak için beyaz mermerden yüksek oturaklar/banklar konulmuştu. Bütün dükkanlar iki odalı olacak şekilde yapılmıştı ve dükkanların olduğu cadde, sokak üstten kubbelerle, kemerlerle ve ışığın girmesi için pencerelerle kapatılmıştı. Bu şekilde dükkanlar bitirilince, içinde ürünlerini satacak kişilerin yerleştirilmesine

başlandı. Bu sokakta aralıklarla çeşmeler de inşa edildi. İnşaat işinin bütün masraflarını şehir konseyi ödeyecekti, ustabaşları ne kadar adam talep ederse, onları bulmak ve getirmekle yükümlüydüler. Çalışanlar geceli gündüzlü çalışıyordu, gündüz vardiyası gidince yerine gece vardiyası geliyordu, evleri yıkanların ardından, bazıları yerleri düzlüyor, diğerleri inşaatta çalışıyor, o kadar büyük bir gürültüyle çalışıyorlardı ki, şeytanlara benziyorlardı. 20 günden önce böyle bir işin bitirilmesi bir mucizeydi. Evleri yıkılan kişiler, bu yüzden yakınıyorlardı, ancak bunu Hükümdar’a söylemeye çekiniyorlardı, bu yüzden aralarından bazıları toplanıp bazı seyitlere gittiler. Bunlar, Hükümdar’dan imtiyazlıydılar, Muhammed’in soyundan gelenlere “seyit” deniyor. Bir gün seyitlerden biri Hükümdar’la satranç oynarken, ona efendimiz, iradeniz evlerin yıkılıp yerine o sokağın/meydanın yapılması yönünde idi, ancak lütfetseniz de evleri yıkılanlara bir tazminat ödense dedi. Dediklerine göre, ona böyle bir şey söylendiği için öfkeye kapıldı ve onlara şunu söyledi: Bu şehir benim, ben bu şehri kendim aldım. Bu şehrin benim özel mülkiyetim olduğunu gösteren tapusu bende, yarın size göstereceğim, eğer bir hakları varsa, yanlışlıkla birinin hanesine el konulduysa, karşılığı size ödenecektir. Onlara bunu söyleyince seyitler kıpkırmızı kalmışlar ve dediklerine göre kellelerini kurtarmaları ve hiç ceza almadan bu işten sıyrılmaları büyük bir mucize olmuş. Daha sonra, seyitler, Hükümdar’ın yaptığı her şeyin doğru olduğunu ve emrinin yerine getirilmesi gerektiğini bildirmişler.

Hükümdar’ın, Cano’nun annesi için yaptırdığı câmi bütün şehirdeki en mükemmel eserdi. Bittiği zaman, Hükümdar ana girişini kısa bulduğu için beğenmedi ve yıktırdı. Bunun üzerine, daha hızlı bitirmek için, câminin önüne çimento karmak için iki kuyu kazdılar. Hükümdar, hızlı yapılmasını sağlamak için, bir kısmının kontrolünü bizzat kendisin üsteleneceğini bildirdi ve sarayından iki gözdesini eserin yarısının yapımının sorumluluğunu üstlenmeleri için yolladı ve kimin daha çabuk bitireceğini göreceğini söyledi. Hükümdar, artık güçten düşmüştü, ne yürüyebiliyordu ne de ata binebiliyordu, sadece tahtırevanla bir yerden bir yere gidebiliyordu. Buna rağmen her gün gelip, yapılan kısımların hızlanması için çalışmaları takip ediyordu. Bol pişmiş et getirilmesini emrediyordu ve kuyularda çalışanlara yukarıdan atırıyordu, sanki köpeklerle atar gibi, kendi elleriyle bile attığı oluyordu, o adar çok acele ettiriyordu ki, hayrete düşüyordu insan ve bazen de yukarıdan kuyuya para

saçtırıyordu. Bu eserin yapımında da geceli gündüzlü çalışıyorlardı, buradaki iş ve caddenin yapımı kar yağışlarının başlamasıyla durdu.

Cuma günü Kasım ayının 1. günü idi, elçiler, kendilerine Hükümdar'ın bildirdiği üzere, dönemlerine izin vereceğini düşünerek onu görmeye gittiler. Şu anda yapımı devam eden câmi ve yanındaki saraylarda buldular, burada sabahtan öğlene kadar beklediler, Hükümdar bir çadırdan çıktı ve meydana konmuş olan bir tahtın üzerine oturdu, bolca yemek ve meyve getirdiler. Yemeğin ardından, elçilere bugünlük mazur görmelerini ve gitmelerini söylediler, Hükümdar onlarla konuşamayacaktı, çünkü torunu India emiri diye anılan Pir Muhammed ile görüşecekti ve onu geldiği topraklara yolcu edecekti. O gün Hükümdar, bu şehzadeye ve yanındaki beylere çok sayıda at ve elbise verdi.

Ertesi günü Cumartesi idi ve Hükümdar'ın buyurduğu üzere, elçiler onu görmeye gittiler, ancak o kendisini iyi hissetmediği için, çadırından çıkmadı. Elçiler, yine öğlene kadar Hükümdar'ın çıktığı meydanda beklediler. gözdelerinden biri gelip elçilere gitmelerini, Hükümdar ile görüşemeyeceklerini bildirdi, onlar da kaldıkları yere döndüler.

Pazar günü elçiler, Hükümdar'ın onları serbest bırakacağı umuduyla tekrar aynı meydana geldiler. Uzun bir müddet orada beklediler, elçileri beklerken görenler, kimin onlara gelmelerini buyurduğunu sordular, Hükümdar'ı göremeyeceklerini ve kaldıkları yere dönmelerini söylediler.

Elçilerle ilgilenen Bey'in gelmesini emrettiler, ona elçileri niçin getirdiğini sordular ve burnunun deldirilmesini emrettiler. O da, onları getirmediğini ve o sabah onları görmediğini ve bu yüzden ondan habersiz geldiklerini söyledi, neredeyse cezaya maruz kalacaktı, cezadan kurtuldu ama sağlam bir dayak attılar. Bunu yapmalarının sebebi, Hükümdar çok zayıf durumda oluşu idi, bütün saray, adamları ve hanımları çok tedirgin durumdaydı. Sarayda konsey gibi kararlar veren mirzaları, şimdi ne yapacaklarını bilemediklerinden bir türlü karar alamıyorlardı. Bu yüzden bu mirzalar, elçileri kaldıkları yere yolladılar ve çağrılmadıkça orada kalmalarını bildirdiler.

Bunu üzerine elçiler bu vaziyette kaldılar, ne Hükümdar onlara birini yolluyor ne de onlar onu görmek için gitmeye cesaret edebiliyorlardı. Daha sonra bir Çağatay geldi ve Hükümdar'ın Mirzalarının mesajını ilettiler. Onların buyruğu şu yöndeydi: ertesi günü sabahı için hazırlanmalarını ve orada bulunan Babilonya Sultan'ının Elçisi,

Türkiye Elçileri ve Caraotoman Uglan⁴³⁵ ile birlikte Tebriz'e kadar gitmeleri gerektiği idi. Bu yolculuk için gerekli yiyecek ve yolda ihtiyaç duyulacak her türlü şey kendilerine sağlanacaktı. Atlar ve bütün diğer ihtiyaçlar, Tebriz'e kadar Mirzaların emriyle geçtikleri her şehirde ve yerde kendilerine verilecekti. Orada Hükümdar'ın torunu Ömer Mirza, her bir elçilik heyetini kendi ülkesine yollayacaktı.

Elçiler, Hükümdar'ın kendilerini serbest bırakmadığını ve Efendileri Kral'a da bir cevap vermediğini, böyle bir şeyin nasıl olabileceğini dile getirdiler. O da, onlara Mirzaların kararının bu yönde olduğunu ve hazırlanmalarını söyledi, diğer elçilerin de bu karara uyması gerekiyordu.⁴³⁶

Elçiler, Hükümdar'ın sarayına gittiler ve Mirzalarla görüştüler, çok iyi bildikleri üzere, Hükümdar, Perşembe günü kendi ağzıyla onlara gelmelerini, onlarla konuşup, onları serbest bırakacağını söylemişti. Şimdi ise, onun tarafından bir adam gelip, kendilerine ertesi günü gitmeleri için hazırlık yapmalarını bildiriyordu, bu durum karşısında şaşkına dönmüşlerdi. Elçiler bunları dile getirince, Mirzalar, onlara Hükümdar'ı artık göremeyeceklerini ve onun huzuruna çıkamayacaklarını, kendilerine haberciyle bildirildiği üzere yolculuğa çıkmalarını, kararın gitmeleri yönüne olduğunu söylediler. Bunu yapmalarının nedeni, Hükümdar'ın çok zayıf düşmüş olması, konuşma yetisini kaybetmesi ve ölmek üzere oluşu idi. Bu bilgiyi, Hükümdar'ın durumundan emin olan bazı adamlar söylemişti. Telaş ve acele etmelerinin nedeni buydu, çünkü Hükümdar ölmek üzereydi ve onun ölümünün ilanından önce gitmelerini ve gittikleri yerlerde de bu haberi duyurmamalarını istiyorlardı.⁴³⁷ Elçiler, Efendileri Kral'ın huzuruna böyle elleri bomboş olarak ve bir cevap almadan nasıl çıkacaklarını ve daha başka birçok nedeni saysalar ne söyleseler de, onlar, bu konuda daha fazla konuşmamalarını ve bir an önce gitmelerinin kesinlikle onların yararına

⁴³⁵ Clavijo'nun kendisinin 1404'te Semerkant'ta bir Çin büyükelçiliğinin varlığı hakkındaki ifadesine dayanarak Carvo Toman Uglan'ın, Şerefeddin Yazdi'ye göre Olcay Timur'un halefi bir Moğol prensi olan Tayci olan olduğu varsayılabilir. Bkz. Barthold, **Ulugbek...**, s. 69, 117. Ögeday soyundan gelen Tayci Oğlan, Çin seferine katılmıştır. Timur'un ölümünden sonra Timurlu Emir'leri Hodaydad ve Şeyh Nureddin'e yakın kaldı. Le Strange, Tatar (Babür) asilzadesi der bu kişiye. Clavijo, prensin kendinden değil yalnızca elçisinden söz eder. Ancak eğer Tomay Oğlan bir Babür prensiyse o zaman elçisinin neden Moğolistan'a Otrar yoluyla değil de Tebriz üzerinden döndüğü sorulmalıdır. Bkz. Mirokova, **a.g.e.**, s. 193.

⁴³⁶ Clavijo, büyükelçiliklerinin neden aceleyle ayrıldığını açıklamaktadır. Bkz. Barthold, **Ulugbek...**, s. 66-67.

⁴³⁷ Clavijo, elçilerin neden Çin seferine bilfiil katılmak üzere hazırlanışlarının ardındaki gerçek sebebi bilmeden, neden alelacele gittiklerini kendince açıklamıştır. Bkz. Barthold, **Ulugbek...**, s. 66-67.

olacağını bildirdiler. Sanki bu mesajı onlara eşlik edecek kişiye vermiştiler, Kral'a gidecek mektubu verme işi onlara eşlik edecek beye kalıyordu ve onların ardından yollanacaktı. Elçiler, orada Kasım ayının 4'ü olan Pazartesi gününden 18'i Salı gününe kadar beklediler. Mirzalar, elçileri götürecek olan Çağatayla, geçilecek olan 4 şehrin her Bey'ine verilmek üzere 4 geçiş belgesi gönderdiler. Daha sonra da, onlara Mirzaların hareket etmeleri yönündeki buyruğunu bildirdi.

Kastilya Elçileri, Hükümdar'ı görmeden ve onun cevap mektubu olmadan oradan ayrılamayacaklarını söylediler. O da, onlara eğer gitmemekte ısrar ederlerse, ya kendilerine uygun şekilde gideceklerini ya da bu uygunluktan mahrum şekilde gideceklerini bildirdi. O gün kaldıkları yerden ayrılmaları gerekiyordu, şehre yakın bir bahçede kalmaya gittiler, yanlarında Babilonya Sultanı'nın elçisi ve muhafızlar da bulunuyordu. Dediklerine göre burada Türkiye elçisini beklemeleri gerekiyordu. Bu bahçede, geldikleri gün Salı, Çarşamba, Perşembe ve Cuma gününe kadar beklediler. 21 Kasım günü, hep birlikte elçiler, buradan, Semerkant'tan ayrıldılar.

*Ve şimdi size, Elçilerin Semerkand şehrinde yaşadıklarını, başlarına gelenleri yazdıktan sonra, Semerkand şehrini ve topraklarını ve Hükümdar'ın bu şehri yüceltmek için yaptığı şeyleri yazacağım.*⁴³⁸

Semerkand şehri bir ovaya kuruludur, etrafı toprak, kerpiç duvarlarla ve derin hendeklerle çevrilidir. Şehir, Sevilla'dan biraz daha büyüktür, ancak şehrin çok sayıdaki dış mahallelerinde daha çok nüfusun barındığı evler vardır. Ayrıca şehir, her taraftan bağlar, bahçeler ve tarlalarla çevrilidir. Bu bahçelerin, ortasında şehir kalacak şekilde, şehre uzaklığı 1-1.5 fersahtan 2 fersaha kadar yer yer değişir ve bunların arasında sokaklar, caddeler yer alır. Ki buralarda çok sayıda insan yaşar, et, ekmek ve daha başka birçok şeyi satan yerler bulunur. Yani surların dışındaki nüfus, içinden çok daha fazladır. Şehir dışındaki bu bahçelerin ortalarında şehrin en güzel konakları yer alıyor ve Hükümdar'ın da sarayları ile eğlence meydanları bu bahçelerin içindedir. Ayrıca, çok sayıda soylunun da ikametgahları burada, bahçelerin içinde yer alan konaklardadır. Bu bağlar ve bahçeler o kadar çok ve o kadar şehre yakındır ki, şehre ilk defa gelen biri, yüksek ağaçlardan bir dağın ortasında kalmış bir şehir görür ya da ağaçlardan bir şey göremez. Bağların ve bahçelerin ortasından çok

⁴³⁸ El yazması B kopyasında yok ya da silik.

fazla su kanalları ve yolları geçer ve bu bahçelerde bol bostan ve pamuk yetiştirilen tarlalar vardır. Burada kavun çok yetişir ve tadı enfestir. Noel zamanı o kadar çok kavun ve üzüm olur ki, insanın inanası gelmez. Her gün, insanı hayrete düşürecek develerle yüklü kavunlar getirilir, satın alınır ve yenir. Köylerde çok olduğu için, bu kavunları incir gibi kuruturlar, bir yıldan diğerine kadar bulunsun diye. Şu şekilde yaparlar, büyük dilimler olarak keserler, kabuğunu soyarlar ve kuruması için güneşe bırakırlar. Kuruyunca da birbirine bağlıyor, sepetlerde saklıyorlar ve böylece bütün bir yıl kavun yiyorlar. Şehrin dışında çok büyük düzlükler bulunuyor, buralarda çok sayıda köy ve kasaba kurulmuş, ayrıca Hükümdar fethettiği topraklardan buraya insanlar getirip yerleştirdi. Bu topraklarda her şeyden bol bulunur, ekmek, şarap gibi, etten, meyveye, kümes hayvanlarından çok iri koyunlara her türden hayvan bulunur. Buradaki koyunların kuyrukları çok büyük, hele koçların kuyrukları 20 *libre*⁴³⁹ vardır, aslında bir adamın elinde tutabileceği kadardır. Bu koçlardan, burada çok bulunur, Hükümdar'ın ordusu da orada olunca, pazar bulması çok kolay olur, bu koçların çifti 1 *duka* altını eder. Ayrıca pazarda fiyatlar çok düşüktür, 1 *miriye*⁴⁴⁰ ki bu yarım *real* eder, bir buçuk fanega⁴⁴¹ arpa satın almak mümkündür. Ekmek o kadar boldur ki, ondan bol başka ancak pirinç olabilir, burada pirinç sonsuz denecek miktardadır.

Bu şehirdeki bolluk ve bereket insanı şaşkınlığa düşürür, ve bu bolluktan dolayı bu ismi almıştır. Semerkant şehrinin esas ismi Semizkent⁴⁴², Semiz şişman demektir ve Quinte/Kent ise şehir anlamına gelir. Bu şehirdeki bolluk, sadece yiyeceklerle sınırlı değildir, çok miktarda ipekli, zeytunî kumaşlar, sırmalı kumaşlar, krepon kumaşlar, pamuklu dokumalar çok üretilir, ipekli işlemler ve kürk astarları için süsler ayrıca, mavi, altın ve diğer birçok renkte boyaların üretimi ve baharatlar.

İşte bu yüzden Hükümdar, şehri mükemmel bir şehre dönüştürmeye çalışıyor, gittiği ve fethettiği her yerden şehre yerleştirmek üzere insan getirdi, özellikle de her

⁴³⁹ *Libre* (*pound*un kısaltması *lb*); 453 grama tekabül eder.

⁴⁴⁰ *Miri*; Emir unvanından geldiği düşünülen, büyük gümüş tengenin ¼'üne eşit, gümüşten küçük madeni paradır. Daha sonra daha geniş bir anlam kazanan *miri* ismi, herhangi bir madeni paraya hatta değeri herhangi bir madeni paranın ¼'üne eşit bir birime atfen kullanılmaya başlamıştır. Bkz. E.A. Davidoviç, "O Proishojdenii i Znaçenii Termina 'Miri' v Denejnom Hozyaystve Sredney Azii XV - Naçala XX v.", *İstoriya i Kul'tura Narodov Sredney Azii*, Moskova, 1976, s. 124-127.

⁴⁴¹ Fanega; gevşek cisimlerin ağırlığını nitelemek için kullanılan bir ölçüdür. Eski Kastilya fanegası (1790'a kadar) 54.8 litreye eşittir. Bkz. Mirokova, *a.g.e.*, s. 194.

⁴⁴² *Cimesquinte* şeklinde geçip Semerkand'ı niteler. Zengin kent anlamına gelir. Bkz. Le Strange, *a.g.e.*, s. 360.

zanaatın ustalarını getirerek. Damasco'dan bulduğu bütün ustaları, ipek kumaş üreten ustalardan, onların savaşta çektiği okları yapanlar, zırh yapan ustalara, dünyanın en iyi ustaları olarak bilinen cam işçiliği ve porselen ustalarına kadar. Türkiye'den de, tatar yayı yapanlar ve diğer yerlerden bulduğu inşaat işçilerini, gümüş işçilerini götürdü. O kadar çok usta ve insan getirdi ki, şehirde neye ihtiyaç duyulsa bulunur hale geldi. Ayrıca mühendisler ve topçular ve mühendislik için yapılan organları üreten ustaları getirdi. Daha önce bu topraklarda hiç bulunmayan haşhaş ve keten de getirdi. Bu şehre her taraftan ve her milletten o kadar çok insan getirdi ki, dediklerine göre, kadın erkek 150 binden fazla insan ediyormuş. Bu insanların arasında Türkler, Araplar, *Moros* ve diğer milletlerde Müslümanlar, Hristiyan Ermeniler, Katolik Grekler, Nesturiler ve Yakubiler, aslında Hristiyan olup da yüzlerini ateşle vaftiz edenler (Hintliler) ve değişik inanışları olanlar. Bu insanlardan o kadar çok vardı ki, ne şehre, ne meydanlara ne sokaklara ne de köylere sığmaları mümkün değildi. Şehrin dışında ağaçların altında ve mağaralarda çok sayıda insanı bulunuyordu ve bunları görmek insanı hayrete düşürüyordu. Bunlardan başka, şehirde birçok yerden gelen ticarî ürün bulunuyordu, Rusya ve Tartaria'dan deriler, kürkler ve ketenler, Catay'dan ipek kumaşlar geliyordu, bunlar yapılan en iyi ipekli kumaşlardı, özellikle zeytunî kumaşlar. Dediklerine göre dünyanın en iyisiydi ve bunların da en iyisi süslemesiz olanlar ve motifsiz olanlardı. Ayrıca buraya misk de getiriliyordu ki, Catay haricinde başka bir yerde bulunmuyordu. Yine bu taraflardan yakutlar ve elmaslar, inciler, ravent⁴⁴³ ve daha birçok baharat türü buradan geliyordu. Catay'dan, Semerkand'a gelen şeyler, en değerli ve en makbul ürünlerdi. Cataylılar, şöyle diyorlar: onlar dünyanın en kabiliyetli insanlarıdır ve çift gözlüdürler, *Moros* ise, körlerdir, ellerinden bir şey gelmez, Frenklerin ise tek gözleri vardır ve bu yüzden de yaptıkları işlerde dünyanın diğer milletlerine karşı üstünlükleri vardır.

Indian'dan, buraya çok miktarda baharat geliyor, bunların büyük çoğunluğu hindistancevizi, karanfil taneleri, hindistancevizi tozu, hem kabuk hem de çiçek şeklinde tarçın, zencefil, kudret helvası ve daha birçok baharat; buradan da İskenderiye'ye gidiyor. Bu şehirdeki meydanlarda ve sokaklarda, lokantalarda çok

⁴⁴³ Ravent; kuzukulağıgillerden, yaprak sapı kalın ve bu kısımları pişirilerek kullanılan, halk arasında “şıvgın” olarak bilinen bitkidir.

değişik pişirilmiş et ve kızartılmış et, tavuk eti ve diğer kuşların etleri tertemiz satılıyor. Ekmek ve meyveler de yine temiz ve sihhî olarak satılıyor. Bütün meydanlar gece gündüz birçok şeyin satıldığı mekanlardır. Şehrin bir ucunda, bir yüksekliğe inşa edilmese de, etrafı içi su dolu derin hendeklerle çevrili bir kale bulunuyor. Bir nehir bu çukurları suyla doldurduğu için de, kaleyi bu hendekler sayesinde ulaşılmaz ve korunaklı kılıyor. Hükümdar, hazinesini bu kalede muhafaza ediyor, buraya şehrin vâlisi ve adamları haricinde hiç kimse giremiyor. Kalede buraya getirilen bine yakın silah ustası zırhlar, miğferler, yaylar ve oklar yapıyorlar, bütün bir sene Hükümdar için burada çalışıyorlardı.

Hükümdar, Türkiye'ye gelip savaş açmak ve Damasco'yu yıkmak için bu şehirden ayrıldığında, ordusuna katılan herkesin yanında eşlerini(çocuklarını da) götürmelerini emretti. Eğer eşlerini geride bırakmak isteyen olursa, ne yapmak isterlerse serbest bıraktı. Bu emri vermesinin nedeni, düşmanlarıyla savaşmak için başkentinden 7 sene uzak kalacak olmasıydı. Hükümdar, bu süre zarfında Semerkant'taki bu kaleye girmeyeceğine dair söz verdi ve ant içti. Şimdi ise, Hükümdar şehre dönüyordu ve Catay İmparator'u elçilerini yollayıp, bunlarla şu mesajı iletliyordu, bilindiği üzere, ona verilen/onun işgal ettiği topraklar için her sene vergi verdiği halde, bu geçen 7 sene müddetince hiç vergi ödememişti ve şimdi ise ödemesi gerekiyordu. Tamurbek, bu talep karşısında, şu cevabı verdi, elçilerin söyledikleri doğrudu ve vergiyi vermek istiyorlardı, ancak elçilere vermeyecekti, bu kadar uzun yolu zahmet etmelerine gerek yoktu, bizzat kendisi vergiyi getirecekti. Bu sözleri istihzayla söylüyordu, çünkü vergi vermek gibi bir niyeti yoktu. Bu vergiyi yaklaşık 8 senedir ne o veriyordu ne de Catay İmparator'u bunun için elçi gönderiyordu. Catay İmparator'unun, bu vergi için elçi göndermemesinin sebebi şuydu: Catay İmparator'u ölümünün ardından, üç oğlua birçok toprak ve beylik bırakmıştı. İçlerinden en büyüğü, diğer ikisinin topraklarını ve hâkimiyetlerini almak istedi, en küçük kardeşini öldürdü, ancak ortanca prens abisiyle savaştı ve onu yendi. En büyük prens büyük bir çaresizlikle, her şey daha da kötüleştiği için, sarayını ateşe verdi ve içindeki birçok kişiyle birlikte kendisini de yaktı ve böylece ortanca olan imparator oldu. Bütün topraklarına sükunet hâkim olunca da, babası zamanında ödenen vergiler için elçilerini Tamurbek'e yolladı. Tamurbek, duyduğumuza göre

elçileri hemen darağacına yolladı, ancak Catay İmparator'unun bu küçük düşürülmeye karşılık verdi mi, vermedi mi bir bilgimiz yok.

Semerkant'tan, onların verdikleri isimle Catay'ın başkenti ve en büyük şehri olan Cabalet'e⁴⁴⁴ olan mesafe 6 aylık bir yolculuktur ve bunu iki aylık kısmında hiçbir yerleşim yeri yoktur, sadece hayvanlarıyla dolaşan çobanlar vardır. Bu yıl Haziran ayında, Cabalet'ten, Semerkand'a 800 ticari emtia/mal yüklü deve geldi. Tamurbek, şehre döndüğünde Catay elçilerinin gelip ona İmparator'un mesajını iletince, buna olan hoşnutsuzluğundan kervanı ve içindeki adamları alıkoydu. Bu alıkonanların durumunda Ekim ayına kadar bir değişiklik olmamıştı ve Hükümdar gitmelerine izin vermiyordu. Elçiler, bu deve kervanıyla gelen adamlarla konuşmuşlardı, Catay İmparator'unun sahip olduğu halklar, topraklar ve gücü öyle mucizevî bir şekilde anlatıyorlardı. Özellikle konuştukları adamlardan biri, 6 ay Cabalet'te kaldığını ve şehrin denize yakın olduğunu, Tebriz'den 20 kat daha büyük olduğunu ve dünyanın en büyük şehri olduğunu söylüyordu. Tebriz, uzunlamasına büyük 1 *fersah*ten biraz daha fazla olduğuna göre, 20 *fersah* olmalı uzunluğu. Dediğine göre Catay İmparatoru'nun o kadar çok adamı vardı ki, hâkimiyeti dışına bir savaş gittiğinde ordusuna çok büyük bir askerî güç toplayabiliyordu, onunla gitmeyip geride muhafız olarak kalanların sayısı sadece 400 bin atlıyı buluyordu ve buna ek olarak da diğer topraklarını koruyan askerleri kalıyordu geride. Daha birçok şey anlatıyordu, Catay İmparatoru'nun bir nizamı, usulü vardı, sayıları bini bulan özel muhafızları hariç, hiçbir soylu atlı olarak gidemezdi ve bu soyluların sayısı o kadar çoktu ki, sayması bile büyük işti/hayret uyandırırđı. O şehre ve topraklara ait daha birçok ilginç ve şaşırtıcı şeyler anlatıyordu.

Bu Catay İmparator'u, önceleri gentile/pagan idi, ama sonra Hristiyan inancına döndü. Elçiler Semerkand şehrinde iken, Tamurbek'in 7 yıllık seferi tamamlanmış ve Semerkant'taki hazinesinin olduğu kaleye girmeme sözü gerçekleşmişti. Çok büyük bir sevinçle kaleye girdi ve büyük bir ziyafet verdi ki, seyri bir harikaydı ve yokluğunda kaledeki esirlerin yaptığı bütün zırh ile silahları getirtti. Getirilenlerin arasında, 3 bin çift kırmızı bezlere sarılı süslü zırhlar vardı, çok iyi işçilik ürünüydüler,

⁴⁴⁴ *Cabalet* ya da *Kamalek*; Kubilay Han'ın başkenti olan Hanbalık'tır. Bkz. Barthold, **Ulugbek...**, s. 282.

ancak kalınlıkları fazla değildi ve sertleştirmeyi bilmiyorlardı. Ayrıca bu zırhlarla birlikte birçok miğfer de getirildi, miğferleri yuvarlak ve yüksekti, bazıları yukarıya doğru uzuyor, önden de burun deliklerine kadar yüzü koruyacak şekilde kaplıyordu, iki parmak genişliğindeki bir metal sac da çene altına uzanıyor ve iniyordu. Bu parça kılıç darbelerine karşı yapılmıştı, metal zırhlar bizim zırhlar gibi yapılmıştı, ancak onlarınki uzun bir etek şeklinde ve gömlek gibi sarkıyordu.

Semer kand şehrine 15 gün mesafede, Catay topraklarına doğru, Amazonların yaşadığı topraklar bulunur. Bunlar bugün dahi, yanlarında erkek bulundurmama geleneğini sürdürürler, sadece yılın belli bir zamanında, başlarındaki yaşlıların izniyle, yanlarına kızlarını da alarak, en yakınlarındaki topraklara ve ülkelere giderler. Erkekler, onları görünce, evlerine davet ediyorlar, onlar da hangi erkek hoşlarına giderse, onunla gidiyor, onlarla yiyip, içiyorlar ve bir süre kalıp yiyip içtikten sonra, kendi topraklarına dönüyorlar. Eğer kız doğurursalar, yanlarında tutuyorlar, eğer erkek olursa çocukları, babalarının olduğu yere yolluyorlar. Bu kadınlar, Tamurbek'in hâkimiyetindeler, daha önceleri ise Catay hâkimiyetindeydiler; inanç olarak Grek Hristiyanlardır. Bunların soyunun, Greklerin yok ettiği Truva'daki Amazonlardan gelir, o zamanlar bazıları Türkiye'de kalmış, diğerleri de bu topraklara gelmişler.

Semer kand şehirinde adalet tesis olunmuştur, şehir halkı, birbirine güç kullanarak bir şey yapmaya cesaret edemez, Hükümdar savaşlarda emriyle bunu yaptırdığı anlar hariç ki, onlara savaşlarda yeterince bu olanağı sağlar.

Hükümdar'ın daima gittiği yerlere yanında götürdüğü hâkimiyetindeki ve sarayındaki hükümleri veren kadıları var. Bir bölgeye geldiklerinde, oradaki herkesi yargılayan, denetleyen ve şikayetleri dinleyen bu kadılar oluyor. Kadıların adâleti uygulayışları şu şekilde işliyor: içlerinden bazıları büyük olaylara, cinayetlere ve insanlar arasındaki çatışmalara bakıyor. diğerleri devletin işleyişini sağlayan, mali olarak Hükümdar'ın para meselelerini denetliyor, bazıları Hükümdar'ın önüne gelip, hesap veren toprakların ve şehirlerin valileriyle ilgileniyor ve son olarak da, elçilerle ilgilenen memurlar bu sistemde çalışıyor. Hükümdar'ın ordası nereye kurulursa kurulsan, bunlar hükme bağlayacakları işler için nerede duracaklarını biliyorlar. Hemen 3 çadır kuruluyor ve bu çadırlarda onlara gelenlerin şikayetlerini dinleniyor, kararlarını hükme bağlanıyor ve son olarak da Hükümdar'a rapor veriliyor. Tekrar

halkın davalarına bakmaya dönüyorlardı, aynı şekilde Hükümdar'ın yakınlarını da yargılıyorlardı.⁴⁴⁵ Altışar altışar ya da dörder dörder hükme bağlıyorlardı.

Bir karar yazdırdıklarında, yazıcıları yanlarında bulunur, kısa bir şekilde yazarlar ve hemen biter. Daha sonra yanlarında getirdikleri kayıt defterine bir kopyasını yazarlar, bir işaret koyarlar, eğer dinleyen infazcı ya da uygulayıcı kararı dinler, onaylar ve son olarak yanlarında bulunan gümüşe kazınmış mührü alır, mürekkebe batırır ve karara hüküm kağıdına yazıyı mühürlar ve diğeri alır, kaydeder ve Hükümdar'a sunar. Bu mühürde yazılarla Hakikat yazar ve ortasında damga olarak şu üç işaret bulunur:

* * * * *

Böylece her kadının, kendi yazıcısı vardır. Bu yazı yazıldıktan sonra, mirzaların ve Hükümdar'ın mührünü gördükten sonra, hiç vakit kaybetmeden hüküm o gün uygulanıyor.

Size, Semerkand şehri hakkında ve elçilerin başına gelenleri ve Hükümdar ile aralarında geçenleri yazdım, şimdi ise Tamurbek'in, çok güçlü, zorlu, çetin, hiddetli ve Türk'ten çok daha büyük güce sahip Tartaria İmparator'u Toktamış'ı nasıl yenip, onu yok ettiğini ve bir zamanlar Tamurbek'e tâbi iken, şimdi onun en büyük düşmanı olan Hedegüyü'nin⁴⁴⁶ nasıl Tartaria İmparatorluğu'na hâkim olduğunu yazacağım.⁴⁴⁷

Neredeyse, 11 sene önce Tartaria İmparator'u Toktamış, Tartaria'nın hâkimi ve büyük bir bey olarak, çok büyük bir orduya ve halka sahipti. Toktamış, Persia'ya geldi ve Tebriz Beyliğine ve topraklarına, Yüksek Ermenistan'a girdi. Buralardaki toprakların büyük bir kısmını kendi topraklarına kattı, yağmaladı, birçok şehri ve

⁴⁴⁵ Bu kısım çeviriyi esas aldığımız elyazmasında böyle okunmuştur.

⁴⁴⁶ Hedegüyü/ *Edigüy/İdiku/Ediguy*; Ak Mangıt aşiretinden, ilk başta Toktamış'ın nökeri ve daha sonra da Cuci ulusunun Emir'i olan bir Altın Orda temnikidir. Edigey'in, Urus Han'ın oğlu mağlup edilişinden sonra Orda'dan kaçan Toktamış'la birlikte tarih sahnesine çıkmıştır. Urus Han'ın oğlu 1391'de Toktamış'a karşı harekete geçtiğinde Timur'un ordusuna eşlik etmiştir. Ancak daha sonra Timur'a ihanet ederek Toktamış'a karşı mücadeleyi bizzat yönetmiştir. Bkz. Barthold, "Otets Edigeya", **Soçineniya**, C. 2, Moskova, 1963, s. 803.

⁴⁴⁷ Yazar, Timur'un Toktamış'a karşı kazandığı zaferin sonuçlarını değerlendirmiştir. 15 yıl boyunca Altın Orda, iki büyük darbe almıştır. Mamay'ın (1380) Dmitriy Donskiy tarafından yenilişi, eski gücünü yitirışı ve Timur'un Terek üzerindeki zaferi (1395) onu önemsiz bir devlet konumuna soktu. Timur yalnızca Aşağı Ural bölgesini ve ana şehirlerini yani Saray Berk eve Hacı Tarhan'ı değil, aynı zamanda Kırım'ı ve Kuzey Kafkasya'yı da yağmaladı. İbn Arabşah, Timur'un Kefe'yi yağmaladığını ve Azak'ı yaktığını bildirmektedir. Bkz. Yakubovskiy, "Timur...", s. 262-263.

kaleyi yağmaladı yıktı, yok etti. Bu ele geçirdiği, yağmaladığı topraklardan, Ermenistan'da yer alan Colmarin'den ve Siskan'ın topraklarından elçiler de geçmişti. Ayrıca başka yerleri de yağmamıştı. Bütün bu yağma ve yıkımı Tamurbek'e ait olan topraklarda yaptığı için, Tamurbek buraların Hükümdar'ı olarak, Toktamış'ın Tartaria'ya döneceğini bildiğinden, Toktamış'tan daha hızlı gitmelerini istediği ordusunu onun ardından hızlıca hareket ettirdi ve ona Tartaria'ya yakın çok büyük bir nehir olan Terek⁴⁴⁸ nehrinde yetişti. Tamurbek, nehrin geçişini tutmak için çok büyük bir süratle gitti, çünkü onun tutmayı düşündüğü köprüden başka bir geçişi yoktu bu nehrin. Ancak oraya geldiğinde, Toktamış, nehri geçmişti, Tamurbek'in ardından geleceğini bildiği için de, nehrin köprüsünü geçişini tutmuş ve köprüyü odunlarla geçişi kapamıştı. Tamurbek oraya vardığında, Toktamış'ın nehrin geçişini tuttuğunu görünce, ona haber gönderdi: Bunu niçin yaptığını ve onunla savaşmak niyetinde olmadığını, onu dostu bildiğini ve Tanrı korusun, onunla kötü olmayı hiç istemediğini bildirdi.

İmparator Toktamış, bütün bu sözlere rağmen, onun savaşta ne kadar hilekâr olduğunu biliyordu ve yerini muhafaza etti. Ertesi gün Tamurbek, buradan ordusuyla nehrin yukarısına doğru hareket etti, Tartaria İmparatoru da ordusunu alarak yukarıya doğru, aynı yönde hareket etti. Böylece biri bir yanda, diğeri öteki yanda ilerliyorlardı. Tamurbek, bir yerde ordusunu durdurursa, öteki tarafta da Toktamış durduruyordu. 3 gün bu şekilde hareket ettiler, karşılıklı iki yakadan biri ne yaparsa, öbürü de aynısını yapıyordu. Üçüncü günün akşamı, Tamurbek ordusundaki kadınların, erkeklerin başlıklarını giymelerini emretti, çünkü erkelere benzemelerini istiyordu ve erkekleri yanlarına iki at almalarını birine binmelerini, diğerrinin yularından çekmelerini, süratle at sürerek hızlıca ilerlemelerini emretti. Otağını, kadınları, esirleri ve hizmetçileri geride bıraktı, kadınları esirlerin başlarında bıraktı ve nehrin geçişine yöneldi, nehri geçti ve daha önce 3 günde kat ettiği yolu o gece bir gecede tamamladı ve nehri geçti. Sabah saat 9 civarı, İmparator Toktamış'ın ordusuna saldırı, onu yendi ve ordasında

⁴⁴⁸ Timur 1395'te Terek'te Toktamış'ın ordusuyla savaştı. Bu mücadelede Toktamış yenildi ve böylece Ural bölgesi ve Kırım'ın yolu Türkistan Emiri'ne açıldı. Clavijo'nun hikayesine bakılırsa Toktamış'ın Ermenistan ve Azerbaycan'a işgalinden sonra Timur, Terek Nehri'nde ortaya çıkar. Toktamış'ın saldırısı ile Timur'Un seferi arasında en az 10 yıl vardır. 1386'nın başında Toktamış 90 bin kişilik orduyla Azerbaycan'ı işgal ederek Tebriz'i ve Sultaniye'yi yağmaladı. Bir yıl sonra Timur da aynısını yaptı. Bkz. Yakubovskiy, "Timur...", s. 243.

neyi varsa ele geçirdi, çünkü çok büyük bir yağma yapmışlardı ve çok büyük ganimetle gidiyorlardı, Toktamış çareyi kaçmakta buldu. Bu çok büyük ve çok meşhur bir hadise idi, çünkü Toktamış'ın yanında çok büyük ordusu vardı ve Türk'ten daha güçlü olduğu söyleniyordu; bu zafer, Tamurbek'in kazandığı en büyük zaferlerden biriydi.

Bu mağlubiyet üzerine, Toktamış çok feci aşağılanmaya uğramıştı, Tamurbek'in üzerine yürümek için, tekrardan ordusunu topladı. Elçilerini, Tamurbek'e meydan okumak için yolladı. Bunu haber alan Tamurbek, o zaman bir koç kestirdi, koçun üzerinden süzülen sıcak kanları içti. Toktamış'ın gönderdiği adamların önünde bir lazımlık getirtti ve parmaklarını boğazına soktu ve hemen kan fışkırdı. Ağzından böyle kan gelmesi, sonunun geldiğine bir işaretti. Elçiler geri dönünce, gördüklerini anlatmalarını isriyordu. Haberciler, Toktamış'ın huzuruna çıktıklarında, aynen gördüklerini söylediler, ona Tamurbek'in ağzından kan geldiğini gördüklerini ve fazla yaşayamayacağını, ona öldü gözüyle bakmasını söylediler.⁴⁴⁹ Bunun üzerine, savaşa gerek kalmadığını düşünen İmparator, bütün askerlerini dağıttı. Tamurbek, İmparator'un kendisinden emin olduğunu anlayınca, onun üzerine yürüdü ve Tartaria'ya gitti, onu yine yendi, öyle bir dehşet saçtı ki, şaşkınlıktan ne olduklarını anlayamadılar. İmparator Toktamış kaçtı. Bu mağlubiyet sonucu, Tatarlarda büyük bir çöküntü yaşandı, dediler ki, Hükümdarlarının güçten düştüğünü, artık zafer kazanacak hiç hâlinin kalmadığını ve bütünüyle yenildiğini düşündüler; aralarında anlaşmazlık baş gösterdi. Tamurbek'e tâbi olan Hedegüyüi adındaki bir bey, anlaşmazlığı görünce, onlara kendi yönetimini sundu, Tamurbek'e karşı mücadele edeceğini ve kim Tatarlara düşmansa onlara karşı savaşacağını söyledi ve böylece onu Hükümdarları olarak kabul ettiler. Tamurbek'e isyan etti, onu öldürmeye çalıştı, çünkü o ölürse, bütün Tartaria ona kalacaktı. Tamurbek, bunu öğrendi ve onu yok etmeye çalıştı, ancak o kaçtı. Şimdi bu Tartaria'nın, Hükümdarı bu çok güçlü adamdır ve birbirlerinin aşırı düşmanıdır. Tamurbek, bütün ordusuyla bir kere onun üzerine gitti, ancak Hedegüyüi onu

⁴⁴⁹ Bu bilgi diğer kaynaklarda da geçer. Timur, devletleri kandırmakta ve aralarını bozmaktadır. Bir keresinde Çarlık'ın elçileri başka alternatif olmayan, dağlarla çevrili bir kuleye doğru giderken Timur onlara bir oyun oynar. Çok miktarda kan içer ve elçileri huzuruna çağırır. Sanki ölümcül hastaymış gibi onların huzurunda kan kusar. Elçiler ülkelerine döndüklerinde Timur'un yakında öleceğini bildirirler. Düşman bu şekilde sevinerek rehavete kapılınca Timur, askerlerini toplar ve savunmasız bırakılan kuleyi ele geçirir. Sabaha karşı da hükümdarı yakalar. Konstantin Kosteneçki, **Stefan Lazareviç, Yıldırım Bayezid'in Emrinde Bir Sırp Despotu**, Çev. Hüseyin Mevsim, Kitapyayını, İstanbul, 2009, s. 40.

karşılamadı ve kaçtı. Bu Hedegüyü'nün ordasında onunla birlikte ve 200 bin atlısı vardır. Tartaria İmparatoru Toktamıx, Tamurbek'le barıştı/ dost oldu ve birlikte bu Edigüyü'ü alt etmeye/kandırmaya çalışıyorlar. Tamurbek, bu Hedegüyü'ye haber göndererek, bildiği üzere onun kendisine tâbi olduğunu ve onu sevdiğini, bu yüzden de yaptıklarından dolayı onu affettiğini, onunla bir akrabalık bağı tesis etmek istediğini, onun kızını, torununa almayı dilediğini ve dost olmak niyetinde olduğunu bildirdi. Dediklerine göre, Hedegüyü, ona şöyle cevap verdi: 20 yıl boyunca onun en güvendiği adamı olduğunu, onu çok iyi tanıdığını, bütün hareket tarzını/manevralarını bildiğini ve bu tür hilelerle onu kandıramayacağını, bu söylediklerinin onu kandırmak için ortaya atılanlardan başka bir şey olmadığını, eğer onunla dost olmak istiyorsa, eline kılıcını alıp savaş meydanına gelmesini/onunla ittifak kurması gerektiğini söyledi.

Onun verdiği cevap bu şekildeydi. İmparator Toktamıx'ın bir oğlu vardı, Edigüyü, onu oradan çıkartmıştı. Toktamıx, Semerkant yakınlarında bir yere kaçarken, oğlu da Cenevizlilere ait olan ve Tartaria ile sınır olan Kefe'ye sığındı. Hedegüyü, bu Kefe şehrine geldi, çünkü Toktamıx'ın oğlu burada yağma yapıyordu/savaşıyordu ve o topraklara çok zarar vermişti. Şehirdekiler, Hedegüyü ile anlaşma yaptılar ve Toktamıx'ın oğlu Tamurbek'in yanına gönderildi, Toktamıx ve oğlu hâlâ hayattadır ve Tamurbek'in dostudurlar. Bu Edigey, Tartarları Muhammed'in dinine/mezhebine döndürdü ve her gün döndürmeye de devam ediyor. Tatarlar, kısa süre öncesine kadar ne bu inançtaydılar ne de başkasında... ama kısa süre önce Muhammed'in mezhebine döndüler.

Hükümdar'ın ordusu her gün onun emrine hazır olarak bekliyor ve organizasyonu da şu şekilde işliyor: 100 kişilik askeri için yüzbaşları, bin kişilik askeri için binbaşları, 10 bin kişilik askerleri için tümenbaşları ve başlarında da ordu komutanı, yani baş komutan bulunuyor. Bir yere asker göndermek emredildiğinde, bu yüzbaşları çağırıyor ve ne çağrılan ne kadar adam gideceğini biliyor ve göreve göre ne kadar adam gideceğini biliyor. Şu anda ordu komutanı, baş komutan Jança Miraza denilen kişidir ve bu kişi aynı zamanda Semerkant İmparatoru'nun ortadan kaldırılmasında Tamurbek ile birlikte hareket eden kişidir. Tamurbek, bu zata çok büyük ihsanlarda bulunmuş, ona çok toprak bahşetmiş, onu büyük bir adam ve bey yapmıştır.

Ayrıca Tamurbek'in, otlaklarda bakmaları için adamlarına kimine bin, kimine 10 bin olarak verdiği çok sayıda atı, devesi ve koyunu vardır. İsteddiği zaman vermezlerse ya da içlerinden bazıları ölür/kaybolursa, adamların neyi varsa onu almaktan başka bir şey istemiyor ve üstüne de canlarını alıyor.

Şimdiye kadar, size duyduğunuz hadiselerin nedenlerini yazdım, şimdi ise elçilerin dönüşünü ve dönüş yolculuğunda başlarına gelenleri/karşılaştıkları durumları yazacağım. Bulundukları yerde elçilere, Babilonya Sultanı'nın elçisi, Türkiye Hükümdar'ının kardeşinin elçisi olan Talaman Oğlan adındaki elçi, Samastria'dan gelen bir elçi, Altologo⁴⁵⁰ şehrinde bir elçi ile birlikte buradan ayrıldılar. Hükümdar'ın durumunu gören mirzalar, hepsini birlikte gönderme ve geldikleri yoldan başka bir güzergah takip etmeleri fikri üzerinde anlaşmışlardı, sadece Tartaria'dan gelen elçinin yolu sol istikametten olduğu için bundan hâriç tutulmuştu.

21 Kasım Cuma, elçiler Semerkant'tan ayrıldılar, meskun ve düz bir güzergahta ilerlediler, yaklaşık olarak 6 gün süren, onların ihtiyacı olan yemek ve konaklama gibi her şeyin verildiği yerleşimin olduğu yerlerden geçtiler.

Perşembe Kasım'ın 27'si, Bohar adında büyük şehre ulaştılar, bu şehir çok büyük bir ovada kuruluydu, etrafı kerpiçten bir duvarla ve çok derin içi su dolu hendeklerle çevriliydi. Bir ucunda yine kerpiç duvarları olan kale yer alıyordu, bu civarda kale ve duvar yapımında kullanılabilecek taş yoktu. Kalenin yanından bir nehir geçiyordu. Bu şehrin, içinde çok büyük binaları olan büyük bir dış mahallesi vardı. Şehirde her şey bol olarak mevcuttu, ekmek, et, şarap ve diğer ihtiyaçlarla her türden ticari ürün bulunuyordu. Bu şehirde elçilere çok iyi hizmet edildi, her türlü ihtiyaçları görüldü ve her birine at verildi. Bu yolda olan şeyleri uzunca yazmak istemiyorum, sadece şehir şehir hadiseleri yazmak istiyorum, çünkü gidişte zaten her şeyi uzun uzun anlatmıştım. Elçiler, bu şehirde 7 gün kaldılar ve burada kalırken çok kar yağdı.

Cuma günü Aralık ayının 5'i idi, elçiler bu şehirden ayrıldılar, birçok köyün ve insanın yaşadığı ovalardan ilerlediler. Sonunda Biamo Nehri'ne ulaştılar, gidiş yolunda geçtikleri bu nehri daha önce duymuştunuz, bu nehirden size gidiş yolculuğunda bahsetmiştim. Nehrin yakınlarındaki bir köyden, yiyecek ve atlara arpa

⁴⁵⁰ Altologo; Orta Çağ'da Efes ve Smirna (İzmir) arasında, antik Kolofon'un bulunduğu yerde bulunan Altobosco şehri olması mümkündür. Bkz. Mirokova, a.g.e., s. 195.

tedarik ettiler, çünkü 6 günlük çölün ıssız topraklarını geçeceklerdi.⁴⁵¹ Bu köyde tam iki gün konakladılar.

Çarşamba günü, Aralık ayının 10. günü idi, bu köyden ayrıldılar ve büyük Biamo'yu⁴⁵² geçtiler, nehirde büyük bir muhafız kıtası vardı. Çöle girdiler, burası kumluklardan düzlüklerin olduğu, rüzgarın azıcık da olsa kumları bir o yana bir bu yana savurduğu ve bazı yerlerde yığınlar oluşturduğu kumluk bir arazi idi.

Bu kumlardan vadiler ve tepelerle kaplı çölde, rüzgar kum tepelerini bozup kumları başka yere savuruyor ve orada yeni bir tepe oluşturuyordu. O kadar çok kum vardı ki, rüzgarın savurmasıyla oluşan tepeler dalgalar şeklindeki *camlet*⁴⁵³ kumaşına benziyordu, güneş vurduğu zaman insanın bakmasına imkan yoktu. Bu çölü, bıraktıkları işaretlerle iz süren bir kılavuz olmadan geçmenin yolu yoktur, bu işaretli yolu bilen adamlara Yamçılar⁴⁵⁴ deniyor. Elçilerle birlikte bu Yamçılardan biri geliyordu ve birçok defa yolu şaşırdı. Bu yolda hiç su yoktur, sadece bir günlük aralıklı mesafelerde üzerleri kubbelerle örtülmüş, etrafı kerpiç tuğlalarla çevrilmiş kuyular vardı. Eğer bu duvarlar olmasa, kum fırtınaları kuyunun yerini bulunmayacak şekilde örterdi; kuyulardaki su ya yağmur suyu ya da kar yağışlarındandı. Son gün su bulamadılar, bütün ve gece yol aldılar, ikindi saatinde kuyuların olduğu bir yere geldiler, burada yemek yediler ve çok susamış olan atlara su verdiler.

Pazar, Aralık ayının 14'ü bir köye vardılar ve burada Pazartesi ile Salı günü dahil kaldılar. Çarşamba günü buradan hareket edip, tekrar 5 günlük uzun bir yol olan çöle girdiler.⁴⁵⁵ Burası düz bir vadi idi ve öncekinden daha fazla kuyu vardı, küçük kum tepeleriyle doluydu ve aşırı sıcaktı. Son 3 günkü yolculuk çok zorlu geçti, hiç dinlenmeden gece gündüz gittiler, sadece atlara arpa vermek için ve yemek yedikleri zaman durdular. Pazar, Aralık ayının 21'i, Bavard⁴⁵⁶ adındaki büyük bir şehre ulaştılar ki, burası Horasan İmparatorluğu sınırları içerisindeydi. Şehir, zirveleri karlı yüksek

⁴⁵¹ Elçiliğin yolu Buhara'dan sonra Kızıl Kum Çölü'nden geçmiştir. Bkz. Mirokova, **a.g.e.**, s. 195.

⁴⁵² Orijinal metinde *Biamo* olarak geçen yer Amu Derya'dır. Bkz. Barthold, **Soçineniya**, C. 3, Moskova, 1965, s. 74.

⁴⁵³ *Camlet* (*İngilizce*); ipek veya devetüyünden pelerindir.

⁴⁵⁴ *Anchi*; Yamçı olarak Türkçeye geçmiş olup Moğolcada posta bekçilerine verilen isimdir. Marco Polo, Moğol hanları arasındaki, iyi organize edilmiş posta sistemi hakkında bilgi verir ve buna Moğolca "yam"a karşılık gelen Türkçe "yanb" kelimesiyle adlandırır. Bkz. İ.P. Minayev (Çev.), **Knige Marko Polo**, Ed. İ.P. Magidoviç, C. I, Geografiz, Moskova, 1956, s. 121, 289.

⁴⁵⁵ Türkistan'daki Karakum Çölü'nden söz ediliyor.

⁴⁵⁶ *Bavard ya da Ebi Verd*; Merv ile Nisa arasındaki şehirdir. Bkz. Barthold, "İstoriko-Geog...", s. 104.

dağların dibindeki bir ovaya kurulmuştu ve çok soğuktu, etrafında hiç sur yoktu. Elçilere bu şehirde yemek dâhil neye ihtiyaçları varsa verildi, her ikisine de atlar temin edildi; burada geldikleri gün olan Pazar, Pazartesi, Salı ve Çarşamba gününe kadar kaldılar.

Perşembe günü, Aralık ayının 25'i idi, Noel idi ve Efendimiz İsa'nın 1405. yılı başlamış oluyordu. Burada ayrıldılar, yolları karlı yüksek sıradağların arasından geçiyordu, 5 gün boyunca ilerlediler, nerdeyse hiç yerleşim yeri yoktu ve çok aşırı derecede soğuktu.

Perşembe Ocak'ın 1'i, sıradağların ardındaki ovada yer alan Cabraim⁴⁵⁷ adında çok büyük bir şehre geldiler, şehrin hiç duvarı yoktu ve burada Perşembe ve Cuma günleri kaldılar; şehir Media bölgesi sınırlarında kalıyordu.

Ertesi Cumartesi, Ocak ayının 3'ü idi, buradan hareket ettiler, yolları hep ovalık arazi idi, ancak çok sıcak yerlerdi ve yerde hiç kar yoktu. Cumartesi ve Pazar yollarına devam ettiler, Ocak ayının 5'i Jagaro⁴⁵⁸ adında bir şehre geldiler ve yollarının üzerinde de iki köyde geçtiler. Bu şehrin duvarları yoktu, bu şehir gidiş yolculuğunda elçiler bu şehirden geçmişti (anlatmaya gerek yok babında) ve burada geldikleri günden itibaren Salı gününe kadar kaldılar.

Çarşamba günü, buradan ayrılıp, bir ovadan geçen yollarına girdiler, bütün gün önlerine içinde insan olan bir yer çıkmadı. Gece ıssız bir kalenin yakınındaki büyük bir kervansarayda uyudular, yine bu kervansaray da ıssızdı. Perşembe günü buradan ayrılıp, ıssız yerlerden geçtiler ve akşama doğru bir köye vardılar. Onları bu köye getiren yol üzerlerinde kar olmayan kırmızı renkteki tepeliklerin arasından geçiyordu ve bugünlerde hava oldukça sıcaktı, çünkü bu bölge sıcaktı.

Cuma günü tekrar yola koyuldular, uzun bir süre ıssız yerlerden geçtiler, Cumartesi ikindi sıraları Bastan⁴⁵⁹ adındaki büyük bir şehre geldiler. Elçiler, gidiş yolunda bu şehre uğramışlardı, ertesi günü olan Pazar günü bu şehirden hareket ettiler. Pazartesi, Damgan isminde bir şehre ulaştılar, bu şehirden bir fersah uzaklıkta, çok

⁴⁵⁷ Cabraim, *Kabriya* veya *Habuşan* (*günümüzde Kuşan*); Horasan'ın batı kesiminde bir şehirdir. Eski Habuşan'ın kalıntıları, XIX. yüzyılda depremlerle yıkılan daha sonraki şehrin 3 fersah (yaklaşık 20 km) batısında yer alır. Bkz. Barthold, "İstoriko-Geog...", s. 102, 105.

⁴⁵⁸ *Jagaro*; Horasan'ın kuzey kesiminde İsfahan yolunda, Timur'un 1381'de yok ettiği şehirdir. Bkz. Barthold, "İstoriko-Geog...", s. 124, 221.

⁴⁵⁹ *Senan ya da Semnan*; Kumis'te (Qumis) bir şehirdir. Bkz. Barthold, "İstoriko-Geog...", s. 128.

büyük fırtına koptu ve hava aniden soğudu. Gün ortasında öyle bir soğudu ki hava, insanların ve hayvanların bundan zarar görmemesi bir mucize gibiydi.

Şehirdekilere bunun nedenini sorunca, şöyle cevap verdiler: bu şehrin yukarısındaki dağlarda bir kaynak yer alır, bu kaynağa herhangi bir pis hayvan ya da nesne düşerse, öyle şiddetli bir rüzgar estirir ki, insanlar hayretten ne yapacağını bilemez, eğer o kaynağı temizlemezlerse, fırtına hiç durmaz. Ertesi günü, halk ellerinde sopalar ve çapalarla kaynağı temizlediler de rüzgar dindi. Bu şehirde elçiler, Semerkant'a giderken kalmışlardı ve bu sefer burada iki gün konakladılar.

Çarşamba günü, Ocak ayının 15'ine denk gelen gündü. Elçiler buradan ayrıldılar ve gidişte geçtikleri Firuz Ruh kalesi yolunu bıraktılar. Çünkü dağların arasında kar yoğunluğu yüksekti, bu yüzden sağ taraftan yolu bırakıp, sol taraftakini alarak dağların ardından dolandılar ve düz ovalık bir yoldan gittiler. Geceyi ıssız bir kervansarayda geçirdiler ve ertesi günü Perşembe his insan yaşayan yere denk gelmediler ve yine Cuma da ıssız yerlerden geçtiler. Cumartesi ikindi sıraları Cenana adında bir şehre ulaştılar ve burası Media topraklarının bittiği, Persia'nın başladığı sınırdı. Bu şehir, çok yükse bir dağın altındaki ovada kurulmuştu, çok kalabalık bir şehirdi ve hiç duvarı yoktu. Burada Pazartesi gününe kadar kaldılar, geceyi bir köyde geçirdiler. Salı günü, küçük bir kaleye gelince, önlerine çok karlı bir yol çıktı. Buradan ayrılıp, yüksek dağlardan çok fazla suların döküldüğü ovalardan geçtiler ve sular tuzluydu. Perşembe günü de yola devam ettiler.

Cuma, Ocak ayının 23. günü, Brami⁴⁶⁰ isminde bir şehre geldiler, burası çok büyük bir şehirdi, ancak şehrin büyük bir kısmında kimse yaşamıyordu. Şehrin etrafını çevreleyen bir duvarı da yoktu ve bu topraklara verilen isim Rey idi. Bu şehirde çok büyük bir bey bulunuyordu ve bu Bey, Tamurbek'in bir kızıyla evli olan damadı idi. Beyin yanında Bayander⁴⁶¹ bir başka bey de yer alıyordu ve Tamurbek'in damadının adı da Çulemaxan Miraza idi. Bu beyler, elçilerin kafilesindeki hasta adamları kabul etmişlerdi ve ölen ikisi hariç diğerleri buradaydı. Sağ olduklarına göre, bu beyler onlara çok iyi bakmıştı, neye ihtiyaçları olduysa temin etmişlerdi. Pazar günü

⁴⁶⁰Brami ya da Vatami; Rey yakınlarında bir şehirdir. Bkz. Barthold, "İstoriko-Geog...", s. 132.; Moğol istilasından sonra Rey şehrinden kaçanlar buraya yerleşmiştir.

⁴⁶¹Bayander; Bayındır olması muhtemel bu kişi, Timur zamanında yaşamış bilinmeyen bir kişidir. Le Strange, a.g.e., s. 166.

Hükümdar'ın damadı ile yemek yediler ve Pazartesi günü de Bayander ile, bu yemeklerde elçilerin ikisine de atlar verildi. Salı günü buradan ayrıldılar ve geceyi bir kalede geçirdiler.

Perşembe günü Ocak ayının 29 idi. Xaariar⁴⁶² şehrine uyumak için gittiler ve bu şehirde elçiler giderken de kalmışlardı, burada giderken geçtikleri yolu takip etmeye başladılar.

Cumartesi, Pazar ve Pazartesi hep gittiler ve yollarına sadece kar çıktı, Salı günü Şubat'ın 3'ü Casinem⁴⁶³ şehrine ulaştılar. Şehir birçok bağın ve bahçenin olduğu bir ovaya kurulu idi ve çok sayıda bina vardı, ancak büyük kısmı harabelikti. Bu şehir, Tebriz ve Semerkant'tan sonra bölgedeki en büyük şehir idi. Şehrin sokakları yürünemeyecek kadar kar altında kalmıştı, insanlar ve hayvanlar yol açmadan bir yere gidemiyorlardı. Kar o kadar çok yağıyordu ki, tehlikeli durumlara yol açıyordu, özellikle evlerin üzerine yağan kar, eğer bir kürekle kürümezse evi çökertecek kadar ağırlık yapıyordu. Burada geldikleri gün olan Salı'dan itibaren Cuma'ya kadar kaldılar, çünkü gidecekleri yolda çok fazla kar vardı. Burada elçilere bol yiyecek ve ihtiyaçları olan her şeyden verildi. Buradaki adetlere göre, elçiler nereye giderlerse gitsinler, nereden gelirlerse gelsinler onlara ve Hükümdar'ın soyundan olanlara eğer orada 3 gün kalırlarsa, onlara ve yanındakilere 9 güne kadar yemek verilir ve masrafları kaldıkları şehrin ayanlarına ve valisine ödetilir. Cumartesi nihayet buradan ayrıldılar, önlerinde 30 kadar adam ellerindeki küreklerle karı kürüyor, yolu açıyordu. Bu şehrin adamları, önlerinde karı küreyerek giden adamlar bir köye ya da kaleye geldiklerinde, geri dönüyorlar ve oradan ileri de başka adamlar devam ediyordu. Kar o kadar çoktu ki, yer ve yüksek dağlar bütünüyle karla kaplıydı, yani hiç toprak görünmüyordu. Adamlar ve hayvanlar, gözlerinin önünü dahi göremiyordu, kara bakmaktan kar körlüğü olmuştu, eğer yerler buz tutmamış olsaydı, ilerlemeleri imkansızdı. Eğer biri yakın bir şehir ya da kasabadan geliyorsa, üzeri karla kaplı olduğu için tanınmaz hale geliyordu. Bu şekilde Soltania'ya kadar gittiler, burası

⁴⁶² *Hasarip Rey* ya da *Şahr-i Rey*; 1220'deki Moğol istilasından büyük zarar görmüş olan, İran'ın en eski şehridir. 1384'te Veli Emiri Astrabad'ın yakınlarında Timur'a mağlup olmuş ve aynı yıl Timur'un birlikleri savaşımadan Rey'i işgal etmiştir. Clavijo şehri harap halde bulmuştur. Bkz. Barthold, "İstoriko-Geog...", s. 132.

⁴⁶³ *Kazvin*; Sultaniye'yi Nişabur'a ve ayrıca Orta Asya ve Herat'a bağlayan büyük, doğu kervan yolu üzerinde Hemedan'ın kuzeydoğusunda bir şehirdir. Bkz. Barthold, "İstoriko-Geog...", s. 199.

kalabalık ve her şeyin bol olduğu bir şehirdir. 13 Şubat Cuma günü geldikleri günden itibaren, bir sonraki Cumartesi günü Şubat'ın 21'ine kadar Soltania'de kaldılar. Bu şehir hakkında daha başka bir şey yazmıyorum, çünkü elçiler gidişte burada kaldıklarında yazmıştım. Bu şehir, Persia'nın en büyük ve soylu şehirlerindendir, etrafında surlar yoktur, ovada kuruludur, ama çok güçlü bir kalesi vardır.

Elçiler, burada 8 gün kadar kalmak zorundaydılar, çünkü Tamurbek'in bir torununu görmek zorunda kaldılar. Bu torununun adı Homar Miraza⁴⁶⁴ idi ve Persia'nın Hâkimi ve İmparatoru idi. Persia çok geniş toprakları içeren bir idarî bölge idi, bu yerlerden biri de onu ordusuyla kışladığı Karabağ idi. Bu yere giden en doğru yol, bu şehirden geçiyordu, buradan sonraki yollarında yüksek sıra dağlardan geçmeleri gerekiyordu, çok fazla kar vardı ve erimesini bekleyeceklerdi, bu yüzden onu görmeye gidebilirlerdi. Bu tavsiyeye uyarak, Tebriz şehrine gittiler, oradan daha iyi Karabağ'a gidebilirlerdi, üstelik kar da olmayacaktı ve onlar da öyle yaptılar.

Cumartesi günü, Şubat'ın 21 'inde Soltania 'den hareket ettiler, Sanga adında bir şehirde gecelediler, ki gidiş yönünde de burada konaklamışlardı. Pazar günü yollarının üzerindeki bir kervansarayda gece konakladılar. Salı günü, Miana⁴⁶⁵ isminde bir köyde uyudular, Perşembe günü Tunclar⁴⁶⁶ denilen bir başka köyde geceyi geçirdiler ve bir sonraki gece de Ugan Köyü'nde⁴⁶⁷ kaldılar.

Şubat ayının son günü Tebriz'e vardılar, Hıristiyan Ermeniler'in konaklarında kaldılar, burada elçilere bol yiyecek verildi. Salı günü, Mart ayının 3'ü idi, elçilere at verildi ve onlara Ömer Mirza'nın, Karabağda ordasıyla birlikte kışladığı söylendi. Bu Karabağ, ovaların ve otlakların olduğu sıcak bir yer, burada hiç kar yok, yağsa da hemen eriyor. Elçilerin, ona saygılarını sunmalarının iyi olacağı söylenen Hükümdar Homar Miraza bu yüzden burada kışlıyordu.

Perşembe günü Mart ayının 5'inde elçiler, Tebriz şehriden hareket ettiler, onlarla birlikte Babilonya Sultanı'nın elçisi, Türk elçiler hep beraber Homar Miraza'yı

⁴⁶⁴ Ömer Nirasa ya da Ömer Mirza; 1404'te Hülagü Han'ın tahtını yani Batı İran, Mezopotamya ve Transkafkasya'nın yanı sıra tüm Miranşah ordusunu alan Miranşah'ın ikinci oğludur. Bkz. Barthold, "İstoriko-Geog...", s. 57.

⁴⁶⁵ Tebriz'in güneydoğusunda, Sultaniye yolu üzerindeki şehirdir. Bkz. Barthold, "İstoriko-Geog...", s. 210.

⁴⁶⁶ Tuselar; Güney Azerbaycan'daki Miyan şehrine 36 km uzaklıktaki köydür. Bkz. a.y.

⁴⁶⁷ Bu kısım Estrada'da yer alıyor, yazmada yer almıyor.; Xujan Köyü; Güney Azerbaycan'da, Tebriz'e 48 km mesafede, Miyan yolunda, İlhanlı Kazan han tarafından yenilene şehirdir. Bkz. a.y.

görmeye bahsi geçen Karabağ topraklarına gidiyorlardı. Onlara, Semerkant'tan bu yana onlarla olan, gittikleri her yerde, onlarla ilgilenip, onların her türlü ihtiyaçlarını karşılatan kılavuz da eşlik ediyordu; bu kılavuzlara verilen isim de Xagaul⁴⁶⁸ idi.

Elçiler, yanlarındaki adamlardan bazılarını ve bütün hediyeleri/taşıdıkları eşyaları geride, Tebriz'de bıraktılar, dolayısıyla buraya dönmek zorundaydılar. Elçiler, Tebriz'den iki günlük mesafeye ulaştıklarında, Homar Miraza'nın bir ulağı yanlarına geldi ve şu mesajı iletti: Tebriz şehrine geri dönmelerini ve onlara haber iletene kadar orada birkaç gün kalmalarını bildirdi.

Dönmek zorunda kaldılar. Mirza, kendi *ulufesinden* ⁴⁶⁹ , gelirinden karşılanmasını istedi ki, onlar buna maişet diyorlar. Burada Çarşamba ayın 18'ine kadar beklediler, daha sonra gelmeleri için haber yolladılar.

Elçiler, Perşembe günü, Mart'ın 19'u buradan hareket ettiler, Tebriz'e yakın çok yüksek bir dağı geçtiler ve birçok köyün olduğu bir vadiye girdiler. Bu vadiye çok sayıda bağ, bahçe görülüyordu, çok sıcak bir bölge idi ve oldukça güzel bir manzarası vardı. Bu vadinin iklimi yumuşak olduğundan, çok miktarda meyve yetişiyordu ve vadinin ortasından büyük bir nehir geçiyordu. Bu vadinin ortasından, bağların, bahçelerin köylerin arasından 4 günlük yol kat ettiler, bu 4 günün sonunda çok büyük ovalara geldiler, burada çok geniş topraklar ve insan açısından kalabalıktı. Buradaki tarlalarda pirinç, sorgum ve darı yetişiyordu. O kadar çok pirinç ekilmişti ki, burada hiç buğday ve arpa yetişmiyordu, pirinç bolluğundan atları pirinçle besliyorlardı. Bu arazilerde, çok sayıda insan hayvanları yanlarında çadır kurmuştu ve bunlar Miraza'nın ordası idi.

Çarşamba günü Mart ayının 25'i, elçiler bu ordanın insanları arasından geçerken, Miraza'nın olduğu yere on, 12 fersah kala, bazı adamlarla karşılaştılar. Bunlar, elçilere Miraza'nın ordasında büyük kargaşa/kalkışma olduğunu söylediler ve dönmelerinin iyi olacağını dile getirdiler. Adamlar, ayrıca bu kargaşanın sebebini de açıkladılar, Jança Miraza, Homar Miraza'yı öldürmek istedi, ordadakiler, diğer beyler

⁴⁶⁸ *Şigavul*; Başta Timurlular Devleti olmak üzere Türk Devletleri'nde, sarayda teşrifatçılık ve yabancı büyükelçilerini ve Han'ın diğer üst düzey konuklarını kabul etmekten sorumlu özel yetkilidir. Bkz. Akar, **a.g.e.**, s. 315.

⁴⁶⁹ Metinde geçen "ulufe" kelimesi Arapça alf ya da alufah yani gıda anlamına gelip, askerlere ve askeri görevli elçilere veya her türlü devlet görevlisine, biniciler ve yük hayvanları için ödenen yem ve gıda masrafına verilen isimdir. Bkz. Mehmet Mert Sunar, "Ulûfe", **TDV İA**, C. 42, İstanbul, 2012, s. 124.

ve soylular onun üzerine gittiler ve onu yakaladılar. Homar Miraza, onun kafasının kesilmesini emretti, Jança Miraza'nın adamları buna karşı Homar Miraza'nın adamlarıyla vuruştular ve her iki taraftan da ölenler oldu. Homar Miraza, nehrin öteki yanına geçti ve köprünün yıkılmasını emretti, çünkü bazıları Orda'da karışıklık olduğundan başka bir şey bilmeden, bir o tarafa bir bu tarafa gidip geliyordu.

Perşembe günü, Mart'ın 26'sı Mirza'nın olduğu ordaya geldiler, atlarından inip, Homar Miraza'nın ulaşını beklediler, Orda'da hâlâ kargaşa hâkimdi, herkes hayvanlarını topluyordu. Elçiler, orada beklerken, bir Çağatay geldi ve onlara Miraza'nın şu anda çok yargı dağıtması gerektiğini söyledi ve dolayısıyla da onun göremeyeceklerini ilettiler. Bu yüzden Tebriz'e dönmelerini, orada yeni bir buyruk gelene kadar beklemelerini onlardan istedi. O da elçilerle birlikte Tebriz'e dönecekti ve neye ihtiyaçları olursa giderecekti. Bu Miraza ve ordası bir nehrin kıyısında idiler ve burada 40-50 bin atlı adamı vardı. Bütün ordası toplanmamış ve bir araya gelmemişti, başka yerlerde idiler. Tamurbek, kışı Karabağ topraklarında geçirdiği için, buraya 20 bin hanelik ve belki de daha fazlasının olduğu bir şehir kurulmasını emretmişti, şimdi burada 20 bin hanelik bir şehir kuruluydu.⁴⁷⁰

Homar Miraza tarafından başı kesilen Jança Miraza, Tamurbek'in kız kardeşinin oğludur ve Tamurbek'in ailesindeki en cesur, en güçlü, en onurlu ve birçok toprağın sahibi olan bir beydir, ordasında da çok sayıda askeri vardır. Tamurbek, torunu Homar Miraza'yı bu toprakların Bey'i yapınca, bu Jança Miraza'ya onun yanında olmasını ve onun sarayını ve topraklarını idare etmesini, yani bütün toprakların idaresini ona vermişti. Tamurbek'in verdiği güçle, Homar Miraza'nın Hükümdar'ın topraklarını kendisininmiş gibi yönetmesini sağlamıştı. Jança Miraza'nın şu yüzden öldüğünü söylüyorlar: bazılarının dediğine göre, iki değişik sebebi var, Tamurbek ölünce, Jança Miraza'nın, ona kötülük yapıp, onu öldürmesinden korkuyordu. Jança Miraza, adamlarıyla birlikte ona karşı isyan edebilirdi, çünkü Tamurbek ve bütün Çağataylar onu seviyor, kendi klanı da onu destekliyordu. Bazıları da Tamurbek öldü, şimdi hükümdar olmak en çok onun hakkıdır diyor, diğer bir grup ise, Tamurbek'in ölümünü öğrenen Jança Miraza,

⁴⁷⁰ Bu, 1221'de Moğollar tarafından yıkılan ve 1403'te Timur tarafından yeniden inşa edilen Harran'daki Baylakan şehrini ifade eder. Mirokova'dan alıntı ile Şerefeddin Yezdi'nin aktardığına göre şehir, negre bir kanalla bağlanır. Bkz. Barthold, "İstoriko-Geog...", s. 214.; Mirokova, a.g.e., s. 196.

silahlandı ve yanına bazı adamlarını alarak, bir çadıra yöneldi, bu çadırda bir Molla, bir doktor gibi, Homar Miraza'nın gözdesi olan kadılık yapan bir zat bulunuyordu ve önüne getirilen ordadaki hadiseleri karara bağlıyordu. Jança Miraza, bu adamdan nefret ediyordu, çünkü evlenmek istediği bir kadını Homar Miraza, ona vermemiş bu kadiya vermişti, bu yüzden ve başka sebeplerden bu molla'yı hiç sevmiyordu. Onu çadırında bulunca, hemen öldürdü ve öldürmesinin ardından Homar Miraza'nın çadırına yöneldi, o ve yanındakilerin ellerinde kılıçları görünce, Homar Miraza'nın otağındaki adamları derhal silahlarına sarıldılar ve onun olduğu çadırına gittiler. Bir anda orda içinde Tartaria İmparator'u Hedigiüe'nün ve Sağır Kral/Gürcistan Kralı geldiğine yönelik bir söylenti yayıldı. Jança Miraza, kargaşanın kötü bir hal aldığını gördü, Homar Miraza'nın silahlarının olduğu çadıra gitti, oraya ulaştığında çok sayıda adamın tarafından korunduğunu gördü, Homar Miraza'nın kaldığı çadıra onu öldürmek için döndü. Bu çadıra geldiğinde, onu koruyan çok sayıda adamı vardı. Dediklerine göre, silahını kuşanmış ve yanında adamları da olacak şekilde bir bey geldi ve Jança Miraza'ya ne olup bittiğini ve Homar Miraza hakkındaki niyetini sordu, Jança Miraza da, Homar Miraza'nın korkmasına gerek olmadığını, bunu düşmanı olan Molla'yı öldürmek için yaptığını söyledi. Bu bey, daha sonra Homar Miraza ile konuşmak için içeri girdi ve onu korkudan güçsüz düşmüş bir halde buldu. Ona, Efendim hiç korkmayınız, eğer dilerseniz, ben Jança Miraza'yı öldürürüm. Daha sonra da Jança Miraza'nın üzerine saldırdı, onun kafasını kesti.

Jança Miraza ölünce, bütün adamları kaçmaya başladı. Bunun üzerine, Homar Miraza, Jança Miraza'nın kesik başını Baldat'taki babası Miraxa Miraza ve kardeşi Ebu Bekir'e yolladı. Onlara, düşmanın kesik başını görmelerini, büyükbabasının öldüğünü ve gelip kendisini görmelerini bildirdi ki, babasını Hükümdar olarak karşılayacağını, Tebriz yakınlarındaki Van topraklarında bir araya gelmelerini ve topraklarının büyüklüğü hem hak hem de neden olarak ona hâkimiyeti vereceğini bildirdi.

Tamurbek, Semerkant'ta öldüğünde⁴⁷¹, Mirzalar ve gözdeleri hazinesine muhafız gönderip yönetimi devralana kadar ölüm haberini sakladılar. Ancak ölüm

⁴⁷¹ Anlaşına Clavijo, Timur'un gerçekte nerede öldüğünü bilmemektedir. Barthold'a göre Timur, 18 Şubat 1405'te Çin'e seferinin arefesinde Otrar'da ölmüştür. Bkz. Barthold, *Ulugbek...*, s. 71.

haberini daha fazla gizleyemediler ve bazı beylerle Hükümdar'ın adamları haberi öğrendiler. Tamurbek, öldüğünde, Semerkant'ta bulunan Miraza Miraxan'ın oğlu Caril Çoltan⁴⁷² adındaki torunu, dedesinin ölümünden haberdar olmuş, etrafına toplayabildiği beyleri ve askerleriyle, sarayı idare eden ve Hükümdar'ın hazinesini kontrol eden mirzaların üzerine gitmişti. bu mirzaların içlerinden, Homar Miraza'nın başını kestiği Jança'nın oğlu olan Burodo⁴⁷³ Mirza'yı öldürmüştü, Burodo ölünce, diğer ikisi çareyi kaçmakta bulmuşlardı ve gidip Tamurbek'in oğlu ve Horasan'daki büyük bir şehir olan Herat'ta bulunan Jarer Miraza'ya⁴⁷⁴ sığınmışlardı. Caril Çoltan, dedesinin gözdesi olan zâtı öldürünce, kaleye gidip, hazineyi ele geçirdi, şehrin yönetimin devraldı ve dedesini mezarına defnetti. Artık gücün hâkimi olarak, babası Miraxan Miraza'ya haber yolladı ve Semerkant'a gelmesini, ona hazineyi vereceğini ve böylelikle onun da meşru hükümdar olacağını bildirdi. Buradaki hazine çok büyüktü, bütün Çağataylar, hazinenin onun kontrolünde olduğunu bilseler, hemen ona itaat ederler, çünkü bunlar para canlısıdır. Ayrıca güçle de ona uyarlar, ama dediklerine göre Miran Şah'ın hükümdar olması ihtimalini, her ne kadar Tamurbek ile kocasını arasını düzeltmişse de karısı Ganzada bozabilirdi. Caril Çoltan'ın annesi olan Ganzada Hanım, Semerkant'ta bulunuyordu ve fakat Miraxan Miraza'dan çekindiği için, onu hükümdar olmasına karşı çıkacaktı. Caril Çoltan, genç, 22 yaşlarında, beyaz tenli ve gürbüz yapıydı, yüz olarak babasına benziyordu ve elçilere Semerkant'ta iken çok saygı göstermişti. Tamurbek'in ölüm haberi ikinci defa yayılıyordu, daha önce öldüğü bütün topraklarına yayılmıştı, bunu yapma sebebi ise, kimin isyan edeceğini görmek içindi.⁴⁷⁵ Bazıları, öldü sanarak isyan etmiş, ama sonra o bunların üzerine yürüyerek, hepsini yok etmişti. Dolayısıyla bu defa onu öldüğüne kolay

⁴⁷² *Halil Mirza*; Miranşah'ın oğlu olan Halil Sultan, Timur'un ölümünden sonra hükümdarlığa geçmiştir. Bkz. Barthold, **Ulugbek...**, s. 73.

⁴⁷³ *Burodo Miirza*; büyük olasılıkla bir *temnik*dir. Temnik; 10 bin askeri komuta eden, Moğol-Tatar ordusunun komutanına verilen isimdir. Burodo ya da Burunduk bir temniktir ki Emir Burodo (Burunduk) daha sonra Halil Sultan'ın ordusunda savaşmıştır. Bkz. Barthold, **Ulugbek...**, s. 74.; Ayrıca Burodo'nun, Halil Mirza tarafından öldürüldüğü İbn Arabşah tarafından da teyit edilmektedir. Ali Rıza Yağlı'dan atıfla bkz. İbn Arabşah, **Ahsenü't-tevârîh**, Çev. Mürsel Öztürk, TTK Yayınları, Ankara, 2006, s. 325, Ali Rıza Yağlı, "Timurlu Devleti Emirleri I- Barlas Boyu: Cihanşah Barlas ve Oğulları", **History Studies**, C. 11, S. 6, 2019, s. 1906. 1911.

⁴⁷⁴ *Şahrük*; 1397'den itibaren ikametgahı Herat olmak üzere Horasan'ın hükümdarıdır. Bkz. Barthold, **Ulugbek...**, s. 58.

⁴⁷⁵ Clavijo'nun Timur'un ölüm haberini iki kez yaydığına dair ifadesi Doğu kaynakları tarafından desteklenmemektedir. Bkz. Barthold, **Ulugbek...**, s. 59.

inanmadılar, hatta Tebriz’de iken ortaya çıkan bazı dedikodulara göre, Tamurbek sağdı ve ordasıyla Babilonyalıların üzerine gidiyordu.

Miraza Miraxan, babasının ölümünün kesin olduğunu, Jança Miraza’nın kesik kafası kendisine gösterilince öğrenmiş oldu.⁴⁷⁶ Bu mesajla, Homar Miraza babasının Van’a gelmesini, orada görüşmelerini istiyordu. Bunun üzerine, Miraza Miraxan, Baldat’tan oğlu Abu Bekir Mirza ile ayrıldı.

Oraya varmadan önce, oğlu Homar Miraza daha öncekinden çok daha fazla asker topladığını, bazı birlikleri onlar geldiğinde, onlara eşlik etmeleri için Tebriz ve Soltania şehirlerine bıraktığını öğrendi. Miraza Miraxan, bu durumdan şüphelendi ve çekindiği için oraya gitmek istemedi ve oğlunun savaş hazırlığı gibi bu kadar hazırlık yapmasını garipsemiş ve haberciyle öğrenmek istemişti. Buna cevaben hazırlığın sebeplerinin toprakları ve sınırları kontrol altına almaktan başka bir amacı olmadığını söylemişti. Bunu duyan kardeşi Abu Bekir, babasına kardeşinin yanına kendisinin gideceğini, onu yanına alıp, ne kadar istemse de babasının önüne getireceğini söyledi, babası da bunun ortalığı karıştırması ihtimalinden dolayı yapmamasını istedi. Homar Miraza ve Abu Bekir Mirza hem baba hem ana bir kardeşiler ve annesi de Homar Miraza’nın yanındaydı. Daha sonra bu hanım oğluna: *“Oğlum, herkes babanın hükümdar olmasını istiyor, /sen bunu istemiyor musun?”* dedi. O da: *“Allah korusun, babasının emrinden başka bir şeyi yapmayacağını”* söyledi. Anneleri, kocasına döndü ve onunla konuştu ve diğer oğullarının yanına sadece muhafızlarını alarak gitmesinde, ikisinin de babasının dediklerini hükümdarın sözleri gibi yönetmesinde karar kıldılar.

Homar Miraza, kardeşinin geldiğini öğrenince, onu esir almayı kararlaştırdı, kardeşi ordasına gelince, çadırdan dışarı çıktı ve elinden tutarak çadırına soktu, içeri girdiklerinde de onu esir aldı. Bunun üzerine, Abu Bekir Mirza’nın yanında gelen 500’e yakın muhafız, hemen oradan babalarına doğru kaçtılar. Kardeşini böyle ele geçirince, onu Soltania’ye yolladı ve zindana attırdı. Babasına yöneldi, babası da hemen bulunduğu yerden Rey’e kaçtı ve kayınbiraderi Çullemaxan Miraza’nın, diğer Çağatayların ve beylerin yanına gitti.

⁴⁷⁶ Timur’un oğulları ve torunları arasındaki taht mücadelesi, Timur’un ölümünden hemen sonra alevlenmiştir. Birbiri ile düşman olan Miranşah ve oğlu Ömer, Azerbaycan’ın güneyini almaya çalışmaktadır. Ayrıca Ömer 1405 yılında ağabeyi Ebu Bekr tarafından yenilgiye uğramıştır. Bkz. Barthold, **Ulugbek...**, s. 57-58.

Homar Miraza'nın ve Abu Bekir Mirazaların annesi, oğlunun diğer oğlu tarafından zindana atıldığını duyunca, Homar Miraza'nın yanına geldi ve elbiselerini yırtarak, göğüsleri dışarı çıkmış bir şekilde, oğluna yaklaştı. Gözlerinden yaşlar akarak, oğluna, sizi ben doğurdum oğul, şimdi öz kardeşini ve herkesin sevdiği bir şehzâdeyi öldürmek mi istiyorsun? dedi. Homar Miraza ise, kardeşini esir almadığını, sadece onu düşüncesiz bir kaçık olduğu için ve diğer sebeplerden tuttuğunu, babasının hükümdar olmasından başka bir şey istemediğini söyledi. Kardeşini zindana atınca, aslında söylediklerinin tam tersini yapmayı planlıyordu, çünkü zorba biriydi. Çağataylar, kardeşini seviyordu, bu dedikleri güzel sözler babasını ele geçirmek⁴⁷⁷ içindi. Böylece babası Semerkant'ın yolunu tutarken, o da onun peşinden gidiyordu. Babasını ele geçiremeyince, babasının küçük kardeşi amcası Xaharor Miraza ile anlaşmaya vardı. Bu anlaşmaya göre, ikisi birlik olup, babasına karşı ona yardım edecek ve böylece ikisi de hükümdar olacaktı. Bunu yapmaktaki maksadı, babasının amcasının bulunduğu ve aynı zamanda toprakları olan Herat'tan geçecek olması idi, böylece babasını ele geçirebilecekti. Oğlunun kardeşi ile anlaşmış olduğunu öğrenen Miraxan Miraza, Horasan'da kaldı, daha ileri gitmeye cesaret edemedi, ancak oğluyla anlaşmaya çalıştı, fakat oğlunun istekleri o dereceydi ki, bir daha ona asla güvenmedi. Homar Miraza, kardeşini zindana atınca, Mardin İmparatoru'nun⁴⁷⁸ kızı olan yengesini babasının yanına yolladı. Bu zaman içerisinde Homar Miraza, Tebriz'deki elçilere bir haber göndermiş, kendisine gelişi uzadığı için darılmamalarını, babası ile arasındaki sorunları halledince, derhal onları görecektir ve yollarına uğurlayacaktı.

Bunun ardından, Salı Nisan'ın 29. günü, Şehit Aziz Peter günü idi. Elçiler kaldıkları yerde iken, şehrin valisi, katibi ve yanlarında daha birçok kişi buraya geldiler. Bu konağa girince ellerinde kılıçlar ve ne buldularsa o silahlardan vardı. Kapıları kapattılar ve elçilere: *"Hükümdar'ın emriyle geldiklerini, ellerindeki her şeyi vermelerini ve onlara teslim etmelerini, onlarda emanet olarak duracağını."* söylediler. Elçiler de onlara: *"Sizlerin hükmü altında olduğumuz için, ne isterlerse onu yapmalarını, ama efendileri Kral'ın Tamurbek'in dostu olduğunu ve bu yüzden onları"*

⁴⁷⁷ Yazmada "öşdürmek" şeklinde okunabilmiştir.

⁴⁷⁸ Mezopotamya'daki kale, İran ve Batı Asya bölgelerine karşı düzenlediği 5 yıllık seferi sırasında 1394'te Timur'a teslim olmuştu. Mardin şehri, Şahruk'un oğlu Uluğbek'in doğum haberiyle tamamen yıkılmaktan kurtulmuş, bu sayede Timur kaleyi sadece kurtarmakla kalmamış, aynı zamanda eski hükümdarı Sultan İsa'nın kardeşi Sultan Salih'e vermiştir. Bkz. Barthold, **Ulugbek...**, s. 63.

dostu Tamurbek'i ziyaret etmek için yolladığını, bundan önce çok daha iyi davranış gördüklerini, ama büyük Hükümdar öldüğü için de ne isterlerse onu yapabileceklerini" söylediler. Şehrin valisi, onlara şunu söyledi: *'Hükümdar'ın bunu onların daha iyi korumaktan başka bir amaç için yapmadığını ve hiç kimsenin onlara kötü bir şey yapmamasını*" söyledi. Ancak adamları, onun dediğini pek anlamamış gibi davranıyorlardı, önceden dedikleri şeyin sonrasında tam tersini yapıyorlardı. Elçilerin üzerlerindeki elbiseler hariç, elbiseleri, kumaşları, paraları ve atları ne varsa aldılar ve başka bir eve götürüp koydular.

Aynısını Babilonya Sultanı'nın elçisine ve Türk elçilere de yaptılar, hatta onların eşyalarını alırken, zorla aldılar ve bazı şeyleri de çaldılar. Bu hadisenin üzerinden 20 gün sonra, Homar Miraza, onlara bir ulak gönderdi, adamlara yaptırdığı şeyler için, ona darılmamalarını, keyiflerine bakmalarını ve eğlenmelerini, babasıyla olan sorunu hallettiğini, Tebriz'e 5 *fersah* uzaklıktaki Azarent⁴⁷⁹ kalesine geleceğini, onları orada göreceğini ve oradan yurtlarına gitmeleri için serbest bırakacağını bildirdi. Ama bu gerçek değildi, babasıyla uzlaşmamıştı, bu türden haberleri ve daha başka şeyleri yayarak halkı sakinleştirmeyi sağlamak ve kendisine karşı isyan etmelerini önlemek için bilerek yapıyordu. Ayrıca Çağataylar ve diğer halk, onun ordasının ne nerede olduğunu ne yapmak istediğini ne de nereye gittiklerini biliyordu. Herkes, kendince bir şeyler ileri sürüyordu, bunlar çok zeki ve becerikli insanlardı, asla gerçekleri söylemiyorlardı.

Bu şekilde elçiler günlerini, Homar Miraza'nın Azarent'e gelmesini beklemekle geçiriyorlardı.

Tam bu sırada daha önce duyduğunuz Gürcistan Kral'ı isyan etti, Yukarı Ermenistan'da⁴⁸⁰ yer alan Avenique ve Azeron topraklarına girdi, Tebriz'e kadar indi

⁴⁷⁹ *Asarent*; Sreznevskiy, Tebriz yakınlarındaki müstahkem bir yer olan hisar olduğunu öne sürer. Bkz. Sreznevskiy, **a.g.e.**, s. 393.

⁴⁸⁰ Timur'un ölümünden sonra Gürcü Kralı'nın Ermenistan ve Azerbaycan sınırlarını işgal ettiğine dair bir bilgi bulunmadığından I.I. Sreznevskiy, Clavijo'nun Türkmenlerin Karakoyunlu aşiretinin lideri Kara Yusuf'un (elyazmasında Karaotoman olarak geçiyor) yaptığı şeyi Gürcistan Kralı'na attettiğini düşünmektedir. Bkz. Sreznevskiy, **a.g.e.**, s. 411.; Le Strange de aynı düşüncededir (bkz. Le Strange, **a.g.e.**, s. 363.). Şirvanşah'ın yardımıyla Gürcü Kralı VII. Georgiy'in Aralık 1403'te Timur ile barış yaptığı bilinmektedir. Sreznevskiy ve Le Strange tarafından, Clavijo'nun Timur'un ölümü ve Ermenistan ve Azerbaycan'ı işgalinden sonra Gürcü Kralı'nın mesajlarının doğruluğu diğer yazılı kaynaklardaki verilerle de doğrular. Bkz. Yakubovskiy, **a.g.e.**, s. 222.; Mesela Mirhond'un Ravzat-üs Safa'sında 1405 yazında Miranşah'ın oğlu Ömer'in, Gürcü birliklerinin Nahçıvan ve Gence'yi işgal

ve birçok yeri yağmalayıp, yakıp, yıktı, o kadar dehşet saldı ki, *Moros*, o taraftan Homar Miraza'nın geldiğini sandılar, ama gelmedi. Bunun yerine, Gürcistan sınırına konuşlanmak üzere, çok büyük ve yaşlı bir Bey olan Homar Toban'ın yanına 5 bin atlı verdi ve Tebriz'den, diğer yerlerden de adam kattı. Askerlerin sayısı, toplamda atlı olarak 15 bin kişiye ulaştı ve Tebriz şehri içinden büyük bir gururla geçerek, Yukarı Ermenistan'daki Alatağ adını verdikleri kamp yerlerine gittiler. Gürcü Kralı, onların geldiğinden haberi vardı ve bir gece yanına 5 bin adamını alarak, ani bir baskın düzenledi, onları şaşırtıp yendi ve içlerinden çoğunu öldürdü. Kaçabilenler, Tebriz'e geldiler, kargaşa ve korku şehrin bütün Müslümanlarında görülüyordu, Kafirler⁴⁸¹, Müslümanları yenecek diyorlardı. Kafir demekle Hristiyanları kastediyorlardı, bunu da anlamı kanunu olmayan halk demekti. Kendilerine Müslüman diyorlardı ki, onların dilinde ilahî ve iyi kanun demekti. Diğerleri ise, bu gidenlerin yapamayacağını, ancak hükümdarın yapabileceğini, ama onun da talihsiz olduğunu, Tamurbek gibi talihinin olmadığını, ama onun da ölmüş olduğunu söylüyorlardı.

Homar Miraza, ne babasını ele geçirmiş ne de onunla uzlaşabilmişti ve böylece kardeşinin zindanda tutulduğu Soltania şehrine dönmüştü ve kardeşinin zehirle öldürülmesini emretti ve oradan Aserent'e gelmek ve hem halkını çekip çevirmek hem de elçileri uğurlamak için ayrıldı. O yola çıktıktan sonra, yeni haberler ulaştı, aynı yılın Temmuz ayının 11'i Salı günü yeni haberler ulaştı. Homar Miraza'nın kardeşi Abu Bekir, muhafızı öldürmüş, zindandan kaçmış, kardeşinin bütün hazinesini çalmış ve oradan kaçmıştı. Hükümdar, Soltania'ye dönmüş, kardeşinin ardından asker yollamış, ama askerler ona yetişememişti.

Homar Miraza, kardeşini esir tutan muhafıza kardeşini öldürmesi emrini vermiş, verdiği zehri kullanmasını istemişti. Onun bazı adamları, bunu öğrenince, O'nun ölmesine üzülecekleri için kardeşi Abu Bekir'e söylemişlerdi. O da onlarla bir anlaşma yapmış, eğer oradan çıkmalarına yardım ederlerse, onlara çok büyük mükâfat vaat etmişti. Onlara şöyle buyurdu: ertesi günü atları ve silahlarını hazırlayacaklar, ona

ettiğini öğrenir. Ömer, deneyimli askerlerle onlara karşı ivedilikle askeri destek gönderir ancak Gürcü ordusunu yendi ve düşmanı (Güney Azerbaycan'daki) Marand'a geri çekilmeye zorlar. Bkz. Mirokova, **a.g.e.**, s. 196.

⁴⁸¹ Kafir (Arapça); Müslüman olmayanları temsilen kullanılan "inançsız", "Müslüman olmayan" kimseleri niteleyen sıfat, bazen de isimdir.

da bir kılıç temin edecekler, bu kılıçla onu bekleyen muhafız içeri girdiği zaman onu öldürecek ve onlar da hemen yardıma gelip, onu bu zindandan kurtaracaktı.

Ertesi günü sabah, onun yanına onu öldürecek olan Bey ve diğer 3 adamı girdi. Ona: *“Bey'im, kardeşiniz size haber gönderdi, babanızla anlaştığını ve sizi yakında buradan çıkaracağını ve sizi memnun etmek için, size çok büyük miktarda para vereceğini söyledi. Size rica ediyor, kızgınlığınızın geçmesi ve artık mutlu olmanız için, ayrıca bu iyi haberlerle size geldiğim gün, sizden rica ediyorum, bugün şarap içmek istersiniz diye yanımda şarap getirdim, şarap içip, beraber yemek yiyelim.”* dedi. Bahsettiği şarabın içinde, hükümdarın kardeşini öldürmesi için verdiği zehir vardı, adet olduğu üzere yemekten önce şarap içiliyordu, bu Bey şarabı sunmak için önünde diz çökünce elindeki kadehi içmesi için ileri uzattı ve içmesini rica etti. Abu Bekir Miraza ise, önce mazeret göstermeye çalışarak içmek istemedi ve akabinde de elini kılıcına uzattı, kendisine şarap uzatanın kafasına kılıcı indirdi ve oracıkta onu öldürdü ve diğer ikisini de hakladı. Bu olay kalede bir gürültüye yol açtı, daha önce onunla anlaşmış olanlar, gelip onun ellerindeki gümüş zincirleri kestiler. Derhal bir ata bindi ve yanındakiler de atlandılar, kaleden çıkıp, yargılama yapılan bir meydana gittiler ve orada bulduğu bir hazinedarı öldürmüştü. Bu hadiselerin gürültüsü üzerine birçok insan toplandı, onlara ne kadar iyi at bulurlarsa alıp getirmelerini emretti. Daha sonra buldukları atlarla kaleye gitti, oradaki hazinenin tamamını aldı, 100 deveye yükledi ve babasının yanına gitmek için yola çıktı. Babasının yanına vardığında, Miraxan Miraza, oğlunu büyük bir sevinçle karşıladı, ona kardeşi Jaharor Miraza'nın Semerkant yolunu tuttuğunu ve geçmelerine izin vermediğini anlatmıştı. Bunun üzerine Abu Bekir Miraza, kendi adamları ve babasının adamlarıyla oradan ayrıldı ve amcasının olduğu Jaharor'un yanına gitti. Onu yakalayıp babasına getirdi ve onun serbest kaldığını duyan amcasının birçok adamı ona katıldı. Ayrıca her gün Homar Miraza'nın ordasından birçok adam, Abu Bekir Miraza'nın hür olduğunu duyunca onlara katılıyordu, bunu gören Homer Miraza, babası ve kardeşi ile anlaştı ve onlar da Semerkant yolunu tuttular.

Homer Miraza, Van'daki ordasına geldi, burası Tebriz'den 10 fersah uzaklıkta idi. Tebriz ve Soltania halkına bir ulak göndererek, dedesinin ruhuna bir ziyafet vereceğini bildirmişti. Bunun için de onlardan belli sayıda koçlar, ekmek, şarap ve

atlar göndermelerini, ayrıca 3 bin adet sırmalı kumaştan ve *tafta*⁴⁸² kumaştan beylerine vermek için istemişti. Ayrıca elçilerden alınan her şeyin geri verilmesini de emretmişti.

Perşembe Ağustos'un 13'ü, Homar Miraza, elçilere iki Çağatay ile birlikte kendisini görmeleri için bir mektup gönderdi. Cuma günü yola çıkan elçiler, geceyi açık alanda geçirdikten sonra, ertesi sabah Hükümdar'ın yanına Van'a geldiler. Hükümdar, burada onu ve ordasını bir nehrin kıyısına çadırlarını kurmuş olarak buldular. Cumartesi, Ağustos'un (13'ü) Santa Maria⁴⁸³ günü idi, Hükümdar çadırından çıktı ve büyük otağına geldi, elçileri çağırttı. Elçiler, onun otağına gittiler, onu selamladılar ve onun tarafından iyi sözlerle karşılandılar. Bu otağın altına bir gölgelik kurdurttu ve orada birlikte yemek yediler. Pazar günü elçileri aynı otağın altına getirtti ve büyük bir ziyafet verdi ve onun önünde Tamurbek'i öven sözler okundu. Bu ziyafette yemek çok boldu, elçiler elbiselik yünlü, pamuklu ve ipekli kumaşlarla bir de çok süslü bir kılıç hediye ettiler ki, bu son hediye çok beğendi. Buradaki adetler gereği, hediye getirmeyeni hükümdarla görüştürmüyorlar ve ordaya gelişimizde bize sorulan ilk şey ne getirdiğimiz oldu ve bunları göstermemiz istendi. Salı günü, Ağustos ayının 17'si idi, elçilere elbiselerle, yolda onlara ve Türk elçilere eşlik edecek bir kılavuz verildi. Ve Babilonya elçilerini ise salmadılar, onları zindana attılar. Buradan o gün ayrıldılar, Çarşamba günü Tebriz'e vardılar, bir an önce gitmek için hazırlıklara başladılar, Türk elçilerle birlikte yola çıkacaklardı, hangi yolu takip edecekleri konusunda onlara danıştılar.

Cuma günü akşam vakti, onlar gitmek için hazırlıklarını yaparken, şehrin Darugoman'ı geldi, ki bu yönetici demektir, yanında kâtipleri ve çok sayıda insan da

⁴⁸² Orijinal metinde *taffe* biçiminde geçen kumaşın ismi İtalyancada *taffeta*, İngilizcede *taffatie*, Türkçede *tafta* olup kelime kökeni Farsçadan gelmektedir. Farsça tafta; bükülmüş/burmalı dokuma anlamına gelir. Tafta; atkısı ile örgüsü farklı renklerde, dokuması ipekli, parlak ve kaliteli kumaş türüdür. Tarihi belgelerde XIV. yüzyıldan itibaren tafta ismine rastlanır. Türkçe gibi bazı dillerde inceliği belirten *tafta* ismi bazen sık ve kalın dokumayı ifade ederken genelde ipekli, kaliteyi kumaş niteler. Bkz. Ebru Çatalakaya Gök ve Günay Atalayer, "Tarihsel Kumaşlardan Tafta Üzerine Karşılaştırılmalı Bir Araştırma", **ARİŞ Halı Dokuma ve İşleme Sanatları Dergisi**, S. 18, 2021, s. 41-42.

⁴⁸³ Orijinal metinde *asunción* olarak geçen *Santa Maria Günü* ya da Türkçeye geçmiş haliyle Meryem'in Göğe Çıkışı (Meryem'in Göğe Kabulü) bayramıdır. 15 Ağustos günü Katolik Kilisesi tarafından kutlanan bayramın benzerleri Ortodoks ve Süryani Ortodoks kiliselerinde de kutlanır. Ortodoks dünyası bu günü 28 Ağustos olarak kabul eder. Bkz. Şule Gedikli, "Bakire Meryem'in Ölümü ve Göğe Yükselmesi", **Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C. 11, S. 2, 2018, s. 1455-1474.

vardı. Bunların ellerinde yine mızraklar, kamalar vardı, elçilere bütün eşyalarını ortaya çıkarmalarını ve onları görmek istediklerini söylediler.

Öyle bir hava ile, amirane eskilde söylediler ki, bunu yapmak zorunda kaldılar, onlar da gözlerinin önünde bazı zetuni kumaşları ve Çin sırmalılarını aldılar, bir de kırmızı kumaştan elbiseyle birkaç şey daha aldılar. Dediler ki, hükümdar o elbisenin alınmasını istemişti, çünkü bu topraklarda böyle kaliteli bir kumaşa rastlanmıyordu. Ancak Hükümdar bize bu sıkıntıları telafi etmek için bir ödeme yapacağını söylediler ve bunları söyledikten sonra, atlarına binip gittiler. Bu hadiseler üzerine elçiler, Türk elçilerle konuşup onların da tavsiyelerine uyarak ertesi günü oradan ayrılmayı kararlaştırdılar. Onlar da aynı şeyle karşılaştıklarını, onlardan da eşya aldıklarını, hatta daha fazla şey almalarını beklediklerini ve daha kötü şeylerin bile olabileceğini söylediler.

Cumartesi Ağustos'un 22'si, sabah olmadan önce elçiler ve Türk elçileri Tebriz'den hareket ettiler, burada kaldıkları süre 5 ay 22 gündü, şubat ayının başında gelmişler ve Ağustos'un 22'sinde burada ayrılmışlardı. Onlarla birlikte kılavuz olarak bir Çağatay da geliyordu, ayrıca Türkiye'deki Bursa şehrine giden 200 develik ticari ürün yüklü bir kervan da onlarla aynı yolu izliyordu. Eşküyaların korkusundan ayrıldıkları gün olan Cumartesi, Pazar yollarına devam ettiler ve Pazartesi sabaha karşı Hoy şehrine ulaştılar. Bu şehirde gidiş yolunda da kalmışlardı ve burası Persia'nın bittiği, Ermenistan'ın başladığı yerdı. Burada iken, onlara yeni haberler ulaştı, önceden Tamurbek'e tâbi iken, şimdi ona isyan eden Caraotoman⁴⁸⁴ adındaki bir Türkmen Bey'i 10 bin atlısıyla yolları üzerindeki bölgeleri yağmalıyor ve oralarda çok zarar yapıyordu. Şimdi ise Arzinga şehrine gitmiş ve burayı kuşatmıştı, bu yüzden Maku istikametindeki yollarını bırakmak zorundaydılar. Bu yolu gidiş yolunda takip etmişlerdi ve sağ yönde kalıyordu, şimdi ise gün ortasına doğru sol kol hizasında kalan yolu almaları gerekiyordu.

Salı günü, ikinci vakti (akşama doğru) buradan ayrıldılar ve bütün gece ve Çarşamba günü hiç durmadan gittiler, öğlen vakti çayırılık bir yerde hayvanlara arpa verdiler ve yine yollarına devam ettiler. Perşembe günü öğleden sonra Ermenilerle

⁴⁸⁴ Caraotoman ya da Kara Yusuf; Timur'un bir vasalı değil aksine O'nun en büyük düşmanıydı. Karakoyunlu aşireti saha önce Güney Ermenistan'da yaşıyordu ve Türkistan Emiri'ne karşı Türklerin müttefikiydi. Bkz. Uspenskiy, a.g.e., s. 744.

meskun küçük bir kalesi olan bir köye vardılar, burası Ermenistan'da kalıyordu ve Homar Mirza'ya aitti. Buraya yakın bir yerde Türkler diye çağrılan *Moros* yaşıyordu ve bu topraklara da Türkistan deniliyordu, bunların büyük bir kısmı Ermenilerle iç içe yaşıyordu. Bu topraklar ekmek ve yiyecek açısından çok zengindir. Yine burada iken Caraotoman'dan haber vardı, Arzinga'dan ayrılmış ve onların geçecekleri yolda gezmeye başlamıştı. Bunun üzerine önden bir gözcü gönderip, onun hakkında bilgi edinmeye karar verdiler. Ertesi gün öğleden sonra bu adam geri geldi ve yolun güvenli olduğunu söyledi ve hemen yola koyuldular. Geceyi bir köye çayırlarda geçirdiler ve o gün yollarına devam ettiler, karşılarına çok sayıda Ermeni köyü çıktı; bu köylerde çok güzel kiliseler inşa edilmişti ve mezarlıklarında mezarların üzerleri güzel yapılmış insan boyunca çok büyük haç şeklindeki mezar taşları var. İlerledikleri yolun üzerinde Caraotoman olduğu söylendi ve adamları yolda at koşturuyordu, yağma yapıyordu, hemen o yolu bıraktılar, yine gün ortası yönünde sola doğru başka bir yola döndüler, sol kol hizasına döndükçe, yollarından sapıyorlardı. Pazar günü bu yerlerden gitmeye devam ettiler, yollarının üzerinde hiç yerleşim yeri yoktu, Pazartesi de aynı şekilde geçti. Buraların ıssız olmasının sebebi, Hristiyan Ermenilerin hâkimiyetlerini kaybetmesi yüzündendi ve bunun da sebebi üç kardeşin çatışması idi.

Salı, Eylül'ün 1. günü, büyük fakat büyük bir kısmı ıssız olan bir şehre ulaştılar. Çok geniş ve güçlü olan duvarı yıkılmıştı, küp şeklinde kesilmiş kireç taşından yapılma kalesi yer yer çatlaklar ve yarılmalara uğramıştı. Bu şehrin adı Allequix⁴⁸⁵ idi ve içinde çok büyük binalar, caddeler ve taş evleri vardı. Elçiler, burada yemek yediler ve onlara bu şehrin yıkılışının nedenini anlattılar. Anlattıklarına göre, bu Ermenistan'da çok güçlü bir kral vardı ve büyük toprakların hâkimi idi. Öldüğünde geride üç oğlu kalmıştı, üç oğlu arasında ülkesini şöyle paylaşmıştı: büyük oğluna bu Allequix şehrini ve etrafındaki toprakları bırakmıştı, ortanca oğluna Ani şehrini ve civarını, en küçüğüne de bu üç şehrin en büyüğü olan Azeron'u bırakmıştı. Kral'ın en büyük oğlu, Allequix'in çok sağlam bir şehir olduğunu düşünerek, diğer kardeşlerinin şehirlerini ele geçirmeyi düşündü. Bu yüzden birbirlerine düştüler ve aralarında savaş çıktı. Bu savaşın neticesinde de her biri dışarıdan destek amaçlı başka milletlerden asker getirdi. Azeron'a hâkim olan *Moros* isimleri Türkmen olan bir topluluğu getirdi,

⁴⁸⁵ *Aleskiner ya da Alaşkert*; Hoy ve Kars arasındaki şehirdir. Sreznevskiy, a.g.e., s. 391.

aynısını Ani şehrinin hâkimi de yaptı ve ikisi birden abilerinin üzerine saldırdılar. Bunu öğrenen büyük kardeşleri, kendilerine yardım etmesi için komşuları olan Müslümanlardan Türk adıyla bilinen bir topluluktan yardım istedi ve onları buraya getirdi. Bu Türkler de kendileriyle aynı dili konuşan diğer kardeşlerin getirdiği Türkmenlerle savaşmak yerine anlaştılar, ve onları getiren kralı öldürdüler, her şeyi yıktılar, aynı şekilde Türkmenler de diğer iki kardeşi öldürüp Auniquei'yi, Azeron'u ve bütün toprakları ele geçirdiler. Artık burası Müslümanların hâkimiyetine geçti ve daha sonra ne kadar Ermeni varsa onları burada barındırmadılar. Elçiler burada iken, Caraotoman ile ordasından tekrar haber aldılar ve onların hangi yolları tuttuğunu öğrendiler. Bunun üzerine Ani yoluna dönmeye karar verdiler; bu karar elçilerin işine yaradı. Sonrasında bu yerden ayrıldılar ve 4 gün 4 gece ıssız topraklardan geçtiler. Dördüncü gün Cumartesi günü Eylül'ün de 5'i idi ve bugün Aunique şehrine geldiler. Pazartesi günü kaleye çıkıp büyük bir Bey'in oğlunu görmeye gittiler, bu topraklar bir Çağatay olan babasına aitti ve adı Duladay Bey idi. Bu toprakları, Tamurbek fethettiğinde ona vermişti ve onun yanına çıktıklarında ona sırmalı bir elbise hediye ettiler, çünkü adet böyle idi. Ona durumlarını açıklayan elçilere, Caraotoman'ın, Arzinga dolaylarında olduğunu ve elçilerin geçmek istediği yolu onun adamlarının tuttuğunu ve etrafı yağmaladığını söyledi. Ancak efendileri Kastilya Kralı onuruna ve Tamurbek'e hizmet etmek amacıyla geldikleri için elçilere yardım edecek ve onları güvenli bir yoldan götürecekti. Türkiye elçilerini ise, başka bir yoldan gönderecekti.

Bu Aunique Kalesi çok güçlü idi ve yüksek bir tepenin üzerine yapılmıştı, etrafı üç surla çevriliydi ve içinden bir su kaynağı çıkıyordu, her şeyden bol miktarda vardı ve savunmaya yetecek askeri bulunuyordu. Salı günü Eylül'ün 8'i buradan ayrıldılar, yanlarında Aunique Beyi'nin verdiği Çağatay da geliyordu ve onları Gürcistan yolu üzerinden götürüyordu. Gidişte geçtikleri Arzinga yolunu solda bıraktılar, o gece bu Ani Bey'ine ait olan topraklardaki bir köyde uyudular. Ertesi sabah erkenden çok yüksek bir dağın zirvesindeki geçidi aştılar ve yüksek bir tepenin üzerine kurulu Tartum kalesine ulaştılar. Kale, Tamurbek'e karşı mücadele etmiş, ancak ona haraç vermek zorunda kalmıştı ve Gürcü hâkimiyetinde idi. Gece bu kaleye bir fersah uzaklıktaki bir köyde uyudular ve bu dağlık bölgede iki günlük yolculuk yaptılar. Cuma günü Eylül ayının 11'i idi. Vicer adındaki bir kaleye geldiler, bu kale Müslüman

bir mollaya aitti. Molla; alim ya da bilge olanlara burada verilen isimdir. Bu Molla, onlara çok saygı gösterdi ve onlarla birlikte yemek yedi.

Bütün bu topraklar, Caraotoman'ın yol açtığı yağmalar sonucu kaçıp buraya sığınan insanlarla ve yanlarında hayvanlarıyla doluydu. Bizi götüren kılavuz, onları bir Bey'i görmeye götürmek zorunda olduğunu söyledi, bu Bey İspir adındaki bir şehirdeydi ve ona Bey'inden mektuplar getiriyordu, böylece gidip görmek zorunda kaldılar. Tartum'dan oraya kadar olan yol, dağlık, sıra dağlardan oluşan bir bölge idi. Bu toprakların Bey'inin adı Pira Comber⁴⁸⁶ idi ve bölge yiyeceği bol bir yerdi, ancak çok dağlıktı.

Cumartesi günü bu Bey'i görmeye gittiler ve hediye olarak da yaldızlı kumaştan elbise göturdüler ve onunla yemek yediler. Bu Bey, onları Traspisonda İmparatorluğu'na kadar götürecek bir kılavuz verdi, o gece bir dağın eteklerindeki köyde kaldılar.

Pazar günü çok yüksek, ağaçsız bir dağı geçtiler ki, sadece çıkışı dört fersahlık mesafe idi. O kadar zor bir yoldu ki, hayvanlar ve adamlar güçlükle çıktılar, aynı gün Gürcü topraklarından çıktılar ve Corras⁴⁸⁷ sınırlarına girdiler. Gürcüler, sağlıklı yapılı, yüzce çok hoş ve inançları da Greklerininkine benzerdi, ancak bambaşka bir dilleri vardı.

Pazartesi Corras topraklarındaki bir köyde yemek yediler ve sonra buradan ayrıldılar, geceyi başka bir köyde geçirdiler. İspir Beyi, aynı zamanda bu Corras topraklarına da hâkimdir, bunun nedeni de burasının halkının yöre ile aynı isme sahip olan beyleri Corras'tan hiç hoşnut olmayışları idi. Yöre halkı, İspir Bey'ine gidip ondan kendilerini korumasını ve ona şimdiki beylerini vereceklerini söylediler ve öyle de yaptılar, onu başlarına geçirdiler. O da buraya hâkim oldu ve başlarına da yönetici olarak birlikte yönetsinler diye Müslim bir adamla bir Hıristiyan atadı.

⁴⁸⁶ *Pira Comber*; Pir Hoca Bey ya da Pir Hacı Bey olarak Türkçeye geçen, günümüzde Erzurum ilinin İspir ilçesidir. Bkz. Bayram Arif Köse, "Ortaçağ Seyahatnamelerinde Trabzon-Erzurum Güzergahı", **Curr Res Soc Sci**, S. 4(2), 2018, s. 67. URL: <http://dx.doi.org/10.30613/uresosc.396102> Erişim Tarihi: 27.11.2021.

⁴⁸⁷ *Corras*; günümüz Türkiye'sinin Ardahan dolaylarından başlayıp Gürcistan'dan geçerek Aras Nehri ile birleşen, Neftçala bölgesinde Hazar Denizi'ne dökülen Kura Nehri'dir. Kaynağını Allahuekber Dağları'ndan alır. Bkz. "Kura", **Bol'shaya Rossiyskaya Entsiklopediya**, 2010, s. 371. URL: <https://bigenc.ru/geography/text/2122809> Erişim Tarihi: 19.10.2021.; *Araks* olarak geçen yer ise Aras Nehri'dir. günümüz Türkiye'si'nin Doğu Anadolu bölgesinde doğar, Kura Nehri ile birleşir ve Hazar Denizi'ne dökülür. Bkz. URL: <https://bigenc.ru/geography/text/1825977> Erişim Tarihi: 19.10.2021.

Bu bölge çok dağlık ve zorlu bir coğrafyaya sahip, hayvanların bile geçemeyeceği çok zorlu geçitleri var ve bazı yerlerde bir dağdan diğerine geçmek için tahtadan köprüler inşa etmişler. Buradan geçerken atlar yüklü bir şekilde geçemedikleri için, bütün yükleri adamlar sırtlarında taşımak zorunda kaldılar ve üstelik yokuş yukarı. Bu bölgede buğday çok az yetişir ve dolayısıyla yiyecek sıkıntısı çekilir, ayrıca elçiler bu bölgede çok büyük tehlikelerle karşılaştılar, bunlar Hristiyan Ermeniler oldukları için, kötü şartlarda yaşayan kötü insanlardı, eşkıyalık yapıyorlardı. Bu adamlar, elçiler onlara bir şeyler verene dek onları salmak istemediler. Bu dağlık arazilerde dört gündür yol alıyorlardı ve sonunda deniz kıyısındaki bazı evlere ulaştılar, buradan da Traspisonda'ya 6 günlük yol sürüyordu. Kötü bir yoldan biraz ileride Xurmenia ⁴⁸⁸ adında bir yere geldiler, bütün bu yerler, sahil kıyısı Traspisonda'ya ait ve burası çok dağlık, yüksek ağaçlarla kaplı dağları olan bir yer. Her ağaçta bir asma sarılıydı ve bu asmalardaki yabancı üzümlerden şarap yapıyorlardı, ama hiç üzüm bağına çevirmeyi düşünmüyorlardı.

Buradaki halk Curio denilen taştan kulubelerde yaşıyordu, bu kulübeler birbirine bitişikti, birkaçı bir yerde, birkaçı başka yerde kurulmuştu. Bu yolda yanlarındaki bütün hayvanları kaybettiler.

Perşembe günü 17 Eylül'de Traspisonda'ya ulaştılar, buraya gelir gelmez bir geminin Pera'ya henüz hareket ettiğini öğrendiler. Gemi findık yüklüydü ve hava muhalefetinden buraya Platana⁴⁸⁹ denilen bir limana sığınmıştı. Elçiler, elzem şeyleri temin ettikten sonra, bir tekne tutarak bu geminin olduğu limana ulaştılar ve gemiyi orada buldular. Bu geminin kaptanı Cenevizli Nicoloso Cojan idi ve gemiye binip, yükleriyle beraber 25 günde Pera'da oldular.

Perşembe günü Ekim'in 22'si Pera şehrine akşam olurken vardılar, geldiklerinde limanda Kefe'den Ceneviz yönüne giden iki Ceneviz *carracası* vardı. Elçiler hazırlıklarını yaptılar ve Kasım'ın 4'ü günü bu *carracalarla* demir aldılar. Çarşamba günü Gelibolu'ya uğrayıp pamuk yüklediler ve Cumartesi buradan hareket ettiler ve Xio Adası'na geldiler.

⁴⁸⁸ Xurmenia ya da Sürmene; Karadeniz'deki Trabzon'un doğusundaki bir limandır. Bkz. Le Strange, **a.g.e.**, s. 336.

⁴⁸⁹ Platana; Karadeniz'deki Trabzon'un batısında bulunan bir limandır. Bkz. Uspenskiy, **a.g.e.**, s. 118.

Pazartesi günü, Kasım ayının 17'si idi, buradan ayrılıp Sapeincia Adası'na⁴⁹⁰ geldiler, bu ada San Angelo burnunun ucundaydı ve burası Venedik'e aitti. Buradan Kasım'ın son günü hareket ettiler ve Sicilya Adası'na geldiler ve burada şehrin limanına demirlediler.

Çarşamba, Aralık'ın 2'si idi, buradan yelken açtılar, ancak çok şiddetli bir fırtına onları Napoli Krallığı'na ait Gaeta'ya sığınmaya mecbur etti. Buradan yelken açtılar, ancak bir başka fırtına onları yine aynı limana sürdü. 22 Aralık Salı günü, sonunda buradan ayrıldılar, ancak bir başka fırtına onları Korsika'ya attı. Burada Noel'i geçirdiler ve sonra ayrılıp yollarında devam ettiler. Bir fırtına daha onları bu defa Gumbin'e⁴⁹¹ sığınmak zorunda bıraktı. Buradan da ayrılıp, Cumartesi günü Veane Limanı'na⁴⁹² vardılar.

Pazar günü, Ocak ayının 13'ü Cenova Limanı'na girdiler ve Cenova kıyıları şehre ulaşmadan önce 6 fersah uzunlukta, çok kalabalık ve çok güzel evlerle, bahçeler, bağlarla dolu bir yerdi, burası seyri doyumsuz bir güzellikeydi. Ayrıca şehir nüfusu epey kalabalıktı, içinde çok güzel evler, saraylar inşa edilmişti, hemen her evin üzerinde bir kule yer alıyordu. Elçiler, Papa'nın⁴⁹³ kaldığı Savona'ya⁴⁹⁴ uğradılar ve ona seyahatleri hakkında bilgi verdiler.

Pazartesi, Şubat ayının 1'i, bir gemiyle Cenova'dan ayrıldılar, geminin kaptanı Miser Bienboso Barbero⁴⁹⁵ idi. Yolcuk esnasında karşılaştıkları en kötü fırtınaya tutuldular, daha önce hiç böyle bir şey görmemişlerdi. Bu yolculuk, Cenova'dan ayrıldıkları Şubat'ın 1'inden, San Lucar'a ulaştıkları Mart ayının ilk günü Pazar'a kadar sürdü. Burada karaya çıktılar ve oradan Sevilla'ya geçtiler. Pazartesi, Efendimiz

⁴⁹⁰ *Sapeincia Adası*; Mora Yarımadası'nın güneybatısında yer alan Modon Kalesi'nin karşısında bulunan ve Türkler tarafından Burak Reis Adası adı verilen yerdir. Bkz. Machiel Kiel, "Modon", **TDV İA**, C. 30, Ankara, 2020, s. 222-224.

⁴⁹¹ *Gumbin*; Korsika Adası'ndaki limandır.

⁴⁹² *Veane*; kuzey İtalya'da bir limandır.

⁴⁹³ O dönemki Papa, İspanyol antipopu XIII. Benedictus 'tur (1394-1423). Katolik Kilisesi tarafından resmi olarak tanınmaz. Orta Çağ'ın belli dönemlerinde, çeşitli kilise ve ruhani çevrelerce himaye edilen ve papalık mevkisi için savaşılan birkaç papa bulunuyordu. 2 veya 3 papanın aynı anda papalık makamına oturması, yani Büyük Bölünme (1378-1417) Devri, bu kişilerin otoritelerini kaybetmesine neden olmuştur. Bkz. Mirokova, **a.g.e.**, s. 198.

⁴⁹⁴ *Savona*; Kuzey İtalya'da Cenova Körfezi kıyısında bir şehir ve liman adıdır. Fersahurya eyaletinin merkezidir. Bkz. **A.y.**, s. 198.

⁴⁹⁵ *Bienboso Barbero* ile ilgili seyahatnamenin diğer nüshalarında ya da münferit çalışmalarda bir bilgiye rastlanamamıştır.

İsa'nın 1406. yılı 24 Mart günü, Elçiler, Hükümdarları Kastilya Kral'ının huzuruna çıktılar, kendisini Alcala de Henares'te⁴⁹⁶ buldular.

*Laus Deo!*⁴⁹⁷

⁴⁹⁶ *Alcala de Henares*; Madrid yakınlarında bir şehirdir.

⁴⁹⁷ *Laus Deo*; Latince bir kelime olup “Tanrıya hamd olsun!” anlamına gelir.

III.BÖLÜM - CLAVİJO’NUN SEYAHATNAMESİNİN KRİTİĞİ

3.1 Diplomatik Süreç

Eserin başında gönderilen birinci elçilik heyetinin amacının Timur ve Yıldırım Beyazıt arasındaki gücü ve mücadeleden faydalanmayı hedefleyen bir açıklamada bulunulur. Ancak bu muhtemelen, Osmanlı Devleti’ne yönelik diplomatik ziyaretin, Ankara Savaşı’na denk gelmesiyle savaş sonunda kazanana, yani Timur’a yapılan diplomatik ziyarete dönüşmüştür.⁴⁹⁸

Timur’un bu ziyaretten çok memnun olup, ziyarete karşılık olarak Muhammed El-Kadı ve içlerinde Yıldırım’dan esir alınan kadınların da bulunduğu hediyeler göndermesi, bu defa Kastilya Kralı III. Enrique’de aynı memnuniyeti uyandırmış ve birçok hediyelerle ve Timur’un elçisiyle birlikte Timur’a gönderilmiştir.

Yolculuğun çok uzaması, Timur’un Karabağ’da bulunamaması üzerine, Semerkand’a girmek zorunda kalan heyet, Timur’un huzurunda sadece ilahiyat üstadı okuyabileceği Kral’ın mektubunu okumak isterken, Timur tarafından daha sonraya ertelenmiştir.⁴⁹⁹

Timur, mektubun kendisine okunmasını istediğinde, tercüman bulunamadığı ve elçilerin başka bir yerde oluşundan dolayı, yine mektup okunamamış, elçiler mektubu okumak istediklerinde ve bir cevap almaya çalıştıklarında, Timur’un hastalığı bahane edilip, elçiler cevap almadan ve zorla uzaklaştırılarak Buhara üzerinden Tebriz’e dönmek ve cevabı burada beklemek zorunda kalmışlardır.⁵⁰⁰ Ancak burada Timur’un vefatı ve sonrasında yaşanan siyasi kargaşa, hem cevabı alamayışlarına hem de diplomatik adaba sığmayan ve hiç hoş olmayan hadiselerin elçilerin başlarına gelmesine yol açmıştır.

Elçilik heyeti, yolda kalan ve vefat edenler yüzünden sayısı azalmış bir şekilde yaklaşık olarak 3 sene sonra Alcalá de Henares’e döndüklerinde, ellerinde Kral’a sunabilecekleri tek şey olarak, Kral’ın emriyle gerçekleştirilen “relacion” rapor,

⁴⁹⁸ Le Strange, **a.g.e.**, s. 12-13.

⁴⁹⁹ Le Strange, **a.g.e.**, s.117.

⁵⁰⁰ Le Strange, **a.g.e.**, s. 149.

“cronica” kronik ve “itinerario” seyahatname kalmıştır.⁵⁰¹ Diplomatik olarak, Kral’ın mektubu bir türlü okunmadığı için, ne niyetler taşıdığını eserden anlayamadığımız bu yolculuk, diplomatik bir başarısızlıktır denilebilir.

3.2 Protokol Süreci

Uğradıkları her yerde iyi karşılanan ve ağırlanan heyet, Doğu Roma İmparatorluğu’nun başkenti Konstantinapolis ve Traspisonda Rum İmparatorluğu saraylarında kabul görmüş, ancak herhangi bir protokol bilgisi ve dikkati çekecek özellikte bir protokol sürecinden bahsedilmemiştir. Elçiler, önce şehir dışında bir iki gün istirahat etmişler, Semerkand’a ulaştıklarında, iki saray görevlisi hediyeleri onlardan alıp, Timur’un önünde sergilemek için taşıtmışlar. İçeri girdiklerinde, elçiler hediyeleri kollarından taşıyan adamların önlerine geçmişlerdi. Elçilerin kollarından tutan iki Bey, onları içeriye doğru yöneltmişti. Timur’un kız kardeşinin oğlunu ve üç torununu önlerinden geçerken selamlamışlar. Burada oturan üç gençten biri olan, Miranşah Mirza’nın oğlu Halil Sultan, elçilerin getirdiği mektubu alarak Timur’a götürmüştü. Timur’un huzuran çıkan elçiler, kollarından tutan saray görevlileriyle hareket etmişler, kolları göğüslerine çapraz bağlı, sağ dizleri yere değecek şekilde Timur’a selam vermişler, yere diz vurarak selam vermeyi üç kez tekrar etmişler ve en sonuncu diz vuruşta, Timur, ayağa kalkmalarını işaret edişini beklemişlerdi.⁵⁰² Elçilerin kollarından tutan görevliler, yerlerinde kalırken elçiler Timur’un yanındaki üç mirza yaklaşmışlar, elçilerin kollarına girerek Timur’un önünde yine diz çöktürmüşlerdi. Timur, elçilere oğlum diye hitap ettiği Kastilya Kral’ının halini hatrını sormuş ve yanındakilere dönerek:

“Oğlum Kastilya Kralı Frenkler arasındaki en büyük krallığa sahiptir, bana bu hediyeleri yollamayıp, sadece elçileri yollasa yeterdi. Ona bir mektup ve hediyeler göndereceğim” demiştir.

Timur, elçileri her eğlenceye davet etmiş, adeta büyüklük ve zenginliğini onlara göstermiş ve onları en önde gelen yerlere oturarak, son derece önem göstermiştir. Timur’un kendi sofrasından yemek göndermesi ve kalan yemekleri elçilerin kaldığı yere göndermesi de, onları onurlandırdığı anlamına geliyordu.

⁵⁰¹ Estrada, **a.g.e.**, s.34-35; Miguel Ángel Pérez Priego, “Estudio Literario de los Libros de Viajes Medievales”, **Epos (Revista de Filología)**, C. 1, 1984, s. 227.

⁵⁰² Estrada, **Embajada...**, s. 258-259.

Timur'un, elçilerin getirdiği hediyeleri önünde sergilemesi ve eşleri arasında bazı kumaşları paylaşması ve Babilonya elçilerinin hediyelerini üç gün boyunca bekletip, daha sonra kabul etmesi dikkate şayan bir süreçtir. Timur'un, elçiler için verdiği ziyafete, Bağ Çınar'da dolaşan elçiler, yanlarında tercüman olmadığı ve bulundukları bahçenin güzelliğine daldıkları için katılamamışlardı. Hükümdar, bu defalık onları affediyor ve onlara değişik yiyecekler yolluyordu. Burada da elçilerin, çok önemli bir protokolü çiğnediğini görmekteyiz, ancak elçiler affedilmişlerdir. Timur, elçileri daima her ziyafete çağırır.

3.3 Hükümdar

Clavijo'nun Seyahatnamesi, ilk satırdan itibaren bir sayfa Timur ve yaptığı fetihler hakkında bilgiler vererek başlar. Eser boyunca da, onun savaşlarından, zekasından, yaptığı işlerden söz eder. Timur, bir anlamda yolculuk boyunca kazandığı savaşlar, yaptığı işler ve kurduğu sistem ile elçilere sağladığı imkanlarla var olan, ancak bir türlü görülemeyen bir şahsiyettir. Elçiler, planladıkları gibi gitmeyen yolculuk yüzünden altı ay Pera'da kalmak zorunda kalınca, kendileriyle Timur arasında bir takip başlar ve Timur, elçileri Semerkand'a kadar sürükler. Elçilerin, Timur'un huzurunda gördüklerini tasvir edişleri çok değerlidir. Timur, son derece sade giyinmiş, minder ve yastıkların üstünde bir tahtta oturmaktadır. Elçilere elini de öptürmez. Onun çok yaşlı olduğunu ve göz kapaklarının neredeyse düşmüş olduğunu ifade ederler. Ancak elçilerin bu görüşünün aksine, biraz sonra Timur, Kastilya elçilerinin, Çin elçisinden daha aşağıda bir konumda oturduklarını görüp, yerlerini değiştirecek kadar iyi görmektedir.

Timur hakkında en çok göze çarpan şey, onun savaş konusundaki zekası ve savaşta kullandığı stratejilerdir. Timur'un kurduğu sistemin nasıl işlediği, elçiler tarafından hayranlıkla anlatılır. Başkent Semerkand'da yaptığı inşaat faaliyetleri ile, kurulan otağların zengin tasviri, Timurlu yurdunun refahını ve Timur'un buna verdiği önemi gözler önüne serer. Yine Timur'un, Semerkand'a doğru hareketlendirdiği nüfus planları da gözden kaçmaz. Ayrıca, Semerkand'da yapılan bir şenlikte, Timur, şehrin idarecisini ve onunla birlikte yolsuzluk yapanları cezalandırır. Timur, Toktamış'a karşı bağışlayıcı bir tavır sergiler, ancak emrine uymayan ve isyan eden Kara Tatarlara

hiç acımaz. Timur, Batı'da düşünölenin aksine Hristiyanlara karşı çok iyi bir tavır da sergilemez, birçok yerde kiliselerini yıktırır ve onlarda ağır vergiler alır.

Eserde, Timur'a dair hadiseler, olduğu gibi ya da öğrenildiği gibi verilir. Özellikle Timur'un mücadelesine başlangıcı, yükselişı ve iktidara gelişı bazı kaynaklardaki olumsuz anlatımla paralellik gösterir ve ilginç bir şekilde bu bilgi Timur'un şehri Keş'te verilir. Yol boyunca yine Timur'un Kara Tatarlara uyguladığı ceza da anlatılır. Ancak, yine ilgi çekecek şekilde, Timur hakkında söylenen, Timur lenk (Timurlenk) ifadesine küçük düşürücü olduğu iddiasıyla böyle denilmemesi yönünde itirazda bulunulur. Bir nevi, Timur savunulmaktadır. Timur'un affediciliği, hem oğlu Miran Şah'ın hem de Toktamış'ın bahsi geçtiği yerlerde görmek mümkündür.

Sonuç olarak, Timur, Batıdaki kötü imajı ve zalimliğinin aksine, eserde son derece objektif bir şekilde tasvir edilmiş, zekası, stratejik dehası vurgulanmıştır. Timur'un sadece, askeri yönü değil, ülkesinin refahı, kurduğu düzenin işleyişı, Semerkand ve Keş gibi şehirleri imarı ve bu bölgenin değişik topluluklarca nüfus olarak güçlendirilmesi için gösterdiği çabalar eserde sık söz edilen konulardır.

3.4 Kültür ve Medeniyet Mirası

İspanya Kastilya-Aragon çatısı altında henüz birleşmemişken, var olan kronik sayısı ve yazılı eser son derece azdı. Dolayısıyla, daha yolculuğa çıkmadan, görölen yerlerin ve meydana gelen hadiselerin kaydını bizzat Kastilya Kral'ı istemekteydi. Her ne kadar açıkça söylenemse de, elçilik heyetinde yazıcılar da bulunuyordu. Eser, yazıcıların notları, Alfonso Paez de Santa Maria ve Clavijo'nun katkısı ile ortaya çıkarılmıştır. Ancak Clavijo'nun adıyla günümüze kadar biline gelmiştir. Eser, geçtikleri yerlerde görölen önemli her yeri, şehirleri, tarihlerini ve adetleri ile efsanelerini kaydetmiştir. Konstantinapolis'te bahsettiği yapıların bir kısmı Türklerin fethine ulaşamamıştır. Şehrin ismine dair verdiği bilgi, fetihten önce şehirden bu şekilde yerel halk tarafından bahsedilmesi son derece ilginç bilgilerdir. Erzincan'dan itibaren, gördüğu Türk beyleri, adetleri, ağırlama usülleri, elçilere olan yaklaşımları çok etkileyicidir. Ancak, en öne çıkan ayrıntılar, Semerkand şehri ve Timur'un ve ailesinin yaşadığı saraylar, otağlar ve zengin çadırlarda görölür. Yine bu mekanlarda verilen ziyafetlerde, eğlencelerde görölenler ilk elden gördü tanıklığına

dayanmaktadır. Eserde, birçok yerde karşılaştırma yapılır, şehirler, topluluklar, yaşayış tarzı ve insana bakışlar hep karşılaştırmaya tutulur.

3.5. Saray Memurları

Elçiler, Timur'un huzuruna çıkmadan önce, sarayda görevli olan memurlar yanlarına gelip hediyeleri onlardan alıp saraydaki görevli gençlere taşıttırırlar. Daha sonra elçilerin kollarına girerek, Timur'un huzuruna çıkartırlar ve onlara nasıl selam verecekleri gösterilir. Elçilerin getirdiği mektup, Timur'un torunu Halil Sultan tarafından alınır. Daha sonra, bu memurların yerini, Timur'a çok yakın üç mirza alır. Bu mirzaların isimleri de verilir ve daha sonra da elçiler bu mirzalarla karşılaşırlar. Bu mirzaların isimleri, sırasıyla Melik Mirza⁵⁰³, Burunday Mirza ve Nureddin Mirza'dır. Elçiler, Timur'la iletişim kurmak için bu mirzalarla görüşmek zorundadırlar. Elçilerin rahat etmesi için görevlendirilen bir mabeynci, sürekli onlarla birlikte olmuş, her türlü ihtiyaçlarını karşılamak için yanlarında bulunmuştur.

3.6 Tarihi Coğrafya ve Etnografya

Eser, başlangıçtan itibaren geçtiği yerlerin, coğrafi özelliklerini tarihi bilgilerle vermeye çalışır. Eserin yapısında görülen bir yerin coğrafi özellikleri ve tarihini verme her şehirde bu yapıya uygun olarak eldeki veriler ve yeni bilgilerle verilir. Özellikle Türklerin yaşadığı bölgelere yaklaşıncı, bu bilgi verme ya da toplama daha fazla göze çarpar. Bu bilgi toplama, yedikleri yemekten, içtikleri içeceğe, elçileri karşılamadan, hediye alma ve vermeye kadar birçok açıdan kaydedilir.

Clavijo, Çağatayların dayanıklılığı ve onların çok az yiyeceklerle yaşamaları, hayat tarzları karşısında şaşkındır. Yaşam tarzları olan konar göçer hayatları, her yere aileleri ve hayvanlarıyla gidişleri de, Clavijo'nun hiç görmediği bir yaşam biçimidir. Geçilen coğrafyanın son derece ağır şartları, eserde çok ayrıntılı kaydedilmiştir, çünkü bu yolculuk esnasında heyetteki Gomez de Salazar ve bazı kişiler hayatlarını kaybederler. Yine insanların, ama daha çok haklarında bilgi sahibi oldukları doğu Hristiyanlarının ilginç ritleri ve ibadetleri de esere kaydedilir.

⁵⁰³ *Melik Mirza*; yüksek rütbeli bir asilzade olup Timur'un sancağıyla seferlere katılmıştır. Timur'un ölümünden sonra 1411'e kadar Uluğbek'in hamisidir. Timur'un vefat ettiği yılda Otrar'da duran ve Timur'un vasiyetini yerine getireceğine (iktidarı Şehzade Pir Muhammed'e devredeceğine dair) yemin eden komutanlardandır. 1413'te Şahrük, Şah Melik'i Harezmi valisi olarak atar ve Melik bu görevi 1426'daki ölümüne dek ifa eder. Bkz. Barthold, *Uluğbek...*, s. 91.

Eserin en ilgi çeken etnografik kısmı, Çinliler hakkındaki bir deyiş nakletmesidir. Müslümanlar kör, Frenkler tek gözlü ve Çinliler de üç gözlüdür. Clavijo, bunu Çinliler'in ürettiklerinin bolluğu ve değeri için söylemektedir.

3.7 Eserde Kastilya Ulusal Bilinci ve Diğer Sorunu

Madridli bir soylu olan Clavijo, Kral'ın en çok güvendiği, Kraliyet ailesinin yanında yetişen, görev duygusu yüksek ve Kastilyalılık bilincinde olan dindar bir Hristiyandır. Onunla birlikte eserde en çok katkı sahibi olduğu düşünülen Paez de Santa Maria, dini konularda ve diğer dinler hakkında geniş bir bilgi birikimine sahiptir. Bu açıdan Hristiyan bakışı daha baskın gibi görülür, ancak Katolik din anlayışı, diğer Hristiyan anlayışlara üstün tutulur ve yer yer diğer Hristiyanlar beğenilse de eleştirilir. Kastilya Kralı'nın elçileri olarak, gittikleri yerlerde gördükleri itibar, onların değerlerinin farkına varmasına yol açmıştır. Bu fark ediş, Timur'un sarayında bir bilince dönüşür gibidir. Özellikle Timur'un, Kastilyalı elçileri, Çin elçisinden daha üst bir yere oturtması ve her ziyafete çağırması, Müslüman, Frenk ve Çinli arasındaki karşılaştırma buna işaret eder gibidir.

Diğerine olan bakışı, eserin yazıldığı devre ve İber Yarımadasındaki Müslüman-Hristiyan siyasi mücadelesine rağmen, son derece olumludur. Eserde, Türkler(Osmanlılar) askeri olarak başarısız ve zayıf bulunurken, onlara dair bir hakaret içeren ifadeye rastlanmaz. Diğer Müslümanlardan ve bazen de etnisitesini açıkça belirtmediği topluluklardan sürekli *Moro* olarak bahseder. Bu ifade, bugün için hakaret içeren bir anlama sahipse de, eserde Müslümanlara ve başka topluluklara yönelik açıkça bir küçümseme ve tahkir görülmez.

SONUÇ

1403-146 yılları arasında üç yıl süren, gezilen, görülen yerlerin, başlarına gelen hadiselerin, ilginç bilgilerin kaydedildiği, bir biçim ve yapıya göre Kral'a sunulan bu eser, Kastilya Kronikleri ve yazını için son derece önemlidir. Başında, bir girizgah olarak seyahatin yapılacağı hükümdar hakkında tarihi bilgilerle başlar. Bu açıdan gidilecek kişinin büyüklüğü belirtilir. Bunun hemen ardından, seyahate neden olan ilk elçilik heyetinin gidiş nedeninden ve ikincisinin yapılış sebebinden söz edilir. Kral'ın emri doğrultusunda, her önemli hadise, ilginç bilgiler, görülmeye değer yerler, insanların dinlemek isteyeceği şeyler hep kaydedilmiştir. Bunlara en güzel örnek, yapı itibarıyla her şehrin efsaneleri bulunmuş, hatta Semerkand'da görüldüğü üzere geçmişten beri tekrarlanan bazı efsaneler ve inanışlar da eklenmiştir. Yine okuyucunun ilgisini çekmek ister gibi, soylular arasındaki dedikodular bile atlanmamış, esere yazılmıştır. Her gün tutulmasa da, önemli olayların olduğu ya da belli aralıklarla tutulunca, bir kronik izlenimi vermektedir ve üslup açısından önceki kronikleri ve sonrasında tutulanları çağrıştırmaktadır. İspanyol deniz aşırı fetihlerinin başlamasından bir asır önce, Kastilya zihninin uzak diyarlara yaptığı en ciddi deneyimdir. İber Yarımadası dışında ilk toprak kazanımını o yıllarda gerçekleştiren Kastilya için, daha başka ufuklara gidilebileceğini gösteren önemli bir metindir.

Batıdan Doğuya seyahatlerin ve temasların seyrek görüldüğü bir dönemde Kastilya gibi bir devletin böylesine zorlu bir görevi yerine getirmesi ve bunu metin olarak delillendirmesi ayrıca kültürel bir başarı olmuştur. Seyahat boyunca, sürekli bir bilgi toplanması, bir nevi istihbarat çalışmasının tarihi bir eserde oluşturulmasının en iyi örneğini Clavijo'nun metninde görebilmekteyiz. Bu o kadar üzerinde durulan bir husustur ki, siyasi, tarihi, coğrafi, dini, kültürel, antropolojik ve hatta gastronomik bilgilerin atlanmadan kaydedilmesini sağlamıştır. Bir diplomatik hedef doğrultusunda yapılan bu seyahat, hem Kral'ın mektubunun okunamayışı ve eserde içerikten bahsedilmeyişi hem de buna istinaden bir cevabın alınamayışından dolayı neyi hedeflediği ve ne gibi beklentiler içerdiği bilinemeyen bir diplomatik misyona dönüşmüştür.

Elçiler, salınmadıkları Tebriz'de Timur'un vefatını öğrenmelerine rağmen, diplomatik bir cevap mektubu beklemişler, ancak bu mektup hiçbir zaman kendilerine verilmemiştir. Başarısız diplomatik girişim, seyahatname ile önemli bir rapora evrilmiştir. Başarısızlık, bir cezaya çarptırılmadığı gibi, Clavijo Kral III. Enrique'nin vesayetinde kendisine maddi bir pay bırakılan kişi olarak bile görünür. Bu da büyük ihtimal, başarısız diplomatik çabanın, Kral'a sunulan son derece değerli seyahatname ile unutturulduğunu göstermektedir. Aslında, devrinin kroniklerinin Kral'ın merakı ve öğrenme isteği sonucu başka yerlere de gönderdiği heyetlerin içinden, günümüze tarihi ve kültürel bir kaynak olarak kalan tek eserdir ve bu bazı tarihçilerin dediği üzere Kral'ın devrinin en önemli başarısıdır. Dolayısıyla diplomatik açıdan çok, tarihi ve istihbaratî bir hedefin başarısıdır.

Eserin orijinal nüshasının olmaması, elde sadece kopyaların ve basımlarının bulunması bazı kuşkulara yol açabilir. Ancak tarihi olaylara kesişen yönleri, doğruluğunu ya da önemini gözler önüne serer. Eserin British Musuem'daki kopyasının Aragon diyalekti özellikleri taşıması, o zamanlar ayrı bir devlet olan Aragon'un içeriğine gösterdiği ilgi açısından kayda değerdir. İspanya'nın birleşerek, Amerika kıtasının keşfiyle, Batıya yönelmesine yol açmış, ancak daha sonraki yüzyıllarda Osmanlı Devleti'ne karşı Safeviler ile yapılan ittifak girişimlerinde, Clavijo'nun Seyahatnamesi ve Timur'un hatırlanmasına neden olmuştur. Türkiye'de seyahatname olarak geçen bu önemli eser, 15. Yüzyılın başındaki Osmanlı-Bizans ve Timurlu Devleti ilişkilerine ilk elden ışık tutar. Geçtiği yerlerdeki toplulukları

kaydetmesi, yaşam biçimlerini aktarması, özellikle göçebe yaşam tarzını aksettirmesi bakımından bugün için dahi değerlendirilmesi elzemdir.

Maveraünnehir coğrafyası, iklimi, doğal güzellikleri ve bilhassa Semerkand'a dair aktardıkları, Türk tarihi ve Timur Devleti için de önemini bir kat daha artırır. Bilhassa Semerkand'daki yapıların, otağların, çadırların, ziyafetlerin, yenilen ve içilenlerin, giyilen elbise ve takılan süslerin, bölgede yetişen ürünlerin aktarılması ve günümüze kadar ulaşması, Dünya ve Türk kültür tarihi açısından Clavijo'nun Seyahatnamesi'ni eşsiz kılar.

KAYNAKÇA

1. “Alcazar”, **Diccionario De Autoridades**, C. I, Moro, 1726. URL: <https://apps2.rae.es/DA.html> Erişim Tarihi: 01.05.2022.
2. “Ducat”, URL: <https://www.etymonline.com/search?q=ducat> Erişim Tarihi: 08.29.2021.
3. Başar, Fahameddin, “Mustafa Çelebi, Düzme”, **TDV İA**, C. 31, 2020, s. 292-293.
4. “Dukat”, **Entsiklopediya Efrona i Brokgauza**, C. XI, Semenovskaya Tipolitografiya, Saint Petersburg, 1893, s. 226.
5. “Galiot ili Gal'yot”, **Entsiklopedičeskiy Slovar' Efrona i Brokgauza**, C. VII, Saint Petersburg, 1892, s. 926.
6. “Hotoz”, <https://sozluk.gov.tr/?q=hotoz&aranan=> Erişim Tarihi: 01.06.2022.

7. "Itinerario", **Diccionario de la lengua española**, URL: <https://dle.rae.es/itinerario?m=form> Erişim Tarihi: 20.05.2022
8. "Juan II de Castilla", <https://dbe.rah.es/biografias/13439/juan-ii-de-castilla> Erişim Tarihi: 20.04.2021.
9. "Kura", **Bol'shaya Rossiyskaya Entsiklopediya**, 2010, s. 371. URL: <https://bigenc.ru/geography/text/2122809> Erişim Tarihi: 19.10.2021.
10. "Lazo" URL: <https://dictionary.cambridge.org/tr/s%C3%B6zl%C3%BCk/ispanyolca-ingilizce/lazo> Erişim Tarihi: 01.06.2021.
11. "Luis", **Entsiklopediçeskiy Slovar' Efrona i Brokgauza**, C. 18, Saint Petersburg, 1896, s. 240.
12. "Milya", **Entsiklopediçeskiy Slovar' Brokgauza i Efrona**, C. 19, Semenovskaya Tpolitografiya İ.A. Efrona, Saint Petersburg, 1896, s. 324.
13. "Moros", **Diccionario De Autoridades**, C. IV, Moro, "734. URL: <https://apps2.rae.es/DA.html> Erişim Tarihi: 29.05.2022.
14. "Paris", **Entsiklopediçeskiy Slovar' Efrona i Brokgauza**, C. XXII, Sait Petersburg, 1897, s. 810.
15. "Relacion", **Diccionario de la lengua española**, URL: <https://dle.rae.es/relación> Erişim Tarihi: 29.05.2022.
16. "Ruy González de Clavijo", Madrid, 1991. URL: http://www.memoriademadrid.es/buscador.php?accion=VerFicha&id=58053&num_id=6&num_total=8 Erişim Tarihi: 16.06.2022.
17. "üstübeç", <https://sozluk.gov.tr/?q=hotoz&aranan=> Erişim Tarihi: 01.06.2022.
18. "Vida y Hazañas del Gran Tamorlan con la Descripción de las Tierras de su Imperio y Señorío, Escrita Por Ruy González de Clavijo, Camarero del muy Alto y Poderoso Señor Don Enrique Tercero Ueste Nombre, Rey de Castilla y de León" URL: https://revistaliterariakatharsis.org/Vida_Gran_Tamerlan.pdf Erişim Tarihi: 01.06.2021.
19. Ahmedov, B.A., "Ulugbek i Politiçeskaya Jizn' Maverannahra Pervoy Polovinı XV v.", **İz İstoi Epohu Ulugbeka**, Nauka, Taşkent, 1965.

20. Akar, Kaan, **Türkistan Sözlüğü “XI.-XIX. Yüzyıllar Arasında Türkistan Türk Devletlerinde Kullanılan Unvan ve İstılahlar”**, Porsuk Kültür Yayıncılık, 2021.
21. Akdağ, Elif, “1200-1450 Seyahatnamelerinde Anadolu”, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, **Basılmamış Yüksek Lisans Tezi**, Malatya, 2019.
22. Álvarez, Baena y ve José, Antonio, “Hijos de Madrid. Ilustres en Santidad, Dignidades, Armas, Ciencias y Artes”, **Diccionario Histórico por Orden... (1789-1791)**, En la Oficina de D. Benito Cano, Madrid, 1789-1791.
23. Argun, Ruşen, “15.-19. Yüzyıllar Avrupası’da Yelken ve Denizcilik”, **Boğaziçi Üniversitesi Denizcilik ve Yelken Kulübü**, İstanbul, Nisan 2019, s. 1-31.
24. Armitage-Smith, Sydney, **John of Gaunt: King of Castile and Leon Duke of Aquitaine and Lancaster Earl of Derby Lincoln and Leicester Seneschal of England**, Archibald Constable & Co, Londra, 1905.
25. Ayçiçek, Ayşe, “Kilikya Ermeni Baronluğu’nun Ortaçağ Anadolu Tarihindeki Yeri Üzerine”, **Bayburt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Dergisi**, S. 1, Mart 2019, s. 62-82.
26. Barthold, V.V. “Çagatay Han”, **Soçineniya**, C. 2, Bölüm 2, İzd.-vo Vost. Lit., Moskova, 1963.
27. Barthold, V.V., “Calair”, **Soçineniya**, C. 7, İzd.-vo Vost. Lit., Moskova, 1971, s. 448.
28. Barthold, V.V., “Dvenatskih Lektsiy Po İstorii Turetskih Narodov Sredney Azii”, **Soçineniya**, C. 5, İzd.-vo Vost. Lit., Moskova, 1968.
29. Barthold, V.V., “Oçerk İstorii Semireç'ya”, **Soçineniya**, C. 2, 1. Bölüm, İzd.-vo Vost. Lit., Moskova, 1963.
30. Barthold, V.V., “Tadjiki”, **Soçineniya**, C. 2, Bölüm 1, İzd.-vo Vost. Lit., Moskova, 1963.
31. Barthold, V.V., **Soçineniya**, C. 3, İzd.-vo Vost. Lit., Moskova, 1965.
32. Barthold, V.V., **Ulugbek i Ego Vremya**, Tip. Rossiyskoy Akademii Nauk, Petrograd, 1918.
33. Barthold, V.V., **Uluğ Bey ve Zamani**, Çev. İsmail Aka, TTK Basımevi, Ankara, 1997.

34. Barthold, V.V.i “İstoriko-Geog...”, **Soçineniya**, C. 7, İzd.-vo Vost. Lit., Moskova, 1971.
35. Barthold, W., **An Historical Geography of Iran**, Çev. Svat Soucek, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1989.
36. Barts, E.R., **Oroşeniye v Doline Reki Murgaba i Murgabskoye Gosudarevo İmerniye**, St. Petersburg, Tip. U.-Şça Gluhonemih M. Apenevoy, 1910.
37. Bilgiç, Timur A., **Dünya Mitolojileri Sözlüğü**, Ankara, Barış Kitabevi, 2013.
38. Bozkurt, Nebi, “Kaykûle”, **TDV İA**, C. 25, Ankara, 2002, s. 83.
39. Clavijo, Ruy Gonzales de, **Anadolu, Orta Asya ve Timur: Timur Nezdinde Gönderilen İspanyol Sefiri Clavijo’nun Seyahat ve Sefaret İzlenimleri**, Çev. Ömer Rıza Doğrul, Ses Yayınları, İstanbul, 1993.
40. Clavijo, Ruy Gonzales de, **Timur Devrinde Kadis’ten Semerkant’a Seyahat**, Çev. Ömer Rıza Doğrul, Köprü Kitapları, İstanbul, 2016.
41. Clavijo, Ruy González de, “Embajada a Tarmolán (XV. Yüzyıl A. Nüshası Elyazması)”, Fon No. MSS/9218, **Biblioteca Nacional De España**, URL: <http://bdh.bne.es/bnearch/detalle/bdh0000096056> Erişim Tarihi: 20.07.2020.
42. Clavijo, Ruy González de, **Historia del gran Tamorlán, e itinerario y narración del viaje y relación de la embajada que Ruy González de Clavijo le hizo: y un breve discurso hecho por Gonzalo Argote de Molina**, Miraguano, Madrid, 1999.
43. Clavijo, Ruy González de, **Historia del Gran Tamorlan: e Itinerario y Enarracion del Viaje, y Relación de la Embajada Que Ruy Gonzalez de Clavijo le Hizo por Mandado del Muy Poderoso Señor Rey Don Henrique el Tercero de Castilla**, Andrea Pefcioni, Sevilla, 1582.
44. Clavijo, Ruy González de, **Historia del Gran Tamorlan: e Itinerario y Enarracion del Viaje, y Relación de la Embajada Que Ruy Gonzalez de Clavijo le Hizo por Mandado del Muy Poderoso Señor Rey Don Henrique el Tercero de Castilla**, 2. Baskı, XVIII. Yüzyıl Kitapları [Libros del siglo XVIII] Antiguo Fonu, El La Imperanta de Don Antonio de Sancha, Madrid, 1782.

45. Çelik, Muhammed Bilal, “Firdevsü'l-İkbal'e Göre Hive Hanlığı Tarihi ve Devlet Teşkilatı”, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı, **Basılmamış Yüksek Lisans Tezi**, Sakarya, 2004.
46. Çirpan, Mustafa, “Osmanlı Devleti’nde Gemi Tipleri ve Gemi Kazaları ile İlgili Değerlendirmeler”, **GİBB Dergisi**, S. 16(29), 2015, s. 209-229.
47. Damalı, Atom, **History of Ottoman Coins**, C. 6, Kültür ve Çevre Vakfı, İstanbul, 2014.
48. Davidoviç, E.A ,“O Proishojdenii i Znaçenii Termina ‘Miri’ v Denejnom Hozyaystve Sredney Azii XV -Naçala XX v.,”, **İstoriya i Kul’tura Narodov Sredney Azii**, Moskova, 1976.
49. Dávila, Gil González, **Historia De La Vida y Hechos Del Rey Don Henrique Tercero De Castilla, Inclito En Refersahion y Justicia...**, F. Martinez, Madrid, 1638.
50. Doğan, Ece Ceren, “Kikladlar ve Güneydoğu Ege Adaları’ndan Om III-Gm IA Dönemi’nde Görülen Minos ve Minos Etkili Seramik Gelenekleri”, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Bilim Dalı, **Basılmamış Yüksek Lisans Tezi**, Ankara, 2019.
51. Dökmeci, Volkan, “İstanbul’daki Venedik Dragomanları ve Dil Oğlanları (1551-1797)”, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, **Basılmamış Doktora Tez**, İstanbul, 2018.
52. Echevarria, Ana, **Catalina of Lancaster, the Castilian Monarchy and Coexistence, Medieval Spain Culture, Conflict, and Coexistence Studies in Honour of Angus MacKay**, Ed. Roger Collins ve Anthony Goodman, Palgrave Macmillan, New York, 2002.
53. Erdem, Sargon, “Alkazar”, **TDV İA**, C. 2., İstanbul, 1989, s. 469-470. URL: <https://islamansiklopedisi.org.tr/alkazar>. Erişim Tarihi: 02.09.2021.
54. Esin, Emel, “Amuderya”, **TDV İA**, C. 3, İstanbul, 1991, s. 98-99.
55. Estopañán, Sebastián Cirac, “Tres monasterios de Constantinople visitados por Españoles en el año 1403”, **Revue Des Etudes Byzantines**, S. 19, Peeters, Paris, 1961, s. 358-381. URL: <https://doi.org/10.3406/rebyz.1961.1270> Erişim Tarihi: 29.05.2022.

56. Estrada, Francisco Lopez (Çev. ve Ed.), **Embajada a Tamorlan: Estudio y edicion de un manuscrito del siglo XV**, Consejo superior de investigaciones científicas, Instituto Nicolás Antonio, Madrid, 1943.
57. Estrada, Francisco López, “Sobre el manuscrito de la ‘Embajada a Tamorlán’ del British Museum (Universidad de Sevilla)”, 1955, s. 121-126. URL: <https://ifc.dpz.es/recursos/publicaciones/02/02/06lopez.pdf>. Erişim Tarihi: 15.05.2021.
58. Evatt, Jeffrey Michael, “The Primacy of National Sentiment in the Embajada a Tamorlán and Andanças”, The University of Texas at Austin, **Basılmamış Doktora Tezi**, 2006.
59. Eyice, Semavi, **Yabancıların Gözüyle Bizans İstanbul’u**, Yetidepe Yayınevi, İstanbul, 2021.
60. Filipović, Emir O., “Colluding with the Infidel: The Alliance between Ladislaus of Naples and the Turks”, **Hungarian Historical Review**, C. 8, S. 2, 2019, s. 361–389.
61. Galt, John (Ed.), **The Complete Works of Lord Byron**, Baudry’s European Library, Paris, 1837.
62. Gedikli, Şule, “Bakire Meryem’in Ölümü ve Göğe Yükselmesi”, **Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C. 11, S. 2, 2018, s. 1455-1474.
63. Gerasimov, M.M., “Portret Tamerlana”, **Kratkiye Soobşçeniya o Dokladah i Polevıh İssledovaniyah İnstituta İstorii Material’noy Kul’turo Akademii Nauk SSSR**, C. 17, 1947, s. 14-21.
64. Goff, Jacques Le, **Ortaçağ Batı Uygarlığı**, Çev. Hanife Güven ve Uğur Güven, Doğu Batı Kitabevi, İstanbul, 2021.
65. Gordlevskiy, V.A., **Gosudarstvo Sel’djukidov Maloy Azii**, İzd-vo Akademii Nauk SSSR, Moskova-Leningrad, 1941.
66. Gök, Ebru Çatalkaya ve Atalayer, Günay, “Tarihsel Kumaşlardan Tafta Üzerine Karşılaştırılmalı Bir Araştırma”, **ARİŞ Halı Dokuma ve İşleme Sanatları Dergisi**, S. 18, 2021, s. 38-53.
67. Gumilyev, L.N., **Eski Ruslar ve Büyük Bozkır Halkları**, C. II, Çev. Ahsen Batur, Selenge Yayınevi, İstanbul, 2003.

68. Guzman, Fernan Perez De (Haz.), **Cronica Del Senor Rey Don Juan, Segundo De Este Nombre En Castilla y En Leon Con Las Generaciones y Semblanzas De Los Senores Reyes Don Enrique III y Don Juan II y De Otros**, En La İmprenta De Benito Montfort, Valencia, 1779.
69. Gürkan, Emrah Safa, **Sultanın Korsanları, Osmanlı Akdenizi'nde Gaza, Yağma ve Esaret 1500-1700**, İstanbul, Kronik Kitap, 2018.
70. Javier, Francisco ve Conde, Fernandez, **La España de Los Siglos XIII al XV**, San Sebastian, Nerea, 2004.
71. Kalkan, Mustafa, "Türk-Moğol Kavimleri Arasında Tatarlar ve Menşei Meselesi", **Türk Kültürü**, S. 393, Ankara, 1996, s. 11-18.
72. Karaman, Hayreddin, "Fakih", **TDV İA**, C. 12, Ankara, 1995, s. 126-127.
73. Kiel, Machiel, "Modon", **TDV İA**, C. 30, Ankara, 2020, s. 222-224.
74. Koçak, Muhammed Emin, "Timurlu Medeniyetine Örnek Bir Şehir: Semerkant (1370-1405)", **AUSBD**, S. 2(4), Aksaray, 2019, s. 67-76.
75. Kondakov, N.P., **Vizantiyskiye Tserkvi i Pamyatniki Konstantinopolya**, Odessa, 1886
76. Konstantin Kosteneçki, **Stefan Lazareviç, Yıldırım Bayezid'in Emrinde Bir Sırp Despotu**, Çev. Hüseyin Mevsim, Kitapyayınevi, İstanbul, 2009,
77. Köse, Bayram Arif, "Ortaçağ Seyahatnamelerinde Trabzon-Erzurum Güzergahı", **Curr Res Soc Sci**, S. 4(2), 2018, s. 60-72. URL: <http://dx.doi.org/10.30613/curesosc.396102> Erişim Tarihi: 27.11.2021.
78. Kut, İnci ve Kut, Güngör (Haz.), "Relación", **Büyük İspanyolca-Türkçe Türkçe-İspanyolca Sözlük**, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2003-2007.
79. Küçük, Cevdet, "Oniki Ada", **TDV İA**, C. 33. İstanbul, 2007, s. 353-355.
80. Le Strange, G. (Çev. ve Haz.), **Ruy Gonzales de Clavijo. Embassy to Tamerlane, 1403-1406**, George Routledge & Sons, Londra, 1928.
81. Le Strange, Guy, **The Lands of the Eastern Caliphate: Mesopotamia, Persia and Central Asia from the Moslem Conquest to the Time of Timur**, Cambridge University Press, Cambridge, 1905.
82. Litavrin, G.G. (Ed.), **İstoriya Vizantii**, C. 3, Moskova, 1967.

83. Lorenzo Galindez de Carvajal vd. (Haz.ve Ed.), **Crónica del señor rey don Juan, segundo de este nombre en Castilla y en Leon**, Imprenta de Benito Monfort, Valencia, 1779.
84. Mayor, Igor Sosa, “La Orden De Predicadores: Estructuras, Tendencias, Globalización (s.XIV-XVII)”, **eHumanista/Conversos**, S. 5, 2017, s. 152-166. URL: https://www.ehumanista.ucsb.edu/sites/secure.lsit.ucsb.edu.span.d7_eh/files/sitefiles/conversos/volume5/ehumconv5.is.12.sosa.pdf, Erişim Tarihi: 29.05.22; “Aprobación del Orden Promulgado Por Pope Honorius III”, **Ordo Praedicatorum**, URL: <https://www.op.org/historia/?lang=es> Erişim Tarihi: 20.05.2022.
85. Minayev, İ.P. (Çev.) **Knige Marko Polo**, Ed. İ.P. Magidoviç, C. I, Geografiz, Moskova, 1956.
86. Mirokova, İ.S., **Rui Gonsales de Klaviho, Dnevnik Puteşestviya v Samarkand ko Dvoru Timura (1403-1406)**, Nauk, Moskova, 1990.
87. “Moğolların Gizli Tarihi” Çev. Ahmet Temir, TTK 1986
88. Müller, Anabela, “El Paisaje Sensorial de la Embajada a Tamorlán (1403-1406), Reconstrucción Histórica y Cultural de Los Sentidos”, Universidad Nacional del Sur Departamento de Humanidades, **Basılmamış Lisans Tezi**, Buenos Aires, 2015.
89. Farooqi, Naimur Rahman, “Delhi Sultanlığı”, **TDV İA**, C. 9, 1994, s. 130-132.
90. O’Callaghan, Joseph F., **A History of Medieval Spain**, Cornell University Press, Ithaca-London, 1975.
91. Özgüdenli, Osman Gazi, “Sîstan” **TDV İA**, C. 37, Ankara, 2009, s. 274-276.
92. Öztürk, Yücel, “Kefe”, **TDV İA**, C. 25, Ankara, 2002, s. 182-184.
93. Pareja, Juan A., “La Hora Sexta”, **Kranion**, S. 17, 2022, s. 37-40. DOI: 10.24875/KRANION.M22000022 URL: https://www.kranion.es/frame_esp.php?id=200 Erişim Tarihi: 01.06.2022.
94. Percia, Juan de, **Relaciones de Don Juan Persia: A Diary From the 1599-1602 Persian Embassy by a Secretary in the Company of Sir Anthony Sherley**, Ed. Fernando Fernández Lanza, Narciso Alonso Cortés, Valladolid, 1604.

95. Petruşevskiy, İ.P. “Kommentariy-Geografiçeskiy”, **Hojdeniye Za Tri Morya Afanasiya Nikitina 1466-1472**, Moskova-Leningrad, 1958.
96. Petruşevskiy, İ.P., **Obşçaya Metrologiya**, Tip. Eduard Prats, Saint Petersburg, 1849.
97. Polo, Marco, **Marco Polo Seyahatnamesi**, Çev. Elif Berktaş, Panama Yayıncılık, İstanbul, 2021.
98. Polo, Marco, **Seyahatname**, Çev. Leyla Tonguç Basmacı, Alfa Yayınları, İstanbul, 2019.
99. Priego, Miguel Ángel Pérez, “Estudio Literario de los libros de viajes medievales”, **Epos (Revista de Filologia)**, C. 1, 1984, s. 217-239.
100. Priego, Miguel Ángel Pérez, “Estudio Literario de los libros de viajes medievales”, **Epos: Revista de Filologia**, S. 1, 1984, s. 217-240. URL: <https://doi.org/10.5944/epos.1.1984.9405> Erişim Tarihi. 29.09.2022.
101. Ramon Ezquerro Abadia, “Ruy Gonzalez De Clavijo Viajero Por El Asia Central”, **Aula De Cultura, Ciclo De Conferencias Sobre Madrileños Ilustres**, Madrid, 1974, N-3- Ayuntamiento de Madrid, 26 paginas, 22x16.
102. Ranoviç, A.B., **Ellinizm I Ego İstoriçeskaya Rol**, Moskova-Leningrad, 1950.
103. Rubruk, Wilhelm von, **Itinerarium Fratris Willhelm De Rubruquis De Ordine Fratrum Minorum, Galli, Anno Gratiae 1253, Ad Partes Orientales**, C. 1, Hakluyt, 1589.
104. Rubruk, Wilhelm Von, **Moğolların Büyük Hanı’na Seyahat: 13. Yüzyılda İstanbul’dan Karakum’a Yolculuk (1253-1255)**, Çev. Ergin Ayan, Kronik Kitap, 2019.
105. Rubruquis, Guilelmus de, “Die Reisen des Mönchs Wilhelm von Rubruquis in die ostlichen Gegenden der Welt im Jahre 1253”, **Allgemeine Historie der Reisen zu Wasser und zu Lande**, C. 7 Leipzig 1750, s. 370-422.
106. Sıddıqi, İqtidar Husain, “Mahmûd Nâsırüddin”, **TDV İA**, C. 27, Ankara, 2003, s. 373-374.
107. Sreznevskiy, İ.İ. (Çev. ve Ed.), **Klavijo, Dnevnik Puteşestvii Ko Dvoru Timura**, Tip. İmperatorskoy Akademii Nauk, Saint Petersburg, 1881.
108. Strabo vd., **The Geography of Strabo**, C. 2, H.G. Bohn, Londra, 1856,

109. Sunar, Mehmet Mert, “Ulûfe”, **TDV İA**, C. 42, İstanbul, 2012, s. 124-126.
110. Şami, Nizameddin, “Zafername”, Necati Lugal Türk Tarih Kurumu 2. Baskı 1987
111. Tafur, Pero, **Pero Tafur Seyahatnamesi (9 Mayıs 1437-22 Mayıs 1438)**, Çev. Hakan Kılınç, Kitap Yayınevi, 1. Basım, İstanbul, 2016.
112. Taka, Muhlis, “Timurlular Devrinde Semerkand”, Ankara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları, Tarih Ana Bilim Dalı, **Basılmamış Yüksek Lisans Tezi**, Erzurum, 2021.
113. Tizengauzen, V.G., **Sbornik Materialov, Otnosyaşçihnya k İstorii Zolotoy Ordı**, C. 2, İzd-vo Akademi Nauk SSSR, Moskova-Leningrad, 1941.
114. Togan, Zeki Velidi, **Tarihte Usul**, İstanbul Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1969.
115. Toksoy, Ahmet, “Clavijo’nun Kaleminde Erzincan”, **Türk Yurdu**, S. 310, 2013. URL: <https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=768> Erişim Tarihi: 04.01.2021.
116. Topgül, Muhammed Enes, “Keşşî”, **TDV İA**, C. Ek-2, Ankara, 2019, s. 45-47.
117. Toprak, Uğur, “Ortaçağ’da Avrupalı Seyyahların Kayıtlarında Prester John”, Batman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, **Basılmamış Yüksek Lisans Tezi**, Batman, 2019.
118. URL: <http://www.koprukoy.gov.tr/avnik-kalesi> Erişim Tarihi: 05.03.2021.
119. Uspenskiy, F.İ., **İstoriya Vizantiyskoy İmperii**, Mısl’, C. IV, Moskova, 2002,
120. Werner, Ernst, **Büyük Bir Devletin Doğuşu**, Çev. Orhan Esen ve Yılmaz Öner, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1986.
121. Yağlı, Ali Rıza, “Timurlu Devleti Emirleri I- Barlas Boyu: Caku Barlas”, **HÜTAD**, S. 32, Bahar 2020, s. 221-232.
122. Yağlı, Ali Rıza, “Timurlu Devleti Emirleri I- Barlas Boyu: Cihanşah Barlas ve Oğulları”, **History Studies**, C. 11, S. 6, 2019, s. 1903-1923.

123. Yakubovskiy, A.YU., “Timur (Opıt Kratkoy Harakteristiki)”, **Voprosı İstorii**, S. 8-9, İSTİNA, 1946, s. 66.
124. Yakubovskiy, A.YU., **Altın Ordu ve Çöküşü**, Çev. Hasan Eren, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1976.
125. Yazıcı, Talib, “Halep”, **TDV İA**, C. 15, İstanbul, 1997, s. 323-340.
126. Yezdî, Şerefüddin Ali, **Emir Timur (Zafername)**, Çev. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul, 2019.
127. Yinanç, Mükrimin Halil, “I. Bayezid”, **İslam Ansiklopedisi**, C. II, Meb Yayınları, Eskişehir, 1997.

